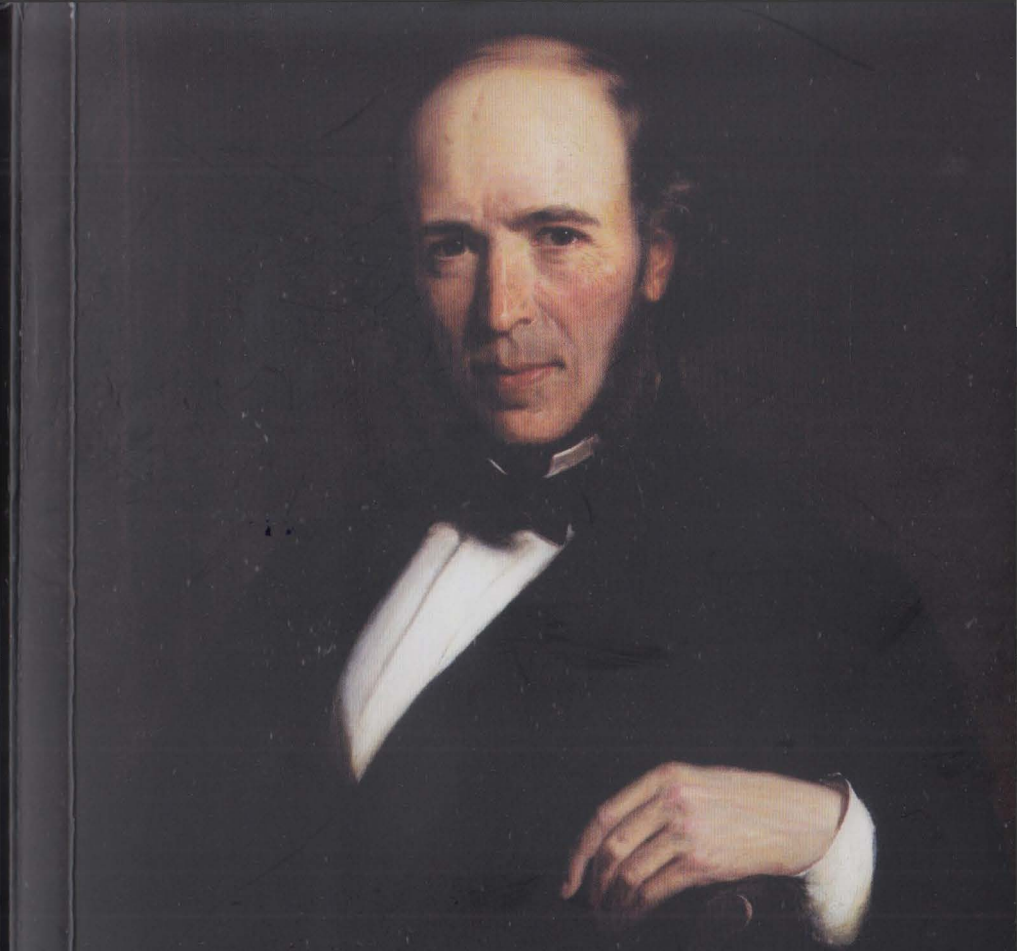

DEVLETE KARŞI İNSAN

Herbert Spencer

Siyaset Felsefesi Klasikleri

LITERA
YAYINCILIK

LETE KARŞI İNSAN

Herbert Spence

Felsefesi Klasi

LITERA YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9
ÖZGÜRLÜKTEN ESARETE 81
YASA KOYUCULARIN GÜNAHLARI 115
AŞIRI YASAMA (1853) 163
I 163
II 167
III 179
IV 185
V 203
VI 215
VII 217
VIII 225
IX 231
BÜYÜK SİYASİ BATIL İNANÇ 235
DİPNOTLAR 275

GİRİŞ

Herbert Spencer, 1851 yılında "*Social Statics: Or The Conditions Essential to Human Happiness Specified*" isimli bilimsel bir çalışma yayınladı. Bu eserin en önemli özelliği, toplumun, zorunlu işbirliği temelinde ya da zorunlu işbirliğinin tehdidi altında değil, gönüllü işbirliği temelinde teşkilatlanması gerektiği şeklindeki esas ilkeyi ortaya atması ve bunu açıklığa kavuşturmasıdır. Başka bir deyişle, günümüzde her yerde baskın unsur olarak karşımıza çıkan tüm kolektivist doktrinlerin temel ilkesi niteliğindeki Devletçilik ilkesine karşılık, bireycilik ilkesini tesis etmiştir. Eserde, Devletçilik ilkesi tasavvurlarına tamamen ters bir şekilde, Devletin birey üzerindeki gücünün mutlak manada asgariye indirilmesi ve toplumun gücünün azamiye ulaştırılması hususunda detaylı fikirler öne sürülmüştür. Spencer, Devletin birey üzerindeki müdahalelerinin, İskoç filozofların ifadesiyle "insanoğlunun ortak algısı" tarafından "suç" addedilen,[1] kişiye ya da mülkiyete karşı işlenmiş cürümleri cezalandırmak; anlaşmaların yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlamak ve herkesin, karşılıksız ve kolay bir şekilde adaletten gereken payı almasını sağlamakla sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.

---

1 Bunlar hukukun malum in se *(ahlaken suç, bizatihi suç) olarak sınıflandırdığı ve malum prohibitum (kanunen suç)* kavramında ayırdığı unsurlardır. Dolayısıyla, örneğin cinayet, kundaklama, saldırı bu sınıfa dâhildir; insanoğlunun ortak "algısı" ya da yargısı bahsi geçen fiilleri suç olarak addetmekte hemfikirdir. Öte yandan, yukarıda olduğu gibi genel bir mutabakat olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, viski satışı, altın bulundurma, belli başlı mahsüllerin ekilmesi kanunen suç kabul edilenler (malum prohibitum) sınıfındaki unsurlara örnektir.

Devlet, bu müdahale sınırlarını aşmamalı ve birey üzerinde farklı herhangi bir yaptırım uygulamamalıdır. Toplumun çıkarlarına en verimli şekilde hizmet etmek –toplumun refahını kalıcı ve istikrarlı bir şekilde pekiştirmek- adına Devletin yürütebileceği yegâne çalışma, bahsi geçen "menfi" müdahalelerdir. Bu müdahalelerin ötesine geçmesi ve vatandaşlar üzerinde "müspet" mücbir müdahaleler uygulayarak toplumun refahını arttırmaya teşebbüs etmesi sonucunda, su üstünde fayda sağlayan ve kalıcı olmayan sosyal etkiler görülebilir, fakat bunun bedeli reel ve kalıcı nitelikteki toplumsal menfaatlerin yitirilmesi olacaktır.

Spencer'ın 1851 tarihli çalışmasının baskısı uzun süre önce tükenmiştir ve tedavülden kalkmıştır; bu eserin bir nüshasını bulmak artık çok zor. Bu eser tekrar basılmalıdır. Nitekim idealist Alman filozofların eserleri Devletçilik doktrinindeki yeri ne ise, *Das Kapital,* sosyal ekonomi teorisi için ne ifade ediyorsa veya Pauline Epistles'in Protestan teolojisinde nasıl bir rol oynuyorsa, mevzubahis eser bireycilik felsefesinde o denli önemli bir role sahiptir.[2]

---

2 Spencer, 1892 yılında Social Statics adlı eserinin gözden geçirilmiş baskısını yayınlamıştır; kendisinin ortaya çıkardığı bireyciliğin genel doktrininde çok önemli bir yere sahip olan bu baskıda bazı ufak değişiklikler yapmıştır ve aynı yılda, kendince geçerli gördüğü nedenlerden ötürü (ki bu nedenler asla açıklanmamıştır veya bunlarla ilgili tatmin edici bir beyanda bulunulmamıştır) 1851'de elde ettiği, bir makamdan istifa etmiştir. Bir insanın, herhangi bir sebepten ötürü ya da hiçbir sebep olmaksızın bulunduğu makamdan istifa etme hakkına sahip olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Ancak, başlı başına bir makamı terk etme fiilinin, o makamın geçerliliğini etkilemediği de bir vakadır. Bu fiil, söz konusu makamın geçerliliğinin sorgulanmasında önemli bir rol oynamaz. Örneğin, Galileo'nun Kopernik astronomi kuramlarını inkâr etmesi, birilerini Kopernik sistemini yeniden incelemeye yönlendirmekten fazla bir işe yaramaz. Spencer'ın 1892'de sergilediği tutum, önyargılardan arınmış bir okuyucuyu, 1851'de elde edilmiş bu makamı tekrar incelemeye teşvik

Eserin İngiltere'deki büyük hengâmelerle geçen Devletçilik sürecinde, varsa bile, çok az bir etkisi olmuştur; keza bu sürecin felaketle sonlanmasında, daha bile az tesiri vardır. Spencer, 1851 yılından, aynı yüzyılın sonlarında vuku bulan ölümüne kadar aralıklarla çeşitli denemeler yazmıştır; bunların bazılarında Devletçilik sürecinin hızlanmasını eleştirmiş; bazılarında örnekleme ve teşbihi gücünden faydalanarak kendi yorumlarını aktarmış ve bazılarında ise bireycilik ilkesi olan gönüllü işbirliği ilkesi tamamen devreden çıkarılarak, yerine Devletçiliğin ilkesi olan zorunlu işbirliği ilkesinin getirilmesinin neler doğuracağına dair, yadsınamayacak öngörülerini paylaşmıştır. Bu denemelerden dört tanesini 1884'te, Devlete Karşı İnsan adlı eserinde yeniden yayınlamıştır; bu dört deneme ile birlikte, *Over-legislation* (Aşırı Yasama) ve *From Freedom to Bondage* (Özgürlükten Esarete) adlı iki denemesi, aynı toplayıcı başlık altında tekrar basılmıştır.

---

eder ve okuyucu, elde ettiği bulgular ışığında bu makamın geçerli olup olmadığına kendisi karar verir.

II.

İlk sırada yer alan deneme, Yeni Muhafazakârlık/Tutuculuk *(The New Toryism)* günümüz itibariyle önem sıralamasında da birincidir; nitekim bu denemede erken dönem Liberalizm ile modern Liberalizm'in hedefleri ve kullanılan metotlar arasındaki zıtlıklar gösterilmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde, halkı idare eden makamların söylevlerinde, Liberalizm ve Liberal ilkeler ve politikalar hakkında birçok beyanla karşılaşmaktayız. Birbirinden farklı insanlar, kendilerini Liberal atfederek halkın karşısına çıkıyorlar; kendilerine muhalif olanları Muhafazakâr/Tutucu *(Tory)* olarak adlandırıyorlar ve bu yoldan halkın nazarında takdir topluyorlar. Toplumsal algıya göre Liberalizm itibar taşıyan bir ifadeyken, Muhafazakârlık –özellikle "ekonomik muhafazakârlık"- sitem ifade eden bir terimdir. Pek tabii, bu iki terim de hiçbir zaman sorgulanmadı; kendini Liberal olarak tanımlayanların savundukları değerlerin "ambalajı" rağbet gördü ve öne sürülen sözde Liberal politikalar da, yine aynı şekilde, derinlikten yoksun bir biçimde ilgi toplamayı başardı. Hal böyleyken, terimin tarihsel içeriğini kavramak ve son dönemdeki Liberalizmin hedeflerinin ve yöntemlerinin bu içerikle ne denli uyuşabildiğini görmek; bu cihetle, günümüz Liberallerinin, taşıdıkları bu unvanı ne kadar hak ettiklerine karar vermek yararımıza olacaktır.

Spencer, erken dönem Liberallerin istikrarlı bir şekilde, mümkün olan her alanda Devletin vatandaş üzerindeki yaptırım gücünü azaltmak amacı doğrultusunda hareket ettiğini belirtmektedir. Onların asli hedefleri Devletin bireye yönelik mücbir müdahale alanlarını asgariye indirmekti. Devletin kontrolü ve gözetimi olmaksızın, bireyin kendi faaliyetlerini sürdürebildiği ve bunları uygun gördüğü biçimde kendisinin düzenleyebildiği, "bireysel varoluş sınırlarını" sürekli olarak genişletmek için çabalıyorlardı. İlk ortaya atılan Liberal politikalar ve kıstaslar da bu amaçlara uy-

gundu. Öte yandan Muhafazakârlar/Tutucular bu hedeflerin karşısında durmaktaydı ve yürüttükleri politikalarda bu duruşu yansıtmaktaydı. Genel bir ifadeyle özetlenecek olursa; Liberaller, tutarlı bir şekilde bireyci toplumsal felsefe eğilimindeyken, Muhafazakârlar/Tutucular tarafında hâkim olan temayüller ise Devletçilik felsefeleri idi.

Dahası, Spencer, ilk dönemdeki Liberallerin amaçlarını gerçekleştirmek için, kullanışlı bir politika uygulamak adına, feshetme yöntemini kullandıklarını ifade etmektedir. Liberallerin hedefleri yeni kanunlar oluşturmak değil, var olanları feshetmekti. Bu akılda tutulması gereken en önemli hususlardan birisidir. Bir Liberal, hangi alanda olursa olsun, Devletin birey üzerindeki yaptırım gücünü destekleyen bir kanunla karşılaşsa, bu kanunu ortadan kaldırmak ve onun yerini boş bırakmak için çabalardı. Zamanında İngiliz kanunnameleri, bahsi geçen nitelikte yasalarla doluydu, ancak Liberalizm iktidara hâkim olduktan sonra bunların büyük çoğunluğu tarihe karıştı.

Spencer, Yeni Muhafazakârlık/Tutuculuk (New Toryism) denemesinde, İngiliz Liberalizminin geçtiğimiz yüzyılın son yarısında büsbütün Devletçilik felsefesini benimseyişini, dahası Liberallerin mevcut mücbir kıstasları feshetmek şeklinde hayâta geçen siyasi faaliyet anlayışlarını nasıl terk ettiklerini ve bunun yerine Muhafazakârlar/Tutucular karşısında üstünlük sağlamak adına, sürekli artan bir biçimde yeni mücbir kıstaslar ortaya çıkarmaya başladıklarını kendi ifadeleri ile tanımlamıştır. İngiliz siyasi tarihinin bu dönemi Amerikalı okuyucular için çok önemlidir; nitekim bu dönemi inceleyen okurlar Amerikan Liberalizminin hemen hemen aynı süreci takip ettiğini göreceklerdir. Bu dönemi tanıyan okurlar, Liberalizmin toplum hayatımızın gidişatı üzerindeki etkilerinin önemini doğru yorumlayabilecek, bu etkilerin nelere sebep olduğunu, ne tür neticeler doğurabileceğini ve uzun

vadede ne tür sonuçlar ortaya çıkabileceğini idrak edebileceklerdir.

Örneğin, Devletçilik ideolojisinin ön kabulüne göre Devlet, bireyin herhangi bir hakkına itibar etmek zorunda değildir; vatandaş yalnızca Devletin kendine tanıdığı haklara sahiptir ve yine Devletin keyfiyetine göre kısıtladığı ya da iptal ettiği haklarla sınırlanmıştır. Devletçiliğin mutlak prensibi budur; bu prensibi temelden ayırdığımızda, Devletçiliğin Amerika ve Avrupa'da geniş bir biçimde görebildiğimiz tüm itibari suretleri ve biçimleri –örnek verecek olursak sözde Sosyalizm, Komünizm, Nazizm, Faşizm vb.– hep birden çökecektir. İlk dönem Liberallerin ortaya attıkları bireycilik ideolojisi muhalif tutumunu sürdürdü; vatandaşların, Devlet ya da herhangi bir kurum tarafından ihlal edilemez haklara sahip olduklarını savunmaya devam etti. Bu, temel doktrin idi; açıkça görüldüğü üzere, bu ilkenin müzahereti olmaksızın bireyciliğe ait tüm formülasyonlar değersiz bir avuç kâğıt parçası haline gelecektir. Dahası, Liberalizmin ilk savunucuları bu ilkeyi yalnızca temel doktrin olarak atfetmekle kalmaz, aynı zamanda hiçbir ispata ya da tartışmaya gerek duymayan bir hakikat olarak kabul ederler.

Örneğin, meşhur anlaşmamızı, Bağımsızlık Bildirgesi'ni hatırlayacak olursak, bu bildirge de yine aynı doktrinin ileri sürdüğü, ispata ihtiyaç duymayan aynı hakikatin temelleri üzerine inşa edilmiştir ve insanın doğumuyla birlikte elde ettiği, "devredilemez" haklara sahip olduğu kabul edilmiştir; bunun yanı sıra insanların, "bu hakları korumak amacıyla", kendi aralarında idari kurumlar tesis ettikleri ileri sürülmüştür. Siyaset literatüründe, Devletçilik felsefesinin, Bağımsızlık Bildirgesinin ilk kabulünde olduğundan daha bariz bir şekilde reddedildiğinin örneğine rastlamak mümkün değildir.

Fakat günümüz itibariyle, son dönemdeki Amerikan Liberalizmi hangi yöne meyletmiştir? Genişlemekte olan bir gönüllü işbirliği rejimine mi yoksa zorunlu işbirliğine mi yönelmiştir? İstikrarlı bir şekilde, Devlet'in koyduğu mevcut mücbir kıstasları ortadan kaldırmayı hedefleyen çalışmalar mı yürütüldü, yoksa ortaya konulan gayretlerin amacı yeni mücbir kıstaslar tertip ve teşvik etmek miydi? Temayülleri, bireyin kendi dilediğince hareket edebildiği "bireysel varoluşun sınırlarını" kararlı bir şekilde genişletmek mi yoksa daraltmak mıydı? Devletin vatandaş üzerindeki müdahalelerini izlediği alanlar artış mı gösterdi yoksa azaldı mı? Özetle, tutarlı bir şekilde bireycilik felsefesini mi yoksa Devletçilik felsefesini mi hayata geçirdi?

Her soru için yalnız bir cevap olabilir ve bu cevabı destekleyen gerçekler herkese aşikârdır; öyle ki konuyla ilgili örnekleri çoğaltmak yalnızca mürekkep israfı olacaktır. Bu örnekler arasından en çok göze çarpanı, Gelir Vergisi Düzenlemesi kapsamında Anayasaya mutlakiyetçiliğini entegre etmek adına Liberallerin ortaya koyduğu muazzam (ve muvaffakiyete eren) gayretlerdir. Bu Düzenleme sayesinde Parlamento yalnızca vatandaşın parasının son kuruşuna kadar el koyma hakkını kazanmakla kalmıyor, aynı zamanda cezai vergiler, ayrılıkçı vergiler, "servetin eşitliği" ya da uygun gördüğü herhangi bir amaç doğrultusunda farklı vergileri zorla toplama yetkisini de elde ediyor. İlave bir kıstasa gerek duymaksızın, tepeden tırnağa Devletçi bir rejim için işleri daha fazla kolaylaştırabilecek başka bir kıstas akıl edilemezdi; nitekim bu girişimle Devletin kontrolüne "korkunç" bir mekanizma verilmiştir ve yine Devlet, vatandaşlarına karşı görevleri kapsamında sınırsız yetki elde etmiştir. Aynı şekilde, günümüz Hükümeti de sözde Liberallerden oluşmaktadır ve onların izledikleri yol da Devletçiliği zafere götürmüştür. Bahsi geçen denemeler için 1884'te

Spencer'ın kaleme aldığı bir önsözde, Birleşik Devletlerin son altmış yılı kapsayan siyasi tarihini fevkalade bir bütünlükle ortaya koyan bir paragraf yer almaktadır:

> Hızlı bir şekilde sayıları artan dikta uygulamaları, sürekli olarak bireyin özgürlüklerini kısıtlamaya devam etmektedir ve bu kısıtlama iki şekilde yapılmaktadır: Sayıları yıllardır artan düzenlemelerle vatandaşların daha önce denetimden muaf bir şekilde hayata geçirdikleri eylemler sınırlandırılmakta ve vatandaşlar daha önce yapıp yapmamak hususunda keyfiyet sahibi oldukları eylemleri yapmaya zorlanmaktadırlar. Aynı zamanda, başta yerel yükümlülükler olmak üzere, sürekli ağırlaştırılan kamusal mükellefiyetler yoluyla, gelirlerinin kendi takdirince kullanabileceği kısmı azaltılmak ve kamu yetkililerinin isteğine göre harcanmak üzere el konulan kısmı arttırılmak suretiyle özgürlüğü sınırlandırılmaktadır.

Buradan hareketle, 1932 ile 1939 yılları arasındaki Amerikan Devletçilik akımının, 1860 ile 1884 yılları arasındaki İngiliz Devletçilik akımını takip ettiğini söyleyebiliriz. Liberalizm konusunda ne kadar ehil oldukları göz önüne alındığında, Sayın Roosevelt ve ekibine "Vatandaşın, Devletin kayıtsız şartsız saygı duyması gereken haklara sahip olup olmadığı hakkındaki görüşlerini" sormak hiçbir şekilde uygunsuz ya da nezaketsiz olmayacaktır. Bildirge'nin temel doktrinine bağlılıklarını sürdürmeye razı olacaklar mıdır –ve bunu seçim propagandası için değil, *gönülden* yapacaklar mıdır? Bunu yapmaları bizler için gerçek anlamıyla bir sürpriz olurdu. Bununla birlikte, bunun doğrulanması, belli başlı Avrupa ülkelerindeki "totaliter" Devletçilik ile İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'deki "demokratik" Devletçilik arasındaki ayrımın belirginleşmesini sağlayabilirdi (tabii, gerçekten arada bir ayrım

varsa). Genel kanı, bu tür bir ayrım olduğu yönündedir; ancak nerede, hangi alanlarda ayrım olduğunu göstermek hususunda kendini yormak istemeyenler ve aradaki ayrımın varlığının, en kibar ifadeyle belirsiz olduğunu düşünen, konuya ilgisiz kalan gözlemciler bu genellemenin dışındadır.

Spencer, Yeni Muhafazakârlık/Tutuculuk denemesinin sonunda, bu denemenin elli beş sene önce, İngiltere'de ve daha ziyade İngiliz okurlar için kaleme alındığını göz önüne aldıklarında bugünkü Amerikalı okurların çok ilginç bulacağı bir öngörüde bulunmuştur. Spencer'ın ifadeleri şöyledir:

> Liberaller tarafından hazırlanan kanunlar, vatandaşlar üzerindeki baskı ve sınırlamaları o denli arttırmaktadır ki, bu saldırgan tutumdan muzdarip olan Muhafazakârlar arasında buna karşı direnme temayülleri baş göstermektedir. Çoğunluğunu Muhafazakârların oluşturduğu "Liberty and Property Defense League" (Özgürlük ve Mülkiyeti Savunma İttifakı) isimli birliğin "Sosyalizme karşı Bireycilik" sloganını benimsemiş olması, bu durumun delilidir. Durum böyleyken, şayet işlerin gidişatı bu yönde devam ettiği takdirde, Tutucular, Liberallerin revaçta olduklarına inandıkları refahın peşinde koşmak adına ayaklar altına aldıkları özgürlüklerin savunucusu konumuna gelecekler.

Bu öngörü hâlihazırda Birleşik Devletler'de gerçekleşmiş durumdadır.

III.

Yeni Tutuculuktan sonraki denemeler için özel bir açıklama ya da giriş bölümüne gerek görülmemiştir. Bu denemelerde daha ziyade Devletçilik akımının yükselişinin neden hızlı bir sosyal çöküntüye sebep olduğunun nedenleri ve bu yükselişin kontrol altına alınmaması durumunda, en nihayetinde parçalanmayla sonuçlanacak olan istikrarlı çöküntünün neden devam edeceği ele alınmıştır. Amerikalı okurların yapması gereken şey ise, bu denemeleri okurken Birleşik Devletler'deki Devletçilik akımı arasında sürekli bir paralellik kurmak ve okudukları her sayfada Spencer'ın öngörülerinin ne kadar güçlü ve isabetli olduğunu gözden kaçırmamaktır. Nitekim bu öngörülerin doğruluğu, denemelerin yazıldıkları tarihten sonra kesintisiz bir şekilde, art arda gelişen olaylarla ispatlanmıştır. Okurlarımız, bu olaylar dizisinin İngiltere'de nasıl neticelendiğini açıkça görebileceklerdir: Halkın gücü elinden alınıp, Devlete geçmiştir ve sonucunda halk Devlet'e karşı mali yükümlülüklerini ödeyemez hale gelmiştir; ayrıca kaçınılmaz bir şekilde vatandaş artık tam anlamıyla, sefil bir şekilde Devletin kölesi durumundadır. Dahası, şüphesiz okurların da hali hazırda tahmin edeceği gibi, İngiltere'deki bu durum için yapılabilecek bir şey yoktur. Tahayyül sınırları dâhilinde, Devletçiliğin nihai çaresi konumundaki askeri tiranlığa karşı düzenlenecek bir devrim olsa ve bu devrim başarıyla tamamlansa bile bir yararı olmazdı. Halk devrim sonrasında da, devrim öncesinde olduğu gibi Devletçilik propagandalarının tesirinde kalacaktır ve bu girişim bir devrim değil, bir darbe niteliğinde olacaktır; bu darbenin vatandaşlar için yaratacağı tek fark ise, yalnızca eskilerinin yerine gelecek olan yeni zorbalardır. Geçtiğimiz yirmi beş yıl içerisinde birçok devrim gerçekleştirilmiştir, ancak bu devrimlerin tarihi bu yirmi beş yıl ile sınırlı kalmıştır. Bunların elle tutulabilir tek getirisi ise, arkasında doğru bir fikir ya da ideoloji olmadığı sürece,

hiçbir hareketin "doğru hareket" olmadığı gerçeğini ispatlamış olmalarıdır. Devletçiliğin basit, havalı ve yüzeysel felsefesi vatandaşların zihinleri üzerindeki hâkimiyetini sürdürdükçe, devrim yoluyla ya da farklı herhangi bir girişimle, fayda sağlayacak herhangi bir toplumsal değişiklik sağlamak mümkün değildir.

Okuyucular, Birleşik Devletler'in günümüzdeki durumu ile ilgili olarak kendilerince uygun buldukları çıkarımlar oluşturmak ve bu çıkarımların doğal seyri sonucunda makul atfettikleri sonuçlara ulaşmak konusunda serbesttirler. Burada yer alan denemelerin okuyucular için çok faydalı olacağı kuvvetle muhtemeldir; belki de karşılarına çıkabilecek başka herhangi bir eserden çok daha faydalı olacaktır.

Albert Jay Nock.

Narragansett, R.I.
25 Ekim 1939.

DEVLETE KARŞI İNSAN

YENİ TUTUCULUK

Günümüzde Liberaller olarak addedilenlerin büyük çoğunluğu, Tutucuların *(Tory)* yeni bir türüdür. Bu durum, açıklama getirmek istediğim bir çelişki hali, bir çeşit paradokstur. Bu açıklama için evvela iki siyasi partinin başlangıçta ne olduklarını izah etmem gerekir; ardından okuyucuların hoşgörüsüne ve sabrına sığınarak onlara aşina oldukları bazı gerçekleri hatırlatmak suretiyle, Liberalizm ve Tutuculuğun *(Toryism)* aslında ne olduğunu zihinlerine kazıyacağım.

Henüz isimlerinin konulmadığı bir süreçte, iki parti, biri militan ve diğeri sanayi yanlısı olmak üzere, birbirilerinden rahatça ayırt edilebilen, iki muhalif cephede yer alıyordu. Bu iki cepheden birisinin esası, eski dönemlerde neredeyse evrensel bir kapsama sahip olan statü rejimine dayanıyordu ve diğerinin mahiyeti ise, günümüzde daha ziyade Batı'da, bilhassa biz İngilizler arasında ve Amerikalılarda genel bir hal alan sözleşme rejimi ile açıklanabilirdi. Şayet, "işbirliği" ifadesini sınırlandırılmış manasıyla kullanmak yerine, vatandaşların her türlü düzenleyici sistem dâhilinde muhtelif faaliyetleri yürütmesi durumunu ima eden en geniş anlamıyla ele alacak olursak, o halde bu iki cepheden birisi zorunlu işbirliği sistemi ve diğeri gönüllü işbirliği sistemi olarak tanımlanabilir. Taraflardan birisinin karakteristik yapısını, zorunlu

görevlendirme ile kurulmuş bir orduda görebiliriz; bu yapı altında yer alan çeşitli kademelerdeki birimler, verilen emirleri ölümcül bir acı eşliğinde yerine getirmek, aynı zamanda gıda ve giysiler alarak, amaçsız bir bölüştürme ile üzerlerine yüklenmiş miktarları ödemek mecburiyetindedirler. Öte yandan diğer tarafın karakteristik yapısını ise üreticiler ve dağıtıcılardan oluşan bir organizmanınki ile özdeşleştirmek mümkündür; bu organizmanın unsurları belirli hizmetler karşılığında, belirli bedelleri ödemeyi münferit olarak kabul etmişlerdir ve önceden beyan etmek şartıyla, bu organizmadan hoşnut olmadıkları takdirde, istedikleri zaman ayrılma hakkına sahiplerdir.

İngiltere'deki toplumsal tekâmül sırasında, temelden birbirine zıt bu iki işbirliği türevi arasındaki ayrım yavaş yavaş kendisini göstermeye başladı; ne var ki, Tutucu *(Tory)* ve Meşrutiyetçi (*Whig*) tabirleri kullanılmaya başlamadan çok uzun süre önce iki partinin de alametleri kendini göstermeye başladı ve bir tarafın askeri, diğer tarafın da sınaî bağlantıları belli belirsiz görülebiliyordu.

Gerçekler aşikârdı, her yerde olduğu gibi burada da, alışılageldiği üzere işçilerden ve tüccarlardan oluşan şehir nüfusu sözleşme altında işbirliğini kanıksamıştı ve bu güruh statü altında işbirliğinin özünü oluşturan cebri hükme karşı çıkıyordu. Öte yandan, nüfusun çoğunluğunu üst rütbeli askerlerin ve onların tebaalarının oluşturduğu, ilkel inançların ve geleneklerin varlığını sürdürdüğü kırsal kesimde, bu durumun tam tersi söz konusuydu; bu güruh sürekli bir savaş haline adapte olmuştu ve bu halin getirisi olarak statü altında işbirliğini destekliyordu. Dahası, bu siyasi temayüller, Tutucuların ve Meşrutiyetçilerin ilkeleri arasındaki ayrım netlik kazanmadan önce kendilerini göstermişlerdi ve bu ayrımdan sonra da devam ettiler. Devrim sürecinde, "kasabalar ve küçük şehirler, Tutucuların tekeline geçerken, daha büyük

şehirler, sanayi bölgeleri ve ticaret limanları Meşrutiyetçilerin kalesi haline geldi." Kısmi istisnalar haricinde, genel bağlamda benzeri temas devam etmektedir; bu tespitin ispata ihtiyacı yoktur.

İki partinin kökenlerine bakıldığında görülen mahiyetleri bu şekildeydi. Şimdi, başlangıçtaki doktrinleri ve faaliyetleri itibariyle nasıl bir karakteristiğin ortaya çıktığına bakalım. Meşrutiyetçiliğin *(Whiggism)* ortaya çıkışı, denetimsiz monarşinin yeniden kurulması amacıyla faaliyetler yürüten II. Charles ve onun entrikalarına karşı bir direnç hareketidir. Meşrutiyetçiler *(The Whigs)*, *"krallığın milleti tarafında, milletin tüm fertlerinin yararı için kurulmuş, sivil bir kurum olduğunu" kabul ediyordu; karşı tarafta Tutucular (The Tories) göre "kral, Tanrı katından bir elçiydi".* Bu doktrinler, şu inançları ihtiva ediyordu: Bir tarafın inancına göre vatandaş, bir takım koşullar doğrultusunda hükümdara tabi olurdu; diğer taraf ise hükümdara koşulsuz bir şekilde itaat edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bolingbroke, on yedinci asrın sonlarında, algılardaki *"Meşrutiyetçi"* ve *"Tutucu"* tanımlamalarını izah etmek için, *Dissertation on Parties* adlı eserinde şunları kaleme almıştır:

> "Halkın ve ilk sözleşmenin hükmü ve heybeti, Parlamentonun otoritesi ve bağımsızlığı, özgürlük, direniş, sınırlama (ya da reddetme; exclusion), tahttan çekilme, tahttan indirme; bu fikirler, o zamanlarda, Meşrutiyetçilerle özdeşleştirilen fikirlerdi ve tüm Meşrutiyetçiler bu fikirlerin, Tutucuların fikirleri ile çelişkili ve Tutucuların fikirlerine aşılanamaz olduğunu kabul ederdi.
>
> "Kutlu, babadan oğula geçen, feshedilemez haklar, soydan halefiyet, pasif itaat, imtiyaz, teslimiyet, kölelik, men etme ve bazen de papalık; bunlar birçok yönden Tutucuların fikirleri ile bağdaştırılırlar ve yine aynı şekilde, Meşrutiyetçilere aktarılamaz ve onların fikirleri ile çelişkili olarak kabul edilirler." –*Dissertation on Parties,* syf. 5.

Bu tanımları karşılaştırdığımızda, bir tarafın direnmeyi ve hükümdarın tebaası üzerindeki yaptırım gücünü azaltmayı arzuladığını, diğer tarafın ise bu yaptırım gücünün devamlılığını sağlamayı ya da bu gücü arttırmayı arzuladığını görürüz. İki tarafın hedefleri arasındaki bu ayrım *(ki tüm siyasi farklılıkları geride bırakan bir ayrımdır)*, başlangıçtaki faaliyetlerinde açığa çıkıyordu. Habeas Corpus Yasası'nda ve yargıçların Taht'tan bağımsız olarak uyguladıkları tedbirlerde; kanun koyucular ve memurlar için hazırlanmış, hiçbir şart altında krala karşı silahlı direnişte bulunmayacakları hususunda zorunlu bir yemin niteliğinde olan *Non-Resting Test Bill*'in (Dirençsizlik Deneme Beyannamesi) boşa çıkmasında ve daha sonrasında hükümdarın saldırılarına karşı tebaanın haklarını korumak için düzenlenen Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde *(British Bill of Rights)* Meşrutiyetçi ilkelerin temsilini görebiliriz. Bu Yasalar, özde birbirinden farksızdır. Bunlar sayesinde, sosyal hayattaki zoraki işbirliği ilkesi zayıflatılmış ve gönüllü işbirliği ilkesi güçlenmiştir. Mütcakip süreçte Meşrutiyetçilerin partisinin politikası aynı genel temayülleri yansıtmıştır; bunu Anne'in vefatından sonra Bay Green'in Meşrutiyetçi güç hakkındaki ifadelerinde gayet net bir şekilde görebiliyoruz:

> "Elli yıl süren hükümleri nihayete ermeden önce, İngilizler dini farklılıklar bahanesiyle işkence yapmanın, basının özgürlüğünü kısıtlamanın, adli makamlar aracılığıyla baskı kurmanın ya da Parlamento olmadan hüküm sürmenin mümkün olduğunu unutmuşlardı." –*Short History,* syf. 705.

Şimdi ise, daha önceden elde edilen ilave bireysel özgürlüklerin yitirildiği, ayrıca, savaş bahanesiyle vatandaşların canlarını ve mallarını ellerinden alan ya da halk toplantılarını lağvedip, basının boğazını sıkmak için fırsat arayan her türlü mücbir tedbir üzerin-

den, savaş yandaşlarına yaraşır bir şekilde sosyal standartları aşağıya çeken bir tutumun sergilendiği, geçtiğimiz yüzyılı kapatarak yeni yüzyılı başlatan savaş sürecini atlatırken, tekrar barışa kavuştuktan sonra sınaî rejimin yeniden canlanmasına imkân sağlayan ve bu rejime uygun türde bir yapıya kavuşturan, Meşrutiyetçilerin veya Liberallerin ortaya koydukları değişikliklerin genel niteliklerini hatırlayalım. Meşrutiyetçilerin artış gösteren etkileri kapsamında, esnafların aralarında birleşmelerini yasaklayan ve seyahat özgürlüklerine müdahale eden yasalar kaldırılmıştır. Meşrutiyetçilerin baskıları sayesinde Anglikan Kilisesi karşıtlarının *(Dissenters)* mülki cezalara çarptırılmadan, istedikleri gibi inanmalarını sağlayan tedbirler alınmıştı; ayrıca yine Meşrutiyetçilerin çabalarıyla Tutucuların *(Tories)* işleme koydukları tedbirler, Katoliklerin özgürlüklerinden ödün vermek zorunda kalmadan inançlarını beyan etmelerini sağlamıştır. Zencilerin satın alınmasını ve esir olarak tutulmasını yasaklayan yasalarla özgürlüklerin etki alanı genişletilmiştir. East India Şirketi'nin tekeli feshedilmiş ve herkese Doğu ile ticaret yapma serbestliği tanınmıştır. Reform Bildirgesi *(Reform Bill)* ve Kentsel Reform Bildirgesi *(Municipal Reform Bill)* ile temsil edilmeyen güruhun *"politik esareti"* bazı alanlarda hafifletilmiştir; böylece hem genel hem de yerel bazda, azınlıkların çoğunluk üzerindeki baskısı azalmıştır. Eklesiastik evlilik usulüne tabi olma zorunlulukları kaldırılan Anglikan Kilisesi karşıtları, tamamen sivil bir ayinle evlenme hürriyetine kavuşmuştu. Daha sonra ülke dışında mal alımı ile yabancı gemilerin ve gemicilerin istihdamına yönelik kısıtlamalar önce hafifletilmiş ve ardından kaldırılmaya başlamıştır; bilahare, başlangıçta fikirlerin yayılımını engellemek amacıyla basının üzerine yüklenen külfetlerin azli kalıcı hale getirilmiştir. Tüm bu değişiklikler hususunda tartışılamaz olan nokta şu ki; bizzat Liberaller tarafından yapılmış olsun ya da olmasın, bu değişiklikler Liberallerin beyan ettikleri ve savundukları ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Peki, ama herkesin bildiği bu gerçekleri ben burada neden tek tek sayıyorum? Bunun tek nedeni, yazının başında da belirttiğim gibi, fark edileceği üzere günümüzde *"Liberalizm"* diye adlandırılan şeyle hiçbir alakası olmayan Liberalizmin geçmişte nasıl bir şey olduğunu herkese hatırlatmaktır. Bahsi geçen muhtelif değişiklikleri, herkesin zaten aşina olduğu niteliklere işaret etmek amacıyla tekrar saymak kabul edilemezdir; nitekim günümüz insanı bu nitelikleri unutmuş değildir. O ya da bu şekilde unutmuş oldukları nokta, tam manasıyla Liberal olan tüm bu değişikliklerin sosyal yaşantımızdaki zorunlu işbirliğini azaltarak, gönüllü işbirliğini arttırmış olduğudur. İnsanların hatırlayamadıkları husus, bu değişikliklerin farklı şekillerde idari makamların otorite alanlarını küçülttüğü ve vatandaşların denetimsiz hareket edebildiği alanları arttırdığıdır. Liberalizmin geçmişte doğası gereğince, Devlet baskısı karşısında bireyin özgürlüğünü savunduğu gerçeğini göremez olmuşlardır.

Şimdi sıra sorulması gereken sorulara gelmiştir: Liberaller nasıl bu gerçeği göremez hale gelmiştir? Güç unsuru, Liberalizmin içini her geçen gün nasıl daha çok işlemiştir ve Liberalizm mevzuatı nasıl daha mücbir bir karaktere bürünmüştür? Doğrudan kendi çoğunluğu aracılığıyla ya da bazı durumlarda olduğu gibi dolaylı bir şekilde, muhalif çoğunluğa sağlanan destek aracılığıyla olsun, Liberalizm vatandaşların faaliyetlerini dikte eden ve bunun sonucu olarak onların serbest faaliyet alanlarını kısıtlayan bir politikayı, hem de kapsamını sürekli arttırır biçimde basıl benimser? Halkın refahı arayışı içinde gibi görünürken başlangıçta zaten halkın refahını sağlamış olan yöntemleri tersyüz eden, yayılmakta olan bu fikri karmaşayı nasıl izah ederiz?

İlk bakışta şaşırtıcı gelen bu bilinçsiz politika değişiminin gayet doğal bir seyirde vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Mevcut koşullar ve olağan bir şekilde politik sorunlara yönelten, analitik olmayan mülahaza göz önüne alındığında başka türlü bir sonuç

beklenemezdi. Bu hususa açıklık getirmek için bazı parantez içi izahlara ihtiyaç vardır.

En basit yapılıdan en üstün olanına kadar, tüm canlılarda zekâ ayrım faaliyeti ile gelişebilir; en cahilinden en kültürlüsüne kadar tüm insanlarda da bu şekilde terakki eder. Eylemlerin doğru yönlendirilmesi için gereken temel şart doğru sınıflandırma yapmak yani, özünde aynı tabiata sahip şeyleri aynı gruba, özünde farklı tabiata sahip şeyleri ise farklı gruba koymaktır. Büyük, mat bir varlığın yaklaştığı uyarısını sağlayan ilkel bir görüş kabiliyeti (*vision*) başlangıç noktası olduğunda *(gözleriniz kapalı ve pencereden dışarı doğru bakarken, önünüze uzatılan bir elin oluşturduğu karaltıyı algılamanız ve önünüzde bir şeyin hareket ettiğini söyleyebilmeniz gibi)*, kaydedilecek ilerleme biçimlerin, renklerin ve hareketlerin kombinasyonlarını tam bir şekilde belirlemek suretiyle, nesneleri oldukça uzak bir mesafeden tanımlayıp av ya da düşman olduklarını tespit edecek ve böylece yiyecekleri koruma ve ölümden kurtulma işine dair düzenlemeleri üst düzeye taşıyacak şekilde görüşü geliştirmek olacaktır.

Görece basit kabul ettiğimiz fiziksel görüş *(physical vision)* bağlamından görece daha kompleks fikri görüş *(intellectual vision) – yani belirli harici benzerlikler ya da bir takım geçici sonuçlara göre önceden gruplara ayrılmış olan şeylerin, içyapılarına ya da tabiatlarına uygun bir şekilde daha net bir şekilde gruplandığı görüş–* bağlamına geçildiğinde de farkların idrak edilmesindeki gelişme ve bunun sonucunda sınıflandırmanın daha doğru yapılması kabiliyetinin, diğer asli niteliklerinin yanında zekâda da artış sağladığı hakikati karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmemiş fikri görüşle yapılan sınıflandırmalar, gelişmemiş fiziksel görüşle yapılan sınıflandırmalar kadar ayrım kabiliyetinden yoksun ve hatalı olur. Örneğin, başlangıçta bitki türleri, ağaçlar, çalılar ve otlar şeklinde gruplara ayrılmıştı: Boyut en çok göze

çarpan nitelikti ve ayrımın temel unsuruydu; ve özünde birbirlerine benzemeyen birçok bitki aynı grupta toplanmıştı ve birbirleriyle akraba olan türler ayrı gruplarda yer almıştı. Veya daha da iyisi, memeliler ve deniz memelileri gibi genel isim altındakilerin hepsini aynı gruba dâhil eden ve hatta deniz memelileri alt ismi bünyesinde de balinalar ve fok balıklarını bir araya getiren, popüler sınıflandırma üslubunu ele alalım; hayır, bu şekilde devam edildiğinde fok balıklarını ayılarla aynı kategoride bulabiliriz. Bir ölçüde doğurganlık gibi üreme şeklindeki benzerlikler ve bir ölçüde bazı biçimsel benzerlikler nedeniyle, temel tabiatları bir kuş ile balığınki kadar birbirinden farklı olan yaratıklar aynı sınıfta ve aynı alt sınıfta yer alamaz.

Böylelikle mevzubahis gerçeğe dair misaller sunulmuştur; bu gerçek, duyularımızın muhatap olmadığı objelerle ve diğer birçok unsurun yanı sıra, siyasi kurumlar ve siyasi tedbirlerle meşgul olan fikri görüşün *(intellectual vision)* daha üstün seviyelerinde de geçerliliğini sürdürür. Bu unsurlar üzerinde durduğumuzda da, yetersiz fikri beceri veya yetersiz fikri eğitim ya da her ikisi birden, nihayetinde yine hatalı sınıflandırmalara ve dolayısıyla hatalı çıkarımlara götürecektir. Pek tabii bu durumda hataya düşme ihtimali daha fazladır; nitekim fikriyatın meşgul olduğu hususlar, duyuların muhatap olduğu hususlarda olduğu gibi kolay bir şekilde sınama imkânı tanımaz.

Siyasi kurumlara dokunamaz ya da onları gözünüzle göremezsiniz: bunlar sadece yapıcı imgeleme *(constructive imagination)* yoluyla idrak edilebilir. Siyasi tedbirleri de yine fiziksel algılarla kavrayamazsınız: bu kavrayış için ilgili tüm unsurların aklınızda bir araya getirildiği zihinsel bir tasavvurdan ve tasavvur edilenlerin kombinasyonunun özüne uzanmaktan daha azı yeterli olmayacaktır. Yani burada, yine yukarıda sayılan vakalardan aşkın olma niteliğini sürdürmek suretiyle, kusurlu fikri görüşün zahiri nitelikler ya da geçici koşulları baz alarak gruplandırma yapmasının

misali verilmektedir. Bu sebepten ötürü kurumların nasıl yanlış bir şekilde sınıflandırıldıklarına bir örnek olarak, Roma Cumhuriyetinin popüler bir yönetim biçimi olduğu şeklindeki çoğunluğa hâkim olan görüş sunulabilir. İdeal bir özgürlük devleti için yola çıkan Fransız devrimcilerin başlangıçtaki fikirlerine baktığınızda, Romalılara ait politik üslupları ve eylemleri örnek aldıklarını göreceksiniz; hatta bugün bile, popüler devletin nelere öncülük ettiğini göstermek için Roma Cumhuriyeti'ndeki yozlaşmaları örnek veren bir tarihçi bulabilirsiniz. Oysaki Romalıların kurumları ile sözüm ona özgür kurumların arasındaki benzerlik, bir köpek balığı ile yunus balığı arasındaki benzerlik kadar bile yoktur; genel dış suretler benzerdir fakat dâhili yapıları birbirlerinden ziyadesiyle farklıdır. Roma Devleti'nde büyük oligarşi içerisinde daha küçük bir oligarşi söz konusuydu: bunların her birinin üyeleri denetime tabi tutulmayan diktatörlerdi.

Sınırlı bir bağlamda özgür diyebileceğimiz ve siyasi gücü ellerinde tutan görece az sayıda adamın *(ayrıca bunlar öylesine aşağılık despotlardı ki, sadece kölelerini ve tebaalarını değil, ayrıca çocukları bile bir ahır hayvanı gibi esaret altında tutuyorlardı).* Barındığı bir toplum, esas yapısı gereğince, vatandaşların siyasi anlamda eşit olduğu bir toplumdan ziyade, tipik bir despotluk örneğidir.

Şimdi, özel sorumuza geçiş yaparken, Liberalizmin içinde kaybolduğu karmaşanın nasıl bir şey olduğunu kestirebilir; ayrıca Liberalizmi yolundan çıkaran, siyasi tedbirlerin hatalı sınıflandırmalarını *(esas yapılar yerine göze batan zahiri niteliklere göre yapılan sınıflandırmaların)* kökenini anlayabiliriz. Liberallerin geçmişte yaptıkları değişiklikler, genel kanı ve bu değişiklikleri yapanların algılarına göre neyi amaçlıyordu? Bu değişikliklerin akıllarda en çok yer etmiş olan ortak özellikleri, insanlara ya da insanların bir kısmına sıkıntı veren hususları lağvetmeleriydi. Bu değişiklikler, sefalete sebep olan ya da mutluluğu önleyen ve vatandaşların büyük bir bölümünü doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen

kötülüklerin azaltılmasıydı. Mademki, çoğunluğun kanaatinde kötülüğün düzeltilmesi iyiliğin elde edilmesine eşdeğerdir, tüm bu tedbirler pozitif fayda unsurları kabul edilmişti ve Liberal devlet adamları ve Liberal seçmenler nazarında, Liberalizmin hedefinin çoğunluğun refahından farksız olduğu kabul edilmişti. Sonrasında da mevzubahis karmaşa vuku buldu. Popüler iyinin kazanımı başlangıçta Liberal tedbirlerin göze batan zahiri genel özelliği iken *(o zamanlarda her ayrı vakada sınırlandırmaların hafifletilmesi yoluyla bu kazanım gerçekleşirdi)*, daha sonraları popüler iyi artık sınırlandırmaların hafifletilmesi suretiyle elde edilen dolaylı bir kazanım olmaktan çıkıp, doğrudan kazanım kabul edildi ve Liberallerin asıl hedefi haline geldi. Doğrudan popüler iyiyi elde etme yolunda ilerlerken, başlangıçta kullandıkları yöntemlerin özüne ters düşen yöntemlere başvurdular.

Ve şimdi, politik tutumdaki tersine dönüşün. *(ya da kısmi politik tersine dönüşün demeliyim; nitekim son Mezarlıklar Yasası ve geride kalan tüm dini eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yönündeki çabalar, belli yönlerde hala başlangıçtaki politikaların devam ettiğini göstermektedir).* Nasıl ortaya çıktığını anladığımıza göre, bu tersine dönüşün son dönemde nerelere vardığı ve şayet mevcut fikirler ve görüşler hâkim olmaya devam ederse, gelecekte nerelere varacağı üzerinde kafa yoralım.

Devam etmeden önce, ardı arkası kesilmeyen sınırlandırmalara ve diktalara yol açan faaliyetlere bir gönderme yapılmadığını belirtmekte fayda var. Bu faaliyetler şüphesiz, neredeyse tüm durumlarda faydalıydı. 1870 senesinde çıkarılan bir yasa ile getirilen, çocukların ve kadınların kökboyası işlerinde istihdam edilmelerini yasaklayan kısıtlamanın, en az VI. Edward'ın günlük işçilerin asgari çalışma süresini belirleyen yasası kadar hayır amaçlı olduğunu ifade etmek gerekir. Kuşkusuz, vasilerin fakir köylüler için tohum satın almalarına, ardından bu tohumların gerektiği şekilde ekildiklerini takip etmelerine izin veren 1880 tarihli Tohum Tedarik

Yasası *(Irlanda)*, 1533'te bir köylünün en fazla kaç koyuna sahip olabileceğini tanımlayan ya da 1597 tarihli, harap olan ahırların yeniden inşasını emreden yasalar gibi halkın refahı için ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda alkollü içkilerin satışını sınırlandıran tedbirlerin, en az geçmişte lüks tüketimin zararlarını kontrol altında tutan tedbirler (örneğin, on dördüncü yüzyılda beslenme düzeni ve giyim kuşamın sınırlandırılması) gibi toplum ahlakını gözettiği gerçeğine kimse muhalefet edemez. Alt sınıfların barbut, kart oyunları ve benzeri kumar türlerini oynamalarını engelleyen VIII. Henry fermanlarının amacı da, yine son dönemde çıkarılan kumar kontrolüne yönelik yasalar da olduğu gibi popüler refah değildi.

Dahası, birçok açıdan benzerlik taşıyan kadim müdahalelerin hikmetini sorgulamayacağım gibi, sayılarını arttırmak konusunda Muhafazakârların ve Liberallerin birbirleriyle yarıştığı modern müdahalelerin hikmetini sorgulamak gibi bir amacım da yok. Son zamanlarda kabul edilen, denizcilerin canlarını korumaya yönelik tasarıların, 15. yüzyılda gemi kaptanlarına kışın limanları terk etmeyi yasaklayan, katı İskoç tedbirlerinden daha mantıklı olup olmadıklarını tartışmayacağız. Sağlık memurlarına, uygunsuz gıda saklayıp saklamadıklarını teftiş temek için belli başlı binaları arama yetkisi vermenin mi, yoksa III. Edward'ın limanlardaki han işletmecilerine, para veya değerli eşya kaçırmalarını önlemek için yolcuları arayacaklarına dair yemin ettirmesinin mi gerekçeleri daha makuldü hususunda şimdilik tartışmamak daha iyidir. Kayıkçının çocuklarını bedelsiz bir şekilde kayığa almasını yasaklayan Kanal Kayığı Yasasının, en az esnafları korumak amacıyla 1824 yılına kadar üreticilerin fabrikalarını Kraliyet Ticaret Alanı'ndan *(Royal Exchange)* en az on mil uzağa inşa etmelerini emreden Spitalfields Yasaları kadar makul bir girişim olduğunu kabul edeceğiz.

Dolayısıyla, hayır amaçlı faaliyet ve ferasetli hüküm bahislerini hariç tutarak, her ikisini de sorgusuz sualsiz kabul edeceğiz ve sadece Liberalizmin hükmü süresince uygulanan tedbirlerin zorlayıcı karakteristiğini ele alacağız.

Örnekler üzerinden gidecek olursak, 1860 senesinden, Lord Palmerston'un ikinci hükümetinden başlayalım. O sene, Fabrikalar Yasası'nın *(Factory Act)* getirdiği kısıtlamalar genişletilerek, ağartma ve boyama işlerini de kapsar hale getirilmişti.

O dönemde yiyecek ve içecekleri analiz eden görevlilere yerel tarifeden daha fazla ödeme yapma yetkisi verilmişti; gaz çalışmalarının denetimini, aynı zamanda gaz kalitesinin düzenlenmesini ve bedel sınırlandırılmasını sağlayan bir yasa mevcuttu; diğer tüm maden denetleme yasalarına ek olarak, on iki yaş altındaki okula gitmeyen ve okuma-yazma bilmeyen çocukların istihdamını cezalandıran başka bir yasa vardı.

1861 senesinde Fabrika Yasası'nın mücbir hükümlerinin kapsamına bağlama işleri de eklendi; yoksul kanun muhafızlarına ve benzeri memurlara aşılamaya *(vaccination)* zorlama yetkisi verildi; yerel askeri kurullar, at, midilli, merkep ve tekne istihdam oranlarını düzenlemekle yetkilendirildi ve belli başlı yerel oluşumlara bölgelerindeki kırsal alandan su tahliyesi ve sulama işlemlerinin yanı sıra hayvanlara su temini faaliyetleri için vergilendirme otoritesi tanındı.

1862 yılında kadınların ve çocukların açık havadaki ağartma işlerinde çalışmalarını sınırlandıran bir yasa çıkarıldı; tek bir kuyusu olan ya da kuyuları arasındaki mesafe belirlenenden az olan kömür madenlerini kanun dışı sayan bir yasa onaylandı; ayrıca Tıp Eğitimi Kurulu'na ayrıcalık tanıyarak, bedeli Maliye İdaresi tarafından belirlenecek olan ilaç kodeksi yayınlama hakkı verildi.

1863'te zorunlu aşılamanın kapsamı İskoçya ve İrlanda'yı dâhil ederek genişletildi; belli başlı kurumlar, istihdam sağlamak

ve işsizlere para vermek amacıyla, yerel tarifelerle geri ödemek üzere borç alma hakkı elde etti; ardından kasaba yetkilileri ihmal edilmiş dekoratif alanların mülkiyetini üstlenme ve yerleşik halkı yaptıkları katkılara göre sınıflandırma yetkisini kazandı.

Belirli saatler arasında çalışanların asgari yaş sınırını belirlemenin yanı sıra, periyodik kireç badanası yapılmasını, boyama yapıldığında üç kat boya atılmasını ve en az altı ayda bir defa sıcak su ve sabunla temizlik yapılmasını emreden Fırınları Düzenleme Yasası çıkarıldı ve ayrıca, sulh yargıçlarına, denetimcilerin önlerine getirdikleri yiyeceklerin sağlık koşullarına uygun olup olmadığına karar verme yetkisi verildi.

1864 tarihli zorlayıcı nitelikteki yasamalara örnek olarak, temizlik ve havalandırma düzenlemelerinin de dâhil olduğu, ayrıca kibrit atölyelerindeki çalışanların odun kesim alanları haricinde bina içerisinde yemek yemelerini yasaklayan Fabrikalar Yasası'ndaki eklentiler sayılabilir. Bunların dışında Baca Temizleyicileri Yasası, İrlanda'daki bira satışına daha fazla düzenlemeler getiren başka bir yasa, halatların ve çapaların zorunlu denetimini emreden bir yasa, 1863'teki Kamu Çalışmaları Yasası'nın *(Public Work Act of 1863)* devamı niteliğinde bir yasa ve Bulaşıcı Hastalıklar Yasası *(Contagious Diseases Act)* ki Kamu Çalışmaları Yasası, belli sınıflardaki kadınlarla ilgili olarak geçmişte tesis edilen bireysel özgürlükler adına bazı emniyet muhafızlarının elinden alınan bir takım yetkileri, belirli alanlarda polise tanımaktadır.

1865 senesi, giderlerin vergi mükelleflerinden karşılanması suretiyle, gezginlerin kabul edilmesi ve onlara geçici yardım sağlanması için çıkarılan kanuni hükümlere; meyhanelerin kapatılmasıyla ilgili yeni bir yasaya ve Londra'daki yangınların söndürülmesini düzenleyen zorlayıcı hükümler içeren bir yasaya tanık oldu. Ardından, Lord John Russell hükümetinin başta olduğu, 1866 yılında, İskoçya'da hayvancılık faaliyetlerini düzenleyen, ye-

rel yetkililere sağlık koşullarını denetleme ve hayvan sayısını belirleme yetkisi tanıyan kanundan; şerbetçiotu yetiştiricilerinin, ürün çuvallarına mahsulün yetiştiği yılı ve yeri, ayrıca çuvalın net ağırlığını yazmalarını zorunlu kılan ve polislere arama yetkisi veren yasadan; İrlanda'daki pansiyonların inşasını kolaylaştıran ve misafirleri bağlayıcı düzenlemeler sağlayan yasadan; kireç badanası ve benzeri hususların denetlenmesi ve yönlendirilmesi ile pansiyonların kayıt altında tutulduğu ve konukların sınırlandırıldığı bir Genel Sağlık Yasası *(Public Health Act)* ve çoğunluğun azınlığı sahip oldukları kitaplar için vergilendirmesini mümkün kılan yerel bazlı yetkiler sağlayan Kamu Kütüphaneleri Yasası *(Public Libraries Act)* mutlaka belirtilmelidir.

Şimdi ise Bay Gladstone'un ilk hükümetindeki yasalara geçiyoruz. Bunların arasında resmi telgraf dairesinin kuruluşu ve bununla birlikte bu kurum haricinde bir kurum üzerinden telgraf çekilmesinin yasaklanışı; Londra'da istihdam edilen araçlarla ilgili düzenlemeler yapan Devlet Bakanlığı'nın kuruluşu; hayvan hastalıklarının yayılmasını engellemek amacıyla çıkarılan katı düzenlemeler; yeni Birahane Düzenleme Yasası ve *(balık ölümlerinin artışına sebep olan)* Deniz Kuşlarını Koruma Yasası *(Sea-birds Preservation Act)* mevcuttur. 1870'te ise Kamu Çalışmaları Kurulu'nun *(Board of Public Works)* ev sahiplerinin imar ve ihya çalışmalarını ve kiracıların evlerini satın almalarını kolaylaştırmalarını sağlayan yetkiler sunan bir yasa; Eğitim Bakanlığı'nın okul sahaları satın alıp, yerel vergilerle desteklenecek bedava okullar kuracak olan okul idare kurulları oluşturmalarını mümkün kılan ve bu okul idare kurullarının, çocukların okul giderlerini karşılayarak, ailelerin çocuklarını okula göndermeye zorlama yetkisi sunan başka bir yasa; daha birçok sınırlandırmaların yanı sıra, kadın ve çocukların meyve muhafazası ve balık tuzlama işlerinde çalışmalarını da sınırlandıran bir diğer Fabrikalar ve Atölyeler Yasası *(Factories and Workshops Act)* karşımıza çıkmaktadır.

1871 yılında ise Ticaret Odası memurlarına limandan ayrılan deniz araçlarının draft kaydını tutmayı emreden tashih edilmiş Deniz Ticareti Kanunu *(Merchant Shipping Act)* ile tanışıyoruz; yeni bir Fabrikalar ve Atölyeler Yasası ile daha fazla sınırlamalar geliyor; işportacıların ruhsatsız iş yapmaları durumunda cezai yaptırımlar uygulayan ve ruhsatın belirttiği şekilde çalışma alanını kısıtlayan, aynı zamanda polise işportacıların yüklerini arama izni veren İşportacılar Yasası *(Pedlars Act)* çıkıyor ve aşı olmayı mecbur kılan yeni tedbirler getiriliyor.

1872'de, diğer birçok yasa ile birlikte, bir haneye dışarıdan kaç çocuk alınabileceğine karar veren yetkililer gerekli kayıtları yapmadığı sürece, aynı hanede birden fazla çocuğun bakımını üstlenmeyi (burada hane halkının kendi çocukları söz konusu değildir; halk içindeki sahipsiz kalan ya da kendi ailesinin bakımını karşılayamadağı, toplumdaki diğer çocuklardır kastedilen) suç sayan bir yasa çıkarılmıştır; on altı yaşın altında olduğu anlaşılanlara alkollü içecek satışını yasaklayan Lisans Yasası *(Licensing Act)* çıkmıştır ve yolcu gemileri için yıllık denetleme uygulaması getiren yeni bir Deniz Ticareti Kanunu *(Merchant Shipping Act)* kabul edilmiştir.

Daha sonra 1873 yılında ilkokul diploması ya da belirli okullara kayıtlı olduğunu gösteren belgelere sahip olmayan çocukları çalıştıran çiftçilere cezai yaptırımlar getiren Tarım Bölgesi Çocukları Yasası *(Agricultural Children's Act)* kabul edildi ve tüm deniz araçlarında draft göstergesi bulundurulmasını zorunlu kılan ve Ticaret Odası memurlarına teknelerin ve teknelerde bulundurulması gereken can güvenliği malzemelerinin sayısını tayin etme yetkisi veren bir Deniz Ticareti Kanunu *(Merchant Shipping Act)* çıkarıldı.

Şimdi, günümüz hükümeti idaresindeki Liberal yasamalara dönüyoruz.

1880 yılında denizcilerin maaş ödemelerinden koşullu acente poliçesini çıkaran bir yasa; ayrıca tahıl yüklerinin güvenli taşınması hususunda belli başlı düzenlemeleri mecbur kılan başka bir yasa ve yerel idarelerin, çocuklarını okula göndermeleri hususunda ailelere daha çok baskı yapmalarını mümkün kılan bir diğer yasa karşımıza çıkıyor.

1881'de istiridye ve yem yataklarında ağ kullanımını yasaklayan yeni düzenlemeler geliyor ve Galler'de Pazar günleri bir bardak bira almanızı imkânsız hale getiren bir yasak çıkıyor.

1882 senesinde Ticaret Odası *(Board of Trade)*, elektrik üretimi ve satışı ruhsatlarını onaylama yetkisini elde etmiştir ve bölgesel kurumlara, elektrikli aydınlatma vergilerini toplama imkânı verilmiştir; daha fazla hamam ve çamaşırhane açtıkları için vergi mükelleflerinden daha fazla haraç alınması yasallaşmıştır ve yerel yetkililere, meyve-sebze toplayıcılarının düzgün koşullarda konaklamasını güvence altına alacak iç tüzükler hazırlama yetkisi verilmiştir.

1883 yılındaki benzeri düzenlemelere örnek olarak, halkın üzerine yıllık 400.000 £'a varan vergiler yükleyerek, kısmen de maliyetler demiryolu sahiplerine yansıtılarak, çalışan kesimin seyahat masraflarını düşüren Ucuz Trenler Yasası *(Cheap Trains Act)* sayılabilir. Bu yasanın yeterince düzgün ve yaygın bir biçimde uygulandığını denetleme yetkisi, Demiryolu Yetkilileri üzerinden, Ticaret Odası'na *(Board of Trade)* verilmektedir. Yine başka bir yasa ile işçilerin yevmiyelerinin meyhanelerde ödenmesi yasaklanmıştır ve bu yasağa uyulmadığı takdirde 10£ para cezası uygulanmaktadır; üstübeç işlerinin denetimini *(uygun iş kıyafetleri, solunum cihazları, banyolar, içeceklerin vb. temin edilip edilmediğinin kontrolünü kapsar)* ve fırınların teftişini zorunlu kılan, her iki iş kolunun çalışma saatlerini düzenleyen, fırınlarda, müfettişleri tat-

min edecek koşulların sağlanması gereken, yapıyla ilgili çeşitli detayları tanımlayan yeni bir Fabrikalar ve Atölyeler Yasası (*Factory and Workshops Act*) daha çıkarılmıştır.

Ne var ki, yalnızca son yıllarda tesis edilen zorlayıcı kanunlara bakarak sağlam bir kavrayış ortaya koymak çok mümkün değildir. Bunların yanı sıra çok daha geniş kapsamlı ve yapısı gereği çok daha cebri nitelikte olduğu anlaşılan ve hala destek gören hususları da incelemeliyiz. Yakın tarihte sözüm ona Liberallerin en önde gidenlerinden olarak bilinen bir bakanımız, eski hükümetin endüstriyel ikamet alanlarını geliştirmeye yönelik çalışmalarına burun kıvırıyor, bu planları "*oyalanmak*" olarak görüyordu. Kendisi küçük hane sahipleri, arazi sahipleri ve vergi mükelleflerine yönelik müessir yaptırımlar uğrunda ciddi mücadeleler veriyordu.

Bir başka kabine üyesi, seçmenlerine hitap ederken, hayırsever cemiyetlerin ve dini kurumların yoksullara yardım etmeye yönelik çalışmaları hakkında küçümser ifadelere başvuruyor ve "bu ülkenin tüm insanları bu işlere, kendiişleriymiş gibi el atmalıdır" diyor; yani geniş kapsamlı idari tedbirlerin önünü açıyordu. Ayrıca, yerel çoğunluklara belli başlı mal varlıklarının özgürce takas edilmesini engelleyecek yetkiler tanıyarak aşırılıkların önüne geçmeyi hedefleyen, her yıl daha fazla başarı elde etme sözü veren büyük ve etkili bir grubun öncüsü konumundaki radikal bir parlamento üyemiz de mevcut. Fabrikalar Yasası'ndaki ardı arkası kesilmeyen temditlerle, her geçen gün kapsamı daha da genelleştirilen, belirli zümrelerdeki iş saatlerine yönelik düzenlemenin etki alanı büyümeye devam edecek gibi görünüyor; tüm iş yerlerindeki çalışanları bu düzenlemeye tabi tutacak bir tedbir teklif edilmek üzere. Dahası, eğitimin herkes için ücretsiz hale getirilmesi (yani vergilerle karşılanması) yönünde de artan bir talep var. Okul ücretlerini ödemenin doğru olmadığı ilan edilmeye başlandı: Devletin tüm yükü üstlenmesi gerekiyormuş.

Buna ilaveten, yoksullar için iyi eğitimi tayin etmek konusundaki uzmanlığından kuşku duyulmayan bir makam olarak görülen Devletin, orta sınıf için de iyi eğitimi belirlemesi gerektiğini, pek tabii, Çinlilerin kendi modellerini düzenlerken kendilerinden emin oldukları gibi, faydasından şüphe etmedikleri bir devlet modeline göre bu sınıfın çocuklarını eğitmesi de gerektiğini ileri süren bir çoğunluk var.

Bir de son dönemde büyük gayretle teşvik edilen "araştırma vakfiyesi" var. Devlet hâlihazırda bu uğurda her yıl 4.000£ harcıyor ve bu para Kraliyet Derneği'ne gidiyor ve kolayca ikna edebildiklerinden destek alan hissedarların baskısına dayanacak güce sahip olanlar meydanda olmayınca, Sir David Brewster'ın çok önceleri savunduğu maaşlı "*ilmi papazlık*" kurumu yavaş yavaş tesis edilebilir. Bir kez daha, insanları hayatlarının erken dönemlerinde, acziyete düşecekleri dönemler için birikim yapmaya mecbur eden, zorunlu bir sigorta sisteminin düzenlenmesi gerektiği yönünde makul tasarılar ortaya atılıyor.

Ne hemen dibimizde duranlar, ne de uzağımızdakiler olsun, gelecekteki zorlayıcı yasal tedbirlerin sıralanması hesabı düzeltmez. Bu tedbirler eşliğinde gelen, genel ve yerel bazda artan vergiler şeklinde karşımıza çıkan zorlamalar konusunda da gelişigüzel göndermeler yapmaktan başka bir gelişme kaydedilmedi.

Bir taraftan sürekli artış gösteren bu düzenlemeler dizisinin uygulanması için yapılan harcamalar ki her biri için ilave ekip ve memur gerekmektedir, bir taraftan da yatılı okullar, ücretsiz kütüphaneler, halk müzeleri, hamamlar, çamaşırhaneler, dinlenme tesisleri vesaire gibi kamu kuruluşlarının masrafları yerel vergiler her yıl daha da arttı. Aynı şekilde eğitim bedelleri, bilim ve sanat bölümlerine vb. ayrılan ödenekler sayesinde genel vergiler de yükseldi. Bunların her biri daha fazla yaptırım içeriyor ve vatandaşın özgürlüklerini daha fazla kısıtlıyor. Kesilen her haracın arkasında

ise şu imalı söylev yer alıyor: *"Bugüne kadar kazançlarının bu kadarını kendini memnun edecek şekilde harcadın; artık bunu kafana göre yapmamalısın, biz senin yerine, genel refah için harcayacağız."* Sonuç olarak, ister doğrudan, ister dolaylı yoldan olsun –ki çoğu zaman her ikisi birden oluyor- büyümeye devam eden bu cebri hükümlerin her kademesinde vatandaş eskiden sahip olduğu özgürlüklerin bir kısmından mahrum kalıyor.

Bütün bunlar, Liberal geçinen ve kendilerini özgürlüklerin savunucusu Liberaller olarak atfeden bir partinin uygulamaları!

Eminim ki, parti üyelerinin bir kısmı yukarıdaki kısımları okurken tahammül sınırlarını zorladılar: Genelde yaptıkları gibi, bu fikriyatın geçerliliğini bertaraf edecek muazzam bir hata bulmak istediler okurken. *"Unuttun"* demek istiyorlar; *"geçmişte, Liberalizmin ortadan kaldırdığı kısıtlamaları tesis etmiş olan güç ile günümüzde, senin anti-Liberal dediğin kısıtlamaları tesis eden güç arasındaki temel farkı unuttun. Bunlardan birinin pervasız bir güç ve diğerinin sağduyulu bir güç olduğunu unuttun. Liberallerin getirdiği mevcut hükümler sayesinde, insanların çeşitli alanlarda düzene kavuştuğunu, onları düzenleyen kurumun onların kendi ürünü olduğunu ve bu kurumun, tüm uygulamalar için onların iznini aldığını unuttun"*.

Buna cevabım ise: *"Hayır bunu unutmadım, ancak geniş bir bağlamda bu farkın konuyla alakalı olmadığını savunmaya hazırım."*dır.

İlk olarak, asıl mevzu, öncesiyle kıyaslandığında vatandaşların hayatlarına daha fazla müdahil olunup olunmadığıdır; müdahale eden kurumun yapısı değildir. Basit bir örnek ele alalım. Bir sendika üyesi, yalnızca temsilci niteliğinde bir kurum oluşturmak için diğerlerine iştirak eder. Bu üye sendika çoğunluğu karar verdiğinde grev yapmaya zorlanır; sendikanın dikte ettiği şartların dışında kalan işleri kabul etmesi yasaklanır; sahip olduğu ayrıcalıklı kabiliyetleri ve gücü, sendikanın yasakları olmadığında yapabileceği ölçüde kendi çıkarları için kullanması engellenir. En baştaki katılma sebebi olan maddi menfaatlerini kaybetmeden ve belki de

diğer üyelerin zulmüne ve hatta cebrine maruz kalmadan sendikanın buyruklarının dışına çıkması mümkün değildir. Şimdi bu üye, kendisini baskı altına alan grubu oluşturan diğerleri ile aynı payede olduğu için daha az mı baskı altındadır?

Ayrıca, şayet, ulusun yaşamını ve çıkarlarını gözetmesi hasebiyle, toplumsal nizam mükâfatı uğrunda tüm üyelerinin tabi olmak zorunda olduğu, milleti idare eden bir kurumun vatandaşları üzerinde, herhangi bir özel organizasyonu idare eden kurumun kendi üyeleri üzerinde olduğundan çok daha yüksek bir otoriteye sahip olduğu öne sürülerek, verilen örneklemin hatalı olduğu yönünde itirazlar gelecek olursa; o halde yanıt, mevzubahis farkı kabul ederek sorunun cevabının yine de geçerliliğini sürdürdüğüdür.

Eğer insanlar sahip oldukları serbestlikleri, hürriyetlerinden vazgeçecek şekilde kullanıyorsa, bu insanların kölelerden farkı kalır mı? Bir halk, *referandum* yoluyla zorba bir lider seçecek olursa, bu zorbalığa kendisi sebep oldu diye hala özgür müdür? Sırf halkın oylarının nihai sonucu olması sebebiyle, bu zorbanın cebri fermanları meşrudur demek mümkün mü? Bir adamın huzurunda bir mızrak kırmak suretiyle o adama köle olan bir Doğu Afrikalının, efendisini kendi seçtiği için özgür olduğunu söylemek bundan farklı değildir.

Son olarak, aklıma gelebilen rahatsızlık belirtileri eşliğinde, birileri bu mantığı kabul etmez ve derse ki, kalıcı bir şekilde seçilmiş, pervasız, tek bir yöneticinin seçildiği bir hükümet ile halk arasındaki ilişki ve sağduyulu bir temsilci kurumun varlığını sürdürdüğü ve zaman zaman seçimle değiştirildiği bir hükümet ile halkın ilişkisi arasında bir paralellik yoktur; bu durumda asıl yanıt –bütünüyle temel esaslara aykırı bir yanıt-, birçoklarının şaşırıp kalmasına neden olacak o yanıt geliyor. Bu yanıt şudur ki; saymakla bitiremediğimiz kısıtlayıcı yasalar, bunların çoğunluğun

seçtiği bir kurum tarafından ortaya çıktığı ilkesi üzerinden savunulamazlar. Bu bağlamda, çoğunluğun seçtiği bir kurumun hükmü, bir monarşinin hükmüne kıyasla, daha sınırsız bir hüküm olarak görülemez ve nasıl geçmişteki gerçek Liberalizm, monarşinin sınırsız hükmü varsayımına karşı çıkmış ise, bugünkü gerçek Liberalizm de parlamentonun sınırsız hükmüne karşı çıkacaktır. Ve bunu hiç vakit kaybetmeden yapacaktır. Burada bunu nihai bir cevap olarak sunuyorum.

Bu arada, son dönemlere kadar gerçek Liberalizmin, tıpkı geçmişte olduğu gibi, uygulamalarına bakılarak sınırlı bir parlamento hâkimiyeti teorisi yolunda ilerlediği görülüyordu. Dini inançlar ve törenler, takat ve taşımacılık, ticari birleşmeler ve zanaatkârların seyahati, fikir beyanı, teolojik veya politik vb. alanlar üzerindeki kısıtlamaların feshedilmesi, hâkimiyeti sınırlama arzusunun sözsüz beyanı niteliğindeydi.

Aynı şekilde alkol ve benzeri maddelerin kullanımını yasaklayan kanunların, o ya da bu eğlence türünü yasaklayan kanunların, zirai usulleri dikte eden yasaların ve geçmiş günlerden kalan müdahaleci yapıdaki diğer birçok kanunun kaldırılması da Devletin bahsi geçen alanlarda müdahil olmaması gerektiğinin dolaylı olarak kabul edilmesi demekti; dolayısıyla, son Liberalizm kuşağının etkisi ile çeşitli bireysel etkinliklerin önündeki engellerin kaldırılması, bir yandan da, hükümetin bu alanlardaki etki alanının daraltılması ihtiyacının uygulamalı olarak tasdik edilmesi oluyordu. İdari uygulamalara kısıtlama getirmenin doğruluğunu bu şekilde kabul etmek, teoride bunları sınırlandırmanın ön hazırlığıydı. En bilindik siyasi hakikatlerden birisi de, toplumsal gelişim sürecinde teamüllerin kanunlardan önce geldiğidir; ayrıca teamüller yeterince düzgün bir biçimde tesis edildiklerinde, otoriteler tarafından tasdik edilip tanımlanarak kanuna dönüşürler. O halde açıkça görülmektedir ki, Liberalizm, geçmişte sınırlama uygulamalarını hayata geçirerek, sınırlama ilkesinin zeminini hazırlıyordu.

Fakat genel değerlendirmeleri bırakıp, özel sorumuza dönecek olursak, ilgili cevabın altını çiziyorum; vatandaşın keyfini sürdüğü özgürlük, ister temsili nitelikte olsun ister olmasın, tabi olduğu devlet mekanizmaların yapısı tarafından değil, vatandaş üzerinde zorlayıcı etkisi olan sınırlamaların azlığı ile ölçülür ve vatandaşın oluşumlarına dâhil olup olmadığı fark etmez, şayet bu mekanizmaların faaliyetleri vatandaşın çevresine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde saldırmasını engellemekten öte herhangi bir sınırlama getiriyorsa (ki bu engelleme, vatandaşın çevresindekilerin sahip olduğu özgürlükleri, o vatandaşın tecavüzünden korumak açısından lüzumludur), bu faaliyetler Liberalizmle örtüşür nitelikte değildir. Dolayısıyla, sınırlamalar müspet zorlayıcı şeklinde değil, menfi zorlayıcı olarak ayırt edilmelidir.

Ne var ki, Liberaller ve son günlerde görüntüde iyi bir sonuç verdiği müddetçe hiç çekinmeden elindeki tüm zorlamaları halk üzerinde kullandığı görülen, Liberallerin alttürü konumundaki Radikaller, muhtemelen karşı çıkmaya devam edecektir. Hedeflerinin herhangi bir şekilde elde edilecek, herhangi bir popüler fayda olduğunu bilerek ve Tutucuların *(Tory)*, kendilerinin aksine, sınıf çıkarları üzere ve sınıfın elindeki gücü korumak arzusu ile hareket ettiğine inanarak, kendisinin bu türle bir tutulmasının çok net bir saçmalık olduğunu söyleyecek ve bunu destekleyen mantığı küçümseyecektir.

Belki, bir mukayese yaparak, bu mantığın geçerliliğini görmeleri sağlanabilir. Bu Liberaller ve Radikaller, diktatörlükten başka herhangi bir yönetim biçiminin bilinmediği Uzak Doğu'da, oranın sakinlerinden zalim ve vahşi bir diktatörü nasıl alaşağı ettiklerini ve yaptıklarıyla halkın refahını istediğini kanıtlamış yeni bir lideri onun yerine getirdiklerini dinlerdiler diyelim. Bu insanların kendi yaptıklarını sevinçle anlatmalarını dinledikten sonra da, onlara aslında idari yapıda önemli bir değişiklik yapmadıklarını söylediklerinde, bu insanları ziyadesiyle şaşırtmış olacaklardır; hatta

bu insanların kötü niyetli bir diktatör yerine, iyi niyetli bir diktatörü geçirdiklerinde, yönetim biçimini despot bir rejim olmaktan kurtarmadıklarını idrak etmelerini sağlamakta güçlük çekeceklerdir.

Doğru şekilde ele alındığında, Tutuculuk için de bu böyledir. Baskılar söz konusu olduğunda, bireyin özgürlüğü *karşısında* Devlet'in tarafında durduğunda, baskıları ister bencil nedenlerden dolayı isterse özverili nedenlerle uzatsın, Tutucu Tutucu olarak kalır. İster iyi ister kötü niyetle olsun, keyfi bir idare yürüten liderin diktatörlüğü nasıl tartışılamaz ise; gerekçelerinin bencil veya özverili nitelikte olmasından bağımsız bir şekilde, Devlet'in gücünü diğer bireylerin serbestliklerini korumanın ötesinde, bireyin özgürlüklerini kısıtlamak için kullananların Tutuculuğu da tartışılamaz. Özverili Tutucular da bencil Tutucular gibi, Tutucu türüne aittir; sadece yeni bir cins teşkil etmektedir. Ve her ikisi de, isimlerini hak ettikleri dönemlerin Liberalleri ve Liberal'in tanımının hala *"bilhassa siyasi alanlarda, kısıtlamaların karşısında daha fazla özgürlüğü savunan"* kişi şeklinde olduğu dönemlerin Liberalleri ile karşı uçlarda yer alırlar.

Böylece başta sunduğum paradoks giderilmiş oldu. Gördüğümüz gibi Tutuculuğun asıl kaynağı militanlık *(militancy)* ve Liberalizmin asıl kaynağı endüstriyalizmdir *(industrialism)*. Bunlardan bir tanesi statü rejimine (ki bu sınıflar arası yasal eşitsizliği beraberinde getiren zorunlu işbirliği sistemidir), diğeri ise itilaf rejimine *(bu ise, sınıfların yasal çerçevede eşit olmasını sağlayan, gönüllü işbirliği sistemidir)* dayanır. Tüm bahislerin ötesinde, bunlardan ilk sıradakinin başlangıçtaki faaliyetleri bahsedilen zorunlu işbirliğini hayata geçiren kurumların sürdürülmesine yönelikken, diğerinin başlangıçtaki faaliyetlerinin amacı bu kurumları zayıflatmak veya engellemekti. Açıkçası buradan çıkarılacak sonuç şudur; zorlayıcı sistemin sınırlarını genişletmesi sebebiyle, bugün Liberalizm olarak anılan şey, aslında Tutuculuğun yeni bir modelidir.

Ne kadar böyle ise de, biz şimdi de yapacağımız gibi; daha açık bir şekilde yukarı yönlü öbür taraftaki gerçeklere bakarız.

YAKLAŞAN KÖLELİK

Sevgi ve merhamet arasındaki yakınlığın en çok fark edildiği durumlar, sevilenin idealleştirildiği durumlardır. Acı çeken biri ile sempati kurmak, o anda, o kişinin günahlarını hatırlamayı engeller. Istırap içindeki biriyle karşılaşıldığında "*zavallı adam!*" şeklinde dışa vurulan duygu, başka bir zamanda zuhur edebilecek olan "*hain adam!*" düşüncesine yer bırakmaz. O halde buradaki doğal çıkarım, sefalet içerisindeki kişi, tanıdığımız biri değilse ya da üstünkörü tanıdığımız biri ise, onun kabahatleri görmezden gelinir ve nitekim bu zavallının çektiği acıların detayları üzerindeki örtü kalktığında, bu acıları hak etmediği halde çektiği düşüncesinin yerine (ki büyük ölçüde hak etmemiştir), içinde bulunduğu acıların hak edilmiş olduğu kanaati getirilir.

Sıkıntıları, cefaları el ilanlarıyla duyurulan, vaazlarla ve konuşmalarla halka ilan edilenlerin hepsi kıymetli şahıslar olarak atfedilirler ve hazin bir şekilde hataya düştükleri düşünülür ve bunların işledikleri suçların cezasını çektikleri akla getirilmez.

Londra sokaklarında bir taksi çağırdığınızda, zahmetinin karşılığında bir şeyler kazanmayı bekleyen bir işgüzarın sizin için kapıyı açtığına ne kadar sık rastladığınıza şaşırırsınız. Taverna kapılarındaki tembelleri saydıktan sonra ya da bir sokak performansının veya bir geçit alayının, yakın çevredeki gecekondulardan ve ahırlardan bir grup aylağı ne denli hızlı bir şekilde etrafına topladığını gözlemledikten sonra bu şaşkınlık azalır. Şehirdeki her küçük bölgede bunların sayısız emsalini gördüğünüzde, tüm Londra

boyunca bu kalabalıklardan on binlerce olduğunu anlıyorsunuz. "Bunların hiç işi yok" diyorsunuz. Yahut bir işte çalışmayı reddediyorlar veya çalıştıkları işten çok geçmeden ayrılıyorlar diyelim. Bunlar en basit ifadeyle, o ya da bu şekilde "*işe yarayanların*" üzerinden geçinen "*işe yaramazlardır*"; aylak ve ayyaş takımı, suçlular ve suç işleme yolunda ilerleyenler, çok çalışıp, çabalayan anne ve babalarının omuzlarında yük olan gençler, hanımlarının maaşlarına el koyan kocalar, fahişelerin gelirlerini paylaşan adamlar ve aynı türe eşdeğer olan, göze daha az batan ve daha düşük sayıdaki kadınlar.

Böylelerinin saadetten nasibini alması doğal bir şey midir? Ya da bu tiplerin kendilerine ve yakınlarına mutsuzluğu tattırmaları doğal mıdır? Suiistimalin olağan sonucu babında, tam ortamızda ciddi manada bir sefalet olması ve bundan uzak durmamamız gerektiği aşikâr değil midir?

Geçerliliği azalıp artabilen ve burada da şiddetle belirttiğimiz bir görüş vardır ki bu, toplumsal sefaletin giderilebileceği ve bunu birilerinin mutlaka üstleneceğidir. Her ikisi de yanlış fikirlerdir. Acı ve kötülük icra etmeyi birbirinden ayırma çabası, mevcudiyetin fıtratına karşı gelmek olur ve bunun sonucunda daha fazla acı ortaya çıkar. İnsanları sapkın yaşantılarının doğal getirisi olan cezalardan sakınmak, en nihayetinde bu insanlara tecrit hücrelerinde, insan değirmenlerinde ve kamçılarla yapay cezalar uygulama gerekliliğini doğurur. Sanıyorum, genel kanı ile bilimin öğretisinin mutabık olduğu bir hüküm, elimizdeki en yüksek otorite olarak kabul edilebilir:

Bu hüküm "*Çalışmak istemeyen yemek de yemesin*" hükmüdür ki, Hıristiyanlık konseptinde karşılığını bu ifadeyle bulmuş olan, yaşamın bugünkü seviyesine ulaşmasını sağlayan evrensel bir doğa kanunudur; kendi varlığını sürdürecek kadar aktif olmayan bir canlı ölmelidir. Aradaki tek fark, bir tarafta bu kanun yapay bir şekilde tatbik edilmektedir, diğer tarafta ise doğal bir gereklilik

olarak tezahür etmektedir. Buna rağmen, bilimin de net bir biçimde desteklediği, bu iman prensibini kabul etmekte Hristiyanlar ellerinden gelenin en azını yapıyor gibi görünüyorlar. Mevcut varsayım, hiç sefalet olmaması gerektiği ve görülen tüm sefaletin suçlusunun da toplum olduğu şeklindedir.

"Ancak, sefalet içindekiler değersiz olanlar bile olsa, bizim bunda hiç mi mesuliyetimiz yok?"

Eğer bu sorudaki "biz" kelamının kapsamına kendimizle birlikte atalarımız ve bilhassa atalarımızın kanun koyucuları da dâhil ediliyorsa, o zaman kabul ediyorum. Geçmişteki Yoksulları Koruma Yasası'nı *(Poor Law)* hazırlayanlar, düzenleyenler ve uygulayanların, ortadan kaldırması bir nesilden çok daha fazlasına mal olacak, dehşet verici boyutlarda ahlaki yozlaşmaların ortaya çıkmasında sorumlu olduklarını kabul ediyorum.

Ayrıca yakın zamanlardaki ve günümüzdeki yasa koyucuların yaptıkları, sonu gelmeyen, o sendikadan bu sendikaya başına buyruk gezen bir aylak güruhunun oluşmasına neden olan düzenlemelerinin de bu hususta kısmen rol oynadığını da kabul ediyorum; dahası neredeyse, hüküm giymişleri tekrar suç işlemeye mecbur eden şartlar altında tekrar toplumun içerisine salarak, sürekli bir suçlu ikmali sağlamak hususunda oynadıkları rolü de kabul ediyorum.

Bunların yanı sıra, hayırsever takımının da suçsuz olmadığını kabul ediyorum: Değersiz olanların evlatlarına destek olduklarında, yerel vergilerin artışıyla değerli olanların anne-babalarına yük olarak, onların evlatlarının aleyhine iş yapmış olacaklardır. Bununla da kalmıyorum, kamu kuruluşları ve özel idareler tarafından, birtakım sinsi işgüzar tarafından, sayıları arttırılıp, genişletilen bu işe yaramazlar yığını, olması gerekenden daha fazla sefalet yaşamaya zorlanmıştır. Bahsi geçen mesuliyetler bunlar mı? Sanıyorum değil.

Fakat şimdi, o ya da bu şekilde, mesuliyet bahsini bir kenara bırakıp doğrudan musibeti ele alacak olursak; bunun iyileştirilmesi için ne yapmalıyız? Müsaadenizle, önce mevcut gerçekle başlayacağım.

Merhum amcam, yirmi yılı aşkın bir süre Bath yakınlarındaki Hinton Şartrö Manastırı görevlisi olarak çalışan Muhterem Thomas Spencer, dini görevlerine başlar başlamaz birkaç küçük evin yanı sıra bir okul, kütüphane, giysi toplama merkezi kurarak ve arazi hisseleri ayarlayarak yoksullara hizmet etmek konusunda isteklilığini ispatlamıştı. Buna ilaveten, 1833 yılına kadar idarecilerin karşısında yoksul kesimi savunan bir vatandaştı.

Ne var ki bir süre sonra, amcamı sistemin o zamanki kötü güçlerinin etkisi altında bırakacak şekilde, Yoksulları Koruma Yasası hakkındaki tartışmalar başladı. Coşkulu bir hayırsever olmasına karşın, duygularıyla hareket eden, heyecanlı bir kimse değildi. Sonuç olarak, Yeni Yoksulları Koruma Yasası (New Poor Law) kabul edilir edilmez, bu yasanın hükümlerini dini görevlerinde uygulamaya başladı. Neredeyse her kesimin tepkisiyle karşılaşmıştı:

Yalnızca yoksul kesim değil, aynı zamanda yoksulluk vergilerinin ağır yükü altında ezilen çiftçiler de kendisine cephe almıştı. Ne gariptir ki, onları ciddi manada vergi ödemeye zorlayan bu sistemin sürdürülmesi, bariz bir şekilde yine onların çıkarına olmuştu. Bunun açıklaması, çiftlik çalışanlarının maaşlarının bir kısmının, toplam alındıktan sonra kalan vergilerden ödendiği, "maaş üret" sisteminin ortaya çıkmasıydı. Her ne kadar tüm vergi mükellefleri "maaş üretme" kaynağının oluşumunda katkı sağlamış olsa da, en büyük katkıyı çiftçiler yapıyordu ve buna rağmen yine onlar bundan kazançlı çıkıyordu.

Her halükarda, kolay kolay yılmak bilmeyen amcam, tüm itirazlara göğüs gerdi ve yasayı uyguladı. Bunun sonucunda, yıllık

700£ olan vergiler iki yıl içerisinde yıllık 200£'a düştü; aynı zamanda cemaat de ciddi manada kalkınmıştı. *"Bugüne kadar sokak köşelerinde, meyhane kapılarında aylak aylak gezenlerin artık yapacak işleri vardı ve her geçen gün bir diğeri istihdam ediliyordu"; böylece kısa süre önce harici yardım alan 100 kişilik bir güruh yerine, 800 kişilik nüfustan sene sonunda sadece 15 kişi düşkün yoksullar sıfatıyla Bath Sendikası'na (o zamanlar kurulduğunda) gönderilmişti. Şayet, diyelim ki bu olanlardan birkaç sene sonra cemaatinin kendisine hediye ettiği 25£ değerindeki teleskop, minnetlerinin bir göstergesiydi; o halde benim buna vereceğim karşılık da şudur ki, amcam seneler boyunca toplumun refahı için fazlasıyla çalışarak kendini öldürdüğünde, gömülmek için Hinton'a götürülürken, ardındaki cenaze alayında, onu kabrine kadar hali-vakti yerinde olanlar değil, fakat sadece fakirler takip etmiştir."*

Bu kısa hikâyeyi anlatmamın farklı sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi, insanlara karşı sempati gösterme isteği ve onların faydası için kendini feda etme çabalarının, her zaman karşılıksız yardımların tasvip edilmesi anlamına gelmediğini göstermektir. Bir diğeri ise, sorunların yatıştırılmasına yönelik yapay uygulamaların arttırılmasının değil, aksine, bunların azaltılmasının fayda sağlayacağını izah etme arzusudur. Hikâyeyi anlatmamın amaçlarından biri de bir mukayese için zemin oluşturmaktır.

Farklı bir biçimde ve yine farklı bir alanda olmak üzere, eski Yoksulları Koruma Yasası altındaki "maaş üret" sistemi ile aynı mahiyette bir sistemi günümüzde her yıl büyütmekteyiz. Siyasetçiler şu gerçeği gözden kaçırmaktadır; vergi mükelleflerinin cebinden karşılanan, çeşitli kamusal uygulamalar her ne kadar çalışan kesimin refahı için gibi görünse de, özünde bu çalışmalar, geçmişte çiftlik çalışanlarına yarı işçi ve yarı yoksul olarak muamele eden çalışmalardan farksızdır. Her iki durumda da, yaptıklarının karşılığında, istediklerini temin etmek için kullanacağı para

işçiye verilmektedir; bununla birlikte, diğer istekleri için harcayacağı meblağ vergilerden elde edilen ortak bir kaynaktan alınmaktadır. İşverenin yapacağı ödeme yerine, vergi mükelleflerinin karşılığında hiçbir şey elde etmeksizin temin ettikleri metaların niteliklerinin bir önemi var mıdır? Prensipte hepsi aynıdır. Toplanan büyük meblağlar yerine, bunlarla satın alınan varlıkları ve faydaları bizim tedarik etmemize izin verin; ondan sonra meselenin nereye vardığını görelim.

Geçmişteki Yoksulları Koruma Yasası döneminde, çitlik sahibi yapılan, iş karşılığında ev kirası, ekmek, giysi ve yakacak gibi giderlerin bedelini öderken, vergi mükellefleri resmen çalışanın ve ailesinin ayakkabılarını, çayını, şekerini, mumlarını, salamını sosisini ve benzeri giderlerini karşılamıştır. Pek tabii, dağılım rastgele olmuştur; fakat çiftlik sahibi ve vergi mükelleflerinin bu giderleri kendi aralarında karşıladıkları su götürmez bir gerçektir.

Günümüzde zanaatkârlar, işverenlerin de istediği tüketim metalarının giderlerini elde ederken, halk tarafından da diğer ihtiyaçları ve talepleri karşılanıyor.

Yine vergi mükelleflerine mâl edilmek suretiyle, bazı durumlarda ve bunların örneklerine yakında daha fazla rastlayacağız, zanaatkârlar alacakları evi piyasa değerinin altında alıyor; elbette, Liverpool'da olduğu gibi belediye kurumunun alt sınıfa ait meskenleri yıkıp yeniden yapılandırmak için 200.000£ harcamasının ve daha da fazlasını harcamaya hazırlanmasının dolaylı sonucu, vergi mükelleflerinin bir şekilde yoksullara ödedikleri kiranın karşılığından daha fazla barınma hizmeti sağlamaktır.

Dahası zanaatkârlar çocuklarının eğitimi için ödediklerinden daha fazlasını elde etmek için de vergi mükelleflerine yük olmaktadır ve yakın gelecekte de hiçbir karşılık olmaksızın onlara yük olmaya devam edeceklerini tüm işaretleri mevcuttur. Bunlara ila-

veten vergi mükellefleri onların kitap ve gazete gibi muhtemel ihtiyaçlarını ve bunları okuyacakları rahat ortamları da karşılıyorlar. Manchester'daki örnekte de görüldüğü üzere, bazı durumlarda hem kız hem de erkek çocukları için dinlenme alanlarının yanı sıra spor salonları tesis ediliyor. Başka bir ifadeyle, çalışmaları sonucunda elde ettiği gelirle satın alabildiklerini aşan belli başlı imtiyazları yerel vergilerle toplanan kaynaklardan temin ediyor. Dolayısıyla bu sistem ile geçmişteki "*maaş üret*" sistemi arasındaki yegâne fark, elde edilen imtiyazların türleridir ve bu fark söz konusu düzenlemenin özünde hiçbir değişiklik yapmaz.

Üstelik her iki sistem de aslında aynı yanılgının örtüsü altındadır. Bunların ikisinde de karşılıksız fayda gibi görülen şey aslında karşılıksız fayda değildir. Eski Yoksulları Koruma Yasası kapsamında, yarı yoksul olarak kabul edilen işçinin haftalık gelirine katkıda bulunmak adına cemaatten aldığı miktar, göründüğü gibi bir ek ödeme değildi aslında; nitekim sistem feshedilip maaşlara zam yapıldığında hemen görüldüğü üzere, işçilerin yevmiyelerinde eşdeğer miktarda bir düşüş beraberinde gelmişti. Kasabalardaki çalışanların aldıkları, bağış gibi görünen ücretler de bu şekildedir. Sözünü ettiğim şey *(gerçek vergi mükellefleri olmadıklarında)* kısmen konut kiralarının artışları üzerinden bilinçsizce ödeme yaptıkları gerçeği değildir sadece; çiftlik işçilerinin maaşlarında olduğu gibi, işverenlerin üstlendiği sözü geçen kamusal yükümlülükler sebebiyle maaşların azaltıldığı gerçeğinden bahsediyorum. Nitelikleri kısıtlı olan üreticilerin, aynı zamanda yeterince sermayesi olmayanların batmasına neden olan ve onlarla rekabet halindeki ortaklık firmalarının ancak kendi varlıklarını sürdürebilmesine imkân tanıyan düşük kar marjlarının ispatlarını içeren, Lancashire'daki zanaatkârların bizzat kendilerinin verdikleri pamuk grevleri hesaplarını inceleyin; ardından bunun maaşlar açısından ne gibi sonuçlar doğuracağının değerlendirmesini yapın.

Üretim maliyetlerinin hesaplamalarında yerel ve genel vergiler de kapsama dâhil edilmelidir.

Şayet, tıpkı büyük şehirlerimizde olduğu gibi, vergiler kira bedellerinin üçte biri tutarında ise ve şayet işveren, yalnızca özel konutu için değil, aynı zamanda ticari mülkleri, fabrikaları, depoları veya benzeri mülkiyetleri için de ödemek zorunda bırakılıyorsa, bunun sonucunda işverenin kâr payı aynı oranda azaltılmalı ya da bu miktar maaş kaynaklarından karşılanmalı veya her iki uygulamadan da kısmen faydalanılarak bu yük hafifletilmelidir.

Ayrıca aynı sektörde ya da farklı sektörlerde yer alan sermayedarlar arasındaki rekabet, bazıları kaybederken diğerlerinin kazanmasına yol açacak şekilde kâr paylarını düşürüyorsa ve yalnızca birkaç sermayedarın işleri yolunda gidiyorsa, sermaye gereken kâr payını sağlamıyor, başka bir yere aktarılıyor ve emektarların işsiz kalmasına neden oluyorsa; bu koşullar altında zanaatkârların iş hacmini küçültmek ile ticari ödemelerinin miktarını azaltmak arasında seçim yapmak zorunda kaldığı aşikârdır.

Dahası benzer sebeplerden ötürü, sözü geçen yerel ödemeler, kullandığı hizmet ve malların karşılığında ödediği bedelleri de arttırmaktadır. Dağıtımcıların talep ettiği ücretler, ortalama bazda, dağıtım işletmelerindeki mevcut kâr payı oranları üzerinden belirlenmektedir; ayrıca bu tip işletmelerin faaliyete devam etmek için gereken ek masraflar, ekstra bedeller üzerinden ödenmek zorundadır. Geçmişte, taşra işçileri bir taraftan kazandıklarını nasıl diğer tarafta kaybettilerse, günümüzde de şehirdeki işçiler aynı vaka ile karşı karşıyadır: Dahası, her iki durumda da işçi idare masrafları ve bunlarla beraber gelen boşa harcamaların sebep olduğu zarara da maruz kalmaktadır.

"Fakat tüm bunların yaklaşan kölelikle ne alakası var?" şeklinde bir soru gelebilir. Doğrudan bir alakası yok, fakat aşağıdaki

son mukaddime bölümünün ardından göreceğimiz gibi, dolaylı olarak fazlasıyla bağlantılıdır.

Söylenenlere göre İspanya'daki tren yolları ilk kullanıma açıldıkları dönemde, rayların üzerinde duran köylüler hiç de azımsanmayacak sıklıkta trenlerin altında kalıyormuş ve bu vahametin suçu makinistlere yıkılıyormuş. Nitekim taşra hayatının sunduğu tecrübeler, yüksek hızda hareket eden, devasa bir nesnenin ivmesi hakkında hiçbir idrak sağlamıyordu.

Bu vaka, siyasi ivme diye bir olguya dair hiçbir fikrin akıllarında yer etmediği ve hatta azalan ya da sabit devam eden değil de, artan bir siyasi ivmeden hiç haberleri olmayan sözüm ona "uygulayıcı siyasetçilerin" fikirlerini irdelerken aklıma geldi. Bunların her gün sürdürdükleri teori, aldıkları tedbirlerin sebep olduğu değişimlerin onlar istediklerinde duracağı şeklindedir. Bu siyasetçiler sadece ortaya koydukları eylemlerin sonuçları üzerinde kafa yoruyorlar; fakat eylemlerinin başlattığı hareketin daha uzak sonuçlarını ve tali unsurları hiç akıllarına getirmiyorlar.

Sayın Pitt'in "*Gelin, aşağılama ve kibirlenme için sebep arayanlar yerine, hak ve onur peşindeki çocuklar için zemini biraz yumuşatalım.*" Dediğinde, savaş döneminde, halkı teşvik ederek "barut için yemek" şartı getirildiğinde, elli yıl içerisinde yoksulluk oranının dörde katlanacağı, cemaatten aldıkları gelirler nedeniyle birkaç tane soysuz çocuğa bakan kadınların namuslu eşler olarak tercih edilecekleri ve vergi mükelleflerine ev sahipliği yapanların yoksullar sınıfına düşecekleri tahmin edilmemişti.

1833 yılında okul binalarının inşa edilmesine destek sağlamak amacıyla yıllık 30.000£ ayrılması için oy kullanan meclis üyeleri, o gün attıkları adımın, yerel ve ulusal çapta uygulanan, günümüzde 6.000.000£'a ulaşan zorunlu bağışlara yol açacağını hiç düşünmemişlerdi; bu eylemlerinin arkasında, A kişisinin, B kişisinin çocuklarının eğitiminden sorumlu tutulması ilkesinin getirilmesi gibi bir niyet yoktu; dul kadınları en büyük çocuklarının

yardımlarından mahrum bırakan cebri bir uygulamanın ortaya çıkacağını hayal etmemişlerdi ve hatta kendi haleflerinin fakirleştirilen anne-babaları, okul yönetiminin karşılamadığı masrafları ödemek için Vasiler Kurulu'na *(Boards of Guardians)* başvurmaya mecbur bırakarak, Vasiler Kurulu'na başvurma geleneğini başlatacaklarını ve dolayısıyla yoksullaşmaya zemin hazırlayacaklarını hiç mi hiç tahayyül etmemişlerdi.

Yine 1834 senesinde kadın ve çocukların belli başlı imalathanelerde çalışmalarını düzenleyen Yasa'yı çıkartanlar, başlattıkları sistemin elliden fazla çalışanı olan tüm üretim tesislerini sınırlandıracak ve denetleyecek boyutlara ulaşacağını tasavvur etmemişti; ayrıca mevzubahis denetimin kapsamının "*genç bireyin*" fabrikada bir işe başlamadan önce, şahsen muayene etmek suretiyle gencin çalışmasını engelleyecek herhangi bir bedensel rahatsızlığı ya da hastalığı olmadığına karar verecek olan, yetkili bir doktordan onay almasını zorunlu kılacak *(yani "genç bireyin" kendi parasını kazanıp kazanmayacağı bu doktorun hükmüne göre belirlenecek)* kadar büyütüleceğini de düşünmemişlerdi.

Söylemek gerekirse, hedeflerinin iş bitiriciliği ile övünen bir siyasetçi uyguladığı tedbirlerin dolaysız sonuçlarını takip eden dolaylı sonuçları üzerinde neredeyse hiç akıl yormamaktadır.

Nitekim yukarıda zikredilen vakalarla bağlantılı bir sorunu ele alacak olursak, "sonuca göre ödeme" sistemi ile öğretmenlere etkili bir teşvik unsuru sunmaktan başka bir amaç güdülmemişti. Bu teşvik dolayısıyla, çeşitli durumlarda öğretmenlerin sıhhatlerinin bozulacağı düşünülmemişti; öğretmenlerin, bilgilerin tıkıştırıldığı bir sistemi benimseyip, vasat ve zayıf düzeydeki çocuklar üzerinde, çoğu zaman ciddi hasara sebep olan gereksiz bir baskı oluşturulacağı beklenmemişti; çoğu zaman hiçbir dilbilgisi ya da coğrafya birikiminin telafi edemeyeceği, bedensel zafiyetlerin ortaya çıkacağı öngörülmemişti. Meyhanelere ruhsat verme uygula-

masının yegâne amacı kamu düzenini sağlamaktı. Bunu tasarlayanlar, bu ugulmanın, seçimleri, yoğun ve sağlıksız bir biçimde etkileyecek, genel bir ilgiye neden olacağını tahmin etmemişlerdi.

Aynı şekilde gemi sahiplerinin menfaatlerinin oluşturduğu baskı nedeniyle, adet üzere yük sınırlarının en üst düzeye çıkarılacağını ve her seferinde biraz daha artarak, daha iyi klasmandaki gemilerde, sürekli aynı eğilimleri izleyerek, yük sınırının kademeli olarak artacağı, ticari gemiler için mecburi yük sınırı uygulamasını getiren "*uygulayıcı*" siyasetçilerin aklına gelmemişti ki yetkili makamlardan öğrendiğim kadarıyla bu hâlihazırda gerçekleşmiştir.

Kırk küsür yıl önce Meclis Kararı ile tren yolu şirketlerini ucuz seferler düzenlemeye zorlayan meclis üyeleri, zamanında açıkça yaptıkları gibi, çıkardıkları yasanın eninde sonunda tedariki geliştiren şirketleri cezalandıracağı fikri ile alay ederlerdi; ancak hızlı trenlerle üçüncü sınıf yolcu taşıyan şirketlerin geldiği nokta bu oldu; nitekim bahsi geçen şirketlere, bu şekilde taşınan her bir üçüncü sınıf yolcu başına yolcu vergisi miktarınca ceza kesildi.

Tren yolları ile ilgili çok daha çarpıcı bir örnek de İngiltere ve Fransa'nın tren yolu politikalarının karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Fransız tren yollarının tamamen Devlet eline geçmesini sağlayan kanun koyucular, ikinci sınıf seyahat hizmetlerinin ortaya çıkacağını asla görmediler.

En nihayetinde Devlet'in eline geçecek olan bir mülkiyetin değerinin düşürülmesine yönelik direncin rekabet edecek hatların yetkilendirilmesini olumsuz etkileyeceğini ve rekabet eden hatlar olmadığında taşımacılığın daha pahalı, yavaş ve seyrek işleyeceğini tahmin etmediler; sonuçta Sir Thomas Farrer'in de son zamanlarda belirttiği gibi, hesaplı, hızlı ve sık ulaşım açısından İngiltere'deki yolcular Fransa'dakilere nazaran daha fazla avantaja sahiptir.

Ancak, nesiller boyunca tekrar eden tecrübelere rağmen, yalnızca yakındaki sonuçlar üzerinde kafa yoran "*uygulayıcı*" siyasetçi, doğal olarak daha uzak, daha genel kapsamlı ve örneği verilenlerden daha fazla önem arz eden sonuçları hiç düşünmemektedir.

Yukarıda bahsi geçen mecaz üzerinden gidecek olursak; bazı durumlarda azalan fakat bazı durumlarda ziyadesiyle artan, başlattığı tedbirler sonucunda ortaya çıkan siyasi ivmenin, diğer benzeri ivmelerle aynı yönde devam edip etmeyeceğini asla sorgulamıyor; ayrıca bu ivmenin asla akla gelmeyen değişikliklere yol açacak, yakın zamanda ortaya çıkan kitlesel bir enerji üretmekte fayda sağlayıp sağlamayacağını sormuyor.

Hâlihazırda var olan akımları ve aynı olağan gidişatı izleyerek başlattığı akımı takip edecek olan diğer akımları incelemeksizin, sadece düzenlemelerin belli başlı akımları üzerinde kafa patlattığından, tüm bu akımların yakın gelecekte muazzam bir derya haline gelerek, mevcudiyeti bütünüyle değiştirebileceğini gözden kaçırıyor.

Veya sembolleri bir kenara bırakıp daha somut bir şekilde ifade edecek olursak; bu siyasetçinin belli bir sosyal düzen tipi oluşmasına destek olduğu gerçeğinin ve düzende benzer nitelikte değişikliklere sebep olan, bu benzer türdeki tedbirlerin, bahsi geçen düzen tipini genelleştirmeye yönelik sürekli artan bir kuvvetin ortaya çıkmasına neden olduğunun bilincinde değildir: Ta ki bu güç, belli bir noktayı aşıp, bu güce karşı bir eğilim karşı konulamaz hale gelene kadar bu böyle devam eder. Tüm toplumlar, imkân bulduklarında, diğer toplumların içerisinde kendilerininkine benzer bir yapı oluşturmayı hedefler: Tıpkı Yunanlıların, Spartalıların ve Atinalıların kendi siyasi kurumlarını yaymaya çalıştıkları gibi veya Fransız Devrimi döneminde Avrupa'daki mutlak monarşiler Fransa'da monarşiyi tekrar kurmayı hedeflerken, aynı zamanda Cumhuriyet'in de diğer halkları cumhuriyete teşvik

etmesi gibi; yani toplumların içerisindeki her türlü yapı yayılma eğilimindedir.

Tıpkı şirketlerin, derneklerin, sendikaların benimsediği gönüllü işbirliği sisteminin cemiyet içerisinde yayılması gibi; zorunlu işbirliğinin garez taşıyan sistemi de Devlet kurumları arasında yayılmaktadır ve yayılım gücü arttıkça kapsadığı alan da genişlemektedir. Siyasetçi için en önemli soru şu olmalıdır: "*Ne tür bir sosyal yapı kurma eğilimindeyim?*" Fakat bu soruyu hiçbir zaman aklına getirmemektedir.

Burada bu soruyu onun yerine ele alacağız. Şimdi son dönemde gerçekleşen değişimlerin genel gidişatına ve beraberinde gelen fikri akıma bir göz atalım ve bunların bizi nereye götürdüğünü anlayalım.

Her gün yapılan bir anketin boş bırakılan kısmı "*Bunu zaten yaptık; neden tekrar yapmamalıyız?*" sorusudur. Ve bu yaptığımızın öne sürdüğü emsalin önemi, düzenleyici kanunları sürekli olarak hızlandırmaktadır. Çalışma saatlerini sınırlayan ve işçilere yönelik muameleleri dikte eden yasaların etki alanlarının kapsamına her geçen gün daha fazla işletme dâhil edilirken, şimdi dükkânlara da bu yasaların uygulanması için hazırlanılıyor. Ziyaretçi sayısının sınırlandırılması ve hijyen şartlarının sağlanması amacıyla pansiyonları denetlemekle başlayıp, artık belli bir kira düzeyinin altındaki, bir aileden daha fazla nüfus barındıran tüm evleri kontrol etmeye kadar geldik ve tüm küçük evleri aynı şekilde teftiş etme aşamasına doğru geçiyoruz. Telgraf servislerinin Devlet tarafından satın alınıp, işletilmesi bahane edilerek, tren yollarını da Devlet'in alması ve işletmesi için baskı yapılıyor. Çocukların zihinsel gıdalarının kamu kuruluşları tarafından temin edilmesinin ardından, bazı koşullarda bedensel gıdaları da aynı kurumlar tarafından temin edilmeye başladı ve bu uygulama kademeli olarak genelleştirildikten sonra artık belli koşullarda bunun ücretsiz yapılmasını talep edebiliriz, en sonunda da diğer koşullar içinde yine ücretsiz

yapılması önerisi gelecektir: Bu kapsamın genişletilmesinin sebebi olarak, mantık çerçevesinde, düzgün vatandaşlar yetiştirmek için sağlıklı bedenler ve aynı zamanda sağlıklı zihinler gerekir iddiası diretilecektir.

Daha sonra okul, kilise ve okuma mekânlarında ki bunların hepsi kamu tarafından karşılanmıştır, buralarda teçhiz edilen emsaller alenen sürdürülerek, "günümüzde genelin kabul ettiği anlamda hazzın, en az çalışma kadar yasamaya tabi tutulması ve düzenlenmesi gerektiği" iddia edilmektedir.[1]

Bu yayılmayı hızlandıran tek başına emsaller değildir, aynı zamanda verimsiz tedbirler getirmenin ve art arda gelen yapay musibetlerle uğraşmanın yarattığı ihtiyaç da buna destek olmuştur. Başarısızlık istihdam edilen kurumlara olan güveni yok etmiyor, sadece bu tür kurumların daha yoğun bir şekilde istihdam edilmesini veya bunların uzantılarının çoğalmasını tetikliyor. Geçmişte başlayıp günümüze kadar uzanan, aşırılıkları kontrol altında tutmaya yönelik kanunlar, beklenen işlevi sağlamadı, şimdi de yerel bazda satışları hepten engelleyen, daha detaylı kanunların çıkarılması talep ediliyor ve bunların ardından, Amerika'da olduğu gibi burada da, bu engellemelerin genelleştirilmesi talep edilecek.

Bulaşıcı hastalıkların "*kökünü kazıma ya*" yönelik bir takım uygulamalar suçiçeği, humma ve benzeri bulaşıcı hastalıklarını yayılmasını önlemekte başarılı olmayınca, kolluk kuvvetlerinin evlere girip, hastalık kapmış insan yaşayıp yaşamadığını kontrol ettiği ve sağlık görevlilerine uygun gördükleri insanları herhangi bir şekilde bulaşan bir hastalığı olup olmadığını muayene etme yetkisinin verildiği yeni çözümlere başvurulur. Yoksulluk Yasası sayesinde, savurgan alışkanlıklar nesiller boyunca topluma işlenmeye devam ediyor ve savurganlığın arttırılması için fırsat veriliyor; zorunlu bağış yoluyla türeyen kötülüklerin, artık zorunlu sigortalarla karşılanması planlanıyor.

Kendisine karşılık gelen fikirlerin yayılmasını sağlayan mevzubahis politikaların genişlemesi sonucunda, nerede bir sorun zuhur etse Hükümetin oraya el atması gerektiği şeklindeki dile getirilmeyen varsayım her yerde güçleniyor. Günümüzde yapılanların ya da söylenenlerin bir kısmına ufak bir itirazda bulunduğunuzda, birileri hemen "*Herhalde bu sefaletin devam edecek hali yoktu!*" şeklinde bir serzenişte bulunur. İlk olarak, bu serzeniş, tüm cefaların ortadan kaldırılması fikrinin kanıksandığını gösterir ki bu yanlış bir düşüncedir:

Cefaların bir kısmı iyileştirici niteliktedir ve bunların bertaraf edilmesi devanın ortadan kaldırılması anlamına gelir. İkincisi, tüm kötülüklerin yok edilebileceğini ima eder: Hakikatte, insan doğasının mevcut kusurları söz konusu olduğunda, kötülük sadece bir yerden dışarı itilir ya da başka bir yere kurulur veya sıklıkla olduğu gibi değişim sonucunda artar.

Bahsi geçen serzeniş aynı zamanda, konumuz çerçevesinde bizi özellikle ilgilendiren, tüm kötülüklerle Devlet'in ilgilenmesi gerektiği şeklindeki tereddütsüz inancı ifade eder. Bu kötülüklerle başa çıkabilecek başka kurumların faaliyette olup olmadığı ve söz konusu kötülüklerle en iyi başa çıkabilen kurumların bu diğer kurumlar olup olmadığı sorusu burada akla gelmez. Ve bariz bir şekilde görülmektedir ki, Devlet eliyle yapılan müdahalelerin sayısı arttıkça, bu düşünce yapısı daha fazla kök salmaktadır ve müdahale talepleri daha yüksek sesli ve sürekli hale gelmektedir.

Düzenleyici politikalarda yapılan genişlemelerin hepsi, ilave düzenleyici kurumları beraberinde getirmektedir; bu da resmiyetçiliğin büyümesi ve resmi makamlardan müteşekkil kurumların güç kazanması demektir. Bir terazi alın ve bir gözünü ağırlıklarla doldurun, diğerine ise az sayıda ağırlık koyun. Yüklü gözden art arda ağırlıkları alıp, boş göze koyun. Bir süre sonra denge elde edersiniz ve bu işleme devam ederseniz, terazinin ağır basan kısmı yer değiştirir. Terazi kolunun orantısız ayarlandığını ve hafif

yüklü terazi gözünün terazi kolunun uzun kısmının ucunda olduğunu varsayalım; bu durumda ağırlıkların yerlerini değiştirmeniz çok daha fazla etki yaratacaktır ve çok daha kısa sürede terazinin durumu değişecektir.

Bu sembolü kullanmamın amacı, toplumdaki düzenlemeye tabi olan bireylerin, düzenleyici yapılara aktarılmasının ne gibi sonuçlar doğuracağını göstermekti. Bu aktarım taraflardan birinin gücünü azaltırken diğerininkini arttırmaktadır ve bu güç değişiminin boyutları rakamlarda görülenlerden çok daha büyüktür. Nispeten küçük, bağdaşık bir yığını oluşturan, benzer çıkarlar güden ve merkezi otorite altında işlev gören resmi yetkililer, belli bir politikası olmayan ve yalnızca çok güçlü bir provokasyon aracılığıyla ortak hareket etmeleri sağlanan, karmaşık yapıdaki halk üzerinde çok ciddi bir avantaja sahiptir. Dolayısıyla, büyüme düzeyi belli bir sınırı aşan resmi yetkililerden müteşekkil bir teşkilat, bir yerden sonra daha da karşı konulamaz hale gelir; tıpkı Kıta Avrupası'ndaki bürokrasilerde gördüğümüz gibi.

Düzene tabi olan güruhun direnme gücü matematiksel oran bazında azalırken, düzen koyan güruhunkinin artmasının yanı sıra, düzene tabi olan güruha dâhil olanlardan bazılarının şahsi çıkarları daha hızlı bir şekilde aynı değişimden etkilenmektedir. Bir araya gelip konuşan insanların tüm muhabbetlerinde artık şunu görüyoruz; rekabete dayalı imtihanlardan geçmek insanları kamu hizmetine daha elverişli hale getirirken, gençler de bu imtihanları geçip, Devlet çatısı altında istihdam edilmeye hazır hale gelecek şekilde eğitiliyorlar. Bu gidişatın bir diğer sonucu da, farklı koşullarda resmiyetçiliğin büyümesine müsamaha göstermeyecek olanların, kendilerine tabi olanlara ve kendileriyle bağlantısı olanlara istihdam sağladıklarından, bu büyümeyi beğenmiyorsa da hoş görebilmesidir. Yüksek sosyete ve orta sınıfa mensup sayısız ailenin, çocuklarını bir makama yerleştirmek için nasıl te-

laşa kapıldığını hatırlayanlar, yalnızca bu durumdan elde edecekleri şahsi çıkarlar doğrultusunda, normalde bu duruma karşı çıkacak olanların bu kanuni kontrole hiç de azımsanmayacak boyutta destek sağladığını görecektir.

Bu kariyer arzusu, saygın olarak atfedilen mesleklerin tercih edilmesi ile güçlenmektedir. Oğullarını devletin himayesi altında kâtip yapmak isteyen babalar "Maaşı düşük bile olsa, mesleği tam bir beyefendi mesleği olacak." diye düşünür. İdari kurum büyüdükçe ve toplum nazarında daha güçlü bir unsur haline geldikçe, ticaretle meşgul olanlara kıyasla, devlet memuriyetinin sağladığı nispi itibar da büyümekte ve her geçen gün şeref kıstasını belirlemedeki rolü artmaktadır.

Genç Fransız erkekleri arasındaki yaygın hedef, kendi bölgesinde küçük çaplı bir memuriyet edinmek, buradan hükümetin bölgesel kadrosuna yükselmek ve en sonunda Paris'te bir merkez ofise tayin olmaktır. Asker toplum tipini karakterize eden Devlet idaresinin genel bağlamının günümüze kadar taşındığı Rusya'da ise bahsedilen hedefe yönelik tutkular en radikal boyutlara ulaşmıştır. Bay Wallace'ın bir oyunundan alıntı yapacak olursak: "Esnaflar ve ayakkabı tamircileri de dâhil olmak üzere, her erkeğin hedefi memur olmaktır ve ömrü hayatında hiçbir memuriyet hak edememiş erkekler insan yerine konmamaktadır.

Yukarıdan aşağı doğru işleyen bu etkiler, aşağı kademeden yukarı doğru yükselen ve sürekli artan beklentiler ve taleplerle karşılık bulmaktadır.

Muazzam bir çoğunluğu oluşturan ziyadesiyle emek harcamış ve aşırı yük altında kalmış kişilerin yanı sıra, hep daha fazla yardım isteyenlere daima yardım etmiş olan imkân sahipleri, kendilerine o ya da bu faydanın vaatlerini sunan devlet kurumlarının dalavere-lerinin hazırda bekleyen destekçileri ve bahsedilen vaatlerin kendilerine verilebileceğini, hatta verilmesi gerektiğini söyleyenlerin hazır kıta yandaşları niteliğindedirler.

Onlar, Oxford mezunlarından tutun da, uzlaşmak bilmez İrlandalılara kadar siyasete dair hayali planlar kuran herkesi alevleri dindirilemeyen bir imanla dinlerler ve kendi refahları için ortaya atılan, vergilerle beslenen her uygulama onlarda bir sonraki uygulamanın umutlarını yeşertir.

Doğrusu kamusal araçların sayısı arttıkça, vatandaşlarda her şeyin kendileri için yapılması gerektiği ve onların bir şey yapmasına gerek olmadığı düşüncesi büyümektedir. Nesiller geçtikçe, kişisel mücadele veya özel işbirliği yoluyla istenen sonuçlar için taşın altına elini koyma algısı azalmakta ve devlet kurumlarına dâhil olma fikri güç kazanmaktadır; ta ki, bir gün devlet kurumlarının geçerli yegâne kurum olduğu mülahazası yerleşene kadar. Bu sonuç, Paris'teki Ticari Sendikalar Kongresi'nde (*Trade-Unions Congress*) net bir şekilde görülmüştür. Kendi seçmenlerine rapor veren İngiliz temsilcileri, kendileri ile diğer ülkelerdeki meslektaşları "arasındaki farkın Devletten işçiyi korumasını ne ölçüde talep etmek gerektiği hususunda ortaya çıktığını" söylediler. Bu noktada öne sürülen kıstas, ilerleme raporlarında da açıkça görüldüğü üzere, Fransız temsilcilerin yalnızca kendi çıkarları için devletin gücünden istifade ediyor oldukları gerçeğidir.

Eğitimin yaygınlaşması da aynı bağlamda işe yaradı ve yaramaya devam edecek. Mevcut imtiyazda yapılan son genişletmeye karşı çıkan bir Liberalin herkesçe bilinen demeci "*Efendilerimizi eğitmeliyiz.*" Evet, şayet eğitim dile getiren değeri taşısaydı ve ihtiyaç duyulan siyasi aydınlanma ile ilgili olsaydı, belki de umut vaat edebilirdi. Lakin çizim yeteneği kazanmanın telgrafçılıkta uzmanlaşmaya faydası olmadığı gibi ya da kriket oynamanın keman çalmakta maharet kazandırmayacağı gibi, imla kurallarını bilmek, doğru toplama işlemi yapmak, coğrafi bilgileri ezberlemek veya hafızayı kralların tahta çıkışlarının veya generallerin aldığı zaferlerin tarihleriyle doldurmak da siyasi çıkarımlar ortaya koymak hususunda bir beceri katmayacaktır.

Hazır cevap bir şahsiyet hemen "Muhakkak ki, okuma becerisi siyasi bilgi birikimi oluşturmak için bir kapı açar." diyecektir. Buna şüphe yok; ancak gereken yol izlenecek midir? Masa başı sohbetlerinden de anlaşılmaktadır ki, on insandan dokuzu kendilerini eğitecek kaynaklardan ziyade kendilerini eğlendirecek yazıları okumaktadır ve yine bu sohbetler gösteriyor ki, bu insanların ellerine alıp okuyacakları en son şey nahoş gerçekleri anlatan ya da yersiz umutları söndüren şeylerdir. Popüler eğitimin sonucunda çetin gerçeklerle yüzleşmek yerine, yaygın bir biçim keyif verici yalanları okuma davranışının ortaya çıktığı, sorgulanamaz bir hakikattir. *Pall Mall Gazette* isimli mecmuada 3 Aralık 1883 tarihinde yayınlanan "*A Mechanic*" başlıklı yazıda şöyle bir bölüm yer almaktadır:

> "Gelişmiş eğitim kültür aşılamakta; kültür ise içinde bulunduğumuz dönemde, bu şeylerin yoksul kesim için kesinlikle ulaşılmaz olduğunun kabul edildiği öfkeli rekabet kapsamında, işçilerin ulaşabildiklerinin çok ötesinde yer alan şeylere yönelik arzular aşılamaktadır; bu sebepten bahsi geçen şeylerden olabildikleri kadar kopuklar ve eğitim aldıkça daha da kopuk hale geliyorlar. Yine bu sebepten, Bay Ruskin ve Bay Morris birçoklarımız tarafından Tanrı'nın gerçek elçileri olarak kabul ediliyorlar."

Ve burada sunulan sebep sonuç ilişkisinin ne kadar doğru olduğunu, Almanya'nın mevcut durumuna bakarsak gayet net bir şekilde görebiliriz.

Sahip oldukları seçmen gücü nedeniyle sosyal bazda yeniden örgütlenme aracılığıyla çıkarlarının karşılanacağı şeklindeki iyimser beklentiler güden kitlenin, seçimlerin kendisine verdiği kudreti elinde tutması sonucunda bu kitlenin oyu peşinde koşanlar, bu kitle ile hemfikir olduğunu beyan etmek gibi bir günaha düşmese bile, onların hatalı inanışlarını dile getirmekten kaçınmak

zorundadır. Parlamentoya girmeye niyet eden her adaydan, toplumun gönlünü çelecek yeni kanunlar önermesi ya da bunları desteklemesi beklenir. Hayır! İster elindeki makamı korumak konusunda kaygı duyanlar olsun, ister o makamları onlardan almaya çalışanlar olsun, parti başkanları bile vaatler yağdırmakta birbirleri ile yarışarak taraf toplamayı amaçlıyor.

Yakın zamanda gördüğümüz gibi, her biri kendi rakibinden daha fazlasının sözünü vererek popülarite kazanmaya çalışıyor. Bunun ardından, Parlamentodaki bölünmelerden de anlaşıldığı üzere, liderlere yönelik bağnaz sadakat, öne sürülen tedbirlerin hakkaniyeti ile ilgili sorulacak soruları hükümsüz kılmaktadır. Temsilciler, prensipte yanlış olduğuna inandıkları yasa tekliflerini onaylayacak kadar vicdansızlar, nitekim partinin ihtiyaçları ve bir sonraki seçimde yer almak bunu gerektiriyor. Ve böylece, kirli siyasetçiler, onların rezaletlerini gören kişiler sayesinde bile güç kazanıyor.

Bu sırada sokaklarda, tüm bu bahsi geçen etkilerin de katkıda bulunduğu aktif bir propaganda sürmektedir. Kısmen art arda gelen parlamento kararları ile onaylanan ve kendilerine destekçiler arayan, halkın huzuruna çıkmış sayısız adam tarafından alenen değilse bile örtülü bir biçimde benimsenen komünist kuramlar, popüler liderler tarafından her geçen gün daha gürültülü bir şekilde savunulmakta ve örgütlenmiş topluluklar tarafından teşvik edilmektedir. Tüm dünyanın bildiği üzere, kuramsal bazda adil olan bir toprak kullanım hakkı sistemini hedefleyen Bay George ve arkadaşlarının, hâlihazırdaki toprak sahiplerinin taleplerini hiçe sayarak ortaya attığı arazileri kamulaştırma hareketi söz konusudur ve bu dalavere hareketi Sosyalizme giden yolun yarıdan fazlasını kat etmek demektir. Ayrıca Bay Hyndman ve yandaşlarının mükemmel ilerleyen Demokratik Federasyonu var. Bunlar da bize "Şu anda [toprakların] mülkiyetini elinde tutan bir avuç yağmacının, zulmettikleri on milyonlarca insana yönelik zalim kuvveti

kendilerine saklamaktan başka hiçbir hakları yoktur ve olamaz." diyor. "Muazzam tren yolu ağlarımıza el sürmelerine izin verilen hissedarlara (!)" karşı seslerini yükseltmekten geri durmuyorlar.

"Hepsinden önce etkin sermayedar sınıfını, kredi verenleri, çiftlik sahiplerini, maden işletmecilerini, müteahhitleri, aracıları, fabrika sahiplerini, yani onlara göre modern çağın köle tüccarlarını, maaşlı işçilerinin sırtından her geçen gün daha fazla artı değer elde edenleri" suçluyorlar. Ticareti *"kişisel hırsların kontrolünden kurtarma vaktinin geldiği"* kanısındalar.

Bu bağlamda, basında her gün daha fazla yer verilmek suretiyle savunularak teşvik edilen, çeşitli yollarla gözler önüne serilen temayüller üzerinde dikkat toplamak kalıyor geriye. Okuyucuları için neyin nahoş olduğunu söylemek konusunda her zaman temkinli davranan gazeteciler mevzubahis akımla birlikte giden ve hatta bu akıma güç katanlar arasındadır. Zamanında kınamak için ellerinde imkânları olan teşrii müdahaleleri şimdilerde savunmuyorlarsa bile bunlarla ilgili sessiz kalmayı tercih ediyorlar; ayrıca *"bırakınız yapsınlar"* (*laissez faire*) doktrininin patlak verdiğini söylüyorlar. Bir gün karşımıza çıkan ifade *"İnsanlar artık sosyalizm fikrinden korkmuyorlar!"* oluyor. Başka bir günde ise Ücretsiz Kütüphaneler Yasası'nı (*Free Libraries Act*) kabul etmeyen bir şehir, komünizmle kısmen bağdaşabilecek bu tedbir nedeniyle paniğe kapıldığı için küçümseniyor. Bunların ardından, iktisadi değişimin kapıda olduğunu ve bunu kabul etmemiz gerektiğini savunan makaleler yayınlamanın yanı sıra, bu değişimin avukatlığını yapan yazılar öne çıkarılmaktadır. Bir yandan da yasama erkinin faaliyetlerinin felaketten farksız olduğunu ve bu faaliyetlerin zemin hazırladığı geleceğin daha da beter bir hal alacağını düşünenler, "siyasi zehirlenme mağduru kişilerin ikna edilemeyeceği" inancı ile sessizliğe mahkûm edilmektedirler.

Görüldüğü gibi, birbiriyle kesişen sorunlar hâlihazırda devam eden değişimleri hızlandırmak hususunda sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Güdülen politika devam ettikçe otoritesi daha da artan, müteakip teamüller sonucu ortaya çıkan kaide yayılımı söz konusu.

Daha önceki yaptırımların ve kısıtlamaların öngörülemeyen zararları ve yetersizliklerinin sebep olduğu idari yaptırım ve kısıtlamalara yönelik ihtiyacın sürekli artışı söz konusu. Dahası, Devlet müdahaleleri arttıkça, zararları Devlet engellemeli ve tüm menfaatleri

Devlet korumalıdır şeklindeki yanlış inanç güçlenmektedir. Büyümeye devam eden idari makamların ellerindeki gücün artmasıyla birlikte, bu makamların daha fazla büyümesine ve hâkimiyet kurmasına karşı çıkan, toplumun kalanını temsil eden güruhun gücü azalmaktadır. Gelişen bir bürokrasinin ortaya çıkardığı yeni kariyer imkânları, akrabalarını güvenli ve saygın bir makama yerleştirme şansı yakalayan, mevzubahis bürokrasiye tabi olan sınıflara mensup kişilerin o bürokrasinin yayılımını desteklemelerine neden olmaktadır. Kamu kuruluşlarının sağladığı avantajları karşılıksız fayda olarak algılayacak şekilde yönlendirilen insanların geneli, daha da fazla çıkar sağlayacakları yönündeki umutlarını canlı tutarlar. Nahoş gerçeklerden ziyade hoş yalanların nüfuzunu perçinleyen ve yayılmaya devam eden bir eğitim, bu tür umutların güçlenmesini ve genelleşmesini sağlar. Daha da kötüsü, halk tarafından seçilecek olan adaylar, seçilme şanslarını arttırmak amacıyla bu umutları istismar etmektedirler; ayrıca lider konumundaki devlet adamları da partilerinin çıkarları uğrunda, çoğunluğun onayını kazanmak adına bunlara, bu adayların yaptıklarına göz yummaktadırlar. Kendi doktrinleri ile bağdaşan yeni yasalar sayesinde sürekli olarak haklı çıkarılan siyaset meraklıları ve akılsız hayırseverler, özgüven ve başarılarının da artmasıyla

tahriklerinin dozunu yükseltmektedirler. Daima çoğunluğun takdirine uyan basın ise bu fikirlerin sesi olarak, bunları her geçen gün daha da güçlendirmektedir; aynı zamanda karşıt fikirler de, azami ölçüde söz hakkı tanınarak bastırılmaktadır.

Bu cihetle, farklı güç odakları bir araya gelerek kolektif faaliyetleri artırmak ve bireysel faaliyetleri azaltmak için gayret sarf etmektedir. Ayrıca, düzenbazların çabaları sayesinde değişim her yönde etkisini göstermektedir ki bu düzenbazların her biri kendi biricik planları üzerinde düşünmekte ve planlarının ve pek tabii diğerlerinin planlarının sebep olduğu genel çaptaki yeni oluşumları akıllarına getirmemektedirler. Fransız Devrimi kendi çocuklarını yiyip bitirmiştir derler. Burada da benzer bir felaketin peyda olması pek uzak bir ihtimal değildir. Yakın gelecekte hayata geçmeyi bekleyen benzerleriyle birlikte, geçmişte parlamento kararlarıyla uygulanmış sayısız sosyalist değişiklik, ufak katkılarla devasa boyutlara getirdikleri dalgalar tarafından yutulacak; yavaş yavaş sosyalist bir Devlet'i ortaya çıkaracaktır.

Birçokları "*Fakat bu değişim neden "yaklaşan kölelik" olarak betimleniyor?*" gibi bir soru soracaklar. Cevap çok basit: Sosyalizmin her türlüsü bünyesinde köleliği barındırır.

Köle kavramının temel unsuru nedir? İlk olarak, kölenin bir başkasına ait olduğunu düşünürüz. Bununla birlikte farazi kabullerin ötesinde konuşacak olursak, bu aidiyet kölenin faaliyetleri üzerindeki hâkimiyetle gözler önüne serilmektedir; alışıldığı üzere sahip olanın çıkarına bir hâkimiyettir söz konusu olan. Kölenin en temel ayırt edici niteliği, bir başkasının isteklerini yerine getirmek için cebren çalışıyor olmasıdır. Bu münasebet çeşitli sınıflandırmaları beraberinde getirir.

Kölenin aslında bir mahkûm olduğunu ve sahip olduğu hayatın efendisinin merhametine bağlı olduğunu hatırlayacak olursak, köleye bir hayvan muamelesinin yapıldığı ve kölenin tüm gayret-

lerinin efendisinin çıkarına olduğu acımasız bir kölelik formundan bahsetmek mümkündür. Daha merhametli bir sistemde ise çoğunlukla efendisi için çalışmasına rağmen, kölenin kendisi için çalışmasına müsaade edilir ve fazladan yiyecek yetiştirmesi için ufak bir alan verilir. Koşulları biraz daha geliştirdiğimizde, köle kendisine verilen alanda yetiştirdiği ürünleri satma ve gelirlerini saklama yetkisine sahip olur.

Bundan sonraki seviyede daha da makul bir kölelik formundan bahsedebiliriz ki bu aşamada genellikle, kendi arazisinde çalışan özgür bir adam maruz kaldığı işgal sonucunda serf diye tanımladığımız bir çeşit köle haline gelir ve artık her sene belirlenen miktarda işçilik veya ürün ya da her ikisini birden sahibine vermekle yükümlüdür; bu miktardan arta kalanları kendisine saklar.

Son olarak, serfliğin kaldırılmasında önce Rusya'da olduğu gibi bazı durumlarda da, yıllık haracını ödemek şartıyla köleye efendisinin mülkünü terk edip, başka bir yerde kendi adına çalışmasına ya da ticaret yapmasına izin verilir. Bu vakalarda "daha çetin" ya da "daha kolay kölelik" şeklinde değerlendirmeler yapmamıza neden olan unsur nedir peki? Burada mesele kişinin kendi çıkarları yerine bir başkasının çıkarları uğrunda harcadığı çabanın ne kadar az ya da çok olduğudur. Şayet kölenin tüm gayretleri efendisinin çıkarları içinse bu ağır bir kölelik hali, fakat bu gayretlerin küçük bir kısmı efendisi içinse bu hafif bir kölelik halidir. Şimdi bu bahsi bir adım öteye taşıyalım.

Bir efendinin öldüğünü ve köleleri ile birlikte varlıklarının bir vekilin eline geçtiğini varsayalım veya mülk ve mülkün üzerindeki her şeyin bir şirket tarafından satın alındığını varsayalım; ortaya koyduğu zorunlu çalışmaların niceliğinde bir değişme olmazsa, kölenin içinde bulunduğu durumda bir iyileşme vardır denebilir mi?

Şimdi burada sözü geçen şirketin yerine toplumu koyalım; köle yine başkaları uğrunda çalışmak için öncesinde olduğu kadar çok zaman ayırıyor ve kendisi için çalışmaya yine öncesinde olduğu kadar az zaman buluyorsa, kölenin durumunda bir değişiklik söz konusu mudur?

Burada asıl soru şudur; köle kendisinden ziyade başkalarının çıkarları için ne denli çalışmaya mahkûm ediliyor ve kendi çıkarları için çalışmaya ne kadar imkân buluyor? Köleliğin şiddeti, kölenin ne kadar feragatte bulunmaya zorlandığı ve kendisi için ne kadar ayırabildiği arasındaki orana göre değişir; ayrıca sahibinin tek bir şahıs ya da bir topluluk olması hiçbir şeyi değiştirmez.

Eğer, başka bir seçenek olmaksızın, köle toplum için çalışmaya mecbursa ve mevcut genel birikimden toplumun kendisine uygun gördüğü kadar pay alıyorsa, o halde bu köle toplumun kölesidir. Sosyalist düzenlemeler bu tür bir köleleştirmeye mecbur bırakır ve günümüzde uygulanmakta olan ve savunulan tedbirler, bizleri bu tür bir köleliğe götürmektedir. Bu tedbirlerin önce yakın gelecekteki etkilerini ardından da nihai etkilerini inceleyelim.

Endüstriyel Meskenler Yasası ile başlayan prensip, gelişime imkân tanımaktadır ve gelişecektir. Belediye kurumlarının müteahhitlere döndüğü yerlerde, kaçınılmaz bir şekilde farklı şekilde inşa edilmiş evlerin fiyatlarını düşürürler ve arz fazlasını denetime tabi tutarlar. İnşaat yöntemlerini ve temin edilen faydaları bağlayıcı tüm emirler müteahhitlerin kârını azaltır ve onları sermayelerini kârın bu denli azaltılmadığı alanlara harcamaya zorlar.

Dolayısıyla, yine aynı nedenlerden ötürü, hâlihazırda küçük evlerin çok fazla işçilik ve kayba neden olduğunu düşünen, zaten ziyadesiyle denetim ve müdahaleye maruz kalan, ayrıca tali harcamalarla uğraşan ve mülkü her geçen gün talep kaybeden bir yatırıma dönüşen ev sahibi evini satmaya mecbur kalır; dahası benzer sebepler sonucunda alıcıların da eli kolu bağlı olduğu için zararına satmak zorundadır.

Dahası, Lord Grey'in iddialarına göre sonu gelen (*ki bu belki doğru olabilir*), öncelikle ev sahiplerinin mülevves kiracıları evlerden çıkarmak suretiyle konutu iyi durumda korumakla ve dolayısıyla sorunlara yönelik bir denetleyici sorumluluğu da yükleyen, sayıları artmaya devam eden düzenlemeler zoraki satışlara neden olacak ve yine alıcıların elini kolunu bağlayacaktır:

Neticede mülkler değer kaybedecektir. Peki, sonunda ne olacak? Evlerin, özellikle küçük evlerin sayısının artması, bu evlerin sürekli daha fazla denetlenmesi, yetersiz tedariklerin telafi edilmesi yönündeki yerel otoritelere iletilen talepleri arttıracak.

Belediye kurumları ya da benzeri kurumlar daha fazla ev inşa etmek veya mevcut haliyle özel kişilere satılamayacak durumda olan evleri satın almak zorunda kalacak ki bu evler, olması gerektiği gibi, aşırı derecede değer kaybetmiş olacak ve bahsi geçen kurumlar, çoğu durumda, yeni bir ev inşa etmek yerine, yenilerini satın alacak. Olmaz! Bu süreç iki taraflı işlemelidir; nitekim mahalli vergilerdeki zorunlu her artış mülkün değerini düşürmektedir.[2]

Dahası, yerel otoriteler bölgedeki başlıca ev sahibi haline gelecek boyuta ulaştığında, tıpkı Radikal programlarda[3] ortaya atılıp Demokratik Federasyon tarafından da savunulduğu gibi kırsal kesimdeki nüfusun hanelerinin kamu tarafından tedarik edilmesi hususunda bu süreç emsal teşkil edecektir; "*nüfus oranına göre zanaatkârlara ve tarım işçilerine sağlıklı konutlar inşa etme zorunluluğu*" konusunda ısrar eden Demokratik Federasyon'dan bahsediyorum. Yapılmış olanın, yapılmakta olanın ve yapılmaya hazırlanılanın yönelimi, toplumun yegâne ev sahibi olduğu sosyalist ülküye yaklaşmaktır.

Bunlar da her gün büyümeye devam eden arazi mülkiyeti ve kullanımı politikalarının sonucudur. Giderek ağırlaşan kamu yükü karşılığında, sayıları artan kamu kuruluşları tarafından elde

edilen kamu çıkarları arttıkça, toprak gelirleri azalmaya devam edecektir; ta ki, mülk değerlerindeki düşüş artmaya devam ettiğinden, mülkiyet hakkının değiştirilmesine yönelik mukavemet azalana kadar. Herkese malum olduğu üzere, hâlihazırda kiraların ciddi manada düşmesine rağmen bazı yerlerde kiracı bulmak çok zor ve verimliliği az olan topraklar çoğu zaman boş bırakılıyor ya da ekim yapıldığında çoğunlukla zarar ediliyor.

Açıkça görülüyor ki, toprak üzerindeki sermaye yatırımı yerel ve genel vergilerin kapsamı genişletilmiş kamu idarelerini destekleyecek ölçüde arttırılmasını sağlayacak kadar fazla değildir. Bu yatırım massedilmediğinde, toprak sahipleri arazilerini satmaya ve elde ettikleri düşük bedellerle göç edip, ağır yükümlülükleri olmayan araziler satın almaya teşvik edilecektir; nitekim birçokları şimdilerde böyle yapmaktadır.

Bu usül devam ettiğinde, ikincil öneme sahip topraklar üzerinde tarım yapmaktan vazgeçilecektir; bundan sonra ise, son dönemlerde Brighton Radikal Derneği'ni hedef alan (*Radical Association of Brighton*) ve mevcut toprak sahiplerinin kamu çıkarları uğrunda arazilerini gerektiği gibi işletmediklerini ileri süren, "görevdeki Hükümetin Zorunlu Tarım Vergisi'ni geçirmesini dileyen" Bay Arch'ın talebi genele yansıyacaktır.

Alkış tutulan bu talebi, bahsi geçen şahıs, zorunlu aşılamayı örnek göstererek meşrulaştırmıştır (bu durum da emsallerin etkisini gözler önüne sermektedir). Dahası, yalnızca toprağı verimli kılmak ihtiyacı ile değil, ayrıca taşradaki nüfusu istihdam etmek ihtiyacı üzerinden de bu talepte diretilecektir. Hükümet terk edilmiş ya da itibari değerler ödenerek edinilmiş araziler üzerinde çalıştırmak üzere işsizlerin istihdam edilmesi uygulamasını genişlettikten sonra geleceğimiz aşamada, Demokratik Federasyon'un (*Democratic Federation*) planlarında da yer alan toprakların kamu-

laştırılmasına, "*işbirliği ilkeleri üzerine kurulu, Devlet kontrolü altındaki tarımsal ve endüstriyel organizasyona*" yalnızca küçük bir adımlık mesafe kalmış olacak.

Bu nitelikte bir devrimin, yukarıda bahsedilen yollarla gerçekleşebileceğinden şüphe edenlere, bunun ne kadar muhtemel olduğunu gösteren gerçekler sunulabilir. Roma İmparatorluğunun zayıfladığı devirlerde, Gaul bölgesinde "vergi ödeyenlere kıyasla vergi alanların sayısı o kadar fazlaydı ve vergi yükü o kadar ağırdı ki, işçiler çöktü, ovalar çöle döndü ve eskiden sabanların gezdiği yerlerde ağaçlar bitti."[4] Benzer şekilde, Fransız İhtilali yaklaştığı dönemde halkın üzerine bindirilen yük o denli artmıştı ki, çiftliklerin bir kısmında tarım yapılmadı, bir kısmı ise terk edildi: Arazilerin dörtte biri tamamen boştu; bazı bölgelerde ise tarım alanlarının yarısını yabani çalılar kaplamıştı. Anavatan da benzer olaylardan nasibini almadı değil. Eski Yoksulları Koruma Yasası altında bazı bölgelerde vergiler, kiraların yarısı seviyesine ulaştı ve yine bazı bölgelerde çiftlikler boş bırakıldı; bunlara ek olarak vergilerin bir anlamda topraktan elde edilen kazançları sömürdüğü de bir vakadır.

> 1832 yılında Buckinghamshire'daki Cholesbury'de "artık toplanması mümkün olmadığı için yoksulluk vergisi bir anda kaldırıldı, toprak sahipleri kiralarından vazgeçti, çiftçiler mülkiyetlerinden vazgeçti, rahipler de kilise arazilerinden ve öşür vergilerinden vazgeçti. Rahip Bay Jeston, 1832 yılının Ekim ayında kilise görevlilerinin kitaplarından vazgeçtiklerini ve kendisinin yatakta olduğu bir anda, cemaatteki fakirlerin, kendi kapısı önünde toplanarak nasihat ve yiyecek istediklerini belirtmektedir. Kısmen kendi cüzi gelirinden, kısmen komşuların bağışlarından ve kısmen de komşu cemaatlerden toplanan yardım ödeneklerinden, bu güruha yardım ediliyormuş."[5]

Ayrıca resmi temsilciler, "*arazinin tamamının fiziksel gücü yerinde olan yoksullar arasında bölüştürülmesi gerektiğinin, cömert bölge papazı tarafından tavsiye edildiğini*" eklemektedir: Umutları, iki sene gereken yardım sağlandıktan sonra, bu insanların kendi kendilerini geçindirebilecekleri yönündedir. Yoksulları Koruma Yasası'nın bir otuz yıl daha devam etmesi halinde topraklarda tarımın tükeneceği şeklindeki Parlamento kehanetine renk katan bu gerçekler, açıkça göstermektedir ki, kamunun üzerine yıkılan yük arttıkça, nihayetinde kamu idaresi altında zorunlu ziraat uygulaması başlayacaktır.

Şimdi, yeniden demiryollarının Devlet mülkiyetine girmesi hususuna dönüyoruz. Kıta Avrupası'nda bu uygulama geniş bir alanda yürürlüktedir. Burada da son yıllarda bu uygulamanın savunulduğuna şahit olduk. Şimdi ise bazı politikacılardan ve yazarlardan yükselen, Demokratik Federasyonun tekrar ses verdiği feryatlar duyulmaktadır; Demokratik Federasyon, "*tazminat karşılığı ya da değil fark etmeksizin, demiryollarına Devlet tarafından el konulmasını*" öneren kurumdur.

Sonuç olarak, aşağıdan gelen baskı ile yukarıdan gelen baskının birleşimi, her yerde yayılan politikaların mecbur bıraktığı değişimleri doğuracaktır ve bunlarla birlikte birçok bağıntılı değişim de beraberinde gelecektir. Çünkü ilk zamanlar demiryollarının hem sahibi hem çalışanı olan şimdinin demiryolu sahipleri, demiryoluna ait dolaylı ya da dolaysız hemen her alanda denetimi ele aldılar ama demiryolları devlete katılınca bu alanlar da satılmış olacak.

Hâlihazırda posta taşımacılığını ve telgraf gönderilerini tekeline almış olan ve yakın gelecekte yük taşımacılığını da alacak olan Devlet yalnızca yolcu, mal ve maden taşımacılığını da tekeline almakla kalmayıp, aynı zamanda elinde tuttuğu ticari faaliyetlere yenilerini de ekleyecek.

Şimdi bile hem bahriyeye hem de kara kuvvetlerine bağlı tesisler kurup, limanlar, rıhtımlar, mendirekler vb. yapılar inşa etmenin yanı sıra, gemi, askeri top, piyade silahı, cephane, askeri giysi ve ayakkabı üreticilerinin de işini üstlenmektedir; Demokratik Federasyonun da belirttiği gibi "*tazminat karşılığı ya da değil*", devlet, demiryollarına da el koyduğunda, mecburen lokomotif motoru üreticisi, vagon üreticisi, tente ve yağ üreticisi, yolcu gemisi sahibi, kömür madeni ve taş ocağı işletmecisi, otobüs sahibi vb. konumlarına da malik olacak.

Bu sırada zaten su tedarikçileri, gaz üreticileri, tramvay işletmecileri ve işçileri ve hamam sahiplerinin yerini işgal eden Devlet'in yerel temsilcileri, belediye idarecileri, hiç şüphesiz farklı iş alanlarını da kuşatacaktır. Ve bu sayede Devlet doğrudan ya da vekâleten, bitip tükenmeyecek toptan üretim ve toptan dağıtım işletmelerine hâkim olduğunda ya da yenilerini kurduğunda, işlem kapsamını perakende dağıtım alanlarına sıçratmak için de bir sürü emsal ortaya çıkacaktır. Bu hususa örnek olarak, uzun süredir tütün perakendeciliği yapan Fransız Hükümeti gösterilebilir.

Tüm bunların sonucunda, gerçekleştirilen, devam eden ve teşvik edilen değişiklikler bizleri arazilerin, meskenlerin iletişim araçlarının Devlet mülkiyetinde olduğu ve bunların her birinin Devlet kurumları tarafından idare edilip, işletildiği bir düzene götürmekle kalmayacak, Devlet'in tüm iş kollarını zorla istila etmesine de yol açacak. Her unsuru kendi menfaatine göre düzenleme imkânı olan Devlet'e karşı rekabet ederek her geçen gün daha fazla zarar gören özel kurumlar, gün be gün yok olmaya devam edecek; tıpkı parasız okulların mevcudiyetiyle, ortadan kalkan gönüllü okullarda olduğu gibi. Ve bu şekilde, sosyalistlerin arzu ettiği idealler hayata geçirilmiş olacak.

Arzu edilen bu idealler gerçekleştiğinde, sosyalistlerin erişmesi için "*Uygulayıcı*" politikacıların destek oldukları ve sosyalist-

lerin sadece parlak yüzünü öne sürdükleri bu idealler hayata geçtiğinde, bunların hiç öne sürülmeyen karanlık tarafları ile ilgili ne yapılacak? Tarihi yaklaşan evliliklerde sıkça görülen, yaygın bir düşünme üslubudur bu; güçlü umutlara kapılanlar, her zaman vaat edilen hazlar üzerinde odaklanırlar ve birlikte gelen ıstırapları akıllarına getirmezler. Bu gerçeğin başka bir örneği de coşkulu siyasetçiler ve fanatik devrimcilerde görülmektedir. Mevcut sosyal düzenlemelerimiz altındaki sefaletten etkilenmiş ve bu sefaletin insanoğlunun doğal halinin bir sonucu olduğunu göz ardı ederek, taraflı bir biçimde sosyal devlete odaklanmışlardır ve o ya da bu minvaldeki yeniden düzenlemeler sayesinde bu sefaletin hemen iyileştirilebileceğini düşünmektedirler. Bununla birlikte, kurdukları planların başarılı olması, bir kötülüğün yerine başka türlü bir kötülüğü getirmekle mümkündür sadece. Biraz detaylı bir muhakemenin ardından, teklif ettikleri düzenlemeler altında maddi refahlarının temin edildiği oranda özgürlüklerinden feragat etmek zorunda kalacakları görülecektir.

Nitekim küçük ya da büyük hiçbir işbirliği türevi, düzenleme ve düzenleyici kurumlara karşı zımni bir itaat olmadan yürütülemez. Sosyal değişiklikleri gerçekleştirmek için kendilerinin kurdukları kurumlardan birisi de onlara bir ispat sunmaktadır. Bu kurum, herhangi bir karışıklık ya da aksaklık karşılığında keseceği cezalara boyun eğilmesi gereken, kendine ait konseyler, yerel ve genel temsilciler, yaptırım sahibi liderler barındırmak zorundadır.

Ayrıca Hükümetin "babacan" hâkimiyeti altındaki yeni sosyal düzenin en önde koşan savunucularının yaşadıkları da hususi gönüllü işbirliği ile biçimlenmiş toplumlarda bir düzenleyici kurumların hegemonyasının, karşı konulamaz hale gelmese bile muazzam boyutlara eriştiğini gözler önüne sermektedir: Doğrusu, bu tür bir hâkimiyet altındakiler arasında çoğu zaman münakaşa ve huzursuzluk baş göstermektedir.

İşverenlerin çıkarlarına karşı işçilerin menfaatlerinin savunulduğu bir tür endüstriyel savaş yürüten sendikalar, askeri kurumları aratmayacak bu mutlak itaat halinin etkili faaliyetler yürütmek için elzem olduğu kanaatindeler; en nihayetinde bölünmüş konseyler, muvaffakiyet yolunda büyük tehlike teşkil etmektedir. İş üretmek ya da dağıtım için kurulan ve savunma ya da girişim amaçları doğrultusunda liderlerin boyunduruğuna ihtiyaç duymayan ortaklardan müteşekkil kurumlar bile hâlâ ilgili idari kurumun "kurumsal tiranlık" şikâyetlerine neden olacak boyutta üstünlük elde ettiği görüşünde mutabıklardır. Şu durumda, insanların kendi iradeleriyle dâhil olup olmamayı seçebildikleri görece küçük çaplı birleşmeler yerine, vatandaşların ülkeyi terk etmedikleri sürece kendilerini hariç tutamayacakları, ulusal çapta bir birleşme ortaya çıktığında neler olacağına siz karar verin. Söz konusu şartlar altında, toplumun kaynaklarını elinde tutan, buyruklarını icra ettirmek ve düzen atfettiği şeyi sürdürmek için gerekli gördüğü gücü toplumdan gizli bir şekilde elde eden, kademeli ve merkezileştirilmiş bürokrasinin zorba rejiminin neye benzeyeceğine siz karar verin. Pek tabii, Pens Bismarck Devletçi sosyalizm eğilimleri sergileyebilir.

Dahası, yeni sosyal düzen kapsamında düzenleyici kurumun elde edeceği, bu denli cazip gösterilen gücün boyutlarını idrak ettikten sonra (*ki şayet kendi dalavereleri üzerinde kafa yorduktan sonra muhakkak idrak edeceklerdir*), bunun taraftarları kendi kendilerine söz konusu gücün ne amaçla kullanılması gerektiğini sorsunlar. Alışkanlıkları üzere her daim yaptıkları gibi, sadece maddi refahları ve hayırsever bir yönetimin kendilerine sağlayacağı manevi huzurları üzerinde değil, tüm bunlar karşılığında ödenecek bedel üzerinde de biraz düşünsünler. Resmi yetkililer gerekli tedarikleri sağlayamazlar: Onlar ancak bireylerin üretimine dâhil oldukları metaların dağıtımını yapabilirler. Bu tedarikleri sağlamak için bir kamu kuruluşu talep edildiği takdirde, bunun karşılığında

aynı kuruluş araçların teçhiz edilmesi için vatandaşlara ihtiyaç duyacaktır. Hâlihazırda işleyen sistemimizde olduğu gibi, anlatılan düzende de işçi ve işveren arasında bir mutabakat sağlanamaz; bu dalaverede unutulan husus budur. Söz konusu düzende, karşılıklı mutabakatın yerini, yerel yetkililerin işçiler üzerindeki yaptırımları ve işçilerin yetkililer tarafından verilen hükümleri kabulü alacaktır. Doğrusu bu düzen, Demokratik Federasyon üyelerinin bariz şekilde (*fakat anlaşıldığı üzere istemeden*) işaret ettikleri düzendir. Çünkü onlar üretim faaliyetlerinin "Devlet kontrolü altındaki zirai ve sınai ordular" tarafından yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır: Görülen o ki, bu orduların beraberinde itaatin mecburi olmasında diretileceği zabıtları beraberinde getireceği unutulmaktadır çünkü bu zabıtlar olmaksızın ne istenen düzenin, ne de verimli çalışmaların sağlanması mümkün değildir. Bunlar sayesinde, tıpkı köle ile efendi arasındaki ilişkide olduğu gibi, herkes idari kurum karşısında uysal bir tutum takınacaktır.

> "Ama idari kurum, hem kendisi hem de diğerleri tarafından kontrol edilen ve denetim altında tutulan bir efendi olacaktır ve dolayısıyla ne kendini ne de diğerlerini, bütünün ve tümün çıkarlarının gerektirdiğinden fazla kontrol edemeyecektir."

Bu karşılığa verilecek ilk yanıt şudur: Şayet denildiği gibi olsa bile, toplumun her bir üyesi birey olarak toplumun bütününe köle olacaktır. Bu tür bir münasebet âdet üzere askeri topluluklarda, hatta rağbet gördüğü iddia edilen idare biçimlerinde yer bulmuştur. Antik Yunan'da Kabul gören ilkeye göre vatandaş ne kendisine, ne de ailesine aitti; vatandaş kendi şehrine aitti, nitekim şehir kavramı Yunan medeniyetinde topluma denktir. Sürekli bir savaş hali için uygun olan bu doktrin, sosyalizmin bilinçsiz bir şekilde, tamamen endüstriyel temelli olması hedeflenen bir topluma sunmaya çalıştığı doktrindir. Her bireyin sunduğu hizmet-

ler, tüm bireylerin toplamına izafe edilecektir ve bu hizmetler karşılığında otoritelerin uygun gördüğü karşılıklar verilecektir. Dolayısıyla, her ne kadar cömert bir yönetim kurulmaya niyet edilse de, köleliğin mahiyeti ne kadar ılıman olursa olsun, bu düzenlemenin nihayetinde kölelik doğacaktır.

İkinci yanıt ise, niyet edilen yönetimin hemen oluşturulamayacağı ve söz konusu köleliğin de hafif bir kölelik olmayacağıdır. Sosyalist değerlendirmeler, "*uygulayıcı*" politikacının değerlendirmelerini tahrip eden türde varsayımlarla tahrip edilmiştir. Resmiyetçiliğin tasarlandığı şekilde işleyeceği varsayılmaktadır ki bu asla böyle olmaz. Komünizm mekanizmaları, tıpkı sosyalizmin hâlihazırdaki mekanizmaları gibi, mevcut insan doğasına göre şekillendirilmelidir; ayrıca mevcut insan doğasının kusurları, bu mekanizmaların birinde yarattığı sıkıntıları diğerinde de yaratacaktır. Özel kuruluşları çoğu zaman görece daha kısa sürede felakete sürükleyen iktidar sevdası, haksızlık, yalancılık, nesilden nesle hangi alanda birikmişlerse, kaçınılmaz bir şekilde çok daha büyük ve düzeltmesi çok daha zor sıkıntılara yol açacaklardır. Devasa ve karmaşık bir yapıya sahip olan, ayrıca tüm kaynakları elinde tutan idari kuruluş bir kez inşa edilip pekiştirilirse, karşı konulamaz hale gelecektir. Ve seçim iradesinin periyodik olarak uygulanmasının bunu önleyemeyeceğine dair kanıt gerekiyorsa, başlangıçta halkı tarafından çok sevilen ve kısa zaman aralıklarında hoş yorumlar alan Fransız Hükümeti, her şeye rağmen vatandaşlarının özgürlüklerini ayakları altına almaktadır. Bu öyle boyutlara ulaşmıştır ki, son Ticari Sendikalar Kongresi'nin İngiliz üyeleri durumla ilgili olarak "*Cumhuriyetçi bir millet için utanç verici ve uygunsuzdur.*" beyanında bulunmuştur.

Nihai sonuç ise zorbalığın canlanmasıdır. Tıpkı askeri yetkililerden oluşan orduları andıran, sivil memurlardan oluşan disiplinli bir ordu yöneticisine azami güç sağlayan ve tıpkı orta çağ

Avrupası'nda ve günümüz Japonya'sında, hatta içinde bulunduğumuz dönemde, komşularımızda olduğu gibi, çoğu zaman gasp edilmemize sebep olan bir güçtür. M. de Maupas'ın son itirafları, halk tarafından seçilmiş ve itimat edilmiş, meşru bir yönetimin, vicdandan mahrum birkaç işbirlikçinin yardımıyla çok hızlı bir şekilde temsilci kurumları nasıl saf dışı bırakabildiğini ve kendi diktatörlüğünü ilan edebildiğini göstermiştir. Sosyalist bir düzende iktidara gelip, ne pahasına olursa olsun kendi hedeflerini hayata geçirmekte tereddüt etmeyenleri bertaraf etmek için çok geçerli sebeplerimiz vardır. Kimi zaman kazanan ve genellikle kaybeden, milli refahın ciddi boyutlarda artmasını sağlayan bir demiryolu sistemi yapmış, Demokratik Federasyon konseyi tarafından iletişim araçlarına "*elini uzatanlar*" olarak atfedilen hissedarları bulduğumuzda, sosyalist bir yönetime önderlik edenlerin, hâkimiyetleri altındaki bireylerin ve sınıfların beyanlarını ölçüsüz bir sapkınlıkla yorumlayabileceği çıkarımını yapabiliriz. Dahası, mevzubahis konseye mensup kişilerin, "*tazminat karşılığı ya da değil*", demiryollarının, Devlet'in elinde bulunması gerektiği yönünde baskı yaptıklarını tespit ettiğimizde, arzu edilen ideal toplumun önderlerinin, gerekli olduğuna kanaat getirdikleri politikanın izlenmesinden kaynaklanan eşitlik kaygıları nedeniyle bir nebze olsun engellenmiş olduklarından şüphe edebiliriz.

Bu politika daima kendi üstünlükleri ile özdeşleşen bir politikadır. Sosyalist bir yönetimi, ezici bir tiranlığa dönüştürmek için, tıpkı antik Peru medeniyetinde olduğu gibi, komşu toplumlardan biriyle bir savaşa girmek ya da ulus içinde peyda olacak bir huzursuzluk hali yeterlidir. Kitlelerce insanın memur sınıfları tarafından kontrol edildiği, hem dışarıdaki hem de içerideki yaşamların denetlendiği, kendilerini tanzim eden bir organizasyonu desteklemek adına çalıştıkları ve şahsi varoluşları adına çok ufak bir pay bırakılan türde bir tiranlık. Daha sonra bu statü rejimi farklı bir formda; eski Muhafazakârlık (*Toryism*) tarafından temsil edilen

ve yeni Muhafazakârlığın (*Toryism*) bizleri sürüklediği çürüyen gelenek, zorunlu işbirliği formunda baştan aşağı yenilenecektir.

Aramızdaki hararetli kişilerin ilk söyleyeceği şey, şüphesiz "*Fakat tüm bunlara karşı savunmamızı hazırlamalıyız; böyle felaketleri engellemek için gereken önlemleri almalıyız.*" olacaktır. Yeni düzenleyici tedbirleriyle "*uygulayıcı*" politikacıların veya iş gücünü yeniden organize etmeye yönelik dalavereleriyle komünistlerin yanıtı ise hep aynıdır: "*Öngörülemeyen nedenlerden ya da olumsuz tesadüflerden ötürü veya kaygıya düşenlerin hataları nedeniyle benzer nitelikte planların başarısız olduğu doğrudur; ancak bu sefer geçmişteki tecrübelerden faydalanacağız ve başaracağız.*"

Görünen o ki, ne kadar aşikâr olursa olsun, toplum refahının ve toplumsal düzenlemelerdeki hakkaniyetin, esasen toplumun mensuplarına bağlı olduğu; ayrıca sistemli bir toplum hayatı ile çizilmiş sınırlar çerçevesinde, huzurlu bir ticari zemini sürdürerek kazanılacak şahsi gelişimler olmadan ne toplumsal refahın ne de toplumsal düzenlemelerdeki hakkaniyetin gelişemeyeceği gerçeğini insanlara kabul ettirmenin bir yolu yok.

Sadece sosyalistler değil, özene bezene onlara yol hazırlayan Liberaller bile, sorunlu işleyen insani niteliklerin yeterli beceriler sayesinde düzgün işleyen kurumlara verilebileceği görüşüne inanmaktadır. Bu bir aldanmacadır. Vatandaşların kusurlu mahiyetleri, muhatap oldukları her türlü sosyal yapı dâhilinde, hatalı eylemler halinde kendilerini gösterecektir. Kurşuni dürtülerden, altın tavırlar elde edebileceğiniz bir siyasi simyacılık mevcut değildir.

ÖZGÜRLÜKTEN ESARETE

I

Sosyal münasebetlerle alakalı sağduyuya dayalı çıkarımların vakalarla açıkça çeliştiği durumlar arasındaki (*bir kitap basmak için yapılan ölçümlerin bu kitabın yayılımını arttırması ya da aşırı yüksek faiz oranlarını önleme girişimlerinin borçlanan tarafı daha güç bir duruma sokması veya herhangi bir ürünün diğer bölgelerden ziyade üretim alanlarına sevk edilmesinin fazlasıyla güçlük teşkil ettiği durumlar gibi*) en tuhaf durumlardan birisi, olaylar geliştikçe bu olayların ne kadar kötü olduğunu dile getiren haykırışların sesinin yükseldiği durumlardır.

İnsanların siyasi yetkisinin olmadığı dönemlerde, boyunduruk altında yaşamaya karşı pek fazla itiraz edilmezdi; ancak İngiltere'deki serbest kurumlar, Kıta Avrupası'ndakilerin siyasi düzenlemelerimize imrenmesine neden olacak kadar geliştikten sonra aristokrat sınıfının idaresine karşı tepkiler kademeli bir şekilde yükseldi ve imtiyazlar ciddi boyutta genişleyip, kısa bir süre sonra da daha da fazla imtiyaz talep edilmesi sonucunda işlerin doğru gitmediği yönünde şikâyetlerin baş göstermesine kadar bu yükseliş devam etti.

Kölelik döneminde kadınlara karşı sergilenen tutumu, tüm yükün onların omuzlarına yüklendiği ve erkekler yedikten sonra kalanlarla yetinmek zorunda oldukları dönemi, sonrasında Orta

Çağ'da erkeklere yemek saatlerinde hizmet ettikleri zamanları inceleyip, ardından günümüzde tüm sosyal münasebetlerde onların tercihlerini ilk sıraya aldığımızı ele alırsak, en rezil davranışların sergilendiği dönemde bu tutumun bedbahtlığı ile ilgili farkındalığın asgari boyutta olduğunu görürüz. Bununla birlikte günümüzde kadınlar daha önce hiç olmadığı kadar iyi muamele görüyor olmalarına rağmen, sorunlarıyla ilgili şikâyetler gün geçtikçe artıyor; en şiddetli serzenişler ise "kadınların cenneti" atfedilen Amerika'dan geliyor. Yüzyıl önce, arada bir de olsa sarhoş olmayan bir adama rastlamanın mümkün olmadığı ve bir ya da iki şişe şarap içememenin ayıplandığı zamanlarda, sarhoşluk rezaletiyle ilgili hiçbir sıkıntı zuhur etmezdi fakat şimdilerde, yaklaşık elli yıllık süreç içerisinde, daha genel hedefler eşliğinde ayık toplumlar yaratmaya yönelik gönüllü çabalar görece ayık bir ortam oluşturduğundan, artık içki ticaretinin yıkıcı etkilerini önleyecek yasaların çıkarılması için ciddi boyutta gürültü koparan talepler yükselmektedir. Yine eğitim bahsinde de aynı süreç geçerli. Birkaç nesil öncesinde ziyadesiyle üst ve orta sınıflarla sınırlıydı ve işçilere temel eğitim imkânlarının sağlanmasından bahsedilmezdi veya bahsedilse bile alaya alınırdı; ancak dedelerimizin döneminde hayırseverlerin önayak olduğu Pazar okulu sistemi, yayılmaya başladı ve ardından gündüz okulları kuruldu. Sonuçta okuma-yazma bilen kitleler artık istisna olmaktan çıkması ve ucuz yazınlara erişim isteğinin hızla artması ile insanların ilmi yetersizlikten mağdur olduğunu haykıran ve Devlet'in sadece bu insanları eğitmekle kalmayıp, eğitimi onlara zorunlu kılması gerektiğini belirten serzenişler başladı.

Ayrıca gıda, giysi, barınak ve hayati araçlar bakımından da nüfusun genel ahvali aynı şekildedir. İlkel medeniyetsiz koşulları kıyas dışında tutarsak, arpa ekmeği, çavdar ekmeği ve yulaf lapası ile yaşamını sürdüren en kültürsüz toplumların zamanından, buğday ekmeğinin artık genel tüketim maddesi haline geldiği kendi

çağımız arasında dikkate değer bir ilerleme söz konusudur; kaba kumaşlı ceketlerin dizlere kadar uzandığı ve bacakların açıkta kaldığı günlerden, işçi kesiminin, tıpkı işverenleri gibi, tüm vücutlarını kaplayan kat kat giysiler giydiği bugünler arasında; bacası bile olmayan, tek göz kulübelerin olduğu eski çağlardan ya da sıradan bir beyefendinin evinin duvarlarında bile genellikle ağaç ya da alçı kaplamanın yapılmadığı on beşinci yüzyıldan, tüm kır evlerinde birden fazla odanın bulunduğu ve zanaatkârların hepsinin evinde en az bir tane ve çoğunda ise birkaç tane şöminenin yer aldığı, bacaların ve perdahlı camların görüldüğü, kâğıt süslemeler ve boyalı kapıların olduğu içinde bulunduğumuz yüzyıl arasında; demem o ki, insanların yaşam şartları ciddi manada gelişmiştir. Dahası bu gelişmeler, kendi yaşadığımız çağda da göze çarpmaktadır.

60 yıl evveline bakıp, yoksulluk oranının günümüze kıyasla ne kadar fazla olduğunu ve sayısız dilencilerin gezindiğini görebilenler, amelelerin inşa ettikleri yeni evlerin boyutları ve nitelikleri; ince pamuklu kıyafetler giyen işçi tayfasının ve sahibeleri ile aşık atan hizmetçi kızların düzgün giyim kuşamı; en iyi kalitede yiyecek talebine sürükleyen, çalışan kesimin yüksek yaşam standartları karşısında hayrete düşmektedir. Bütün bunlar, maaşların artması ve metaların ucuzlaması şeklindeki çifte değişimin ve alt sınıfları rahatlatırken üst sınıfların zararına dokunan vergi dağılımlarının sonucudur.

Geriye dönüp bakan kişiler ayrıca toplumsal refahın kamu nazarında zamanında ne kadar az yer kapladığı ve şimdilerde ise ne kadar büyük bir alakaya muhatap olduğu tezadı karşısında da şaşkınlık içerisindedir ve netice itibariyle Parlamentonun içinde ve dışında, milyonlar kazanmayı amaçlayan planlar esas başlıkları oluşturuyor ve geliri olan herkesten hayır işlerinde yer alması bekleniyor.

Her ne kadar kitlelerin hem zihinsel hem de fiziksel kalkınışı hiç olmadığı kadar hızlı ilerliyor olsa da; ölüm oranlarının düşüşü, ortalama bir hayatın artık eskisi kadar çetrefilli olmadığını ispatlasa da; kötülüklerin başını alıp gittiğini ve artık toplumsal bir devrimden başka bir çare kalmadığını haykıran çığlıkların sesi sürekli artıyor. Aşikâr ilerlemelerin yanı sıra, yaşam süresinin de uzadığı bir hakikat iken ki tek başına bu gerçek bile genel bir ıslahın varlığına delalettir, tüm bunlara rağmen, gittikçe artan bir hararetle, gidişatın vahameti nedeniyle toplumun parçalarına ayrılıp yeni bir plan doğrultusunda yeniden düzenlemesi gerektiği söyleniyor. Madem öyle, bu durumda, tıpkı örnek verilen diğer durumlarda olduğu gibi, kötülüğün niceliği azaldıkça, ona karşı yükselen tepkiler artıyor diyebiliriz; ayrıca doğal sebeplerin oynadığı rol ne kadar hızlı ortaya çıkarılırsa, bunların oynadığı rol üzerindeki şüpheler o denli büyüyor.

İyileştirilecek kötülüklerin az olduğu söylenmiyor. Kimse, yukarıdaki paradoksa takılı kalıp, birçok insanın muzdarip olduğu acıları küçümsediğimi zannetmesin. Büyük bir çoğunluğun kaderi, geçmişte ve şüphesiz günümüzde de, akla geldiğinde insana acı verecek kadar hazindir.

Mevcut sosyal düzen modelinin, kendi türünü önemseyen birisinin aklına getirdiğinde memnuniyet duyacağı bir model olmadığı su götürmez bir gerçektir; dahası bu modele eşlik eden insan davranışları da şüphesiz ki takdir görecek bir tutumdan çok uzaktır. Sınıflar arasındaki uçurumlar ve gelir dağılımındaki radikal eşitsizlikler, iyimser bir zihnin barındırmak istediği insan ilişkileri ideali ile ters düşmektedir ve süregiden sosyal yaşamın baskısı ve galeyanı altındaki olağan gidişat, birçok açıdan mide bulandırıcıdır.

Birçoklarının rekabetin sağladığı muazzam faydayı tuhaf bir biçimde görmezden gelerek, rekabet hakkında ağzına geleni söylemesine rağmen; medeniyeti yabanilikten ayıran ve küçük bir

alanda yerleşik büyük bir nüfusun yaşamayı sürdürmesini mümkün kılan araçların ve ürünlerin çoğunun varoluş mücadelesinin sonucunda ortaya çıktığını unutmalarına rağmen; her adamın, üretici konumundayken rakiplerinin fiyat düşürmelerinden muzdarip olduğu, fakat aynı zamanda tüketici konumunda iken alması elzem olan her şeyin fiyatının ucuzlamasıyla bundan ziyadesiyle fayda sağladığı gerçeğini umursamamalarına rağmen; rekabetin kötü yanları üzerinde durmak hususunda inat etmelerine ve rekabet lehinde hiçbir şey söylememelerine rağmen; tüm bunlara rağmen, kötülüklerin muazzam boyuta ulaştığı ve ciddi manada çıkarların aleyhinde rol oynadığı inkâr edilemez.

Hâlihazırda bizi kuşatan sistem, sahtekârlık ve yalancılığı beslemektedir. Sayısız türde aldatmacayı teşvik etmektedir; en nihayetinde hakiki unsurları piyasadan silecek olan ucuz taklitlerin sorumlusudur bu sistem.

Hileli ölçülerin ve yanlış hesapların kullanılmasına neden olmaktadır; üreticiler ve alıcılardan tutun, dükkân sahipleri ve hizmetkârlara kadar tüm ticari ilişkilere halel getiren rüşvet illetini başlatandır; masum bir ifadeyle kabahatini itiraf edemeyen bir yardımcının suçlandığı raddeye gelecek kadar dalaverelere çanak tutmaktadır ve vicdanlı tüccarları çoğunlukla rakiplerinin yozlaşmış faaliyetlerini benimsemek ile iflas edip alacaklılarını zor durumda bırakmak arasında seçim yapmaya zorlamaktadır. Dahası, ticaret dünyasında sıkça rastlanan ve mahkeme salonlarında ve gazetelerde her gün karşımıza çıkan geniş çaplı yolsuzlukların büyük kısmı, sanayinin yüksek kademelerinin maruz kaldığı rekabet kaynaklı baskı yüzündendir veya sebep bu değilse, o halde, ticari mücadelelerde başarıya delalet ettiği gibi, itibar kazandıran tutumsuz harcamalardır. Bu ufak kötülüklerle o esas kötülük bir araya gelmiş olmalıdır; bahsi geçen esas kötülük, toplam üretimden, düzen koyuculara ve yöneticilere, asıl emek sahiplerine verdiğine nazaran çok daha büyük bir pay veren sistemin icra ettiği dağılımdır.

O halde, yukarıda söylediklerimden, rekabetçi sistemimizin, otuz yıl önce tasvir ve ifşa ettiğim lekelerini görmezden geldiğim anlaşılmamalıdır. Fakat mesele mutlak kötülükler meselesi değildir; izafi kötülükler meselesidir; hâlihazırda eleme yol açan kötülüklerin, farklı bir sistem bünyesinde de ıstıraba sebep olup olmayacağıdır; kötülüklerin azaltılması babında bugüne kadar izlenen yolla ortaya koyulan çabaların, tamamen farklı bir yolla yapılacak icraatlerden daha fazla başarı sağlayıp sağlamayacağıdır.

Burada ele alınması gereken konu budur. İlk olarak, pek de bilinmeyen bazı yorumlar sunmadan evvel, hiçbir koşulda değişmeyen, ziyadesiyle bilinen çeşitli doğruları masaya yatırdığım için mazur görülmeliyim.

II

Açık konuşacak olursak; her kişi sefalete düşmemek için çalışır. Açlıktan kıvrandığı zamanların hatıraları kişiyi bu hususta teşvik eder ve bir de insafsız efendilerin kamçılarını görmek yine başka bir teşvik unsurudur. Kişinin kaçınılmaz bir şekilde yaşadığı dehşet, fiziksel şartlar altında çektiği cezaların ya da insan tarafından uygulanan cezaların sonucu olabilir. Kişi bir efendiye ihtiyaç duyar; ancak bu efendi Tabiat da olabilir, başka bir insan da olabilir. Kişi, insan unsuru içermeyen Tabiat baskısı altındayken onu özgür sayarız ve kişi kendisinden üstün bir şahsın baskısı altındayken, içinde bulunduğu tabiiyetin şartlarına göre onu köle, serf ya da tebaa diye niteleriz. Pek tabii, burada servetini miras bırakan küçük azınlığı dâhil etmiyoruz. Bu azınlık hem bir ehemmiyet taşımaz, hem de lüzumsuzdur. Burada sadece, fiziksel ya da zihinsel gayretlerle çalışarak kendini idame ettiren, eğitimli ve eğitimsiz güruhtan; tabi bir şekilde ortaya çıkan zarar ve fayda fikriyatı ile harekete geçen, kendi özgür iradeleri doğrultusunda çalışanları ve kendisine diretilen bir irade doğrultusunda, suni bir şekilde zuhur eden zarar ve fayda fikriyatı ile teşvik edilenleri kapsayan geniş kitlelerden bahsediyorum.

İnsanlar bu iki idare türünden birinin geçerli olduğu bir toplumda, birlikte çalışabilirler: Bu türler, bazı durumlarda bir arada kullanılsa da, temelde birbirine zıttır. İşbirliği kelimesinin bugünlerde yaygın bir şekilde atfedilen sınırlı anlamını değil de, geniş kapsamlı anlamını ima ederek, sosyal yaşamın ya gönüllü işbirliği vasıtasıyla ya da zorunlu işbirliği vasıtasıyla sürdürülmesi gerektiğini söyleyebiliriz veya Sir Henry Maine'in sözlerinden alıntı ya-

parak, sistemin sözleşmeye dayalı ya da statüye dayalı olması gerektiğini söyleyebiliriz. Sözleşmeye dayalı sosyal sistemde birey kendi kendine, elinden gelenin en iyisini yaparak, etkinliği doğrultusunda ya başarılı olur ya da başarısız olur ve statüye dayalı sosyal sistemde birey kendisine atanan konumda, dayatılan kurallar çerçevesinde çalışır ve kendisine pay edilen yiyecek, giyecek ve barınağa sahip olur.

Gönüllü işbirliği sistemi, medeni toplumlarda, sınai faaliyetlerin her yerde yürütülebildiği sistemdir. En basit şekliyle, çiftliklerimizin hepsinde uyguladığımız, işçilerin maaşlarını ve emirlerini bizzat çiftlik sahibinden aldıkları ve keyiflerince çiftlikte çalışmayı ya da çiftlikten ayrılmayı seçebildikleri sistemdir. Daha karmaşık formda bir örnek olarak, hissedarların altında idarecilerin ve şeflerin, onların altında mesai saati müfettişleri ve ustabaşıların, onların altında da farklı kademelerdeki işçilerin yer aldığı herhangi bir üretim tesisi gösterilebilir. Her iki örnekte de, birinde tarım mahsülleri ve diğerinde ise imalat ürünleri elde etmek üzere, işveren ve istihdam edilenler arasında apaçık görülebilen müşterek bir çalışma söz konusudur. Ayrıca bununla beraber, toplumun her kademesindeki diğer işçilerle, bilinçsiz olmakla beraber, çok daha geniş kapsamlı bir işbirliği vardır. Nitekim belli bir işveren ve işçi güruhu o ya da bu şekilde kendi hususi işleriyle meşgulken, diğer işveren ve işçiler de hem kendi hayatlarını hem de diğer herkesin hayatını idame ettirmeleri için gereken şeyleri yapmaktadır. Söz konusu gönüllü işbirliği sistemi, en basit örneğinden en karmaşık örneğine kadar uygulandığı her yerde aynı vasfı taşır; herkesin rızası ile ortak çalışma yürütmek.

Ne katılımı ne de katılım şartlarını direten bir makam yoktur. Bazı durumlarda, işverenin gönülsüzce sunduğu ve işçinin de yine aynı şekilde kabul ettiği, mecbur kaldıklarını söyledikleri şartların olduğu bir vakadır. Peki, bu şartlar nelerdir? Bazı durumlarda da

fergatte bulunmadan temin edilemeyen ya da üretilemeyen ürünler talep edilir ve diğer durumlarda ise arzu edilenden daha düşük bir maaşa razı olunur, çünkü aksi takdirde yiyecek ve barınma sağlamak için hiçbir kazanç elde edilemeyecektir. Genel kaide "*Bunu yap, yoksa ben sana yaptırırım.*" değildir; ancak "*Bunu yap ya da makamında ayrıl ve sonuçlarına katlan.*" şeklindedir.

Öte yandan, zorunlu işbirliğine örnek olarak ordular gösterilebilir; belli bir süreliğine hizmet sunmak için sözleşme yapılan kendi ordumuzdan ziyade, zorunlu hizmetin geçerli olduğu kıta Avrupa'sı ordularından söz ediyorum. Barış zamanında, temizlik, tören, talim, nöbet ve türevleri gibi günlük görevler ve savaş zamanında da kamp ve savaş alanlarında çeşitli faaliyetler hiçbir seçim hakkı olmaksızın, emir altında yapılır. Erlerde, astsubaylara ve yarım düzine ya da daha fazla kademeden oluşan subaylara kadar herkes için geçerli olan genel kural, astların üstlerine mutlak bir şekilde tabi olmasıdır. Bireysel iradenin kapsamı, yalnızca üstlerin iradesince tayin edildiği kadardır. İtaatsizlikler, derecelerine göre izinlerden alı koyma, fazladan talim, mahkûmiyet, darp ve son olarak da idamla çözümlenir. Sahip olunan mevkiden alınmanın doğuracağı sıkıntının çekincesiyle verilen görevlere itaat edilmesi gerektiği kabulü yerine, "*Layık görülen acı ve belki de ölüm cezası karşılığında her emre itaat edilmeli.*" kabulü geçerlidir.

Ordularda hala örneğini görebileceğimiz bu türden işbirliği, geçtiğimiz günlerde sivil toplum arasında geçerli olan işbirliği türü haline gelmiştir. Müzmin savaş hali, her yerde ve her an, militan nitelikli bir yapı doğurmaktadır ve bu yapı askeri kurumlarda değil, toplumun genelinde hayat bulmaktadır. Toplumlar arasındaki çekişme etkin bir şekilde devam ederken, dahası çatışma, yegâne erkek işi olarak kabul edilmekteyken, toplum pasif ordu konumundadır ve ordu da seferber olmuş toplumdur desek yeridir. Kölelerden, serflerden, kadınlardan vb. unsurlardan müteşek-

kil olan, muharebelere katılmayan taraf levazım sınıfını oluşturmaktadır. Bunun neticesinde, doğal olarak, levazım sınıfını oluşturan alt kademe bireyler arasında daha basit olmasına karşın, benzer maiyette bir disiplin sistemi sürdürülmektedir. Söz konusu şartlar altında çatışmaya giren taraf idare eden taraf oluyor ve toplumun kalanı direnç gösterme imkânından mahrum kalıyor, çatışmaya giren tarafı kontrol edenler, pek tabii, elde tuttukları kontrol yetkisini çatışmaya girmeyen taraf üzerinde de kullanıyor ve zorba rejimi sadece farklı koşullar dâhil edilmek suretiyle, çatışmaya girmeyen tarafa uygulanıyor. Savaş mahkûmları köleleştiriliyor. Ülkeleri fethedilmeden önce özgür birer çiftçi olan insanlar, toprağa bağlı serfler haline geliyor. Küçük amirler, üst rütbeli amirlere tabi oluyor; küçük lordlar, üstün lordların tebaası oluyor ve en yüksek rütbeye doğru böyle gidiyor. Sosyal mevkiler ve yetkiler, temelde tıpkı askeri kurumlarda geçerli olan mevki ve yetkilerle özdeşleşiyor. Ayrıca zorunlu işbirliği köleler için mutlak sistem olduğundan, kısmen zorunlu olan bir işbirliği sistemi yukarıdaki tüm kademelere yayılır. Bir adamın hükümdarına sunduğu bağlılık yemini, "*Ben seninim.*" manasına bürünür.

Avrupa'nın her yerinde, bilhassa kendi ülkemizde, gönüllü işbirliği yerini alırken, zorunlu işbirliği sistemi kötü koşullar altında kademeli olarak hafiflemiştir. Savaş, hayati bir mesele olmaktan çıkarken, savaşın yarattığı ve savaşla uyumlu olan sosyal yapı, endüstriyel yaşam tarafından yaratılan ve endüstriyel yaşamla uyumlu olan sosyal yapı tarafından yavaş yavaş benimsenmiştir. Toplumda kendini saldırı ve savunmaya adamış kesimin küçüldüğü oranda, kendini üretim ve dağıtıma adayan kesim artmıştır. Daha kalabalık ve daha güçlü bir şekilde büyüyen ve askeri sınıfın daha güçsüz olduğu şehirlere sığınan bu sanayi nüfusu gönüllü işbirliği sistemi altında varlığını sürdürmüştür. Gerçi belediye idareleri ve ticari düzenlemeler kısmen askeri toplum menşeli fikirler ve uygulamalarla bezenmiştir; buna rağmen üretim ve dağıtım,

tıpkı alıcı ile satıcılar ve efendiler ve işçiler arasındaki geçerli olan sözleşmeye benzer bir sözleşme altında yürütülmüştür. Bahsi geçen sosyal münasebetler ve faaliyet şekilleri kentsel nüfuslar arasında da baskın hale geldiğinde, tüm toplumu etkisi altına almıştır. Askeri ve sivil hizmetler için paranın yer değiştirmesiyle zorunlu işbirliği gittikçe çökmüştür; sınıflar arası ayrım törpülenmiş ve sınıf iktidarı zayıflamıştır. En sonunda ortaklı işletmelerin uyguladıkları sınırlandırmalarla birlikte sınıfların birbirleri üzerindeki yaptırım gücü yürürlükten kalktığında, gönüllü işbirliği genel ilke haline gelmiştir. Her türden hizmet ve tüm metalar için geçerli kural "*alım ve satım*" olmuştur.

III

Yaşamsal şartlara yönelik baskının sebep olduğu huzursuzluk, sürekli olarak yeni bir konum arama arzusunu teşvik etmektedir. Aynı pozisyonda çok uzun süre devam etmenin ne kadar yıpratıcı olduğunu herkes bilir; başlangıçta çok keyif veren, en rahat sandalye bile birkaç saat sonra dayanılmaz hale gelir ve daha önce denenip, reddedilen sert bir koltuğa geçmek üzere yer değiştirmek, bir süre için gerçekten çok rahatlatır. Bir araya gelen insanlık için de aynısı geçerlidir.

Uzun süreli gayretlerden sonra antik rejimin ağır disiplin anlayışından kurtulup, kendini dâhil ettiği yeni rejimin, basit olmasına rağmen sıkıntısız ve çilesiz olmadığını keşfettiğinde, tüm bunlara karşı tükenen sabrı, insanlığı yeni bir sistem denemeye teşvik etmiştir: Görüntüde farklıysa bile prensipte geçmiş nesillerin sevinç içinde uzak durdukları sistemle aynı olan başka bir sistem...

Sözleşme rejimi ıskartaya alındığı anda, statü rejimin benimsenmesi şart olur. Gönüllü işbirliği terk edildiği anda, zorunlu işbirliği onun yerini almak zorundadır. İş gücü kesinlikle bir çeşit düzenlemeye tabi olmak zorundadır; şayet bu serbest rekabetin olduğu, sözleşme temelli bir düzenleme olmazsa, o halde otoritelerin zorunlu kıldığı bir düzenleme olacaktır. Kralların veya dükaların tebaası konumundaki baronların yaptırımı altındaki efendilerin emrinde çalışan kölelerin ve serflerin yer aldığı eski düzende kullanılan isimler ve uygulamadaki tezahürler farklı olsa da, merkezi bir idareye bağlı olan bölge yöneticileri tarafından yönetilen, kendilerinin üstü konumundaki yerel idarecilere tabi olan

işçilerden müteşekkil, arzu edilen yeni düzen temelde aynı prensip üzere kurulacaktır.

Her iki durumda da kademeler oluşturulacaktır ve her kademe bir üstüne tabi kılınacaktır. Sosyalistler ve komünistler bu gerçeği akıllarına getirmemektedir. Herkesin adil ve dürüst bir tutum içinde olduğunu bilerek kendini idame ettirdiği mevcut sisteme karşı öfke besleyerek, her bir ferdin tüm fertleri gözetmesinin ne kadar hayırlı olacağını umulmaktadır; ancak bunu sağlayacak mekanizma üstünde kafa yormaktan kaçınılmaktadır. Şayet her birey tüm bireyler tarafından gözetilirse, teşekkül edilen tümün mecburen gelir elde etmesi, hayati gereksinimleri sağlaması gerekir. Tümün fertlere sundukları, biriken sermayeden alınmalıdır; dolayısıyla her fert kendine düşen payı tüme sunmak zorundadır. Fertlerin üretim bağlamında genel toplama ne kadar katkıda bulunacaklarını, aynı şekilde geçinmek için ne kadara sahip olacaklarını sistem belirler. Netice itibariyle, fert ihtiyaçlarını karşılamadan evvel, emir altına girmek ve neyi, ne zaman, nerede yapacağını söyleyenlere, ona giyecek, yiyecek ve barınak sunanlara itaat etmek zorunda kalacaktır. Rekabet ortadan kalktığında ve alım-satım yapan tek makam sistem olduğunda, özgür irade ile emek karşılığında üretim takası yapma imkânı kalmaz; buna karşılık, yetki verilen memurlar kime neyin ne kadar pay edileceğini belirleyecektir. Bu paylaştırma, cebren yapılacaktır. Hiçbir seçenek olmaksızın verilen iş yapılmalı ve yine hiçbir seçenek olmaksızın, türü ne olursa olsun verilen kazanç kabul edilmelidir. Nitekim işçi kendi iradesiyle bulunduğu mevkiiyi terk edemez ve başka bir yere başvuramaz. Böyle bir sisteme tabiyken, yetkililerin talimatları olmaksızın farklı bir yere kabul edilemez. Dahası, belli bir yerde çalışan itaatsiz bir elemanın farklı bir yerde çalışması tek bir emirle yasaklanabilir. İşçilerin diledikleri gibi gelip gitmelerine müsaade edilirse sistemin işlemesi mümkün olmaz. Endüstriyel

yüzbaşılar, astları olan onbaşılar ve çavuşlarıyla birlikte, albaylarının buyruklarını yerine getirmelidirler; albaylar da generallerinin emirlerini tatbik etmek zorundadır ve bu başkomutanlık konseyine kadar bu şekilde devam eder ve bu itaat düzeni, tıpkı askeri ordularda olduğu gibi, endüstri ordusunun tüm kademelerinde sürdürülmelidir. Her fert, "Verilen görevleri yap ve payına düşen istihkakı al." düsturunu benimsemelidir.

Sosyalistler, "O zaman öyle olsun." şeklinde karşılık verirler. "*İşçiler kendi idarecilerini atayacaklar ve bu idareciler, idare ettikleri topluluğun değerlendirmesine tabi olacaklar. Bu şekilde kamuoyundan çekinmek suretiyle, idareciler adil ve dürüst hareket etmek zorunda kalacaklar; aksi takdirde yerel ya da genel bazda çoğunluğun oyu ile görevden alınacaklar. Bizzat amirler demokrasinin kontrolü altındayken, amirlere tabi olma hali nasıl bir kin oluşturabilir ki?*" İşte sosyalistler, bu cazip tahayyüle sonuna kadar inanmaktadır.

IV

Demir ve pirinç madenleri, et ve kandan daha basit varlıklardır, ayrıca ölü ağaç, canlı sinirlerden daha sade bir yapıya sahiptir ve demir, pirinç ya da ölü ağaçtan müteşekkil bir makine, et, kan ve sinirlerden oluşan bir organizmaya kıyasla daha yalın bir şekilde çalışır; özellikle organizma canlı sinir sistemleri tarafından işletilirken, söz konusu makine buhar ya da su gibi cansız unsurlarla çalışıyorsa bu durum daha da belirgindir. O halde, açıkça anlaşıldığı üzere, bir makinenin çalışma yöntemlerini hesaplamak, bir organizmanın çalışma yöntemlerini hesaplamaktan çok daha kolaydır. Yine de, yapılan çalışmaların kaçında mucitler yeni icatlarının faaliyetlerini doğru bir şekilde önceden tahmin edebilmektedir! Patent listesine göz attığınızda, en fazla elli icattan bir tanesinin bir fayda sunduğunu göreceksiniz. Kendi tasarıları mucide ne kadar mantıklı gelirse gelsin, o ya da bu türlü bir aksama istenen işlevin sağlanmasına engel olur ve mucidin kastından çok daha farklı bir sonuç ortaya çıkar.

Hal böyleyken, cansız öğeler ve kuvvetleri konu edinen tasarılar değil de, çalışma üslupları kolayca öngörülemeyen ve kendisine benzer organizmalardan oluşan kitlelerle işbirliği yapan karmaşık canlı organizmaları kapsayan tasarılar hakkında ne söylenmelidir? Yeniden düzenlenen siyaseti oluşturan unsurlar bile çoğu zaman kolay anlaşılabilir olmaktan uzaktır. Her birimiz, zaman zaman başkalarının davranışlarını hayretle karşılamışızdır hatta en iyi tanıdığımız yakın çevremizin tutumları bile bizleri şaşırtmıştır bazen. O halde, bir insan tek bir bireyin eylemlerini bile kesin bir şekilde öngöremezken, sosyal bir oluşumun faaliyetlerini ne kadar

kesin bir şekilde önceden talımin edebilir ki? Kişi, ilgili tüm şahısların hakkaniyetle hüküm vereceği ve adaletle hareket edeceği, her birinin olması gerektiği gibi düşünüp, olması gerektiği gibi davranacağı varsayımından yola çıkmaktadır ve kişi tüm bu olması gerekenler bahsinin aksini kendisine ispat eden günlük tecrübelerine rağmen böyle bir varsayımda bulunmakta ve mevcut sisteme yönelik şikâyetlerinin de, kişinin planları için gerekli olan bilgeliğin ve dürüstlüğün insanlarda bulunmadığının delili olduğunu unutmaktadır.

Kâğıt üzerinde anayasalar, bunların sonuçlarını gözlemleyenlerin yüzlerinde tebessüm doğurur; ayrıca kâğıt üzerindeki sosyal sistemler de mevcut deliller üzerinde kafa yoranlarda aynı etkiyi sağlar. Fransız devrimi için ter döken ve başlıca endişesi yeni idari mekanizmayı tertip etmek olanlardan pek azı, bir gün bu mekanizmanın ilk faaliyetlerinin, onların başlarını gövdelerinden ayırmak olacağını tahayyül etmişti!

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni tanzim edip, Cumhuriyeti şekillendirenlerin çok küçük bir bölümü birkaç nesil sonra parlamentonun kukla ustalarının eline geçeceğini; millet meclisinin makam arayışı içindekilerin yarış alanına döneceğini; partiler arasındaki dengeye hükmeden dış unsurların her alanı işgal etmek suretiyle siyasi faaliyetlerin her yönüyle güç kaybedeceğini; seçmenlerin kendileri adına karar vermek yerine, "patronları" tarafından âdet haline getirildiği üzere, binlerce kişilik güruhlar halinde seçim bürolarına sürükleneceğini ve saygıdeğer şahısların profesyonel siyasetçilerin hakaretleri ve iftiralarıyla toplum hayatından dışlanacağını önceden görebilmişti.

Olağanüstü bir kararlılıklar, beklenen siyasi sonuçlar ile elde edilen siyasi sonuçlar arasındaki zıtlığı gözler önüne seren sayısız devrime şahit olduğumuz Yeni Dünya'daki birçok eyalete yasa götürenlerin de daha iyi bir öngörüye sahip oldukları da söylenemezdi. Günümüze dek geçen süre zarfında, teklif olarak sunulmuş

sosyal yeniden yapılanma sistemlerinin sayısı, denenmiş olan sistemlerden daha az değildir.

Bekâret yemininde ısrarcı olunan yerler hariç, bu sistemlerin hikâyeleri her yerde bir felaket olmuştur; koloni mensuplarından biri olan Madame Fleury'nin bölünme, yeniden bölünmede ve tekrar yeniden bölünmelerin tarihini anlatan *The Open Court* adlı eserinde yakın tarihte paylaştığı ve bu paylaşımla birlikte birçok bireyin koloniyi terk edip, neticesinde koloninin tamamen dağılmasına neden olan Cabet'nin İcarian kolonisinin geçmişi ile bu hikâyeler son bulmuştur. Tıpkı siyasi planlarda olduğu gibi, bu türden sosyal planların başarısız olmalarının temelinde tek bir umumi neden vardır.

Semavatın ve Yeryüzünün her yerinde, özellikle canlılar âleminde ve hepsinden öte bu âlemin hayvanları kapsayan bölümünde ispatını görebileceğimiz özdeğişim *(metamorphosis)* olgusu evrensel bir kanundur. En basit ve en küçük olanlar hariç, hiçbir yaratık yoktur ki, nihayetinde büründüğüne benzer bir biçimle varoluşa ilk adımını atmış olsun ve birçok durumda başlangıç ile son arasındaki farklılık muazzamdır. Öyle muazzam bir fark söz konusudur ki, tüm tavuk kümeslerinde ve bahçelerde günlük gözlem yapılmadığı takdirde, ilk ve son biçimler arasında bir bağ olduğuna inanmak çok güçtür.

Bu tespit ziyadesiyle doğrudur. Biçimdeki değişiklikler çoğu zaman çok yönlüdür. Bunların her biri baştan aşağı gözle görülebilir dönüşümlerdir *(örneğin yumurta, larva, pupa, erişkin dönem)*. Bir gezegenin ve o gezegenin yüzeyinde yeşeren tohumların gelişiminde bizzat görebileceğimi bu külli başkalaşım *(universal metamorphosis)*, ister tamamında, ister ayrı ayrı kurumlarında tezahür etsin, toplumları da aynı şekilde etkilemektedir. Hiçbiri başladığı gibi son bulmaz; bir toplumun başlangıçtaki yapısı ile nihai yapısı arasındaki farka bakıldığında, ilk konumdaki yapının, son

haline evrilebileceğini mantığın kabul etmeyeceği görülür. En ilkel kabilelerde, savaş döneminde tabi olunan kabile şefleri, çatışma sona erdiğinde ayrıcalıklı konumunu yitirir ve sürekli bir savaş durumunun ortaya çıkardığı kalıcı şeflik makamının olduğu örneklerde bile, kendi çadırını kuran, kendi yiyeceklerini temin eden ve kendi alet, edevatını yapan şefler ancak sahip oldukları baskın nüfuz ile diğerlerinden ayrılır.

Kabilelerin fethedilmesi ve birleşmesi suretiyle, ayrıca birbirine benzer grupların bir araya gelerek birlik millet dediğimiz yapı ortaya çıkmadan, sadece zaman faktörünün etkisiyle, ilkel şeflerin tıpkı bir çar ya da imparator gibi dört bir tarafı ihtişamla ve resmiyetle çevrili, yüz binlerce asker ve yüz binlercc memur aracılığıyla milyonlar üzerinde kullandığı despot bir güce sahip liderlere dönüştüğünü gösteren bir delil mevcut değildir.

Mütevazı kılıklarıyla, özverili bir hayat süren ilk Hristiyan misyonerleri, paganist Avrupa'nın dört bir yanına yayılıp, fenalıkların affedilmesi için vaazlar verip, kötüleri iyiliğe çevirirken, hiç kimse bunların temsilcilerinin muazzam bir hiyerarşi kuracağını, her yerde devasa arazilere sahip olacaklarını, kademe kademe her bir mensubunun kibirle kendilerini halktan ayrı tutacağını, hizmetkârlarını savaşa süren militer piskoposlarla hüküm süreceklerini ve krallar üzerinde hâkimiyet kuracak bir papanın buyruğuna gireceklerini tahmin etmemişti. Şimdilerde birçoklarının yerine yenisini getirmek için hırsa kapıldığı sınai sistemde de bunun aynısı olmuştur.

Sınai sistemin ilk halinde, fabrika sistemi ya da işçileri kapsayan benzer düzenlemeler ortaya çıkacağı öngörülememişti. Bu düzenlemelerden farklı olarak, çıraklarının yanı sıra bir ya da iki tane gündelik işçiyle birlikte çalışan ve evinin reisi olan ustalar, yemeğini ve yuvasını çalışanlarıyla paylaşır, ortak çalışmayla elde ettikleri ürünleri kendisi satardı. Sınai büyüme sonucunda çok sayıda yardımcı istihdam edildi ve ustalar denetleme haricindeki

tüm faaliyetlerini bir kenara bıraktı. Ve ancak son dönemde, bir ya da daha fazla idareciye tabi, çeşitli kademelerde görev alan ücretli memurlar tarafından işletilen, maaşlı çalışan yüz binlerce insanın ortaya çıkardığı iş gücünü idare eden müesseseler ortaya çıktı. Erken dönemde bir arada yaşayan ailelere veya geniş hane halklarına benzeyen, küçük ve kısmen sosyalist üretici gruplar kendilerine yer tutamadıkları için yavaş yavaş ortadan kalktılar: Toplumun taleplerini daha etkin bir şekilde karşıladıkları için, iş gücünün çok daha iyi bir şekilde alt kademelere ayrıldığı büyük kuruluşlar varlıklarını sürdürdü. Ancak yeterince mühim ve şaşırtıcı dönüşümlerin izini sürebilmek için tarihte yüzyıllar boyunca geri gitmemiz gerekir.

Eğitimi desteklemek üzere yılda 30.000£ bütçenin deneme amacıyla oylamaya sunulduğu dönemde, muhaliflerden birisi 50 yıl içerisinde imparatorluk çapında harcanacak vergilerin ve yerel ödeneklerin miktarının 10.000.000£'a ulaşacağını söyleseydi veya bir başkası eğitim desteğinin ardından giysi ve gıda yardımlarının da geleceğini iddia etseydi; her türlü seçenekten mahrum annebaba ve çocukların, açlıktan kıvranır durumdayken bile para cezası ve mahkûmiyetle cezalandırılmak pahasına, Devlet'in papalığa yaraşır bir kibirle eğitim diye atfettiği şeyi zorla tahsil etmek zorunda kalacaklarını söyleseydi, bu kişilere aptal sıfatı yakıştırılırdı. Size söylüyorum; bu kadar masumane bir mikrobun, bu denli hızlı bir şekilde, özgür olduklarına inanan insanların uysal bir koyun gibi tabi oldukları günümüzdeki tiranlık sistemine evrilebileceğini kimse tahayyül etmemişti.

Sonuç itibariyle, diğer her şeyde olduğu gibi toplumsal düzenlemelerde de değişim kaçınılmazdır. Tesis edilen yeni kurumların, kurucuları tarafından tahsis edilen niteliklerinin uzun vadede aynı kalacağını düşünmek ahmaklıktır. Bu kurumlar, hızlı ya da yavaş bir şekilde, amaçlanan kurumlarla alakası olmayan bir hale dönüşecektir; öyle alakasız ki, kurucuları bile onları teşhis

edemeyecektir. Peki, karşımızda duran emsalde başkalaşım nasıl tezahür edecektir? Yukarıda sunulan vakaların delalet ettiği ve çeşitli mukayeselerle garanti edilen cevap gayet aşikârdır.

Yükselişte olan tüm kuruluşların en önemli özelliği, düzenleyici mekanizmalarının gelişmesidir. Bir bütünü oluşturan parçalar bir arada hareket edecekse, onların faaliyetlerini idare eden araçların varlığı şarttır ve bütünün ne kadar büyük ve karmaşık olduğuna, ayrıca birçok kurum tarafından karşılanacak çeşitli gereksinimlerine bağlı olarak, idare eden aracın kapsamı, ayrıntıları ve gücü artacaktır. Münferit organizmalarda bunun böyle olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur ve sosyal organizmalar için de aynısının geçerli olmak zorunda olduğu aşikârdır.

Tıpkı içinde yaşadığımız toplumda olduğu gibi, milli savunma ve toplum düzenini koruma, ayrıca bireysel emniyet sağlama amaçları için gereken düzenleyici araçların yanı sıra, sosyalist rejim altında işlev görecek olan, tüm üretim ve dağıtım faaliyetlerini denetleyecek, tüm bölgelerin, iş yerlerinin, tüm bireylerin ihtiyacı olan her türden ürünün istihkakını pay edecek olan düzenleyici aracın varlığı da şart olacaktır. Serbest anlaşmaların ve rekabetin sürdürüldüğü, hali hazırda devam eden gönüllü işbirliği düzeni altında, üretimin ve dağıtımın herhangi bir resmi denetime ihtiyacı yoktur.

Arz ve talebin yanı sıra, her adamın çevresindekilerin ihtiyaçlarını temin ederek hayatını kazanma arzusu sayesinde, muazzam bir şehirde yiyeceklerin günlük olarak insanların kapılarına kadar götürüldüğü ya da komşu dükkânlarda muhafaza edildiği; vatandaşların kolayca ulaşabildiği yerlerde, birbirinden farklı giysilerin sunulduğu; her bölgede konutların ve mobilyaların, dahası yakıtların hazırda tutulduğu; roman yığınlarından, daha basit eğitici kitaplara kadar, saat başı etrafta dolaştırılan, kalitesiz kâğıttan ya-

pılmış, küçük meblağlar karşılığında süresiz olarak edinilen zihinsel takviyelerin de olduğu muhteşem bir sistem kendi kendine gelişmiştir.

Dahası krallığın her yerinde, verimliliği kontrol eden en ufak bir üst denetime bile gerek duyulmaksızın üretim ve dağıtım benzer şekilde yürütülür; aynı zamanda çeşitli mallar, her bölgenin günlük ihtiyacı miktarınca, sadece kâr etmek amacı doğrultusunda ayarlanır. Şimdi ise, doğal bir akışla faaliyet gösteren bu sınai gönüllülük rejiminin, resmi yetkililer tarafından zorla tatbik edilen sınai itaat rejimi ile değiştirildiğini düşünün. Günümüzde tüccarlar tarafından tevzi edilen tüm metaların, tüm şehirlerdeki, kasabalardaki ve taşradaki her bir insana dağıtımı için ne kadar hızlı bir idari faaliyet yürütülmesi gerektiğini tahayyül edin! Ve yine, tüm çiftçilerin, imalatçıların ve tüccarların yaptıkları bütün işi yapmak için ne kadar muazzam bir idareye ihtiyaç duyulacağını; sadece yerel yöneticilerin sayısız buyruklarının değil, aynı zamanda metaların, her bölgenin ihtiyacı olan miktarda ve ihtiyaç duyulan zamanda ayarlanabilmesi için gereken altmerkezlerin ve idari birimlerin de varlığını tahayyül edin.

Daha sonra bunlara, madenlerde, demiryollarında, karayollarında ve kanallarda çalışacak personeli; ithalat ve ihracat işlemlerini yürütmenin yanı sıra, ticari gemicilik faaliyetlerini idare edecek kadroları; kasabalara sadece su ve yakıt değil, tramvaylar, otobüsler ve diğer vasıtalar ile taşımacılık hizmetleri götürmek ve enerji, elektrik ve diğer altyapı servislerini sağlamak için ihtiyaç duyulan memurları da ekleyin.

Bunlarla birlikte mevcut posta, telgraf ve telefon idarelerini; son olarak da devasa boyutlara ulaşan bu birleşik düzenleyici sistemin diktalarının dört bir tarafta zorla uygulanmasını sağlayan polisleri ve askerleri de katın. Tüm bunları zihninizde canlandırın ve gerçekten çalışan emekçilerin konumunun ne olacağını kendi-

nize sorun! Hükümet kurumları buradakilerden çok daha karmaşık ve zorlayıcı nitelikte olan kıta Avrupası'nda bürokratik tiranlıkla ve bu tiranlığın mensuplarının kibri ve acımasızlığıyla ilgili süregelen serzenişler zaten görülmektedir.

Peki, vatandaşların sadece kamusal faaliyetlerini daha fazla kontrol etmekle kalmayıp, bir de onların günlük şahsi uğraşlarının tümünü kapsayan geniş çaplı denetimler de eklendiğinde vaziyet ne olacaktır? Resmiyetçiliğe özgü çıkarlar, yani idare edilenlerin karşısında duran idarecilerin çıkarları çerçevesinde bir araya gelmiş devasa memurlar ordusunun çeşitli kolları, itaatsizliği bastırmak ve "*toplumun kurtarıcıları*" gibi hareket etmek için gereken her türlü gücü elde ettiklerinde ne olacak?

Sınıf üstüne sınıflarla her yere yayılmış olan amirler ve müfettişler güruhu, mevcut sınıflardaki müessir hissiyatla birbirlerine denk sınıflar arasında kız alıp vermeye başladıktan birkaç nesil sonra ve bunun neticesinde birbirlerine üstünlükleri gittikçe artan bir dizi kast ortaya çıktığında ve tüm bu üst sınıflar her şeyi kendi kontrolleri altına aldığında ve kendi çıkarları doğrultusunda bir hayat tarzı geliştirdiklerinde, en nihayetinde eskisine nazaran çok daha karmaşık ve nizami yeni bir aristokrasi ortaya çıktığında gerçekten emek veren kazıcıların, madencilerin, dökümcülerin ve dokumacıların konumu ne olacaktır?

Münferit bir işçi, gördüğü muameleden memnun değilse, ürünlerden yeterli miktarda pay alamadığını veya makul ölçülerde kendisinden talep edilebilecek olandan çok daha fazla iş yükü olduğunu düşünüyorsa, kendince uygun olduğunu düşündüğü bir görev üstlenmek istiyorsa ve fakat amirleri onun bu görev için uygun olmadığını iddia ediyorsa ya da kendisi için bağımsız bir kariyer inşa etmek istiyorsa, içinde bulunduğu durumla nasıl baş edecektir?

Bu muazzam mekanizmadaki memnuniyetsiz birime, itaat etmesi, aksi takdirde bulunduğu yeri terk etmesi söylenecektir. İtaatsizliğe verilecek en ufak ceza ise sınai yaşamdan uzaklaştırılmak olacaktır. Ve belirtilen tarzda bir uluslararası işçi sendikası kurulduğunda, bir ülke tarafından reddedilmek diğer tüm ülkeler tarafından da reddedilmeye götürecek; sınai hayattan dışlanmak, açlıktan sürünmekle aynı kapıya çıkacaktır.

İşlerin gidişatının bu yönde olacağı tespiti, sadece mantıksal çıkarımlar sonucunda varılmış ya da sadece yukarıda sunulan geçmişte yaşanmış tecrübelere dayanan veya diğer tüm canlı türleri üzerinden yapılan mukayeselerle elde edilmiş bir tespit değildir. Günümüzde, gözlerimizin önünde cereyan eden günlük vakaların gözlemlenmesi sonucunda bu tespitlere varılmıştır. Düzenleyici yapının her zaman gücünü arttırma eğiliminde olduğu hakikati, insan eliyle kurulmuş tüm kurumlarda kendini göstermektedir. Tüm kültürlü toplumların ya da farklı amaçlarla kurulmuş cemiyetlerin tarihine bakıldığında, kalıcı veya kısmen kalıcı nitelikteki kadroların, kullanılan yöntemleri eğip bükerek, küçük bir dirençle karşılaşmak suretiyle, toplumun üyelerinin çoğunluğu karşı çıktığında bile topluluğun faaliyetlerine yön verdiklerini görebiliriz. Devrimci adımları andıran her türlü girişime karşı geliştirilen nefret hissi, olağan ve etkili bir silah olarak kullanılır. Sermayesi paylara bölünmüş şirketler için de durum aynıdır (*örneğin, demiryolu sahibi şirketler*). İdare kurulunun planları genellikle ya çok ufak bir tartışma sonrasında ya da herhangi bir müzakere olmaksızın onay alır ve şayet dişe dokunur bir itiraz olursa, daima mevcut yönetimi destekleyen, ezici nicelikte bir vekil kadrosuyla hemen bu itiraz bertaraf edilir. Ancak yönetim uç noktada hatalar yaptığında, hisse sahipleri mukavemeti idare makamını değiştirecek boyuta ulaşır. Çalışan ve gönlünde sadece işçinin menfaatlerini barındıran insanların kurduğu topluluklarda, ticari sendikalarda da yukarıda belirtilenin aksi söz konusu değildir. Bu topluluklarda

da düzenleyici kurum tüm gücü eline alır. Topluluğun mensupları yürütülen politikaları kabul etmediklerinde bile, âdet olduğu üzere, kendi kurdukları yetki mercilerine hesap verirler. Kendi iş arkadaşları arasından düşmanlar edinmeden topluluğu terk etmeleri mümkün olmadığından ve çoğu zaman tekrar iş bulma şanslarını kaybettiklerinden dolayı boyun eğerler. Ayrıca, son parlamento sayesinde yeni kurulmuş ticari sendika organizasyonlarının genelinde, "*kukla ustaları*", "*patronlar*" ve "*kalıcı amirlerle*" ilgili şikâyetler olduğunu zaten görüyoruz. O halde, bahsini ettiğimiz düzen koyucuların üstünlüğü olgusu örneği verilen vakaların çoğunda kendi serbestliklerini kabul ettirmeye yönelik zapt edilmez yetkilere sahip adamlardan oluşan, oldukça çağdaş kökenli kurumlarda karşımıza çıkıyorsa şayet, kökleşmiş kurumlarda, muazzam boyutlara ulaşmış ve son derece teşkilatlı bir yapı kazanmış kurumlarda ve birimin işleyişine ait küçük bir bölümü değil de, birimin işleyişinin tamamını kontrol eden kurumlarda durum ne olacaktır?

Yine, "Tüm bunlara karşı önlemimizi alacağız. Herkes gereken eğitimi alacak ve herkes, gücün istismarına karşı gözlerini daima dört açıp, bu istismarın önüne geçecek." şeklinde bir cevap gelecektir. Hayal kırıklığına yol açacak sebepleri tam olarak tespit edemiyor olsak bile, bunlar çok kuvvetli ihtimallerdir denemez; nitekim insan ilişkilerinde en çok umut vaat eden planlar dahi, kimsenin beklemediği nedenlerden ötürü başarısız olmaktadır. Ancak bahse konu olan hususta başarısızlığı getirecek olan unsurlar oldukça aşikârdır. Kurumların işleyiş biçimlerini tayin eden, kişilerin karakterleridir. Ve bu kişilerin karakterlerindeki kusurların, yukarıda bahsettiğimiz sonuçları doğurması kaçınılmazdır. Despot bürokrasinin yükselişini engellemek için gereken fikriyatı sağlayacak uygun donanım mevcut değildir.

Sözde Liberal partinin, lider kavramının asıl anlamı olan malum ve makbul politikaların sözcülüğü mevhumunu bir kenara bırakıp, liderinin ortaya attığı politikaları rıza göstermeden ya da ikazda bulunmadan kabul etmeye mecbur hisseden bir partinin, liberalizmin taşıdığı hissiyattan ve fikriyattan bütünüyle yoksun olan, liberalizmin temelini oluşturan kişisel karar verme hakkının ayaklar altına alınmasına ses çıkarmayan bir partinin, hatta bağımsızlıklarından feragat etmeyi reddedenleri dönek liberaller olarak çirkin ithamlarla lekeleyen bir partinin tutumları sonucunda ortaya çıkan dolaylı deliller üzerinde zihin yormaya ihtiyacımız var mıydı!?

İnsan yığınlarının gaddar resmiyetçiliğin gelişimini kontrol edebilecek niteliklere sahip olmadığı yönündeki dolaylı delillerle oyalanmaksızın, sadece sosyalist ideallerin en fazla hâkimiyet kurduğu ve kendilerini bu idealleri yayma görevinin başlıca sorumlusu olarak gören işçi sınıflarının elinden çıkan dolaysız deliller üzerinde durmak yeterli olacaktır. Bu sınıflar sosyalist teşkilatlanmanın en mühim kısmıdır ve söz konusu teşkilatlanmanın yapısını bu sınıfların karakteri belirler. Öyleyse, bu sınıfların mevzubahis teşkilatlanmalarda açığa çıkan ve hâlihazırda tertip ettikleri karakterler nelerdir?

İstihdam sağlayan sınıfların enaniyeti ve rekabetin getirdiği bencillik yerine, karşılıklı yardıma dayalı bir sistemin sunduğu diğergamlığı tercih ederiz. Çalışan güruhun kendi arasındaki tutumlarda bu diğergamlığı ne ölçüde görüyoruz? Tüm ticari platformlara katılacak yeni işçilerin sayısını sınırlandıran veya alt sınıflardaki işçilerin üst sınıflara yükselişini engelleyen kurallara nasıl bir yorum getireceğiz? Bu tarz düzenlemelerde, sosyalizmin içine işlediği savunulan bu diğergamlığa dair bir ize rastlanmamaktadır. Aksine, burada tüccarlarda rastladığımız hırsı aratmayacak boyutlarda bir şahsi çıkar arayışı söz konusudur. Dolayısıyla, insanların bir anda ulvi karakterlere bürünmeyeceğini kabul

edersek, sosyalist bir toplumu oluşturan tüm sınıfların faaliyetlerine şahsi çıkar arayışının yön vereceği noktasında mutabık olmalıyız.

Başkalarının isteklerine karşı sergilenen pasif nitelikteki umursamazlıklar, bilfiil bu isteklere saldırmaktan farksızdır. "Bize katıl, yoksa senin ekmeğine kan doğrarız." tehdidi, ticari sendikaların, aynı iş kolunda yer alıp da kendilerine dâhil olmayanlara savurdukları klasik tehdittir. Bu sendikaların mensupları, tarifeleri kendi ticaretlerine göre düzenleme ve birleştirme özgürlüğünde ısrar ederken (*nitekim bunu yapma hakları kesinlikle vardır*), kendileri ile hemfikir olmayanların özgürlükleri inkâr edilmekle kalmıyor, aynı zamanda bu özgürlüğün savunulması suç atfediliyor. Kendi anlaşmalarını yapma hakkını korumak isteyen bireyler, "*grev bozan*" ve "*hain*" olarak itham edilmekte ve kanuni yaptırımların ya da kolluk kuvvetlerinin bulunmadığı koşullarda son derece merhametsiz bir şiddetle karşılaşmaktadırlar. Kendileriyle aynı sınıftan insanların özgürlüklerini bu şekilde ayaklar altına almanın yanı sıra, istihdam sağlayan sınıfa karşı küstahça bir dikta tutumu sergilenmektedir. Sadece belirlenen şartları ve çalışma düzenlerini yerine getirmekle kalmayıp, kendi kurumlarına dâhil olmayanları da kimse istihdam etmeyecek; hatta bazı durumlarda, şayet işverenler sendikadan olmayan kişilere iş sağlayan ticari kurumlarla ortak faaliyet yürütürse greve gidilecek. Sonuç itibariyle burada, ticari sendikaların, en azından bunların arasından yakın tarihlerde kurulanların, boyunduruk altına almak istedikleri tarafların haklarını dikkate almaksızın, kendi düzenlemelerini dayatmak hususundaki hırslarının farklı örneklerini görebiliyoruz. Fikir ve görüşlerdeki dönüşüm, mevzubahis hakların muhafaza edilmesini çirkin bir günah ve bu hakların ihlal edilmesini fazilet şeklinde yorumlayabilecek boyutta keskin bir dönüşümdür.[6]

Bir tarafta böyle bir saldırganlık mevcutken, öte yanda ise teslimiyetçilikle karşılaşmaktayız. Sendikacıların, kendilerinden olmayanlara karşı sergiledikleri zorba tutuma paralel olarak, liderlerine gösterdikleri uysallığı görmekteyiz. Mücadeleden galip çıkmak adına, kişisel özgürlüklerinden ve şahsi kararlarından feragat etmekte ve kendilerine diretilen kurallar ne kadar zorbaca olursa olsun, hiçbir direnç göstermemektedirler. İşçi topluluklarına, amirleri kendilerine buyurduğu için hep birlikte işi bıraktırıp, sonra da tekrar geri döndüren bir itaatkârlık görüyoruz her yerde. Faaliyetlerini destekledikleri ya da desteklemedikleri grevcileri desteklemek için dört bir yandan vergiler kesildiğinde de seslerini çıkarmazlar; bunun yerine katkıda bulunmayan başına buyruk üyelere kötü muamele etmeyi reva görürler.

Bu şekilde zuhur eden nitelikler, tüm yeni sosyal kurumlarda geçerli olacaktır ve sorulması gereken soru şudur: Bu nitelikleri kuşatan tüm sınırlandırmalar ortadan kalktığında, faaliyetleri ne gibi sonuçlar doğuracaktır? Günümüzde bu nitelikleri taşıyan birbirinden ayrı insan kuruluşları kısmen pasif ve kısmen düşmanca diyebileceğimiz bir toplumun tam ortasında dururlar; onlar bağımsız medyanın eleştirilerine ve ayıplamalarına tabi olmuşlardır ve yine onlar kanunun ve kolluk kuvvetlerinin kontrolü altındadır.

Sözünü ettiğimiz kuruluşlar bu koşullar altında, alışıla geldiği üzere, bireyin özgürlüğünü ezip geçecek yönlere saparsa, farklı yönetici kadroları ile idare edilen ve toplumun farklı bölümlerini oluşturan dağınık parçalar olmaktan çıkıp, bahsi geçen yöneticilerin oluşturduğu tümleşik bir sistemle yönetilen, bütün bir topluluk haline geldiklerinde; düzen koyucu müessesenin bölümlerini basını idare edenler de dâhil olmak üzere, tüm kademelerde yer alan yetkililer oluşturduğunda ve aynı düzen koyucu müessese hem kanun koyma hem de kanunu uygulama görevini üstlendiğinde durum ne olacaktır?

Sosyal kuramların fanatik yandaşları ne kadar aşırı olursa olsun, kendi görüşlerini hayata geçirmek adına her türlü tedbiri almaya meyillidir. Tıpkı geçmişteki merhametsiz ruhban sınıfı gibi, sonucun aracı mübah kıldığını savunurlar.

Ve geneli kapsayan sosyal teşkilatlanma kurulduğunda, bu teşkilatın faaliyetlerine yön veren, hiçbir kontrol olmaksızın sistemin çıkarları için gerekli olduğuna inandıkları (*ki bunlar zamanla kurum içindeki kişilerin şahsi çıkarlarına dönüşecektir*) her türlü zorbalığa başvuran, dallanmış ve birleşik yapıdaki devasa kurum, elinde tuttuğu yaman hükümdarlığı, gerçek emekçilere dayatırken hiç tereddüt etmeyecektir; en nihayetinde, bu gidişat daha önce yeryüzünde hiç olmadığı kadar korkunç ve engin bir tiranlık uygulayan, çeşitli kademelerden müteşekkil resmi bir oligarşinin gelişmesine yol açacaktır.

V

Bir kez daha hatalı bir çıkarımı reddetmeme izin verin. Yukarıda okuduklarından, işlerin gidişatından memnun olunduğu çıkarımına ulaşan kişi ciddi bir yanılgı içerisindedir. Geçmişteki toplumsal vaziyetlerden farksız olarak, toplumun şu an içinde bulunduğu vaziyet de bir geçiş sürecidir. Umuyorum ve inanıyorum ki, tıpkı zırhlı baronların ve savunmasız serflerin olduğu geçmiş toplumsal vaziyetin değişip, günümüzdeki haline kavuşması gibi, gelecekte de bugünkünden farklı bir toplumsal vaziyete kavuşacağız. *The Study of Sociology ve Political Institutions* adlı eserlerde olduğu gibi, *Social Statics* kitabında da mevcut teşekküle kıyasla, genel itibariyle insan mutluluğuna daha geniş zemin hazırlayan farklı bir teşekkül arzusu açıkça dile getirilmiştir. Sosyalizme karşı muhalif tutumumun altında yatan neden, bu kuramın daha ileri bir konuma taşıyacak olan gelişimi engelleyip, bizi geri götüreceği inancıdır. Kalıcı nitelikte faydalı değişimler elde etmek için, insan yapısını, sosyal yaşam düzeni ile yavaşça tadil etmekten başka bir seçenek yoktur.

Neredeyse politik ve sosyal nitelikteki tüm yapıların düşünce tarzını sarmış olan temel yanılgılardan birisi, kötülüklerin kesin bir şekilde ve hemen tedavi edilebildiği düşüncesidir. "Sadece şunu yapsan, bu zararı önlemiş olursun." "Benim planıma uy ki, bu çileler sona ersin." "Bu tedbirleri hayata geçirerek, yozlaşmayı kesinlikle çözebiliriz." Bunların benzeri, dolaylı ya da dolaysız bir şekilde dile getirilen inançlar her yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunların hepsi asılsızdır. Kötülüklerin şiddetini arttıran nedenleri ortadan kaldırma şansımız vardır; bir kötülük, farklı bir kötülüğe

dönüştürebilir ve kötülükleri önlemek için harcanan çabalarla, onları daha beter hale getirmek hem çok mümkün hem de çok yaygın görülen bir şeydir; ancak anında çözüm bulmak imkânsızdır. İnsanoğlu, binlerce yıllık süreçte birçok kez, az sayıda üyenin yabandaki yiyeceklerle yaşamını sürdürdüğü, en baştaki yabani koşulları terk ederek, muazzam sayılara ulaşan toplulukları hayatta tutmak için gereken yiyeceğin sadece ve sadece kesintisiz iş gücü ile temin edilebildiği medeni koşullara geçmeye mecbur kalmıştır. Medeni hayat şartları için gereken mahiyet, yabani koşullar için gerekenden çok daha farklıdır ve bu koşullar arasında geçiş yaparken, uzun vadeli acılarla yoğrulmak kaçınılmazdır. Uyumsuz şartlar altında varlığını sürdüren bir oluşumun sefalet çekmesi kaçınılmaz bir mecburiyettir ve ilkel insanlardan miras kalan oluşumun uyumsuz koşulları, çağımız insanına dayatılmıştır. Dolayısıyla, herkesi tatmin edecek bir toplumsal vaziyeti öyle çarçabuk oluşturmak mümkün değildir.

Avrupa'yı milyonlarca silâhlı adamla doldurup, bir tarafta istila hırsıyla hareket eden, diğer tarafta intikam peşinde koşan bir yapı; Hristiyan diye adlandırdıkları milletleri, yerli halkların taleplerini görmezden gelerek dünyanın dört bir yanında haydutluk yapmak için birbirleriyle yarıştırmaya teşvik eden, aynı esnada "sevgi dininin" on binlerce papazının sessiz kaldığı bir yapı; güçsüz ırklarla uğraşmak adına, bir cana karşı bir can gibi son derece ilkel bir kanunun bile aşağısına inip, bir can için yüzlercesine kıyan bir yapının; bu yapıların, herhangi bir araçla uyumlu bir topluma evrilemeyeceklerini size söylüyorum. Tüm nizami sosyal faaliyetlerin kökeninde, hem ferdin özgürlüğü hususunda ısrarcı olan, hem de aynı ölçüde diğer fertlerin özgürlüklerini savunan bir adalet algısı yatar ve günümüzde bu algının yeterince mevcut olduğu söylenemez.

Her bireyin kendi faaliyetlerini sürdürürken, diğerlerinin de kendi faaliyetlerini sürdürme haklarına saygı duyduğu ve bireyin

sergilediği tutum sonucunda doğal olarak hak ettiği faydalara sahip olmasında direten, aynı zamanda bireyin yine tutumları sonucunda ortaya çıkan sıkıntıları başkalarının sırtına yıkmaması hususunda da (şayet onlar bu sıkıntıları yüklenmek istemiyorsa) taviz vermeyen bir toplumsal düzenin uzun süre devam etme ihtiyacının sebebi budur. Ve bu düzenden kurtulmaya yönelik çabaların başarısız olmakla kalmayıp, kaçındığımız kötülüklerden çok daha beterlerini doğuracağı yönündeki inançların da kaynağı budur.

O halde, sosyalizme karşı gösterilen dirençten en çok faydalanan taraf istihdam eden sınıflar değil, daha ziyade işçi sınıflarıdır. Üretim faaliyetleri o ya da bu şekilde düzene sokulacaktır ve düzen koyucular, eşyanın doğası gereği, her zaman asıl üreticilere kıyasla daha küçük bir güruhu teşkil edecektir. Günümüzde sürdürülen gönüllü işbirliği sistemi altında, kendi şahsi çıkarlarını gözeten düzen koyucular üretimden alabildikleri payı alırlar; ancak, ticari sendikaların başarıları sayesinde her gün şahit olduğumuz üzere, şahsi amaçları doğrultusundaki bencil girişimlerine gem vurulmuştur.

Sosyalizmin mecbur bıraktığı zorunlu işbirliği sistemi altında ise, daha özverili diyemeyeceğimiz bir şahsi çıkar arayışı içinde olan düzen koyucular, serbest çalışanların gösterebileceği müşterek direncin sınırlamalarına tâbi olamayacaktır ve günümüzde olduğu gibi önceden belirlenen koşullar haricinde çalışma imkânlarının tanınmaması nedeniyle denetimsiz kalan yetkileri artacak, dallanıp budaklanacak ve karşı konulmaz boyutlara ulaşana dek güçlenecektir.

Daha önce de belirttiğim gibi nihai sonuç, tıpkı antik Peru topluluklarında olduğu gibi insanı düşününce bile ürperten, insan kitlelerinin, 10, 50, 100, 500 ve 1000 kişilik, özenle seçilmiş sürülere ayrıldığı, birbirinden farksız kademelerdeki amirler tarafından idare edilen ve yaşadıkları bölgeye zincirlenmiş, özel hayatları

ve ticari faaliyetleri denetlenen, dahası idari kurumların desteği için ümitsizce ter döken bir toplumdur.

YASA KOYUCULARIN GÜNAHLARI

İnsanın kötülükle yoğrulduğu ve günahkâr yaratıldığının doğru olup olmadığı tartışılabilir, ancak Devlet'in kökünün de, meyvesinin de saldırganlık olduğu sorgulanamaz bir hakikattir. Yıllar boyunca barışın hüküm sürdüğü küçük ve gelişmemiş toplumlarda bizim Devlet dediğimiz unsura benzer bir şey mevcut değildir. Herhangi bir lider kurum varsa bile, onursal bir liderden hariç, elinde yaptırım gücü olan bir makam yoktur.

Saldırganlığı barındırmayan ve özel sebeplerden ötürü saldırganlığa maruz kalmayan bu istisnai topluluklarda, doğruluk, dürüstlük, adalet ve cömertlik erdemlerinden sapıldığı çok nadiren görülür ve bu sapmalar, toplumun ileri gelenlerinin gayrı resmi bir şekilde bir araya gelerek toplumun görüşünü bildirmesinden fazlasını gerektirmeyecek kadar önemsizdir.

Diğer taraftan, şefin yetkilerinin, başlangıçta sadece savaş süresince geçerli olacak şekilde geçici nitelikte olduğunu, ancak savaşın devam etmesi nedeniyle kalıcı bir hal aldığını ve savaş sonunda komşu kabileleri kendilerine tabi kılmak suretiyle başarı elde edildiğinde bu yetkilerin büyüdüğünü gösteren deliller görüyoruz. Ve böylece, tüm ırkların sergiledikleri örneklerle hiç şüphe etmeden diyebiliriz ki, zaman içerisinde şefin elinde tuttuğu yaptırım gücü krallığa evrilir ve fetihler sürekli hale gelip, boyunduruk altına alınan milletlerin oluşturduğu birlik genişledikçe, bu güç muazzam boyutlara ulaşarak (*antik Doğu medeniyetlerinde sıkça kullanılan bir ünvan olan*) kralların kralı şeklini alır. Kıyaslama yaptığımızda, hâlihazırda hepimize ayan olması gereken bir gerçek de gözler önüne serilir: İdari makamın, yönettiği toplum için-

deki saldırganlığı, toplum dışındaki saldırganlığı ile artar. Ordunun etkili olabilmesi için, askerlerin komutanlarına bağlı olmaları gerekir; aynı şekilde, savaşan bir toplumun etkili olabilmesi için de, vatandaşlar kendilerini idare eden iktidara bağlı olmalıdır. Kendilerinden istenildiği kadar çok er yetiştirmeli ve talep edilen her türlü mülkü teslim etmelilerdir.

Aslen birbirinden farksız olan savaş ahlakı ve siyaset ahlakı düsturlarını, uzun vadede birbirlerinden ayırmamak gerektiği aşikâr bir çıkarımdır; ancak harp faaliyetleri ve hazırlıkları azaldığında bu ikili arasında bir ayrım yapılabilir. Mevcut deliller de buna işaret etmektedir. An itibariyle kıta Avrupası'nda vatandaşlar kendilerinden askerlik hizmeti talep edilmediğinde özgür kalabilmektedir ve hayatlarının geri kalanını askeri kurumlara destek veren köleler olarak geçirirler. Ciddi bir savaş durumunda zorunlu askerlik hizmeti sayesinde kendi ulusumuz içinde bile sayısız insanın özgürlükleri askıya alınır ve vergiler üzerinden gerekli görülen her şey kendilerinden alınarak geriye kalanların özgürlükleri de ihlal edilir; bunun anlamı, o insanları günlerce Devlet için çalışmaya zorlamaktır. Kaçınılmaz olarak, idari makamlar ile vatandaşlar arasındaki münasebetleri düzenleyen âdap kuralları, vatandaşların kendi aralarındaki âdap kuralları ile kaynaşmak zorundadır.

Bu yazının başlığı altında, tarihin büyük bir kısmını teşkil eden özgürlükleri ihlal edenlerden ve onların hesaplaşmalarından bahsetmeyeceğim; ya da her daim dışa dönük adaletsizlikleri beraberinde getiren, dâhili adaletsizliklerin izini sürmeyeceğim.

Burada, devasa mezar taşının parçaları, uzun yıllar boyunca kamçılar altında çalışan yüz binlerce kölenin kan ve terleri üzerinde yayılmış olan Kral Khufu'dan başlayıp; Mısırlı, Asurlu, Persli, Makedonyalı, Romalı ve diğer kavimlere mensup fatihlerin işlediklerine geçip; medeni dünyanın boğazına yapışma hırsıyla

milyonlarca cana kıyan Napolyon'la kapanışı yapmak suretiyle sorumsuz yasa koyucuların günahlarının listesini yapmak gibi bir amacım yok. Yahut baskın sınıfların çıkarları adına düzenlenmiş, sonu gelmeyen kanunlar listesinde; ülkemizde köleliğin ve köle ticaretinin uzun süredir devam etmesini sağlayan, yılda yaklaşık 40.000 zencinin kapalı kutularda tropik yolculuklara sürüklendiği ve büyük bir kısmının öldürülmesine sebep olan kanunlarla başlayıp, Sir Erskine May'in deyimiyle "*yüksek kiraların sağlanması için yüzlerce insanın aç kalmasına hüküm veren*" tahıl ticareti kanunları ile biten kanun listesidir söz konusu olan.

Pek tabii bunun nedeni, sorumluluk bilinci olan ve olmayan yasa koyucuların apaçık görülen günahlarının sunumunu yapmak bizlere bir şey kazandırmayacağından değildir. Bu sunumun bazı faydaları olabilir; bunlardan bir tanesi de yukarıda bahsedilen hakikatle yakından ilişkilidir.

Bu tür bir sunum, ordunun aslında hareket halindeki toplum ve toplumun da adeta pasif ordu durumunda olduğu ilkel çağlarda ister istemez geçerliliğini sürdüren, savaş ahlakı ve siyaset ahlakı arasındaki özdeşliğin, uzun dönemler boyunca nasıl devam ettiğini ve hatta günümüzde yasama süreçlerini ve gündelik yaşantımızı ne kadar ciddi boyutlarda etkilediğini daha net görmemizi sağlar. Mesela, bir sürü ilkel kabile de şeflerin yargılama görevlerinin ortadan kalktığı ya da sembolik olarak devam ettiğini ve Avrupa medeniyetinin ilk aşamalarında çoğu zaman, her bireyin kendi kendini savunması gerektiği ve şahsi hatalarını elinden geldiğince kendisinin düzeltmesinin icap ettiğini; ordudaki rütbelilerin kendi aralarındaki şahsi çatışmaların ortaçağ döneminde son bulduğu ve bunun nedeninin en baştaki komutanın hakemlik görevini kendisinin üstlenmesi gerektiğine inanmasının değil de, şahıslar arasındaki çatışmaların uluslararasındaki savaşları olumsuz etkilemesinin olduğunu; kral ya da onun vekilinin hakemliğinde düello yoluyla duruşma uygulamasını yaşatmak ve hatta

1819 yılına kadar sembolik de olsa kendi ulusumuz arasında bu uygulamayı devam ettirmek suretiyle yargı idaresinin çağlar boyunca kendi ilkel mahiyetini gözler önüne serdiğini ibraz ettiğimize göre, şimdi de düello yoluyla yargının farklı bir formda hala devam ettiğine dikkat çekebiliriz; lakin artık düello şampiyonlarının yerini dava vekilleri ve silahların yerini de cüzdanlar almıştır.

Hukuk davalarında, idari makam mağdurun hatalarını düzeltmek hususunda eskiye nazaran daha itinalı davranıyor demek pek mümkün değil; ancak, idari makamın temsilcisi çatışmanın kurallarını tatbik etmekten çok daha azını yapmaktadır: Bunun sonucunda, vaka hakkaniyetten ziyade, maddi imkânlar ve adli kabiliyet meselesi haline geliyor.

İdari kurum yargı idaresi üzerinde o kadar az itina gösteriyor ki, vekillerinin huzurunda tezahür eden yasal çatışmalarda, "düellocular" mali anlamda ta ki bitap düşene kadar kan kaybediyorlar ve "düelloculardan" birisi temyize gittiğinde karar değiştiriliyor, mağlup olan düellocuya vekilin ya da önceki vekilin yaptığı hatanın bedeli ödettiriliyor ve koruma ve tazminat peşinde olan haksızlığa uğramış kişi, mali anlamda ölmüş olarak mahkeme salonundan çıkartılıyor.

Devlet idaresinin bizzat işlediği veya ihmalkârlık sonucunda sebep olduğu günahlar doğru bir şekilde tasvir edildiklerinde savaş sürecinde ortaya çıkan ve savaş durumuna uygun olan, kısmen varlığını sürdüren ahlaki düsturların devlet idaresinin faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkilerinin devam ettiğini gözler önüne serer ve bir ihtimal, devlet denetiminin kapsamını genişletmeye hevesli olanların umutlarını ciddi manada yatıştırır.

İlkel siyasi yapının süreğen bir saldırganlık haliyle ortaya çıkan ve hala su üstünde olan niteliklerin, aynı yapının ilkel prensiplerini de beraberinde getirdiğini müşahede ettikten sonra, reformcular ve hayırseverler bu ilkel yapının dallanıp budaklananın

kurumlarından hayır geleceği yönünde daha az beklentiye kapılırlar ve belki devlete bağlı olmayan kurumlara güvenmeye başlarlar.

Ancak bu yazının başlığı kapsamındaki engin bahsin önemli kısmına değinmeden, burada sadece, nispeten küçük diyebileceğimiz diğer kısmını ele almak niyetindeyim; yasa koyucuların kişisel hırsları ya da zümre çıkarları doğrultusunda işledikleri günahlardan değil, sadece gerekli donanımı kazanmak için ahlaki düstur gereği zorunlu oldukları çalışmaları gerektiği kadar yapmadıkları için ortaya çıkan günahlardan bahsedeceğim.

Bir hastanın çektiği acıyı tasvir edişini dinledikten sonra, aslında körbağırsaktaki iltihap sancısı olmasına rağmen, acının kalın bağırsakta olduğunu zanneden bir eczacı kalfası hastaya etkili bir müshil verir ve ölümüne sebep olur ve kalfa kasıtsız adam öldürmekten suçlu bulunur. Kastının zarar vermek olmadığını, aslında iyi niyetli olduğu ileri sürerek kendini savunmasına izin verilmez. Sadece tanısal bir hata yaptığı şeklindeki savunması işe yaramaz. İlminin yetmediği meselelere karışarak, bir felaket riski oluşturmaya hakkı olmadığı söylenir kendisine. Bilgi birikiminin ne kadar yetersiz kaldığının bilincinde olmayışı, yargı makamı tarafından geçerli bir mazeret olarak kabul edilmemiştir.

Üstü kapalı bir şekilde şu zan üzere hareket edilmiştir; normal şartlar altında her bireyin edindiği farz edilen deneyim sonucunda kalfa, ehil kişilerin bile ve daha ziyade ehil olmayan kişilerin, sorunları teşhis etmekte ve uygun çözümü üretmekte hata yapabileceğini öğrenmiş olmalıydı ve kalfa, genelgeçer deneyimin sunduğu uyarıyı göz ardı ederek sonuçların sorumluluğunu üstlenmişti.

Yasa koyucuların günahlarıyla ilgili mesuliyetlerini değerlendirirken bundan çok daha hoşgörülü davranıyoruz. Çoğu zaman, cahilce çıkarılan yasaların yol açtığı felaketlerin cezalarını çekmeleri gerektiğini düşünmek şöyle dursun, neredeyse onları kınamayı bile aklımıza getirmiyoruz. Ne kadar eğitimsiz olursa olsun,

eczacı kalfasının genelgeçer deneyimlerden her şeye burnunu sokmaması gerektiğini öğrenmiş olduğunu kabul ediyoruz; ancak yasa koyucuların genel geçer deneyimler sonucunda, ta ki kendilerini geliştirene kadar her işe burunlarını sokmamaları gerektiğini öğrenmiş olmaları gerektiğini kabul etmiyoruz.

Kendi ülkemizdeki ve diğer ülkelerdeki yasama kayıtları, en büyük kötülüklerin yanlış tedavi ile ortaya çıktığını gösteren sayısız vaka sunmasına rağmen, aceleci müdahale hususunda bunlardan ders çıkarmadığı için yasa koyucuyu ayıplayan olmuyor.

Aksine, yasa koyucu bazen yüksekokuldan mezun olduğu dönemde, bazen yaşadığı kasabada kendine nam kazandıran bir tazı sürüsü topladıktan hemen sonra, bazen bir servet kazandığı taşra köyünü terk edip, bazen de bir avukat olarak adını duyurduğu barodan yükselerek meclise girdiğinde, ona gıptayla bakılır ve bu şahıs hiç zaman kaybetmeden, gayet gayriciddi bir üslupla, temel siyasetin o ya da bu faaliyet araçlarını desteklemeye veya engellemeye başlar.

Böyle durumlarda, bilgi birikiminin ne kadar yetersiz olduğunu kavramadığı için bu adamın yadırgandığı hiç görülmemiştir; nitekim halkın büyük bölümü, sadece müzakerelerin sunduğu kadarını bilmesi gerektiği hususunda onunla hem fikirdir.

Ne var ki, eğitimsiz tıbbi müdahalelere kıyasla çok daha fazla zarar veren eğitimsiz yasama zayiatları, sadece göz atmak yerine, yasama geçmişine doğru düzgün bakan herkese aşikârdır. Bilindik bazı vakaları hatırlatacak olduğum için okuyucunun beni mazur görmesini diliyorum. Devlet adamları yüzyıllardır, borç alanları daha da beter durumlara sokan tefecilik yasaları çıkarttılar. Örneğin XV. Louis döneminde olduğu gibi faiz oranlarını "*yüzde beşten dörde indirmek isterken, altıya yükselttiler.*"[7] Ve dolaylı olarak, yedek sermayenin üretken bir biçimde kullanımını engellemek ve "*ufak çaplı mülk sahiplerinin omuzlarına bitmek bilmez hizmetler*

yüklemek" gibi akla hayale gelmeyecek çeşitli marazlar ortaya çıkardılar.[8] Yine, İngiltere'de beş yüz yıldır devam eden, stoklamanın önüne geçmeye yönelik girişimler ve Fransa'da, Arthur Young'ın da şahit olduğu üzere, insanların "pazardan elli kilogramdan fazla buğday almalarının"[9] önüne geçen çalışmalar, nesiller boyunca varlığını sürdürerek açlığın sebep olduğu ölümleri ve sefaleti arttırmıştır. Zira artık herkese malum olduğu üzere, "*De Pistoribus*" *statüsünde iken* "yoksul halkın başındaki aleni gaddarlar"[10] şeklinde hakaretlere uğrayan toptan satıcılar aslında, gereğinden daha hızlı tüketilen malları kontrol ederek, bu malların arzını dengelemekten başka bir görev üstlenmezler.

1315 yılında kıtlığın sebep olduğu sorunları azaltmak için çıkarılan ve bazı gıda ürünlerinin fiyatlarını belirleyen kanun da bunlardan çok farklı olmamıştır ve bir takım ürünlerin tamamen piyasalardan kaybolmasına neden olduktan sonra alelacele yürürlükten kaldırılmıştır. Maaşları düzenlemeye yönelik girişimlerin birçoğu yine aynı mahiyette olmuştur ve bunların ardından benzer zayiatlar gelmiştir. Söz konusu girişimlerin başında gelen İşçi Kanunu (*Statute of Labourers*) II. Edward yönetiminde çıkarılmıştır ve ancak altmış yıl önce, Spitalfields'ta ölmeye yüz tutmuş sektör başlatan ve sefil bir kitlenin ortaya çıkmasına eden olan Lord'lar ve Avam Kamarası en sonunda, sulh hâkimi kararıyla ipek dokumacılarının gelirlerine müdahale etmeyi bıraktığında kaldırılmıştır.

Sanıyorum bu noktada sabırsızca söze girmek istenecektir. "Biz bunları biliyoruz; bu hikâye bayatladı. Ticarete yönelik müdahalelerin zararlarını, daha önce de bıkana kadar dinledik ve kimsenin aynı dersi tekrar etmeye ihtiyacı yok." Buna vereceğim ilk yanıt, büyük çoğunluğun bu dersi hiç bir zaman düzgün bir şekilde anlamadığı ve anlayabilen kısmın çoğunun da bu dersi unuttuğudur. Söz konusu yaptırımlar için daha önceleri ileri sürülen bahaneler, yine karşımıza getirilmektedir.

Ringa balığının fiyatını düşürmek için çıkan (*ancak fiyatların artmasına sebep olduğu için çok kısa bir süre içinde kaldırılan*) II. Edward dönemindeki 35 sayılı kanunda insanların "*pazar yerine gelip, ringa balığı için pazarlık yaptığı ve herkesin kıskançlık ve fesatla diğerinin verdiği ücreti arttırdığı, biri kırk şilin teklif ettiğinde, diğerinin on şilin fazla teklif verdiği, bir başkasının fiyatı yirmi şilin daha yükselttiği ve bu pazarlıkla herkesin birbirini mağdur ettiği*" ifadesi yer alıyordu.[11]

Bu kanunla "*kıskançlık ve fesat*" uyandırmakla atfedilen ve kınanan "*çarşı yeri pazarlığı*" şimdi yine kınanmaktadır. Sosyalistler mütemadiyen, rekabetin zararlarından yakınıp durmuşlardır ve Demokratik Federasyon (*Democratic Federation*) konseyi, "bireysel kontrol ve çıkar hırsı" altında ticaret yapmaya şiddetle karşı çıkmaktadır.

İkinci yanıtım ise şudur: Arz ve talep kanununa yönelik müdahaleler (*ki bir nesil önce bu müdahalelerin daima zararlı oldukları kabul edilmiştir*), şimdilerde Meclis Kararları (*Acts of Parliament*) ile yeni alanlarda her gün tekrar uygulanmaktadır ve az sonra izah edeceğim üzere, bu müdahaleler, artık ihlal edilmeyen eski alanlardan başlayarak, söz konusu yeni alanlardaki iyileştirilmesi gereken marazları şiddetlendirmekte ve yenilerini doğurmaktadırlar.

Bu bahsi kapatıp, yukarıdaki Kanunları, geçmişteki eğitimsiz yasa koyucuların insanların acılarını dindirmeye yönelik çabalarının bu acıları nasıl sürekli körüklediğini okuyucuya hatırlatmak için tek tek saydığımı belirtmek isterim ve şimdi de kanun yoluyla körüklendiği ya da ortaya çıktığı aşikâr olan bu marazları onla ya da daha yüksek bir sayıyla çarparsak, sosyal bilimler tarafından yönlendirilmeyen yasama sürecinin bir marazla yekûnu teşekkül edeceği düşüncesi zihnimizde canlanabilir. Statistical Society mecmuasının Mayıs 1873 tarihli nüshasında yayınlanan bir yazıda, Barolar (*Law Society*) başkan yardımcısı Bay Janson, Merton

Yasası'ndan (*Statute of Merton; 20 III. Henry*) başlayıp 1872'nin sonuna kadar 18.110 adet kamu yasası (*public Acts*) çıkarıldığını ifade etmiştir; bunların dörtte beşinin tamamen ya da kısmen tedavülden kalktığını ileri sürmüştür.

Ayrıca, 1870, 1871 ve 1872 yıllarında kısmen ya da tamamen kaldırılan veya düzeltilen kamu yasalarının sayılarının 3.532'ye ulaştığını ve bunlardan 2.579 tanesinin tamamen iptal edildiğini de belirtmiştir. Bu iptallerin hala geçerliliğini sürdürüp sürdürmediğini öğrenmek için, "*Genel Kamu Yasaları*" ("*The Public General Statues*") yayınının son üç dönemdeki yıllık baskılarını inceledim. Ortadan kalkan sayısız yasa ile ilgili hiçbir şey bulamamakla birlikte, son üç dönemde münferit olarak ya da toplu bir şekilde tamamen tedavülden kalkan yasa sayısının 650'ye ulaştığını, bunların birçoğunun önceki hükümetten kaldığı gerçeğiyle birlikte, bir kısmının da *mevcut hükümete ait olduğu* sonucuna ulaştım. Doğal olarak bu sayılar standart ortalamanın çok üstünde; nitekim yakın dönemde kanunnamede etkin bir temizlik yapılmıştır. Her türlü hoşgörüye rağmen, içinde bulunduğumuz dönemde yasa iptallerinin sayısının binlere ulaştığı sonucunu gözden kaçırmamalıyız.

Şüphesiz ki, bunların bir bölümünü kullanılmaz hale gelmiş yasalar teşkil etmektedir; diğerleri de koşulların değişmesi sonucunda iptal edilmek zorunda kalmıştır (*ne var ki, bunların birçoğunun oldukça yeni yasalar olduğunu göz önüne alırsak, bu çok da kapsayıcı bir neden değildir*); bir kısmı da sadece işe yaramaz oldukları için kaldırılmıştır ve diğer kısmı birden fazla yasanın, bir yasa altında kümelenmesi sonucunda kalkmıştır. Ancak çoğu vakada yasaların zarar verdikleri için kaldırıldıkları da su götürmez bir gerçektir. Bu değişimler hakkında bir sürü boş kelam ediyor, iptal edilen yasamalara kayıtsız kalıyoruz. Kanunların kaldırılmadan önce genellikle önemli ya da değil bir sürü maraza sebep oldu-

ğunu unutuyoruz; bazıları birkaç sene bazıları onlarca yıl ve bazıları da yüzyıllar boyu süren marazlardan bahsediyorum. Kötü yasa ile ilgili şüpheli fikirlerinizi değiştirip, bunun insan hayatını idare eden bir araç olduğu zihninizde netleştirin; o zaman kötü yasanın ciddi manada acı, illet ve ölüm anlamına geldiğini göreceksiniz.

Örneğin, tatbik edilen ya da müsamaha gösterilen hiddetli bir yasal prosedür, davacılar için masraf, zaman kaybı ve hüsrana sebep olur. Peki, bunlar ne anlama gelmektedir? Genellikle zar zor biriktirilen paranın yitirilmesi; yoğun ve uzun soluklu kaygı hali; çoğu vakada sağlık sorunları; ailenin ve yükümlü olunan diğer kişilerin mutsuzluğu; yiyecek ve giyeceği kısıtlanan çocuklar... Bunların hepsi ardından başka sefaletleri getiren ıstıraplardır. Bunlara bir de yeterli gelire ya da cesarete sahip olmadığı için mahkemelere başvuramayan, dolayısıyla türlü sahtekârlıklara başvuran ve mali durumu berbat olan; dahası yukarıda belirtilen fiziksel ve zihinsel acıları da çekmek zorunda kalan sayısız insanı ekleyin.

Bir kanunun sadece engelleyici bir unsur olduğunu söylemek bile, bu kanunun gereksiz yere vakit kaybı, fazladan çaba ve üzüntüye yol açtığı anlamına gelir ve zaten sırtında fazlasıyla yük taşıyan insanlar için fazladan çaba ve üzüntü demek, dolaylı ve dolaysız sefaletlerinin yanında, o ya da bu şekilde zihinsel ve fiziksel anlamda bitap düşmek demektir. O halde, hatalı yasamanın insan hayatına zarar verdiğini kavradığımıza göre, iptal edilen binlerce meclis kararının yarattığı manevi zayiatın hangi boyutlara ulaşabileceğine siz karar verin! Yeterli bilgi birikimi olmadan yapılan yasamanın ne kadar korkunç zararlara sebep olduğunun iyice anlaşılması için, günümüzde yaşanan bir meselenin çağrıştırdığı bir örneği sunmama müsaade edin.

Yüzyıllar boyunca ciddi manada zarara yol açtıktan sonra bazı alanlarda feshedilen arz ve talep arasındaki bağıntıya yönelik müdahalelerin, şimdilerde başka alanlarda uygulandığına dair ipuçları vermiştim. Söz konusu bağıntının sadece kendisini yok saymanın getirdiği musibetler tarafından sürdürüldüğü ispatlanan alanlarda devam ettirilmesi gerekir: İnsanoğlunun bu bağıntıya olan itimadı bu kadar zayıftır. Bu bağıntının verim sağlamadığı durumlarda, doğal sebep sonuç ilişkisinin yapay engellerle değiştirildiği hususunda bir şüphe yoktur. Yoksul kesime konut temin edilmesi ile ilgili olan şimdi vereceğim örnekte, şikâyet edilen korkunç marazların çoğunlukla yasalar tarafından ortaya çıktığını görmek için sadece bu yasaların daha öncesinde ne işe yaradığını sormak yeterli olacaktır.

Bir nesil evvelinde endüstriyel ikamet alanlarının kifayetsiz ve kusurlu olduklarıyla ilgili tartışmalar sürüyordu ve bu mesele ile ilgilenme fırsatım olmuştu. Aşağıda, o zamanlar yazılmış bir paragraf yer almaktadır:

> Bir mimar ve bir gözetmen, (İnşaat Yasası'nın) aşağıdaki üslupla işlediğini ifade etmiştir. Yeni İnşaat Yasası ile onarılması planlanan, temelsiz bir biçimde inşa edilmiş değersiz konutlardan müteşekkil Londra semtlerinde kiralar ortalama düzeydedir ve Yeni İnşaat Yasası çıkarılmadan önce evlerinin fiyatları artan mülk sahiplerine yeterince kâr sağlamaktadır. Mevcut ortalama kira düzeyi aynı bölgelerde yeni yapılacak olan ve aynı konaklama imkânlarını sunan, yani aynı oda sayısına sahip ve yine diğerleri gibi duvarları demir örgülerle güçlendirilmemiş olan evlerin kiralarını da belirlemektedir. Şimdi mahkeme kararı neticesinde, yeni düzenlemelere uygun inşa edilen ve bahsettiğimiz sabit değerde kiraya verilen evlerin makul bir getirisi olmamaktadır. Bunun sonucunda müteahhitler sadece daha iyi durumdaki bölgelerde (önceden inşa edilmiş evlerle girilen kazançlı rekabet ortamından anlaşıldığı üzere, mevcut konutların ziyadesiyle sağlam olduğu anlaşılan yerlerde) evler

> inşa etmekle yetindiler ve sağlık problemlerinin oluşturduğu baskıdan muaf banliyö bölgeleri hariç kitlelere yönelik konutlar yapmaya son verdiler. Tüm bunlar olurken, yukarıda betimlenen değersiz bölgelerde nüfus yoğunluğu uç noktalara ulaştı; bir eve altı aile, bir odaya yirmi kiracı yerleşti. Sonuç sadece bunlarla da kalmıyor. Söz konusu olan yoksul meskenleri kuşatmasına izin verilen bu sefil harabe halin sebebi yeni evlerle rekabet edilmemesidir. Mülk sahiplerinin kiracılarını teşvik eden daha iyi barınma şartları zaten yok. Maksimum kâr seviyesini garanti altına almak adına onarımlar yapılmamaktadır. ... Açıkçası aşırı hevesli sağlık sorumlularının yasa yoluyla düzeltmeye çalıştığı felaketlerin büyük kısmı için aynı akımın bir önceki heveslilerine teşekkür etmeliyiz!—*Social Statics*, syf. 384 (Basım yılı, 1851).

Bahse konu olan marazların yasa temelli nedenleri sadece bu kadar da değildir. Aşağıdaki paragrafta da görüleceği üzere, daha başkaları da tespit edilmiştir:

> Tuğla vergisinin kaldırılmasından evvel "*the Builder*" mecmuasında şunlar yayınlanmıştır: "Konut giderlerinin dörtte birini tapu senedi masrafları ile inşaatta kullanılan odun ve tuğla için alınan vergiler oluşturur ve haftada yaklaşık 2 buçuk ya da 3 şilin civarında bir rakama tekabül eder. Pek tabii bu nitelikteki bir mülkün sahibi hakkını almalıdır, dolayısıyla masraflarını çıkarmak için haftalık 7 buçuk ila 9 şilin kira bedeli isteyecektir. Çalışan Sınıfa Ait Konutları Geliştirme Cemiyeti (Society of Improving the Dwellings of the Working Classes) başkanı Bay C. Gatliff, pencere vergisinin etkilerini aşağıdaki şekilde betimlemiştir: "St. Pancras'taki enstitünün pencere vergisi bugün toplam 162 pound 16 şilini bulmaktadır; bu da yıllık temel harcamaların yüzde birine tekabül etmektedir. Cemiyet'in kiracılarından aldığı ortalama kira haftalık 5 şilin 6 penidir ve pencere vergisi bu miktardan haftalık 7,25 peni

düşer."—*The Times*, 31 Ocak 1850.—*Social Statics*, syf. 385 (Basım yılı, 1851).

O zamanki basının sunduğu deliller bunlarla da bitmemektedir. 7 Aralık 1850 tarihinde "The Times" mecmuasında yayınlanan, Reform Club döneminden kalma ve "Mimar" imzası ile gönderilmiş bir mektupta aşağıdaki paragraf yer alıyordu (tarihi nedeniyle bu mektubu yukarıda geçen yazıya işlemem mümkün olmadığından, 1850 yılının son haftasında yayınlamıştım):

Lord Kinnaird dünkü gazetenizde bir ya da iki evi bir araya getirerek model pansiyonlar inşa etme tavsiyesinde bulunmaktadır.

Sayın Lord hazretlerine ve muhatabı olan ahbabı Lord Ashley'ye önerilerim şunlardır: Şayet;

1. Pencere vergisi kaldırılırsa,

2. İnşaat Yasası (*Building Act*) iptal edilirse (*ara duvarların ve dış duvarların güçlendirilmesini zorunlu kılan maddeler hariç*),

3. Kereste vergileri denkleştirilir veya kaldırılırsa ve

4. Mülkün devredilmesini kolaylaştıran bir Yasa çıkarılırsa.

"*Model gemiler, model pamuk fabrikaları ya da model lokomotiflere nazaran model pansiyonlar inşa etme ihtiyacı ortadan kalkacaktır.*"

"*İlk maddedeki yasa yoksul insanların evlerinde yedi pencereden fazlasının açılmasına engel olmaktadır,*"

"İkinci maddedeki yasa yoksul insanların 7 buçuk metreye 5 buçuk metreden (*neredeyse bir asilzadenin yemek odası kadar*) daha büyük evlerde oturmalarını engellemektedir ki müteahhitler bu alana bir merdiven, giriş holü, salon ve mutfağı sığdırmak zorundadır (*ve bunlara duvarlar ve ara duvarlar da dâhildir*).

"Üçüncü maddedeki yasa müteahhitlerin yoksul insanlar için inşaatta kullanıma uygun olmayan kerestelerden evler inşa etmesine neden olmaktadır; nitekim düzgün malzemelerin (*Baltık menşeli*) vergileri, kalitesiz ve hasarlı malzemelerden (*Kanada menşeli*) on beş kat daha fazladır. Hükümet bile yaptığı sözleşmelerin hiçbirine son maddeyi dâhil etmemektedir.

"Dördüncü maddedeki yasa ise yoksul kesimin konutlarının perişan hali üzerinde ciddi bir etki yaratacaktır. Küçük mülkiyetler bu yasa sonrasında kiralık mallar kadar kolay bir şekilde devredilebilecektir. Binaların kira sözleşmelerinin mevcut hali, kalitesiz bina inşası için doğrudan bir teşvik unsuru olmuştur.

Yanlış anlaşılmalara ve mübalağalara mahal vermemek için Doğu yakasının önemli müteahhit ve mimarlarından biri olan, kırk yıllık mesleki deneyime sahip, Bethnal Green, Victoria Park Square 17 numaradaki Müze Çalışmalarının başındaki isim Bay C. Forrest'a danışmak suretiyle önlemimi aldım. Kendisi kilise idareciliği, yönetim kurulu üyeliği ve Fakirlik Yasasını islah eden heyetin (*Board of Guardians*) üyeliğini yapmış olup, inşaat işindeki engin istidadına, halkla ilişkiler babında da ciddi bir birikim eklemiştir. İsmini burada paylaşmama müsaade eden Bay Forrest, ayriyeten vurguladığı bir madde hariç yukarıdaki ifadelerin hepsinin doğruluğunu teyit etmektedir. "*Mimarın*" "dördüncü sınıf evler" ifadesinin ortaya çıkardığı marazları küçümsediğini söylemektedir; nitekim konutların ebatları "*Mimarın*" belirttiğinden daha küçüktür (*muhtemelen daha güncel bir İnşaat Yasası'nın hükümlerine*

uygundur). Bay Forrest'ın katkıları bu kadar da değildir. Bay C Forrest'ı inşa etmek istediği endüstriyel konutların planlarını iptal etmek zorunda bırakan arazi rantlarındaki muazzam artışın (*altmış yıllık süreçte 1 pounddan 8 pound 10 şiline yükselmiştir*) olumsuz etkilerini gözler önüne serip; söz konusu marazların nedeni olarak yasa temelli tröst ve meşruta sisteminin getirdiği arazi devri sıkıntıları gösteren "*Mimarın*" görüşlerini teyit ettikten sonra, yerel mükellefiyetleri arttırmak (*kendisi bunları "fahiş vergiler" olarak adlandırıyor*) suretiyle küçük konutların inşasına yönelik ilave ceza getirildiğine de dikkat çekmiştir. Verdiği örneklerden biri, yapılan her konutun masraflar kısmına, ön cephenin uzunluğuna göre hesaplanan ve dolayısıyla büyük evlerle kıyaslandığında küçük evler için çok daha büyük bir oran teşkil eden kaldırım, yol ve kanalizasyon giderlerinin de eklenmesi gerektiğidir.

Bir nesil öncesinde ayyuka çıkan ve o zamandan beri artarak devam eden, yasaların neden olduğu bu zayiatlar bizleri, yasaların neden olduğu, daha yakın tarihli diğer zayiatlara götürmektedir. "*Kenar mahallelerdeki*" sefalet, hastalık ve ölümler, dördüncü sınıf evleri arttırmak için sunulan suni gerekçelerle sürekli olarak daha vahim bir hale sürüklenmiştir ve zaten var olan dördüncü sınıf evlerdeki yoğunluğun zorunlu olarak artması sonucunda, durum bir skandal halini almış ve sıkıntıların giderilmesi için Hükümet'ten yardım istenmiştir. Bu durum karşısında Esnaf Konutları Yasası (*Artisans' Dwellings Act*) çıkarıldı; bu yasa ile yerel yetkililere sağlıksız binaları yıkma ve onların yerine kaliteli binalar inşa ettirme yetkisi tanındı. Peki, bunun sonucunda neler oldu?

Merkezi İş Şurası'nın (*Metropolitan Board of Works*) 21 Aralık 1883 tarihli faaliyet özetine göre, vergi mükelleflerine bir milyon iki yüz elli bin pound masraf açarak, geçtiğimiz Eylül ayına kadar 21.000 insan evsiz bırakılmıştır ve bunların 12.000 tanesine konut tahsis edilmiştir; daha sonra evlerine kavuşturulacak olan kalan 9.000 kişinin hâlihazırda barınacak evi yoktur. Hepsi bu değil.

Hükümetin bir diğer temsilci kuruluşu olan ve aynı prensipler doğrultusunda çalışan the Commission of Sewers for The City, yasal mecburiyetler altında Golden Lane'de ve Petticoat Meydanı'nda, toplamda 1.734 yoksul insanı barındıran ve haklarında hüküm çıkmış bir sürü küçük konutu yıkmıştır ve beş yıl evvel bu şekilde temizlenen alanlardan bir tanesi Devlet eliyle bir tren istasyonu yapılmak üzere satılmıştır, diğerinde ise ancak şimdilerde endüstriyel konutlar inşa edilmeye başlanmıştır ve bu konutlar bittiğinde evsiz bırakılan nüfusun sadece yarısı kadarına barınak sağlayacaktır.

Merkezi İş Şurası tarafından yerinden edilenlerle birlikte, beş yıl önce evsiz kalan 1.734 kişiyi bir araya getirdiğimizde, gereksiz yere evsiz bırakılan ve zaten tıklım tıklım olmuş ücralarda kendilerine yer tutmak zorunda kalan yaklaşık 11.000 insan ortaya çıkıyor!

O zamanlarda yasamanın neler yaptığına bakalım. Tuğla ve kereste fiyatlarını yükselten felaket bir şekilde uygulanmış vergilerle konut inşası maliyetlerini arttırdı ve ekonomiyi korumak adına, kalitesiz ve yetersiz malzeme kullanımını teşvik etti. Bunun sonucunda ortaya çıkan rezil konut inşaatlarını kontrol etmek için, üretilen mülklerin kalitelerini belirleyen, ortaçağı aratmayan nitelikte düzenlemeler geliştirdi. Bu düzenlemeler yapılırken daha yüksek kalitede ve dolayısıyla daha yüksek fiyatta diretmenin, talebi kısıtlayacağını ve sonucunda arzı azaltacağı idraki gözetilmedi. İlave yerel mükellefiyetler sayesinde, yasama hala küçük konutların inşa edilmesine köstek olmaktadır. Son olarak, başarılı tedbirler ile ilk olarak kalitesiz evleri inşa ettirip, daha kaliteli evlerin azalmasına neden olduktan sonra, zaten onları barındırmakta yetersiz kalan ev kapasitesini düşürerek, gereksiz yere sayıları ayyuka çıkarılan yoksul insanlara konutlar sundu.

O halde, Doğu yakasının yaşadığı sefaletin suçlusu kimdir? "*Kimsesiz Londra'nın acı yakarışları*" kime karşı haykırılmalıdır?[12]

Alman antropolog Bastian, iyileşmediği için putu yalancı çıkaran bir Gine yerlisinin hikâyesini bizimle paylaşıyor.[13] Bu örnekten yola çıkarak mantık çerçevesinde, Gine insanları arasında putun kudretini sorgulayacak kadar cüretkâr olan birinin asılacağı varsayımında bulunabiliriz. Hükümet otoritesinin sert tedbirler aracılığıyla uygulandığı dönemlerde, politik putlara karşı yapılacak herhangi bir saygısızlık halinde de yukarıdaki örnektekine benzer bir tehlike söz konusuydu. Bununla birlikte günümüzde, Hükümetin kudretini sorgulayan kişiler için verilen en kötü ceza, bu kişileri "*bırakın yapsınlar*" (*laissez-faire*) mentalitesiyle konuşan bir gerici olarak atfetmektir. Bu kişinin sunacağı herhangi bir hakikatin mevcut inanışı zayıflatması çok da muhtemel değildir; her gün şahit olduğumuz üzere, bu inanış tüm muhalif delillere karşı dirençlidir. Gelin bu engin inanışın gözden kaçan küçük bir bölümü üzerinde düşünelim.

"Bir Hükümet birimi, tıpkı tersine işleyen bir filtre gibidir; siz hesapları tertemiz gönderirsiniz ve hesaplar kirlenmiş olarak çıkar." Bu benzetmeyi yıllar önce, işleri gereğince halkla ilişkilere dair ciddi manada tecrübe edinmiş olan merhum Sir Charles Fox'tan duymuştum. Yaptığı benzetme her ne kadar müstesna bir örnek olsa da, belirttiği görüş herkesçe bilinen bir şeydi. Basının yaptığı ifşalar ve Meclis'teki tenkitler sayesinde, herkes bürokrasi düzeninin kıskaçlarından haberdar. Sürekli olarak şikâyet edilen ve Bay Fox Maule'nin zamanında "ordudaki subay atamalarında genellikle iki yıl gecikme olacak" kadar vahim boyutlara ulaşan bürokratik aksamaları gözler önüne seren yeni bir örnek de, 1881 yılındaki detaylı nüfus sayımının ilk cildinin, bilgi toplama sürecinin üstünden iki yıl geçtikten sonra henüz yeni basılmasıdır. Bu tür aksamalar için bir açıklama arayışına girersek, kaynak olarak çok da inandırıcı olmayan bir karmaşa ile karşılaşırız.

Nüfus sayımı geri bildirimleri babında, Nüfus Memurunun demecine göre "*sıkıntı, farklı alanlardaki muazzam kalabalıkların*

hesaba dâhil olmasından ziyade, bu alanların sınırlarının ciddi manada kafa karıştırıcı olmasıdır". Sınırları birbiriyle çatışan, 22 farklı türde 39.000 idari bölge mevcut (kasabalar, mahalleler, kazalar, semtler, ceza mahkemelerine bağlı bölgeler, askeri bölgeler, kentsel ve kırsal alanlar, piskoposluk bölgeleri, nüfus kaydı alanları vb.). Ayrıca parlemento üyesi Sayın Rathbone,[14] sınırları kesişen ve iç içe geçmiş bu bölgelerde, yetki alanları çatışan münferit idari kurumların olduğunu belirtmektedir. Parlamento'nun, ek idarelerin her biri için neden yeni sınırlar tesis ettiğini soran var mı? Akla gelen yanıt, yöntem açısından tutarlılığı muhafaza etmektir. Bahse konu olan bu teşekküllü karmaşa, Parlamento'nun çıkardığı eski yasa yığınları üzerine yeni yasalar getirmek suretiyle her yıl daha da büyüttüğü diğer teşekküllü karmaşa ile paralellik gösterdiğinden, bu yeni yasaların getirdiği hükümler her açıdan, üzerine bindirildikleri eski yasaların hükümleri ile çatışmakta ve onları sınırlamaktadır. Hangi yasanın ne olduğunu çözme görevi, hâkimlerden açıklama almak için varlıklarını kaybeden şahıslara bırakılmaktadır.

Ve yine, çakışan yetkileriyle birlikte bölge ağlarını başka ağlar üzerine yerleştiren bu sistem, kendi üzerinde tatbik edilen yetkilerin ne olduğunu bilmek isteyen ve 1872 tarihli Genel Sağlık Yasası'nı (*Public Health Act*) okuyan kişileri farklı kategorilerde yer alan ve farklı tarihlerde çıkarılmış 26 mukaddem yasaya bakmaya mecbur bırakan yöntemle de, mevcut idari uyuşuklukla da oldukça tutarlıdır.

Bürokrasinin gelişmeye yönelik direncini gözler önüne seren vakalar sürekli karşımıza çıkmaktadır. Elektrikli telgraf kullanımı önerildiğinde, "*Bizim çok iyi işleyen bir semafor sistemimiz var.*" cevabını veren Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nd ya da merhum Sir Charles Siemens'in yıllar önce söylediği bir söz üzere, gelişmiş telgraf yöntemlerinin kullanımının engellendiği ve o tarihten itibaren telefon kullanımını yasaklayan Posta Teşkilatı'nda olduğu

gibi. Endüstriyel konut mevzuuna benzer nitelikteki farklı vakalar, Devlet'in bir eliyle marazları arttırıp, diğer eliyle de bunları dindirmeye çalıştığını zaman zaman bize göstermektedir; yangın sigortalarına vergi getirip, ardından daha etkili yangın söndürme uygulamaları için düzenlemeler yapması buna örnektir. Kaptan Shaw'un da belirttiği gibi, çok fazla tehlike içeren, belli başlı yapı modelleri üzerinde de yaptırımlar uygulanmaktadır.[15] Hiç gerek olmayan yerlerde olabildiğine kati ve kati olması gereken yerlerde gevşek nitelikte olan bürokratik garabetler, yeri geldiğinde skandallara yol açacak kadar aşikâr olabiliyor.

Gizli ve çok önemli bir Devlet belgesinin, kalıcı bir devlet memuru bile olmayan, düşük maaşlı bir mübeyyizin eline verilip de, bu mübeyyiz tarafından kamuyla paylaşılması gibi; ya da en üst düzey topçu sınıfı subaylarından bile saklanan Moorsom fünyesinin yapılış tekniğinin, bu tekniği öğrenmelerine izin verilen Ruslar tarafından topçu subaylarına öğretildiği zamanki gibi; ya da uyanık bir ataşenin, "*kendi ağır silahlarımızın, İngiliz ve yabancı orduların demir zırhlarını hangi mesafelerden delebileceğini*" gösteren bir şemayı kendi devletiyle paylaşması ve "*bu şemanın tüm Avrupa devletlerine ayan olması*", bu arada İngiliz subaylarının da bu vakadan bihaber kalması örneğinde olduğu gibi. Devlet denetimi de bundan farklı değildir. Gümüşün damgalanması işlemlerinde denetim yoluyla kalite düzeyinin güvence altına alınmasının gereksiz olduğu görülmüştür, nitekim bu uygulama gümüş ticaretinde gerilemeye sebep olmuştur[16] . Ve diğer misallerde ise aşınu ile zaten bir şey elde edilmeyecek bir standart belirleyerek malların kalitesini düşürmüştür: Daha iyi isim yaptıkları için yüksek kaliteli ürünlerin yeterince kar edemediği Cork yağ pazarında yaşananlar buna bir örnektir[17] ya da (*günümüzde tercihe bağlı olan*) ringa balıklarının markalaştırılması uygulaması da başka bir örnektir ki, bu uygulama resmi ruhsatını yeni kazanmış ikinci sınıf sözde doktorları resmi ruhsat düzeyinin çok üstündeki, ehil doktorlarla aynı

kefeye koymuştur ve bunların şevkini kırmıştır. Ancak bu olaylardan bir ders alınmamıştır. Denetimdeki başarısızlığın son derece aşikâr olduğu durumlarda bile gereken dikkat gösterilmemiştir; tıpkı Tay köprüsü ile birlikte bir tren dolusu insanın parçalara ayrıldığı korkunç kazada olduğu gibi. Hem mühendis hem de müteahhit hakkında, ses getiren ve gayet sert sayısız şikâyette bulunulmuştu; ancak, köprü için devlet adına onay veren hükümet yetkilisi hakkında neredeyse hiçbir şey söylenmemişti. Sorunların önlenmesi hususunda da durum aynıdır. En kötü sorunlardan bazılarının Devlet kurumlarının idaresiyle ya da emri ile ortaya çıkmış olması önemli değildir; tıpkı Accrington gemisindeki 87 kadın ve çocuğun, asker eşleri ve evlatlarının hayatını kaybettiği vaka da olduğu gibi[18] veya Edinburgh'da örneğini gördüğümüz üzere, Devlet onayı alan lağım şebekesinden tifo ve difteri hastalıklarının yayılması gibi[19] veya yine devlet zoruyla tatbik edilen sıhhi uygulamaların bertaraf etmeleri gereken sorunları körüklediği zamanlarda olduğu gibi.[20] Bunlara benzer delil yığınları, sıhhi denetimi etkinleştiren (*hem de hiç olmadığı kadar etkinleştiren*) küstah tutumda hiçbir değişiklik sağlamamaktadır; tüm devlet okullarının sağlık memurlarının denetimine tabi olmasını teklif eden son öneride bu görülmektedir. Hatta Devlet aleni bir şekilde, serzenişlerin kaynağı olan sorunlara bizzat kendi sebep olduğunda bile, lütufkâr kurumlarına yönelik itimat bir nebze olsun sarsılmamıştır. Bir nesil öncesinde kanalizasyon sistemleri kurma yetkisi verilen, daha doğrusu bu sistemleri kurmak zorunda kalan kasabalardan nehirlere lağım suyu akıtıldığında ve bu suretle su kaynakları kirletildiğinde, kirli su tedarik ettikleri için su dağıtım şirketlerine yönelik protestolar düzenlenmiş olması, dahası söz konusu kasabalar kanalizasyon sistemlerini yenilemek için ilave ücretlendirmelere tabi tutulmasıyla bu protestoların aynı şekilde devam etmiş olması buna bir örnektir. Şimdi ise, son çare olarak, yerel temsilcileri aracılığıyla Devletin tüm faaliyetleri üstlenmesi

talep edilecektir. Tıpkı endüstriyel konutlar vakasında olduğu gibi, bizzat Devlet eliyle yapılan hatalar sonucunda, yine Devletin daha fazla müdahil olması talebi ortaya çıkmıştır!

Yasama makamının bu şekilde ilahlaştırılması, aslında bir bakıma, yukarıda üstü kapalı bir şekilde kıyas yapmak için kullandığım putperestlik misalinden daha beter bir tutumdur. İlkel insanların, taptıkları putun dilsiz olması gibi bir mazeretleri vardır; tapındıkları şey acziyetini itiraf etmez. Fakat medeni insanlar, kendi elleriyle yarattıkları mabuda, sahip olmadığını o ya da bu şekilde bizzat itiraf ettiği bir güç atfetmekte ısrarcı davranmaktadırlar. Burada sadece, yasal tedbirlerin iyilik yerine kötülüğe sebep olduğunu söyleyen günlük tartışmaları kastetmiyorum veya kendinden önceki yasaları yürürlükten kaldıran binlerce parlamento kararının gizliden gizliye başarısızlığı itiraf etmesinden de bahsetmiyorum.

> "*Öte yandan, çıkarılan kanunlar arasında parlamentonun hedeflediği etkiyi yaratabilen, kamu yardımı idaresi ile ilişkili varsa yoksa bir tane yasa tespit ettik ve çoğunun yeni sorunlar ortaya çıkardığını, ayrıca aslında önlemeleri gereken marazları daha beter hale getirdiklerinin farkındayız.*" şeklinde bir beyanda bulunan Yoksulları Koruma Yasası Komisyonu raporunda yer alan sözde hükümet itiraflarına atıfta bulunmuyorum yalnızca.21.

Daha ziyade, devlet adamları ve Devlet kurumları tarafından sunulan itiraflardan bahsediyorum. Örneğin, Bay Gladstone'a hitap eden ve merhum Lord Lyttleton'un başkanlığında düzenlenen oldukça üst düzey bir toplantıda kabul edilen bir önergede şunları okudum:

Aşağıda imzaları yer alan biz Askeri Şura Üyeleri, Avam Kamarası Üyeleri, Vergi Mükellefleri ve Başkent Mukimleri 1866

yılında Avam Kamarası'nda sunduğunuz açıklamanın hakikatinin ve etkisinin ziyadesiyle farkındayız. Söz konusu açıklama şudur:

"Kamu çalışmaları ile ilgili düzenlemelerimizin tümü hala içler acısı bir haldedir; kararsızlık, belirsizlik, yüksek harcamalar, müsriflik, cimrilik ve saymakla bitmeyecek tüm aykırı sorunlar sistemimiz bünyesinde toplanmış durumdadır."22

"*1836 yılında kurulan Gemi Kazaları Komitesi (Shipwreck Committee) göreve başladığından beri bu konu (gemi kazalarının önlenmesi) ile ilgili bir yasa çıkarılmadan ya da meclis veya Hükümet tarafından bir hamle yapılmadan geçmiş bir dönem yoktur ve "1854 senesinde bir araya toplanmış olan sayısız yasa yine bir skandal ve yüz karası haline gelmiştir."* şeklinde ifadelere yer verilen yakın tarihli bir Ticaret Bakanlığı raporu (*Kasım, 1883*) başka bir örnek daha sunmaktadır.

Bahse konu olan düzenlemelerin her biri, öncekiler başarısız olduğu için yürürlüğe konmuştur. Hemen ardından da *"Can ve gemi kayıpları 1876 yılından beri daha önce hiç olmadığı kadar artmıştır."* itirafı geliyor. Aynı süre zarfında idari harcamalar yıllık 17.000 £'dan, 73.000 £'a yükselmiştir.

Nitelikli bilgi birikimini bir kenara bırakıp, belirli usüllerle kullanılan kurgusal unsurlarla hayal gücünün harekete geçirilmesi çok şaşırtıcı bir durum. Düşmanlarını korkutmak için savaş boyaları süren vahşilerden tutun da, dini seremoniler ve kraliyet törenlerine, Meclis Başkanı'nın cübbesinden, resmi kıyafetler içindeki mübaşirlerin değneklerine kadar, bunun örneklerini tarihin her köşesinde görebiliriz. Korkunç bir kadavra maskesini elinizde tuttuğunuzda maskeye rahatça bakabilen ama babası maskeyi yüzüne taktığında korkup kaçan bir çocuk hatırlıyorum. Kendi aralarından biri Yasama Komisyonu'na katıldığında, kentlerden taşralara kadar her yerdeki seçmenlerde benzeri bir duygu değişikliği görülmektedir. Bu kişiler henüz o ya da bu partinin adayıyken

alay konusu olur, hicivlere maruz kalır, sözleri kesilir ve her türlü saygısızlığa uğrarlar. Ancak bu kişiler Westminister'da toplandıkları andan itibaren kendilerine yönelik tüm aşağılamalar ve hakaretler, acziyet ve ahmaklıkla ilgili suçlamalar basın ve siyasi programlar aracılığıyla ortadan kaldırılır ve bu insanlar sonsuz bir güven uyandırırlar. Onlara yöneltilen niyazlara bakıldığında, bu zatların gücünün ve bilgisinin yetmeyeceği hiçbir şey olmadığına kanaat getirilir.

Tüm bunlara verilecek yanıt şüphesiz ki, "ortak kanı" ışığında hareket etmekten daha iyi bir seçenek olmadığıdır; bu ortak kanı yani milletin arasından seçilmiş ve yine seçilmişlerin arasından seçilen daha az sayıdakiler tarafından yol gösterilen güzide adamların zamanın getirdiği birikimin ışığında var güçleriyle karşılarına çıkan meselelerle ilgilenmeleri fikridir. Birçokları şu soruyu soracaktır: "*Daha ne olsun?*"

Cevabım ise yasa koyucuların görevlerini icra etmek için kendilerini hazırlamakta kullandıkları zamanın getirdiği o muhteşem bilgi birikiminin büyük bölümü yaptıkları işle alakasız olduğu ve görevleri için hangi bilgi birikiminin gerekli olduğunu görmedikleri için kabahatli olduklarıdır. Yasa koyucuların birçoğunu ayrıcalıklı kılan hitabet yeteneklerinden hiç birisinin, karar verme hususunda en ufak bir yardımı olmayacaktır; yine bu yeteneklerin sunduğu edebiyatın da dişe dokunur bir faydası olmayacaktır. Savaşın olağan bir durum olduğunu, köleliğin gerekli ve adil bir sistem olduğunu ve kadınların sürekli olarak himaye altında tutulmaları gerektiğini savunan filozoflar aracılığıyla antik küçük topluluklardan günümüze ulaşan siyasi tecrübeler ve spekülasyonlar, Meclis Kararlarının modern nitelikteki muazzam uluslar dâhilinde nasıl etki edeceği hususunda bir yargıya varmaları açısından bu kişilerin işine yarayabileceği söylenemez. Parlamentoya girmeyi başaran bu şahıslar, sosyal yapıların ve eylemlerin usüllerini

ve sebeplerini, ayrıca kanunların bu usül ve sebepleri nasıl etkilediklerini kavramaksızın, Carlyle'ın teorisine göre, topluma yön veren asil kişilerin faaliyetleri üzerinde kafa yorabilir ve tarihi çalışmaları tekvin eden uluslararası çatışmalar, ihanetler, entrikalar ve antlaşmaların raporlarını inceleyerek yıllarını geçirebilirler. Aynı şekilde b bilgi, fabrika, borsa veya mahkemede elde edildiği süreçte gerekli hazırlık çalışmaları için yeterli değildir.

Asıl gerekli olan şey, sosyal kümeler oluşturan insanlarda görülen doğal nedenselliğin sistematik bir şekilde incelenmesidir.

Nedensellik babında net bir farkındalık oluşturmak zihinsel gelişimin kazandırdığı nihai nitelik olsa da; ilkel dönem insanı için basit ve mekanik bir neden bile aynı manayı taşımasa da; Yunanlılar arasında bile bir mızrağın uçuşu tanrıların iradesine tabi kabul edilse de; onların zamanından neredeyse bugüne kadar salgın hastalıkların doğaüstü sebeplerden dolayı ortaya çıktığı varsayımı devam etse de ve sosyal vakalar içinde, en karmaşık yapıda olanları arasında nedensel ilişkilerin olabildiğince uzun bir süre boyunca fark edilmediği düşünülse de; günümüzde söz konusu nedensel ilişkilerin varlığı öyle belirgin bir hal almıştır ki, bu hususta zihnini yoranlara, bu ilişkilere bulaşmadan önce itinalı bir çalışma yürütmeleri gerektiği hususunda ısrar etmek çok yerinde olacaktır.

Evliliklerin sayısı ile mısır fiyatları arasında bir bağıntı olduğu ve bir toplumda, bir nesil süresince nüfus-suç oranlarının çok sınırlı değişiklikler gösterdiği gibi şimdilerde herkese aşikâr olan yalın gerçekler, aklı kendilerine rehber edinen insani arzuların da benzer bir tekdüzelikle hareket ettiklerini anlamak için yeterli olmalıdır. Bu noktada yapılması gereken çıkarım; kanunların ortaya çıkardığı ve ortalama bir düzenle benzer usüllerde işleyen sosyal nedenlerin yalnızca insan faaliyetlerini değiştirmekle kalmayıp, nihayetinde, muhtemelen kasıtsız olarak insanların doğasını da de-

ğiştireceğidir. Sosyal nedenselliğin, diğer tüm nedensellik türlerinden çok daha verimli olduğunu kabul etmek gerekir; dahası, dolaylı ve bilvasıta etkilerin de en az dolaysız etkiler kadar kaçınılmaz nitelikte olduğu da anlaşılmalıdır. Bu söylediklerimden, bahse konu olan ifade ve yorumların inkâr edildiği anlaşılmamalıdır. Ancak bir takım inanışlar mevcut: Bunlardan bazıları öylesine sürdürülmekte, bazıları küçük çapta da olsa idareyi etkilemekte, bazıları ise her koşul atında iradeyi karşı konulmaz bir şekilde yönlendirmektedir ve yasa koyucuların sosyal münasebetlerdeki nedenşellikle ilgili inanışları, ne hazindir ki, batıl inanç dediğimiz türden inanışlardır. Herkesin alttan alta itiraf ettiği fakat yasama sürecinde hiçbir şekilde hesaba katılmayan gerçeklerden bazılarına göz atalım.

Her insanın, hem fiziksel hem de zihinsel bağlamda bir dereceye kadar değiştirilebileceği su götürmez bir gerçektir. Aritmetik temelli olanlardan tutun da ödül temelli olanlara kadar tüm eğitim kuramları, tüm disipliner sistemler, erdem karşılığında sunulan tüm ödüller ve suç karşılığında kesilen tüm cezalar, çeşitli özdeyişlerde de dile getirilmiş olan, herhangi bir bedensel ya da zihinsel gücün kullanımının veya kullanılmamasının söz konusu güç üzerinde uyarlanabilir bir değişikliğe yol açacağı şeklindeki şüphe götürmez gerçeğe işaret eder; bu değişiklik talebe göre gücün azalması ya da artması şeklinde zuhur eder.

Daha geniş tezahürlerinde, genel itibariyle kabul edilmiş olan bir diğer gerçek de yapı dâhilinde o ya da bu şekilde yapılan düzenlemelerin kalıtsal olmadığıdır. Küçük değişikliklerin nesiller boyunca birikmesi sonucunda yapının kendini mevcut şartlara göre uyarladığını kimse inkâr etmez; öyle ki, diğer türler için ölümcül olan bir ortam, adapte olmuş bir tür için zarar teşkil etmez. Aynı silsileden gelen insanların farklı yaşam ortamlarına dağılıp, farklı hayatlar sürdüklerini ve zaman içerisinde değişik ka-

biliyetler ve eğilimler kazandıklarını kimse inkâr etmez. Günümüzde bile, yeni koşullar altında yeni milli kimliklerin biçimlendiğine kimse itiraz etmeyecektir ki Amerikan halkı bunu gözler önüne sermektedir. Ve şayet intibak her yerde ve her an devam ediyorsa, o halde sosyal koşullardaki her değişiklik intibakla ilgili düzenlemeleri tetikleyecektir.

Buna binaen, insanların fiili yöntemlerini değiştiren (daha önce görülmemiş bir şekilde zorlayan, kısıtlayan, destek olan) her bir yasanın, zaman geçtikçe insanların karakterlerinde yeni uyarlamalar doğuran bir etki yarattığı yargısına varmak itiraza neden olmayacaktır. Hemen kendini gösteren etkilerin de ötesinde, birçoklarının görmezden geldiği dolaylı bir etki söz konusudur; standart karakterin yeniden şekillendirilmesi...

Bu yeniden şekillendirme hoş veya nahoş olabilir, ancak her iki durumda da üzerinde durulması gereken en önemli sonuçtur.

Sosyal faaliyetlerin nasıl ortaya çıktığını sorduğumuzda ve aşikâr olan cevabı, yani sosyal faaliyetlerin, münferiden tatmin arayışı içinde olan ve olması gerektiği üzere uzun süredir sahip oldukları alışkanlıklar ve düşünceler ışığında bulabildikleri en basit gidişatın peşinde koşan, yani en az dirençle karşılaştıkları yolu takip eden bireylerin arzularının toplu ürünleri olduğunu kabul ettiğimizde vatandaşın ve hatta yasa koyucunun zihinsel örgülerine işlenen kadar üzerinde düşünmeleri gereken diğer genel gerçekler ayan olur: Siyasal iktisadın gerçekleri birbirini izleyen zincir halkaları gibidir.

Sosyal yapıların ve faaliyetlerin o ya da bu şekilde, (*ister atalarına, ister günümüz insanına ait olsun*) düşüncelerin güdümündeki insan duygularının bir sonucu olduklarını ispata gerek yoktur. Ve sosyal vakaların doğru izahatı, nesilden nesle kaçınılmaz bir şekilde devam eden bu unsurların iştiraki ile mümkündür.

Böyle bir izahat neticesinde eninde sonunda şu çıkarıma varırız: Tatmin peşinde olan insani arzular arasında insanların şahsi eylemlerini ve doğal gelişen ortaklıklarını teşvik eder nitelikte olanların sosyal gelişime olan katkıları, devlet kurumlarının gayretlerinden çok daha fazladır. Zamanında sadece yabani meyvelerin toplandığı alanlarda artık verimli mahsüller yetişmektedir ve bu, yüzyıllardır devam eden şahsi çıkar arayışı sayesinde olmuştur. Kızılderili çadırlarından çıkıp, güzel evlerde yaşamamız, kişisel refahı arttırma umutlarının meyvesidir ve benzeri telkinler üzerinde şehirler kurulmuştur. Dini törenler için toplandıklarında yaptıkları alışverişlerle başlayan ve günümüzde son derece karmaşık ve kapsamlı bir hal alan ticari örgütlenmeler sadece insanların kişisel amaçları doğrultusunda ortaya koydukları çabaların sonucudur. Devletler büyümenin önünde daima bir engel teşkil etmiştir ve dengelerini bozmuştur ve asla büyümeyi ileri taşımamışlardır; bunun tek istisnası, üzerlerine düşen görevi kısmen yerine getirip, sosyal düzeni muhafaza etmeleridir. Ve yine bu ilmi ilerlemeler ve araç gereçlerdeki gelişmeler sayesinde yapısal değişiklikler ve faaliyet artışları mümkün olmuştur.

Kürekten tutun da telefona varana kadar, sayısız faydalı icatlardan hiçbirini Devlet'e borçlu değiliz; üstün astronomi ilmi sayesinde yapılan uçsuz bucaksız seferlerde de Devlet'in rolü yoktur; günümüzdeki üretim faaliyetlerini yönlendiren fizik, kimya ve diğer ilimlerdeki keşifler Devlet elinden çıkmamıştır; türlü türlü dokumalar üreten, insanları ve eşyaları bir yerden başka yere taşıyan ve binlerce farklı yöntemle refahımız için çalışan makineleri icat eden de Devlet değildi. Ticarethanelerde gerçekleştirilen dünya çapındaki faaliyetler, sokaklarımızı dolduran trafiğin telaşı, her şeye erişimimizi kolaylaştıran ve günlük hayatımızın ihtiyaçlarını kapımıza kadar getiren perakende dağıtım sistemi devletin çabaları sonucunda ortaya çıkmış değildir. Bunların tümü, vatan-

daşların münferit ya da müşterek doğaçlama faaliyetlerinin sonucudur. Bu doğaçlama faaliyetler karşısında hükümetlerin yapması gereken ise kendilerine düşen görevleri yerine getirmektir. Bilim ve Sanatın sunduğu tüm destekleri siyasi mekanizmadan çekin; bu mekanizmaya sadece Devlet yetkililerinin ortaya koyduğu ürünleri bırakın, o vakit işlevleri duracaktır. Kanunlarının kayda alındığı ve memurlarına her gün emirler vermek için kullanılan dil bile yasa koyucuların bir nebze dahi katkı sağlamadıkları bir araçtır; öte yandan bu araç insanların şahsi çıkar arayışları doğrultusunda gerçekleştirdikleri etkileşimlerle istemsiz bir şekilde gelişmiştir.

Ve yukarıda ifade edilen hakikatin bizi götürdüğü bir gerçek daha var, o da kendiliğinden ortaya çıkan sosyal teşekküller birbirlerine o denli bağlıdır ki, bu teşekküllerin herhangi bir bileşeninde, diğer bileşenlerini az ya da çok etkilemeden bir faaliyette bulunmak mümkün değildir.

Pamuk kıtlığı vakalarında bu bağ çok net bir şekilde görülmektedir: İlk olarak beli başlı üretim bölgeleri felce uğrar ve ardından krallığın dört bir tarafındaki toptan satış ve perakende dağıtım faaliyetlerinin yanı sıra ürünlerin arz edildiği insanlar zarar görür, üreticiler, dağıtıcılar, dahası yün, keten gibi diğer kumaş türlerini tercih edenler de bu zarardan nasibini alır. Kömür fiyatlarındaki artışlar da başka bir örnektir; ülkenin her yerinde hane yaşamlarını etkilemesinin yanı sıra, işletmelerimizin de çoğunun tekerine çomak sokar, üretilen malların bedellerini yükseltir, tüketimlerinde değişikliklere yol açar ve tüketici alışkanlıklarını bozar. Bu çarpıcı örneklerde apaçık gördüğümüz hadiseler, ister fark edilebilir, ister fark edilemez boyutta olsun, her alanda gerçekleşmektedir. Ve doğrusu, Meclis Kararları, doğrudan yapılan müdahalelerin haricinde, çok farklı türlerdeki sayısız birçok etkiye sahip unsurlar arasındadır. Yargı faaliyetlerine çalışmalarıyla nice katkı-

larda bulunan seçkin bir profesörün vurguladığı bir ifade de "Doğa'nın düzenine müdahale etmeye bir kez başlanırsa, sonuçların nereye varacağını kestirmek mümkün olmaz." deniyordu. Ve şayet, profesörün de kastettiği üzere bu tespit insanlığı kapsamayan Doğa düzeni için geçerli ise, o halde insanoğlunun kurduğu toplumsal nizamın Doğası için de geçerlidir.

Bahsi geçenlerin yanı sıra, yasa koyucunun, çözüm getireceği yönünde taahhütte bulunduğu toplumla ilgili benzer kapsamdaki gerçeklere dair kuvvetli bir bilinç üzere hareket etmesi gerektiği çıkarımını kendi vatanımız dâhilinde değerlendirmek adına, henüz değinmediğimiz birkaç hususu detaylı bir şekilde ele almak istiyorum.

Üstün canlı türlerinden her birinin devamlılığı, yeri geldiğinde biri ile ve yeri geldiğinde diğeri ile olmak üzere, birbirine taban tabana zıt iki ilke ile bağdaşmalarına bağlıdır. Bir türün erken yaşam evresindeki üyeleri ile yetişkin dönemdeki üyelerine hitap ederken tamamen birbirinden farklı yöntemler kullanılmalıdır. Onları kendi doğal düzenleri kapsamında değerlendirmeliyiz.

Erişkin döneme ulaşmaları görece daha uzun süren üstün hayvan türleri hakkında bilinen en yaygın gerçeklerden birisi de, bu türler erişkin hale geldiklerinde, daha az gelişmiş türdeki hayvanlara kıyasla kendi yavrularına daha fazla destek olabildikleridir. Kısa ya da uzun sürebilen yavru döneminde, henüz kendilerine bakmaya muktedir olmayan genç üyelerle yetişkinler ilgilenirler ve türlerin devamlılığının korunmasının da bu ebeveyn bakımına bağlı olduğu aşikârdır. Tüyü bitmemiş, kör bir yavru kuşun veya gözleri gören bir köpek yavrusunun kendi kendini ısıtmak ya da kendi yemeğini bulmak zorunda kaldığında kısa süre içinde öleceği gerçeğinin delile ihtiyacı yoktur. Yavrunun ister kendine ister

çevresindekilere yönelik olsun, sunduğu değerin yetersizliği oranında kendisine sunulması gereken karşılıksız desteğin boyutu artar ve gelişimin ilerlemesi ile önce kendini besleme ve kademeli olarak diğerlerini besleme hususunda yavru değerini arttırdıkça söz konusu destek azalacaktır. Yani, toyluk dönemi boyunca yardım alanın gücü ve becerileri arttıkça, aldığı yardım aksi yönde değişecektir. Açıkça görülüyor ki, hayatın bu ilk devresinde şayet sunulan destekler hünerlerle veya verilen ödüller hak edilenlerle orantılı olarak temin edilseydi, canlı türlerinin nesli bir kuşakta tükenirdi.

Familya grubu rejimini bir kenara bırakıp, türlerin yetişkin bireylerinden oluşan daha büyük bir kümenin rejimini ele alalım. Sahip olduğu gücü bütünüyle kullanabilecek hale gelen ve ebeveyn desteği kesilen yeni birey kendi haline bırakıldığında ne olduğunu irdeleyelim. Bu noktada, yukarıda ifade edilen ilkenin tam tersi devreye girer. Tüm yetişkinler hayatlarının geri kalanında sahip oldukları hünerler oranında fayda, hak ettikleri oranda da ödül elde ederler; Hüner ve hak edilen pay her koşulda hayati gereklilikleri (*yiyecek bulma, barınak sağlama, düşmandan kaçma*) karşılayabilme becerisi olarak anlaşılabilir. Kendi türünün üyeleri ile rekabete giren ve diğer türlerin üyeleri ile husumete başlayan birey, iyi ya da kötü donanımlı olmasına bağlı olarak güç kaybeder ve öldürülür veya gelişir ve çoğalır. Sözü edilenin zıddı bir rejim sürdürülebilseydi bile, zaman içerisinde yıkıcı bir hal alırdı. Şayet bireylerden alınan fayda onların yetersizlikleri ile doğru orantılı olsaydı; bunun sonucunda, şayet yetersizliğin çoğalımı artsa ve üstünlüğün çoğalımı azalsaydı ileri düzeyde bir yıkım vuku bulurdu ve nihayetinde, bozulan türler, kendilerine düşman olan ve rekabet ettikleri türlerin arasında var olmayı başaramazdı.

Burada altı çizilmesi gereken esas nokta, Doğa'nın familya grubu içindeki tutumu ve familya grubu dışındaki tutumunun tamamen birbirine zıt olduğu; ayrıca iki tutumdan herhangi birinin diğerinin alanını işgal etmesinin ya anında ya da uzun vadede bir yıkıma götüreceğidir.

Bu tespitin insan ırkı için de geçerli olmadığını düşünen var mı? İnsan familyası içinde, tıpkı diğer tüm yetersiz familyalarda olduğu gibi, faydanın hüner ile doğru orantılı sunulmasının ölümcül olacağını kimse inkâr edemeyecektir. Herhangi biri, familya dışında, yetişkinler arasında, tıpkı hayvanlar âleminde olduğu gibi, faydaların hünerlere orantılanmaması gerektiğini ileri sürebilir mi? Az donanımlı olanların, yüksek donanımlı olanlarla denk ya da onlardan daha fazla üreme imkânı bulmasının zararlı sonuçlar doğurmayacağı hususunda tartışacak biri var mıdır?

Husumet ya da rekabet ilişkisi içinde olduğu diğer topluluklar karşısında duran bir insan topluluğu bir "*tür*" ya da daha doğru bir ifadeyle "*bir türe ait bir çeşit*" olarak değerlendirilebilir ve tıpkı diğer tür ve çeşitlerde olduğu gibi, üstün birimlerinin aleyhinde faaliyet gösterip, yetersiz birimlerinin lehinde çalışırsa, bu insan topluğunun diğer topluluklarla girdiği mücadelede kendinden olanları koruyamayacağı bir vakadır.

Şüphesiz, familya içindeki hayat ilkesinin benimsendiği ve bütünüyle sosyal yaşama taşındığı; hak edilen payın küçük olduğu yerde ödül payının büyük olduğu durumlarda toplumun hızlı bir şekilde yıkıcı sonuçlara maruz kalacağı kimsenin gözünden kaçmayacaktır. Dahası, bu doğru ise, o halde familya rejiminin kısmen de olsa Devlet rejimine bulaşması yavaş yavaş yıkıcı sonuçlara götürecektir. Kolektif kapsamı çerçevesinde toplumun, tüm türlerin hayat standartları doğrultusunda sahip oldukları en iyi hale erişmelerini ve bu hali sürdürmelerini sağlayan bu iki zıt ilkenin işleyişini engelleyip, kısa ya da uzun vadede herhangi bir felaketle karşılaşmaması mümkün değildir.

Taammüden "*kolektif kapsamı çerçevesinde toplum*" diyorum; üstün olanların bireysel imkânları dâhilinde yetersiz olanlara sundukları desteği görmezden gelmiyor ya da kınamıyorum. Ancak, yetersiz olanların artmasını mümkün kılacak şekilde gelişigüzel bir paylaşım olduğunda, bu paylaşım zarara yol açacaktır; bununla birlikte, toplumun sunduğu yardımlar olmadığında, şu ana kıyasla daha genel bir kapsamda ihtiyaç duyulan ve muazzam bir sorumluluk anlayışıyla bağdaşan bireysel yardım unsuru, ortalama düzeyde konuşursak, doğası gereği değersiz olanlardan ziyade değerli fakat talihsiz olanlara arka çıkmak adına yapılır. Bu koşulda da, diğer birçok sonucun yanı sıra, karşılıklı sevgi kültürü üzerinden eş zamanlı sosyal fayda doğabilir. Ancak tüm bunlar, aile (*familya*) etiği ve Devlet etiği arasındaki radikal ayrımın korunması gerektiği fikri üzerinden ve bir kişinin temel düsturunun cömertlik olması gerekirken, diğerinin adalet olması gerektiği anlayışı üzerinden kabul edilebilir. Bu anlayış, nitelikli ya da niteliksiz, zihinsel ya da bedensel fark etmeksizin, vatandaşın emeğinin asıl karşılığını aldığı muntazam münasebetlerin itinayla muhafaza edilmesini sağlayan anlayıştır. Buradan yola çıkarak, emeğin karşılığı derken, bireyi hem kendisi hem de çevresindekiler için değerli kılan üstünlüklere nispetle zürriyetini yükseltmeyi ve geliştirmeyi mümkün kılacak nitelikte bir karşılık kastedilmektedir.

Kendi jargonunu, kendi kurallar silsilesini ve kendi hesaplarını bir kenara bırakıp mevcudiyetimizi kapsayan eşyanın doğal düzenine dışarıdan bakan herkesin göreceği ve muhakkak uyum sağlamamız gereken bu son derece aşikâr gerçeklere rağmen, hala bize miras bırakılan devlet yönetimini savunanlar mevcut. Aile etiğinin Devlet etiği sınırlarını ihlal edişinin topluma zarar verdiği görülmüyor, bunun yerine sanki sosyal fayda adına tek verimli unsurmuş gibi gün geçtikçe bu ihlal daha çok talep ediliyor. Diğer herkesten çok, kendilerinin bu ihlalden korunduğu düşünülen güruhun inançlarının bu ihlalden zarar gördüğü şeklindeki yanılgı

şimdilerde bir yere kadar aşılmıştır. 1880 yılında Cobden Club'ın ödüle layık gördüğü makalede "Serbest Ticaret'in "bırakın yapsınlar (*laissez-faire*) kandırmacasının" gölgesi altında kaldığı" iddiası yer almaktadır ve bizlere "eski iktisatçıların korkulu rüyası olan aile hükümetine daha fazla ihtiyacımız olduğu" söylenmiştir.

Yukarıda üzerine basa basa vurguladığımız gerçek, hayati önem taşımaktadır; nitekim bu gerçeğin kabulü ya da reddi, üretilen tüm siyasi çıkarımların iskeletini bütünüyle etkilemektedir. Burada affınıza sığınarak, 1851 yılında yayınladığım bir çalışmada yer alan belli başlı bölümlerden alıntı yaparak bu hususun altını çizmek isterim. Yalnız baştan belirtmek isterim ki, okuyucu bu bölümler içerisindeki teleolojik (*teleological*) göndermelere bağlı kaldığımı düşünmemelidir. "*Genel savaş halinin alt seviyedeki canlılae üzerinden devam ettirildiğini*" izah edip, bunun nihayetinde vasat düzeyde bir fayda ortaya çıktığını gösterdikten sonra yazıya şu şekilde devam etmiştim:

Dahası, bunların etobur düşmanlarının, yalnızca ot obur sürülerdeki en verimli dönemlerini yaşamış olan bireyleri yok etmesiyle kalmayıp, aynı zamanda sağlıksız bireyleri, sakatları ve en yavaş veya en güçsüz olanları da ayıkladıkları gözden kaçmamalıdır. Mevzubahis arındırma sürecinin desteğinin yanı sıra, çiftleşme dönemimde en yaygın biçimde görülen mücadele hali sayesinde üstün çeşitlerin çoğalımı ile ırk içerisindeki tüm bozulmalar önlenir ve bir yapının muhafaza edilişi bütünüyle çevre şartlarına bağlıdır ve bu yolla azami boyutta saadetin ortaya çıkması garanti altına alınmış olur.

Daha üstün bir yaratığın gelişimi, sözü edilen eksiklikler tarafından azaltılmamış bir mutluluğa elverişli bir yapıya doğru ilerleyen bir süreçtir. Kemale erme eylemi insan ırkına özgüdür. Medeniyet, bu eylemin son evresidir. Kusursuz insan, bu eylemin

tüm koşullarını yerine getiren insandır. Tüm bunlarla birlikte, bugünkü insanlığın refahı ve nihai mükemmelliğe evrilişi, canlı yaratıkların genel bağlamda tâbi oldukları, faydalı ancak aynı zamanda sert düzen ile emniyete alınır. Kaynağını iyilikten alan ve faaliyetlerinde acıma hissi bulunmayan bir düzen; kısmi ve geçici cefalardan kaçınmak için asla yönünü şaşırmayan, sefa peşinde bir nizam. Birçoklarını "*sığ sular ve perişanlık içinde*" bırakan, aciz olanın sefaleti, basiretsiz olanların maruz kaldığı ıstırap, aylak olanın açlığı ve güçlünün zayıf üzerine yasladığı yükler muazzam ve sağduyulu bir ihsanın fermanlarıdır.

Sosyal koşullara uyum sağlaması için insanın sadece yabani halinden kurtulması yetmez, ayrıca medeniyet hayatı için gereken sıfatları da kazanmalıdır. Tatbik gücü geliştirilmelidir; zihni yeni görevine uygun hale getirecek şekilde tadil etmelidir ve hepsinden önemlisi, gelecekte elde edilecek muazzam bir tatmin için, küçük ve anlık memnuniyetlerden feragat etme becerisi edinilmelidir. Geçiş hali pek tabii nahoş bir hal olacaktır. Yapı ve koşullar arasında uyumsuzluk, kaçınılmaz bir şekilde sefaleti doğuracaktır. Bizlere eziyet veren ve konuya uzak olanların bertaraf edilebilir atfettikleri o ya da bu sebebin bir sonucu olarak gördükleri mevzubahis kötülükler, henüz devam etmekte olan uyum sürecinin zorunlu refakatçileridirler. İnsanlık, içinde bulunduğu yeni makamın acımasız zaruretleri ile ezilmektedir; bu zaruretlerle uyumlu olacak şekilde kalıpta dövülmektedir ve bu durumun getirdiği mihnete elinden geldiğince dayanmak zorundadır. Bu süreç yaşanmalıdır ve sözü edilen acılara katlanılmalıdır. Yeryüzündeki hiçbir güç, devlet adamları tarafından olabildiğince titizlikle hazırlanmış hiçbir kanun, müşfik olanın dünyayı düzeltmek için tasarladığı hiçbir plan, komünist menşeli hiçbir çare, insanoğlunun şimdiye kadar ortaya koyduğu ya da bundan sonra ortaya koyacağı hiçbir reform bu acıları bir nebze olsun azaltamaz. Bu acılar

yoğunlaşabilir ve yoğunlaşırlar da ve hayırsever olan, acıların yoğunlaşmasını önlemek adına çok geniş kapsamlı gayretler keşfedecektir. Ancak bu gayretler *normal* ölçüde acıya düşecek bir değişim sağlamakla sınırlıdırlar ki bu ölçü bizzat hayatın kanunlarını değiştirmeden azaltılamaz.

> Pek tabii, insanların birbirlerine karşı besledikleri samimi iyi niyetler nispetinde bu sürecin şiddetini hafifletmekte bir beis yoktur; buna rağmen iyi niyet gösterilmesi durumunda da, nihai sonucu etkilemeksizin, mutlak bir zarar ortaya çıkacağı da bir vakadır. Ancak bu bağlamda ortaya çıkan eksiklikler, aksi durumda sağlanacak faydalarla kesinlikle kıyaslanamaz. Ancak sözünü ettiğim iyi niyet, hakkaniyeti ihlal etmeye yöneltirse; tarafsız özgürlük düzeninin men ettiği bir müdahale doğurursa; ancak bu minvalde hayatın belli başlı kollarında yapı ile koşullar arasındaki ilişkiyi bozarsa, işte o vakit hepten kötülüğe hizmet eder. Amma ve lakin bu noktadan sonra da kendi sonunu getirir. Acıyı azaltmak yerine, nihayetinde daha da arttırır. Varoluş namına en niteliksiz olanların çoğalımını destekler ve bunun sonucu olarak, varoluş için en donanımlı olanların çoğalımına köstek olur; beklendiği üzere, üstün donanımlı olanlara yer bırakmaz. Hayatın kendilerine en fazla acıyı yıktığı yaratıklarla dünyayı doldurma eğilimindedir ve hayatın en büyük tatminleri sunduğu türleri dünyadan silmeye meyillidir. Bahsedilen nitelikteki iyi niyet, mutlak sefalet yaşatır ve mutlak mutluluğa engel olur.—*Social Statics, syf. 322-5 ve syf. 380-1 (1851 baskısı).*

Bu yayınların üzerinden geçen otuz senelik zaman zarfı, yazılarda benimsemiş olduğum fikri terk etmem için hiç bir sebep getirmemiştir. Aksine, bu fikri daha da kuvvetlendiren muazzam miktarlarda delil sunmuştur. En muvafık olanın hayatta kalması-

nın faydalı sonuçları, yukarıda belirtilenlerden kıyas kabul etmeyecek denli daha büyüktür. Sayın Darwin'in "doğal seleksiyon" adını verdiği, değişime ve değişimleri miras bırakmaya yönelik bir meyille hareket eden süreç, en basit olanından başlayıp evrildikçe birbirinden ayrılan ve tekrar ayrılan tüm canlı varlıkların içinde bulundukları organizma evresine ulaştıkları ve kendi yaşam koşulları ile uyumlu hale geldikleri evrim olayının başlıca sebebi (*lakin kanımca tek nedeni değildir*) olarak gösterilmiştir. Bu hakikat artık o kadar aşina ki, isimlendirmek için bir müdafaa gerekmektedir. Mamafih, ne tuhaf ki, bu hakikat artık eğitimli insanların çoğu tarafından kabul görmüş olmasına rağmen; en donanımlı olanın hayatta kalışının faydalı işlevleri artık bu insanların zihninde geçmiştekilere nazaran çok daha fazla yer etmiş olmasına rağmen ve bu hakikatin işleyişini göz ardı edemez hale gelmiş olmalarına rağmen, günümüzde, en donanımsız olanın hayatta kalması için dünya tarihinde hiç olmadığı kadar çok çaba harcıyorlar!

Ancak insanın rasyonel bir varlık olduğu varsayımı, kişiyi sürekli olarak amaçla alakası olmadığı anlaşılan çıkarımlara yöneltmektedir.[23]

> "Evet, çok doğru; sunduğunuz ilkenin kaynağı yabanilerin yaşamlarıdır ve vahşi bir ilkedir. İnsanların, hayvanlarla aynı düzene tabi olduklarına beni inandıramayacaksınız. Doğa tarihi hakkındaki fikirleriniz beni bir nebze olsun ilgilendirmiyor. Vicdanım bana, zayıf ve acı içinde olanlara yardım etmek gerektiğini söylüyor ve şayet bencil insanlar onlara yardım etmezse, kanun yoluyla onları buna zorlamalıyız. İnsan ırkının sahip olduğu nezaketin sadece bireyler arası ilişkilerle sınırlı kaldığını ve Hükümetlerin katı adaleti uygulayıcıları olmaktan başka hiçbir görevlerinin olmaması gerektiğini söylemeyin. İçinde şefkat duygusunu barındıran herkes açlık, acı ve sefaletin önlenmesi gerektiğini düşünür ve özel kurumların yeterli olmadığı durumlarda, kamu kuruluşlarının tesis edilmesi gerektiğinde mutabıktır."

En az on kişiden dokuzunun bu tür bir yanıt vereceği kanaatindeyim. Bazıları için bu yanıtın kaynağı oldukça yaygın olan ve insanlığın çektiği sefaleti düşünürken, tahammül yetilerini kaybedip, tüm dolaylı sonuçları görmezden gelmelerine neden olacak kadar müessir bir hissiyattır. Diğerlerinin hassasiyetlerini de göz önünde bulundurarak, belki bir nebze şüpheci yaklaşabiliriz.

Bir tarafta binlerce insan, sırf niyetlerinden şüphe ettiğimiz için veya kurumlarını beğenmediğimiz için ya da kendilerine ait bir alan istedikleri için yok edilirken, diğer tarafta sözde milli "*çıkarlarımızı*" veya milli "*itibarımızı*" korumak adına yetki sahipleri binlerce insanı kısmen yok etmek amacıyla göndermediklerinde öfke duyan kişilerin, yoksulların yaşadıkları zorlukları zihinlerinde canlandıramayacak kadar müşfik kişiler olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Gelişen toplumların önünü kesen bir politika üzere hareket eden ve sonrasında geriye kalan, ölüm ve sefaleti beraberinde getiren korkunç karmaşayı alaycı bir fütursuzlukla izleyen insanların sözde iyi niyetlerine karşılık ufak bir takdir hissi uyanabilir. Boer'ler bağımsızlık haklarını savunmak adına, bize karşı başarılı bir direniş gösterdiklerinde, yenilginin intikamını almak için, hem kendi askerlerimiz hem de düşman askerleri için ölüm ve felaketler doğurmak pahasına savaşarak İngiliz "onuru" muhafaza edilmediği için öfkeye kapılanlar, yukarıda aktarılan itirazların ima ettiği ölçüde bir "*insaniyet coşkusu*" içinde olamazlar. Etraflarında sessizce sürüp giden "yaşam savaşının" acılarına, tahammül edip bakamayan bir hassasiyete sahip olan bu kimseler, gerçek manada bir savaşın acılarını zihinlerinde canlandıramayacak bu insanlar, bu savaşlara bırakın tahammül etmeyi, hatta ve hatta bundan keyif almalarını sağlayan bir vurdumduymazlık içindedirler. Kanlı savaş sahnelerinin tasvirlerini taşıyan resimli gazetelere olan talepleri ve kanlı mücadelelerin detaylı haberlerini okurkenki hırsları da bunun bir göstergesidir.

Çoğunlukla avarelik ve basiretsizlikten doğan cefaların fikrine bile katlanmalarına izin vermeyen duygular içinde yaşayan, mamafih içindeki katliam hikâyeleriyle kendilerinden geçtikleri *The Fifteen Decisive Battles of the World* (*Dünyada Sonucu Belirleyen On beş Muharebe*) adlı eseri otuz bir baskı yaptıracak kadar çok talep eden bu insanlara karşı haklı bir şüphe duyabiliriz. İstikbalde çok daha büyük sefaletler doğurmak pahasına anlık sefaletleri önlemek suretiyle eşyanın doğal düzenini tersine çevirecek olan bu insanların iddia ettikleri yumuşak kalplilik ile aslında mevcut olan taş kalplilik arasındaki tezat her halükarda dikkate şayandır. Nitekim farklı zamanlarda, bu insanların dökülen kanlara ve ölümleri bir nebze olsun umursamaksızın, genel manada insanlığın çıkarı için aşağı ırkların yok edilip, onların yerine üstün olan ırkların gelmesi gerektiğini hararetle savunduklarını duyabilirsiniz. Yani, tuhaf bir şekilde, ait oldukları toplumun içindeki bireyler arasında vahşet içermeyen bir varoluş mücadelesinin getirdiği fenalıkları düşünmeye tahammül edememelerine rağmen, topyekûn bir millet üzerine kılıç ve barutla saldırmak söz konusu olduğunda benzer fenalıkların şiddetli ve çok daha büyük boyutlara ulaşan örnekleri üzerinde soğukkanlılıkla kafa patlatabiliyorlar. Vatanımızdaki aşağı türlere karşı cömert bir yaklaşım sergileyip, dışarıdaki aşağı türlerin vicdansızca katledilmesi saygı gösterilecek bir tutum değildir.

Kendi kanımızdan olanlara karşı aşırı kaygı duyarken, kendi kanımızdan olmayanları hiçbir şekilde umursamama halinin dışa vuran usüllerine baktığımızda, bu halin saygıyı hiç de hak etmediği görülmektedir. Söz konusu hâl, acıların dindirilmesine yönelik bireysel çabalara yol açtığında, haklı olarak takdire layık görülür. İnsanlar, vakitlerinin büyük bölümünü talihsizlik veya yetersizlik sonucunda zorluklarla dolu bir hayata mahkûm olanları desteklemek, cesaretlendirmek ve bazen de neşelendirmek için harcayan az sayıda bir güruhun yaptığı gibi ucuz bir acıma duygusunu

açığa vurduklarında, vasıfsız bir hayranlığa layık görülürler. Yoksulların kendilerine faydalı olmaları için çabalayan kadın ve erkeklerin sayısı ne kadar artarsa ve iyi niyetlerini aracılarla değil de doğrudan dışa vuran insanlar ne kadar çoğalırsa, bizler de o nispette sevinç duyabiliriz. Ancak, başarısız ve pervasız olanların sefaletini kanun yoluyla dindirmeyi arzulayan insanların büyük çoğunluğu, söz konusu iyilikleri yaparken kendi keselerinden az çıksın ve yükün çoğu diğerlerine yığılsın isterler ve diğerlerinin rızasını nadiren gözetirler, çoğu zaman hiç gözetmezler. Bu tespitte bir hata yoktur; nitekim düşkünler için bu denli çaba harcamaya zorlanan kişiler, kendileri için aynı oranda ya da daha fazlasının yapılmasını talep ederler. Desteği hak etmeyen yoksulları desteklemek adına vergi kesilenler arsında, desteği hak eden yoksullar da yer almaktadır.

Tıpkı eski Yoksulları Koruma Yasası yürürlükteyken, ta ki sık sık rastlanıldığı gibi üstüne yıkılan fazladan yükün altında ezilip bizzat kendisi düşkünler evine düşene kadar gayretli ve tedbirli emekçilerin, işe yaramazları sefaletten kurtarmak için kazançlarının bir kısmını vermeye mecbur bırakıldığı zamanlarda olduğu gibi; tıpkı, her türlü kamusal amaç için büyük kasabalardan toplanan vergilerin, "*zaten yoksulluğun sınırında gezen iş yeri sahipleri ve zanaatkârların üzerine muazzam bir yük bindirmeden yükseltilemeyecek seviyeye ulaştığı*"24 *içinde bulunduğumuz dönemde olduğu gibi; her durumda merhameti en az hak edenlerin acılarını azaltmak adına, merhameti en çok hak edenlerin acılarını şiddetlendirecek bir politika güdülmektedir*". Değersiz olanların kendi beceriksizlikleri veya yanlış tutumları sonucunda varoluş mücadelesi içinde acı çekmelerine müsaade etmeyecek kadar merhametli olanlar, değerli olanların mücadelelerini bilerek ve isteyerek zorlaştıracak kadar ve bu insanların hali hazırda katlandıkları tabii fenalıklara ilaveten onlara ve çocuklarına yapay dertler yükleyecek kadar merhametten yoksundurlar.

Bu noktada asıl konumuza, yasa koyucuların günahlarına geri dönüyoruz. Burada karşımıza, yöneticilerin en sık işledikleri ihlaller çıkmaktadır; bu ihlaller o kadar yaygınlaşmış ve gelenekler tarafından öyle bir tasdik edilmiştir ki, artık bunları ihlal olarak gören kimse kalmamıştır. Giriş kısmında da belirtildiği üzere, nefretin doğurduğu ve nefret tohumları saçan Devlet'in saldırgan mizacı ile asıl mahiyetini gözler önüne serdiğine tanıklık ediyoruz ve ilk etapta faydalıymış gibi görünen unsurların, ilerideki aşamalarda hiç de azımsanmayacak zararları olduğunu görüyoruz. Zulüm pahasına nezakettir bu. En nihayetinde, aşağılık olanların acılarını azaltabilmek adına erdemli olanların acılarını arttırmak zulüm değil midir?

Hakikatin bir yüzüne değinirken, aksi yüzünden bahsetmeyen kalıplar ve kelimelerle kendimizi bu kadar kolay bir şekilde kandırıyor olmak gerçekten de inanılmaz bir durum. Bunun güzel bir örneği için (*hem de mevcut bahsimizle de alakalı olarak*) serbest ticarete muhalif olanların "*himaye*" ve "*hami*" kelimelerini kullanımlarına ve serbest ticaret taraftarlarının savundukları politikanın doğruluğunu örtülü bir şekilde tasdik edişine bakabiliriz. Bu sözde himayenin mütemadiyen saldırganlık barındırdığı ve saldırgan (*aggressionist*) ifadesinin hami (*protectionist*) ifadesinin ikamesi olması gerektiği hususunu taraflardan bir tanesi görmezden gelirken, diğer taraf ise bu hususu öne çıkarmakta başarısız olmuştur. Çünkü şurası kesindir; şayet A'nın çıkarını korumak adına, B'nin C'den alım yapması yasaklanırsa veya C'den alım yaptığında tarifeye göre B'ye ceza kesilirse, o halde B, A'nın "*himaye edildiği*" varsayımı ile A'ya karşı öfke besleyecektir. "*Saldırgan*" (*aggressionist*), eskiye göre, serbest ticaret karşıtları için "hami" sıfatından çok daha münasiptir. Sonuçta bir üretici kazanabilsin diye on tanesi soyup soğana çevrilmektedir.

Bir eylemin sadece tek bir yönünü görmekten kaynaklanan fikri karmaşanın izlerini, bazı adamlara karşılıksız fayda sağlamak

için başka adamların varlığını zorla elinden alan her türlü yasada görebiliriz. Alışıla geldiği üzere, yukarıda nitelendirilen türde kanunlar masaya yatırıldığında, hâkim düşünce zavallı Jones'un bir takım kötülüklere karşı korunması gerektiği şeklindedir; bu esnada hiç kimse, aslında daha çok merhamet edilmesi gereken, hakkı yenen, çalışkan Brown'u aklına bile getirmez.

Yediğinden içtiğinden son haddine kadar kısarak geçinebilen işportacıdan, grev nedeniyle işinden atılan duvar işçisinden, hastalık yüzünden tüm birikimleri eriyip giden tamirciden, güneş doğmadan başlayıp karanlık çökene kadar dikiş dikerek ya da çamaşır yıkayarak yetim kalmış çocuklarına bakan bir duldan (*ya doğrudan ya da arttırılmış kiralarla*) sahip olduğu paralar zorla alınmaktadır ve tüm bunlar rezil kişilerin açlıktan kurtulması, daha az yoksul mahallelerdeki çocukların ucuz eğitim alması ve çoğunun durumu iyi olan bazı insanların amaçsızca gazete ya da roman okuyabilmesi için yapılıyor!

İsimlendirme hatası bir açıdan, saldırganların hami olarak anılmasından daha büyük yanlışlara götürmektedir; nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi, erdem sahibi yoksullara saldırmadan, kötü niyetli yoksulları himaye etmek mümkün değildir. Alınan paraların oldukça büyük bir kısmının hali vakti yerinde olanlardan alındığı su götürmez bir gerçektir. Ancak bu gerçek paranın geri kalanını karşılayan fakir insanları teselli etmez. Şayet iki zümre üzerindeki baskılar arasında kıyas yapılacak olursa, durumun ilk bakışta göze çarpandan çok daha kötü vaziyette olduğu anlaşılabilir; en nihayetinde, alınan paralar varlıklı insanların lüksten feragat etmek anlamına gelirken, yoksullar için zaruri ihtiyaçlardan mahrum kalmak demektir.

Ve şimdi, yasa koyucuların ebedi günahlarının peşinden gitmekle tehdit eden baş düşmana bakın. Onlar ve ait oldukları zümre, tüm mülkiyet sahipleri gibi, özel mülkiyeti hiçe sayan Meclis Kararlarının hayata geçirdiği genel ilkenin dehşet verici

tatbikinin acılarına maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu tür yasalara zemin hazırlayan bu örtülü varsayımın amacı nedir? Bu varsayım, hiçbir insanın, toplumun müsaade ettikleri dışında, alnının teriyle kazandıkları da dâhil kendi mülkü üzerinde hakka sahip olmadığı ve yine toplumun uygun gördüğü ölçüde her türlü mülkiyet hakkını feshedebildiği varsayımıdır. Yalnızca toplumun, kendini oluşturan her bir üyesinin mülkleri üzerinde kati suretle söz sahibi olduğu kabulünden yola çıkan savunma hariç, B'nin çıkarı için A'ya ait olanlara el konulmasını savunacak bir argüman sunulamaz. Ve şimdilerde, alttan alta kabul gören bu düstur açık açık ilan edilmektedir. Sayın George ve arkadaşlarının yanı sıra Sayın Hyndman ve destekçileri söz konusu teoriyi mantık sınırlarına kadar zorluyorlar. Her yıl sayısı artan örneklerle öğrendiler ki, toplumun hakkaniyet çerçevesinde gözardı edebilecekleri hariç bireyin hiçbir hakkı yoktur ve şimdilerde "Vaziyet zorlaşacaktır, fakat bizler öğretiyi daha da ıslah edeceğiz" ve bireyin haklarını topyekûn kaldıracağız diyorlar.

Meseleye biraz uzaktan baktığımızda, yukarıda bahsi geçen güruhların yasama günahları büyük ölçüde anlam kazanmakta ve bunlara yönelik kınamalar hafiflemektedir. Bu günahların kökü, toplumun bir tür imalat ürünü olduğu yanılgısına bağlıdır; hâlbuki toplum bir büyümenin ürünüdür. Ne geçmiş zamanlarda muteber olan irfan, ne de günümüz medeniyeti, kayda değer sayıda insana, topluma dair bilimsel bir kavrayış kazandırmamıştır; idari, dini, sınai, ticari vb. nitelikte olsun, tüm kurumlarının birbirine bağlı olduğu doğal bir yapı olarak toplumu inceleyen bir kavrayış; bir nevi organik bir yapı şeklinde incelen bir kavrayış. Veya şayet bu kavrayış akla gelse bile, gidişat üzerinde etkili olacak biçimde tefekkür edilmemektedir. Aksine, çoğu zaman bir bütün olarak insan ırkı sanki aşçının istediği gibi şekil verip pasta, börek ya da turta yapabildiği bir hamur gibi düşünülmektedir.

Komünistler siyasi yapıyı o ya da bu şekilde isteğe göre şekillendirilmeye izin vermek olarak gördüklerini açıkça belli ediyorlar ve birçok Meclis Kararının altında yatan örtülü mana, ne tür bir düzen ile toplandıkları fark etmeksizin, bir araya kümelenmiş insanların amaçlandığı şekilde aynen devam edecekleri şeklindedir.

Kesinlikle şunu diyebiliriz: Toplumun teşekkül bir yapı değil de, yoğrulabilir bir kütle olarak kabul edildiği söz konusu hatalı kavrayışı dikkate almasak bile, her an bireyin odağına dayatılan unsurlar, bu bireylerin bir insanın davranışlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir yöntemin başarısından şüphe etmesine sebep olacaktır. Tıpkı vatandaş ve yasa koyucunun yaptığı gibi, hane içinde her gün yaşanan olaylar da insanoğlunun benimsediği tavırların öngörüde bulunmaya imkân vermediğini ispatlayan deliller sunmaktadır. Erkek, hanımını idare etme fikrinden vazgeçmiştir ve hanımının onu yönetmesine müsaade etmektedir. Bir gün azarlamayı, bir gün ceza vermeyi, öteki gün ikna etmeyi, bir diğer gün ödüllendirmeyi denediği çocukları, hiçbir yönteme tatmin edici bir karşılık vermemekte ve hiçbir uyarı, annelerinin çocuklara, adamı haksız çıkaran şekilde davranmasının önüne geçmemektedir. Aynı şekilde, ister azarlama ister açıklama yoluyla olsun, hizmetkârlarını idare etmek için kullandığı yöntemler de uzun süre işe yaramıyordu; onların dikkat eksikliği, zamanında iş yapamamaları veya temizlik anlayışlarının yetersizliği veya ukalalıkları sürekli hizmetkârlarını değiştirmeye zorluyordu. Ne var ki, ayrıntıda insanlarla uğraşmanın zor olduğuna inanan bu adamın kitle halindeki insanlarla başa çıkabileceği hususunda kendine güveni tamdır. Binde birinden belki haberdar olduğu, ömründe ancak yüzde birini gördüğü ve çok büyük bir kısmının ait oldukları sınıfların alışkanlıkları ve düşünce tarzları hakkında çok az fikre sahip olduğu insanların, onun öngördüğü şekilde hareket edeceklerinden ve umduğu sonuçlara gideceklerinden oldukça emindir.

Önermeler ve sonuçlar arasındaki bağdaşmazlık garip değil midir?

İnsan, ister ev içindeki arızaların altında yatan imaları gözlemlediğinde, ister tüm gazetelerde yer alan sosyal hayata dair göstergeler hakkında iyice düşündüğünde, bu gösterge ve imaların zihinde canlandırılmalarının bile ne kadar güç bir iş olduğunu anlayıp, insanların yasama işine girerken muazzam bir tereddüt içinde olması gerektiğine kanaat getirebilir. Ancak, söz konusu yasa koymak olduğunda, bireyler hiçbir işte olmadığı kadar kendilerine güvenmektedir. Görevin meşakkati ile bu görevi üstlenenlerin ihtiyatsızlığı arasındaki tezat başka hiçbir alanda bu denli hayret verici düzeyde değildir. Hiç şüphesiz, tüm bildiğimiz kötü fikirler arasında belki de en kötüsü, ayakkabıcılık gibi basit bir zanaat için bile uzun bir çıraklık dönemini gerekli görürken, bir milletin kanunlarını tesis etme işinin çıraklık süreci gerektirmeyen tek iş olmasıdır!

Bahsin sonuç kısmını toparlarken, insanlara ya refah getiren ya da insanların sefaletini kamçılayan ve ömürlerini kısaltan, ikisinin arasında olamayan kanunlar getirmek suretiyle milyonlarca insanla uğraşmak gibi muazzam ve dehşetli bir sorumluluğun altına giren birinin kesinlikle vâkıf olması gereken bir takım aşikâr sırların yasa koyucuların önünde sır olarak durduğunu söylesek mantıkla çatışmış olur muyuz?

Hepsinden önce, ayan beyan ortada olan fakat tamamen göz ardı edilen su götürmez bir gerçek var; kökleri insanın münferit yaşantısındaki davranışlara uzanmayan hiçbir toplumsal davranış yoktur ve söz konusu münferit davranışların kökleri de genel bağlamda hayatta kalmayı sağlayan davranışlara dayanır. Ve şayet söz konusu hayati davranışların *(zihinsel ve fiziksel)* kendi aralarındaki bağıntıları kaotik nitelikte değilse *(ki bu varsayım bizzat hayatın devamlılığı ile çürütülmüştür)*, bunların ortaya çıkardığı davranışla-

rın da tümden kaotik olamayacağı da malumdur. Birbirleriyle temas halinde olan insanlar işbirliği yapmak zorunda olduğunda onların ellerinden çıkan davranışların bir tür düzen takip etmeleri zorunludur. O halde, açıkça görülüyor ki, ifade edilen şekilde ortaya çıkan sosyal düzene ait davranışları incelemeyen bir kişinin, toplumu düzene sokma görevini üstlendiğinde hata yapma ihtimali çok kuvvetlidir.

İkinci olarak, gözlem ve deneyden mahrum bir muhakemeyi bir kenara koyacak olursak, toplumları aralarında kıyaslamak suretiyle yasa koyucuların şu çıkarıma ulaşmaları şarttır. Toplumsal teşekküllerin teferruatına yönelmeden önce, bunların doğal bir tarihi süreçten geçip geçmediklerini araştırmak gerekir ve bu araştırmayı bir sonuca bağlamak adına, sosyal yapıların hangi alanlarda birbirleriyle uyuştuğunu görmek için en basit toplumlarla işe başlamak gerekir. Ufak çaplı kapsamda yürütülen bu tür bir karşılaştırmalı sosyolojik çalışma başlangıcın tekdüzeliğine dair zengin deliller sunar.

Şeflik makamının doğal mevcudiyeti ve savaşın getirdiği şeflik otoritesinin ortaya çıkışı; büyücü doktorların ve papazların her yerde yükselmeleri; her yerde aynı temel nitelikleri taşıyan tarikatların varlığı; emek dağılımının erken tarihlerde ortaya çıkan ve kademeli olarak daha belirgin hale gelen belirtileri; kitlelerin savaş nedeniyle tekrar tekrar bir araya gelmesi ile ortaya çıkan siyasi, dini, sınai nitelikli çeşitli ihtilatlar; tüm bunlar insan topluluklarını birbirleri ile kıyaslayan birisine, tüm istisnai nitelikler hariç tutulmak şartıyla, onların başlangıç ve gelişim biçimlerinin umumi benzerlikler taşıdığını göstereceklerdir.

Toplumsal teşekkülün bireyin iradesini hiçe sayan ve riayet edilmediği takdirde felaketlere götüren kaidelere sahip olduğunu gösteren yapısal niteliklerin mevcudiyetini gözler önüne sereceklerdir.

Ve sonra, üçüncü sırada, kendi vatanımızda ve diğer ülkelerdeki yasamaların kayıtları sonucunda elde edilen, açıkçası hala dikkatle incelenmeyi bekleyen kılavuz niteliğindeki bilgi yığınları söz konusu.

Burada ve başka yerlerdeki krallar ve devlet adamları tarafından yapılan türlü türlü girişimler, amaçlanan iyilikleri sonuca ulaştırmakta başarısız olmuştur ve beklenmeyen belalar çıkarmışlardır. Yüzyıllar geçtikçe, eskilerine benzeyen yeni kanunlar ve prensipte birbiriyle aynı olan diğer kanunlar da yine umutları suya düşürmüş ve felaketlere yol açmışlardır. Ve hâlâ, ne seçmenler ne de onların seçtiği kişiler, geçmişte insanların refaha ulaştırmaya çalışırken, onları sefalete götüren yasama sürecinin sistematik bir biçimde irdelenmesi gerektiğini akıllarına getirememektedirler. Geçmişten miras kalan yasama faaliyetlerine dair tecrübeler hakkında geniş bir bilgi birikimi edinmeden yasa koyma çalışmaları için ehliyet kazanmanın mümkün olmadığı muhakkaktır.

O halde, başlangıçta sunulan yargıya geri dönecek olursak, bahsedilen çeşitli kümelere dâhil olan hakikatler hakkında kendini yetiştirip yetiştirmemesine bağlı olarak yasa koyucular ahlaki bağlamda suçludur ya da masumdur diyeceğiz. Yıllar süren çalışmalar sonrasında fizyoloji, patoloji ve terapi alanlarında yetkinlik kazanan bir doktor, tedavi ettiği bir hastayı kaybettiğinde suçlu bulunamaz; nitekim doktor elinden geldiğince kendini bu iş için yetiştirmiştir ve sağduyusu doğrultusunda elinden geleni yapmıştır. Aynı şekilde, karar vermesine yardımcı olan kapsamlı ve yöntemsel bilgi birikimine sahip olmasına rağmen uyguladığı tedbirler refah yerine cefa getiren bir yasa koyucu da, muhakemede hata yapmaktan suçlanamaz. Bunun aksine, henüz çıraklık aşamasındaki bir eczacının cahilce yazdığı ilacın sebep olduğu ölümün cezasından beraat edemezse, teklife sunulan bir yasa hakkındaki görüşlerini değerli kılabilmesi için vâkıf olması gereken engin bilgi

birikiminden kısmen ya da bütünüyle yoksun olan bir yasa koyucu, ortaya çıkan sefalet ve ölümlerin sorumluluğundan kesinlikle beraat edemez.

AŞIRI YASAMA (1853)

I

Bu makale ilk olarak 1853 yılının Temmuz ayında, "*The Westminster Review*" adlı kaynakta yayınlanmıştır ve daha sonra Spencer'ın Essays eserinde tekrar basılmıştır: Scientific, Political and Speculative (*Londra ve New York, 1892, üç cilt halinde*).

Temkinli bir düşünürün aklında zaman zaman, sırf ihtimal dâhilinde olduğu için, tartışılabilir her konu hakkındaki görüşlerinin doğru olmasının çok da mümkün olmadığı fikri belirir. "*İşte*", der, "*etrafımda binlerce insan var ve bu insanların o ya da bu konu hakkındaki görüşleri benimkilerden farklı; bazı konularda kısmen değişirken, birçok hususta tamamen bambaşka düşünüyorlar. Her biri de kendi çıkarımlarının doğruluğundan en az benim kendimden olduğum kadar emin. Bazıları çok muazzam bir zekâya sahipler ve ben kendimi olabildiğince yüksek bir seviyede görmeme rağmen, bazılarının benimle denk ve hatta benden üstün olduklarını da kabul ediyorum. Şu halde, her birimiz kendimizi haklı görüyorsak, büyük çoğunluğumuz yanılıyor demektir. Neden ben bu yanılan güruhun içinde olmayayım? Kendimin yanılgı içerisinde olabileceği ihtimalinin idrakinde olmadığım doğru. Ancak bu hiçbir şeyi ispatlamaz; nitekim her ne kadar büyük çoğunluğumuzun hatalı olduğu kesin olsa da, hepimiz hatalı olduğumuzu düşünebilme kabiliyetinden yoksun bir şekilde çabalamaya devam ediyoruz. O zaman, bu şekilde kendime güveniyor*

olmam saçma bir tutum değil midir? Dünyanın dört bir yanındaki insanlar da benzeri bir haklılık hissini yaşamıştır ve on vakadan dokuzunda bu haklılığın doğru olmadığı anlaşılmıştır. O halde, benim kendi yargılarıma bu denli güvenmem saçma değil midir?"

İlk bakışta bu tefekkürün işe yarar sonuçları yokmuş gibi görünse de, hayatımızdaki en önemli süreçlere tesir edebilir ve kesinlikle etmelidir. Her ne kadar günlük hayatımızda, ne kadar güvenilmez olursa olsun ulaştığımız çıkarımları dışa vurmaya mecbur olsak da; evimizde, iş yerimizde, sokakta sürekli olarak hiç tereddüde düşmeyeceğimiz vakalar karşımıza çıksa da; harekete geçmek tehlikeli bile olsa, hiç harekete geçmemenin ölümcül olduğunu görürüz ve sonuç itibariyle, kararlarımızın taşıdığı değerlerle ilgili bu soyut şüphenin kişisel tutumlarımız bağlamında bir tesiri olmaması lazım gelse bile; toplumsal tutumlarımız dâhilinde bu şüphenin etki etmesine büsbütün izin veririz.

Bu noktada artık iradenin pek hükmü yoktur; bununla birlikte doğru kararı vermenin ne kadar zor olduğunu kestirmek mümkün bile değildir. Belli bir tedbirin nasıl işe yarayacağını net bir şekilde anladığımızı zannetsek de, yaşamsal tecrübeler zemininde yukarıda sözü edilen tümevarım yöntemini kullanarak beklentilerimizin doğruluğuna muhalefet eden ihtimallerin ne kadar çok olduğunu kavrayabiliriz. Bu noktada, karşımıza çıkan vakaların çoğunda hiçbir şey yapmamanın daha akıllıca olup olmadığını sorgulamak mantıklı bir davranış haline gelir.

Öz eleştirisine devam eden temkinli düşünür "şayet olayın tüm şartlarının bana ayan olduğu bu kişisel vakalarda bu kadar çok hata yapmışsam, anlaşılmayı imkânsız kılacak kadar çok geniş kapsamlı, çok girift, çok müphem nitelikteki sayısız koşul içeren siyasi meselelerde kim bilir ne kadar çok yanılmışımdır. Hiç şüphe yok ki, bir yerde toplumsal mihnetler, başka bir yerde noksanlıklar mevcut ve şayet yanlış yapmadığımdan emin olsam, derhal bu mihnetleri giderir, noksanlıkları da tamam ederdim. Fakat şahsi

planlarımın ne kadar çok başarısızlıkla sonuçlandığını; tahminlerin nasıl suya düştüklerini, vekillerin ne kadar hilekâr olduklarını, evliliğin bir hüsrana dönüşmesini; yardım etmeye çalıştığım akrabalarımı muhtaç duruma düşürdüğümü; itinayla yetiştirdiğim oğlumun tanıdığım birçok çocuktan daha berbat bir insana dönüştüğünü; canla başla mücadele ettiğim belaların bana muazzam boyutlarda fayda getirdiklerini; tutkuyla peşine düştüğüm şeyleri elde ettiğimde bana ne kadar az mutluluklar getirdiklerini, hayattaki sevinçlerimin büyük kısmının hiç beklenmedik yerlerden geldiğini hatırladığımda; tüm bunları ve bunlara benzer yüzlerce vakayı aklıma getirdiğimde, zekâmın topluma tavsiyelerde bulunacak yeterlilikte olmadığı gerçeğiyle çarpılıyorum.

Ve mihnet dediğimiz, toplumun sadece içinde yaşadığı bir şey değil, içinde büyüdüğü bir şeydir, noksanlıklar ise toplumda kendiliğinden zuhur eden şeylerdir ki zaten hiç öngörülemeyecek biçimlerde bir sürü noksanlığı da barındırır aynı zamanda; şu halde işe müdahil olmanın ne kadar doğru bir karar olduğunu sorgularım.

II

Siyasi üsluplarımızda bu tür nesnel bir tevazuya müthiş bir ihtiyaç var. Her konu hakkında sahip oldukları hükümleri kanunlar dâhilinde tertip etmekten çekinmeyen atalarımıza nazaran çok daha az özgüvenimiz olmasına rağmen çok daha fazla şeye sahibiz. Dini inançlarımızın hatasız olduğu kabulümüz zayıflamış olmasına ve bu inançları daha az pratiğe dökmemize rağmen, aynı derecede şüphe taşıyan diğer inançlarımızı hayata geçirmekten hala geri durmuyoruz. Artık diğer insanları *manevi çıkarları* doğrultusunda zorlamaya yeltenmiyoruz, ancak *maddi çıkarları* uğrunda onlara baskı yapmaya hala kendimizi mecbur hissediyoruz: Bu tutumların her birinin en az diğeri kadar faydasız ve nahoş olduğunu idrak etmiyoruz. Bugüne kadar ortaya çıkan sayısız fiyaskodan bize bunu öğretmeye yetmemiş gibi görünüyor. Günlük gazetelerden birini elinize aldığınızda, muhtemelen liderlerden birinin Devlet kurumlarının yolsuzluklarını, ihmalkârlıklarını ya da hatalı yönetimlerini ifşa ettiğini göreceksiniz. Gözünüzü bir yandaki sütuna çevirdiğinizde ise, Devlet gözetimlerinden birinin daha kapsamının genişletilmesi yönünde öneriler okumanız kuvvetle muhtemeldir. Dün Koloniler Bakanlığı (*Colonial Office*) hakkında çirkin bir ihmalkârlık suçlaması yapıldı. Bugün Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın beceriksizlikleri ile alay ediliyor. Yarın ile ilgili akla gelen soru "*Daha fazla kömür madeni müfettişi olması gerekmez mi?*" şeklindedir. Bir zaman Sağlık Bakanlığı'nın gereksiz olduğu şeklinde şikâyetler yükseliyor ve başka bir zaman demiryolları ile ilgili daha fazla düzenleme getirilsin diye bağrışlar yükseliyor. Kulaklarınız hala Yüksek Mahkeme'ye yönelik istismar suçlamaları ile yankılanırken ya da Dini Mahkemelerin ayan be-

yan ortalığa dökülmüş günahları için beslediğiniz öfkeden yanaklarınız kızarırken, bir anda "*ilmi ruhbanlık*" teşkilatı oluşturulması önerisiyle karşılaşıyorsunuz. Turistlerin birbirlerini öldürecek raddede itişip kakışmalarına izin veren polis memurlarının öfkeyle mahkûm edilmelerine şahit oluyoruz.

Bir gemi kazası haberini okumak yerine, devlete bağlı müfettişlerin gemilerde her zaman suya indirmeye hazır filikaları denetlemesini isteyen ısrarcı talepleri okuduğunuzda, resmi düzenlemelerin güvenilmez olduğunu gösteren neticeler arıyorsunuz.

Sonuç itibariyle, tarih her gün başka bir hatayı kaydederken, yine her gün istenen sonuçlara ulaşabilmek için Meclis Kararları ve memurlardan oluşan ekiplere ihtiyaç olmadığı fikri yeniden alevleniyor. İnsanoğlunun bu daimi imanının bundan daha iyi görülebildiği bir alan yoktur. Toplum var olageldiğinden beri hayal kırıklıkları bize "*yasama kurumuna güvenmeyin*" diye vaaz ediyor ve hala bu kuruma karşı beslenen güvende dişe dokunur bir azalma olmamıştır.

Devlet, üzerine düşen kesin görevleri etkin bir biçimde yerine getirdiğinde, daha fazla görevler üstlenmesi babındaki bu hırs mazur görülebilir.

Devletin kusurlu adli idaresi; sonu gelmeyen ertelemeleri ve açıklamadığı harcamaları; tazmin etmek yerine tahrip ettiği meseleler; hami olması gerektiği yerde zalim olduğu vakalarla ilgili olarak ses çıkarılmadığı zaman; kafaları karıştıran saçmalıklarını; her İngiliz vatandaşının bildiğini farzettiği ancak bir tek İngiliz'in bile haberdar olmadığı 20.000 adet yasasını; olası her ihtimali göz etmek adına başvurduğu, ancak başta hazırlandıklarından bile daha fazla yasal boşluklara sebep olan yöntemlerini öğrenmediğimiz zaman; ufak tefek tüm değişiklikleri yeni yasa çıkararak gerçekleştirdiği ve daha birçok yasayı da farklı biçimlerde etkilediği sistemdeki ahmaklıkları; ya da Yüksek Mahkeme avukatlarının

bile kurallardan bihaber kalmasına sebep olacak kadar çok değiştirdiği, kısıtladığı, genişlettiği, feshettiği ve düzenlediği ardı arkası kesilmeyen Yüksek Mahkeme kaideleri babındaki saçmalıkları gözler önüne serilmediği sürece; İrlanda'daki arazi düzenleme sistemi kapsamında, "*değilleme araştırması*" için 6.000£ harcanması gibi hayretler verici gerçeklere afallamış gözlerle bakmadığımız sürece; şalgam çalan aç bir berduşu mahkûm ederken, muazzam yolsuzlukların faili olan demiryolları idarecisine hiçbir ceza vermemesi gibi korkunç tutarsızlıkları ortaya çıkarmadığımızda; kısacası, Devletin yanına yaklaşılmayacak kadar hain, zalim ve kaygı verici yönlerini görmek yerine, hem hâkim hem de müdafi olarak gösterdiği etkinliği öne çıkardığımızda, onun elinden başka faydalar geleceği yönündeki umutlar kamçılanacaktır.

Yahut Devletin adli işlevlerindeki başarısızlıklarına rağmen, askeri alanlarda olduğu gibi, farklı hususlardaki liyakatli faaliyetleri ortaya konduğu takdirde, yine Devletin etki alanının genişletilmesi bir şekilde meşru gösterilecektir.

Devletin, kendi birliklerine ağır ve etkisiz tüfekler, kocaman başlıklar, gereksiz seviyede ağır sırt çantaları ve cephanelikler, bir de düşmanın keskin nişancılarının işini hat safhada kolaylaştıracak renkli kıyafetler yerine, akla yatkın teçhizatlar verdiğini farzedin; yığınlarca gereksiz memuru maaşa bağlayıp, yılda 4.000£'a mal olan ve oturduğun yerden para kazanan albaylıklar oluşturup, değer sahibi kişileri ihmal etmek ve yetersiz insanları yüceltmek yerine, düzgün ve iktisadi bağlamda idareli bir teşkilat oluşturduğunu düşünün; tıpkı Asden'de olduğu gibi yüzlerce askerin çürüğe çıkmasına neden olan barakalara doluşturmak yerine veya doksan beş kişinin hayatını kaybettiği Loodianah'taki gibi içinde barınanların üstüne yıkılan sığınaklar yerine, askerlerine her zaman en iyi konaklama koşullarını sağladığını; yeri geldiğinde birliklerini çıplak ayak yürümek, onlara yamalı giysiler giydirmek,

kendi mühendislik araçlarını bulmak ve Peninsular seferinde olduğu gibi aç karnına savaşmak zorunda bırakmak yerine, gerçek muharebelerde gerekli idari becerileri sergilediğini farzedin; tüm bunları zihninizde canlandırın ve belki o zaman daha fazla Devlet kontrolü talebi haklı çıkarılacaktır.

Devlet her alanda işi eline yüzüne bulaştırmasına rağmen, tek bir vakada başarılı olsaydı (*sadece bahriye idaresinde liyakat göster-seydi*), iyimser birileri Devletin başka alanlarda da muvaffak olabileceği yönünde yığınla mazeret üretecekti. Yelken açamayacak olan, daha uzun olması gereken, düzgün bir motoru bulunmayan, üzerindeki silahları taşıyamayan, deposu olmayan ve iskartaya çıkması gereken perişan gemiler hakkındaki raporların hiçbirinin doğru olmadığını kabul edelim; *Megœra* adlı geminin Ümit Burnu'na standart bir ticari buharlı gemiden iki kat daha uzun sürede ulaştığını, *Hydra* gemisinin üç kat daha fazla yakıt harcadığını ve pompaların gece-gündüz çalışmak zorunda kaldığını ya da *Charlotte* askeri gemisinin 75 günlük erzakla yola çıkıp, üç ayda varış noktasına ulaşabildiğini, *Harpy* adlı geminin ölümden dönmek suretiyle Rio'dan anavatana 110 günde geldiğini söyleyenlerin bir avuç iftiracı olduğunu varsayalım; yetmişlik amiraller, keyfi gemi inşaları ve üstünde oynanmış tersane hesapları hakkında söylenenlerin asılsız söylentiler olduğunu farzedip kulak asmayalım; Goldner'ın salamura et meselesini bir masalmış gibi yazıp geçelim, ve Profesör Barlow, Deniz Kuvvetleri'nin deposundaki "mevcudiyetin hiç değilse yarısının gereksiz" olduğunu bildirdiğinde hata yaptığını düşünelim; diyelim ki, tüm bu suçlamalar asılsızdır. O vakit, tüm adli ve askeri yönetim zafiyetlerine rağmen, daha fazla devlet müdahalesini savunanların siyasi hayalleri için yine zemin hazırlanmış olacaktır.

Her nasılsa, vaziyet bu haldeyken, insanlar kıssadan hisseyi tersten okumuş gibiler. Yeni vazifeleri etkinliği ispatlanmış kurumlara değil de, ihmalkâr ve beceriksiz kurumlara veriyorlar.

Özel girişimciler fazlasıyla icraatte bulunmuştur ve çok da başarılı olmuşlardır. Taşra yerleşkelerini temizleyen, sularını tahliye eden, gübre temin eden ve kasabalar inşa eden özel girişimcilerdir; madenleri kazıp çıkaran, yolları döşeyen, kanallar açan ve demiryollarını dolduranlar özel girişimcilerdir; sabanı, dokuma tezgâhlarını, buharlı motorları, matbaa preslerini ve daha birçok makineyi icat edip mükemmelliğe ulaştıran da onlardır; gemilerimizi, fabrikalarımızı tersanelerimizi inşa edenler; bankaları, sigorta şirketlerini ve gazeteleri kuran; buharlı gemi kafileleri ile denizleri ve telgraf hatları ile toprağın üzerini kaplayanlar özel girişimcilerdir. Tarımı, her türlü imalatı ve ticareti bugünkü düzeye taşıyan ve bugün sürekli daha hızlı bir şekilde geliştiren özel girişimcilerdir. Binaenaleyh, onlara itimat edilmiyor. Diğer taraftan, birçoklarını felakete sürükleyen, başkalarını kandıran ve yardıma en çok muhtaç olanları korkutacak şekilde görevlerini icra eden Devlettir. Milli savunma meseleleri o denli savurgan, buna rağmen bir o kadar faydasız şekilde idare edildiği için her gün başka bir şikâyet, itiraz ya da hiciv peyda olmaktadır. Millet hizmette kusur etmedikçe, devlet en geniş kamu mülkiyetlerinden birinin gelirlerine el koymaktadır. Binaenaleyh, devlete itimat edilmektedir. Uslu ve sadık uşak hakir görülmekte ve işe yaramaz olanın istidadı birken ona çıkarılmaktadır.

Söz konusu mesele, bazı yönlerden bu minvalde tezahür etmezken, bir açıdan bakıldığında çok daha vahim bir durumdadır. Nitekim yeni bir vazife eskisi ile aynı nitelikte değildir; ancak çok daha zordur. İdare makamı asıl görevlerini nasıl berbat bir şekilde terk ettiyse, kendisine verilen diğer görevleri de daha beter bir şekilde terk edeceği kuvvetle muhtemeldir.

Bireysel ya da ulusal kapsamda olması fark etmeksizin, Devlet'in kendi tebaasını koruması çok teferruatsız ve oldukça basit bir konudur; doğrudan ya da dolaylı olarak tabi olanların münferit faaliyetlerini idare etmek son derece karmaşık bir meseledir.

Her insanın kendi menfaati peşinde koşmasını sağlayacak imkânların aksamamasını garanti altına almak kendince bir işken, o insanlar adına onların menfaatini gözetmek bambaşka bir iştir. İlk sıradakini düzgün bir biçimde yapmak için Devlet'in sadece vatandaşlarının faaliyetlerini gözetmesi yeterlidir; haksızlıklara mahal vermemesi; gerektiğinde hakemlik yapması ve zararları telafi etmesi kâfidir.

İkinci sırada zikredilen işi etkili bir biçimde yapmak için ise dört bir tarafta gayret göstermesi gerekir; tüm insanlarını ihtiyaçlarını onlardan daha iyi bilmesi; özetle, insanüstü güçlere ve akla sahip olması gerekir.

Sırf bu yüzden bile, şayet Devlet kendine düşen alanlarda başarılı olsaydı, bu alanları genişletmeye yetecek nitelikte bir yetki söz konusu olmayacaktı; ancak Devlet'in, kendisine bırakmaktan başka çaremizin olmadığı bu basit vazifeleri bu denli berbat bir halde terk ettiğini görünce, daha karmaşık nitelikteki vazifeleri daha iyi bir halde terk edeceğine pek ihtimal verilmediği doğrudur.

Bakış açısını istediğimiz gibi değiştirsek bile, aynı sonuç karşımıza çıkacaktır. Eğer Devlet'in öncelikli görevini bireyleri başkalarına karşı korumak şeklinde tanımlarsak, o halde Devlet'in diğer faaliyetleri bireyi bireye karşı korumak olarak görülebilir. Bireyi kendi aptallıklarına, kendi aymazlıklarına, kendi tedbirsizliklerine, düşüncesizliklerine ya da diğer kusurlarına karşı; yapılması gereken bir işi yapmak için yeterli becerilere sahip olamayışına karşı korumak olarak tanımlanabilir.

Bu sınıflandırma ile ilgili bir sorun yok. Nitekim bir insanın arzuları ile bu arzuların tatmin edilmesi arasındaki tüm engeller, açıkça görüleceği üzere, başka bir insanın muhalif arzularının getirdiği engellerdir ya da insanın kendi acziyetinden kaynaklanan engellerdir. Bahsi geçen muhalif arzular hakkaniyete uygundur,

en az ilk tarafın arzuları kadar tatmin edilme hakkına sahiptirler ve bu nedenle gölgede bırakılamazlar. Hakkaniyete uygun olmayan, Devlet'in arzulara sınır koymasıdır. Dolayısıyla, Devlet'in faal olabileceği bir diğer alan, bireyi kendi mahiyetinin getirilerinden veya başka bir ifadeyle bireyi kendisinden korumak olabilir. Bu prensiple ilgili hemen bir yorumda bulunmadan ve konuyu sadece bunun uygulanabilirliği ile sınırlı tutarak, söz konusu önerge en basit haline indirgendiğinde nasıl bir tablo ortaya çıkacağını inceleyelim. İnsan, hepsi benliği korumak için bir araya gelmiş olan dürtülerin, duyguların ve algıların zaptı altındadır. Bunların her birinin olağan eylemleri, kendilerine özgü miktarda haz sağlar; eylemsizlikleri ise az ya da çok miktarda acıya sebep olur. Söz konusu becerilerle donatılanlar gerektiği oranda refaha erer ve çoğalırlar; yeterli donanıma sahip olmayanlar yok olma eğilimindedir. Ve insan teşekkülünün genel mahiyetli başarısı, dünya nüfusunun bugün ulaştığı noktaya ve medeni hayata ait karmaşık araçların ve düzenlemelerin geldiği aşamaya bakarak görülebilir. Bununla birlikte, güdülerden müteşekkil bu teçhizatın belli başlı alanlarda kusurlu işlev gösterdiği yönünde serzenişler de mevcuttur.

Bir yandan insanoğlunun bu teçhizat sayesinde gerektiği şekilde bedensel ihtiyaçlarını karşıladığı, barınak ve giyecek temin ettiği, evlenip, çocuklarının bakımını sağladığı ve çok daha önemli ticari ve sınai kurumlar tesis ettiği herkesçe kabul edilir; ancak temiz hava, daha fazla ilim, temiz su, güvenli seyahat ve benzeri eksiklikleri gereğince temin edip edemediği de tartışmaya açıktır. Ve bu eksikliklerin daimi olduğunu farzedersek, bazı ek araçların istihdam edilmesi gerektiği bahsi açılacaktır. Dolayısıyla, tüm insan kitleleri içerisinde, yasaları oluşturan belli sayıda bir güruh söz konusu hedeflere ulaşmayı sağlayacak malumata vakıf hale getirilmelidir.

Bu şekilde yetiştirilen parlamenterler (*ki ortalama düzeyde bunların hepsi, tıpkı genel bağlamda tüm insanların olduğu gibi, söz konusu güdüsel teçhizat babındaki eksikliklere sahiptirler*) üstlerine düşen görevi münferiden yerine getiremeyecekleri için, bu görevleri icra etmek adına yardım alacaklar; komisyonlar, kurullar, konseyler ve memur kadroları kuracaklar ve yine aynı şekilde sorunlu faaliyet gösteren kusurlu insanlardan müteşekkil kurumlar oluşturacaklardır.

Peki, basit nitelikteki vekâlet sisteminin başarılı olmadığı bir alanda, bu karmaşık vekâlet sistemi neden şimdi başarıya götürsün? Vatandaşların kendiliğinden kurdukları sınai ve ticari kuruluşların yanı sıra hayır kurumları, doğrudan vekil tayin edilen kurumlardır; memurları atamakla yükümlü parlamenterlerin seçilmesiyle ortaya çıkan söz konusu devlet kurumları ise dolaylı vekil tayin edilen kurumlardır. Ve umulan odur ki, bu ikili vekâlet süreci sayesinde, tekil vekâlet süreci ile elde edilemeyecek olan başarılara imza atılabilsin. Bu umudun temeli neye dayanır? Parlamenterler ve onların *çalışanları*, çözülmesi gereken söz konusu sıkıntıları ve karşılanması gereken ihtiyaçları diğerlerine nazaran daha derinden kavramaları mıdır? Pek muhtemel değil; nitekim bu şahıslar makamları gereği söz konusu sıkıntılardan ve ihtiyaçlardan son derece uzaktırlar. O halde, bu şahısların asıl güdüleri ikincil bir güdü ile yani halkın memnuniyetsizliği ve görevden kesin bir şekilde azledilme korkusuyla mı değiştirilmiştir? Çok zor; zira vatandaşların doğrudan güvence altına alacak şekilde organize olamayacağı küçük menfaatleri, onlar, işe yaramaz uşaklar peyda etmek suretiyle dolaylı olarak güvence altına alacak şekilde organize olamayacaklardır. O zaman, bu Devlet temsilcileri, başka hiçbir dürtü ile yapmayacakları görevleri, vazife şuuru ile yapacakları için midir? Açıkçası, elimizde kalan tek olası seçenek budur. Daha fazla devlet müdahalesinin savunucusu olanların tutunmak zorunda oldukları önerme, insanların şahsi menfaatler

uğrunda bir araya getirmeyeceği unsurların, geri kalanların menfaati için devletin tayin edeceği miktarlarda bir araya getirilebileceğidir. Devlet adamları ve onlara tabi memurlar komşularını kendilerinden de çok severler! Devlet erkânının işledikleri hayırlar, vatandaşın bencilliklerine üstündür!

Tevekkeli değil, her gün parlamenterlerin işledikleri liyakatsizliklere yenileri eklenip duruyor. Kömür madenlerindeki patlamalarla birlikte, maden müfettişi artıyorsa, bu sadece mevcut hatalı yöntemlerin tabii bir sonucudur.

Sunderland'deki gemi sahipleri, Ticaret Filosu Yasası'nın (*Mercantile Marine Act*) tam anlamıyla bir fiyasko olduğundan" avazları çıktığı kadar şikâyet ediyorlarsa ve aynı zamanda, bu yasadan etkilenen diğer güruh (*gemiciler*) geniş çaplı grevlerle serzenişlerini ifade ediyorlarsa; bu, tecrübeye sahip bir bencil yerine, teoriye sahip bir hayırsevere güvenmenin ne kadar aptalca olduğunun bir örneğidir.

Her alanda bu tür vakalar bekleyebiliriz ve her alanda bunlar karşımıza çıkar. Mühendis kesilen Hükümet, vekillerini, yani Atık Su Komisyonu'na (*Sewers' Commission*) Londra'nın atık sularını tahliye etme görevi veriyor. Yakın bir tarihte Lambeth, atık su tahliyesinin çok ağır maliyetlere sebep olacağını ve hiçbir fayda sağlamayacağını söylemek için heyet gönderiyor. Beklemekten usanan Bethnal Green, "*bölgenin kanalizasyon sistemini genişletmenin en etkili yollarını istişare etmek için*" toplantı çağrısında bulunuyor. Ta ki harekete geçene kadar daha fazla para vermemekle tehdit eden Wandsworth'ta şikâyetler yükseliyor. Camberwell aidat getirilmesini ve tahliye işini şehrin kendi kendine halletmesini teklif ediyor.

Bu süre zarfında, Thames nehrini arındırmak adına hiçbir ilerleme yok; haftalık raporlar ölüm oranlarının arttığını gösteriyor; Meclis'te Komisyon yandaşlarının elinde, gelen sert eleştirileri

dindirmek adına iyi niyetten başka bir şey mevcut değil ve nihayetinde, umutları tükenen vekiller, tüm planlarıyla birlikte Komisyonu sessizce emekliye ayırmak için seve seve bir sebebe sarılıyor.

Devlet gayrimenkul müfettişi olduğunda ise, mühendislik yaptığı zamandan belki biraz daha iyi iş çıkarmıştı; Büyükşehir Yapıları Yasası'na (*Metropolitan Buildings' Act*) göz atabilirsiniz. Hâlâ zaman zaman yeni evlerin yıkıldığı bir vakadır. Bayswater'da iki tane ve daha yakın tarihlerde Pentonville hapishanesi yakınlarında bir tane daha bina yıkılalı birkaç ay oldu: Tüm bunlar, kanunla belirlenen kalınlık, çelik çember bağlantıları ve denetçilere rağmen oldu. Müfettiş onay verdikten sonra iç katmanın sökülmesine imkân verecek şekilde, iki yüzeyi birbirine sabitlemeden duvar inşa etmeye müsaade eden bu aldatıcı güvenlik tedbirlerini şart koşan kişiler bunlardan asla ders çıkarmamışlardır. Bu kişiler, tecrübeyle sabit kesin miktardan daha fazla tuğla kullanmaya mecbur bırakarak, sadece kaliténin aynı oranda, yavaş yavaş bozulmasını kesinleştirdiklerini de yine asla öngörememişlerdir. Devletin emniyetli yolcu gemileri garantisi, emniyetli evler için verdiği güvenceden daha evla değildir. *Amazon* adlı gemide çıkan yangın ya sağlıksız inşa ya da kötü istifleme sebebiyle çıkmış olmasına rağmen, bu gemi denize açılmadan önce Deniz Kuvvetleri'nden onay belgesi almıştır. *Adelaide* gemisi her ne kadar resmi onay almışsa da, ilk seferinde dümeninin düzgün işlemediği, pompalarının işe yaramadığı, lombar kapaklarından kamaralara su sızdığı ve kömür kazanlarının iki kere yangına sebebiyet verecek kadar yüzeye yakın monte edildiği ortaya çıktı. Deniz yolculuğuna uygun olmadığı sonradan anlaşılan *W. S. Lindsay*, devlet kurumlarının iznini almıştır ve pek tabii geminin sahibi hariç, insanların hayatını ciddi manada riske atarak denize açılabilirdi. Aslen Devlet tarafından inşa edilmiş olan *Melbourne* gemisi (*ki bu geminin Lizbon'a varması yirmi dört gün sürmüştür ve sonrasında da baştan aşağı tamir edilmesi*

için limana çekilmiştir) güya hakkıyla teftiş edilmişti. Ve son olarak, meşhur *Australian* gemisi, üç defa boş yere sefere çıkma teşebbüsünde bulunmadan önce, sahibinin ifadesine göre "*devlet müfettişi tarafından tam onay*" almıştır. Kara taşımacılığında yürütülen benzeri gözetimler de yine emniyet sağlamakta başarısızdır. Yıkılıp, bir trenin Dee nehrine düşmesine sebep olan Chester'daki demir köprü, resmi yetkililerin teftişinden geçmiştir. Bu teftişler, Güney Doğu'da inşa edilen bir sütunun, kafasını fayton camından çıkaran bir adamı öldürmesine engel olmamıştır. Olaydan on gün önce Devlet onayı alan bir tren de, yakın zamanda Brighton'da infilak ederek yine ölüme sebep olmuştur. Tüm vakaları bütünüyle ele alarak, söz konusu denetim sisteminin demiryolu kazalarındaki artışın önüne geçmediğini söyleyebiliriz; kimse unutmasın ki, bu artış bizzat sistem ortaya çıktıktan sonra baş göstermiştir.

III

"*Pekâlâ; bırakalım Devlet çuvallasın. Ancak elinden gelenin en iyisini yapabilir. Şayet başarılı olursa ne ala; başarısız olursa ne zararı olacak? Harekete geçip, muvaffakiyete bir imkân tanımak kesinlikle hiçbir şey yapmamaktan yeğdir.*" Bu savunma karşılığında verilecek yanıt, maalesef ki, yasama müdahalelerinin ortaya koyduğu sonuçlar sadece kasıtlı değil, kasıtsız zararlar da taşır. Meclis Kararları sadece başarısız olmakla kalmaz; durumu daha beter hale getirirler. Zulmün yasaklanan kuramlara yardımcı olduğu ve yasamanın genllikle yapılmak istenenin tam aksine sebep olduğu bilinen bir gerçektir ki bu durum son dönemde Gervinus'un eserinin yasaklanmasında tekrar görülmüştür. Büyükşehir Yapıları Yasası'nda da aynısı zuhur etmiştir. Son dönemde, Londra'nın tüm mahalleleri tarafından oybirliğiyle karar verilip, Sir William Molesworth'a sunulduğu üzere, söz konusu yasa "*sağlıksız yapıları teşvik etmiş ve büyükşehrin banliyölerinin medeni bir ülkenin yüzünü kızartan binlerce yıkık virane ile dolup taşmasına ön ayak olmuştur*". Taşra köylerinde yaşananlar da bundan farksızdır. 1845 tarihli Nottingham Özelleştirme Yasası (*Nottingham Inclosure Act of 1845*), inşa edilecek olan binaların yapısını ve bu binaların her biri için ayrılacak bahçe veya avluların kapsamını belirlemek suretiyle, işçi sınıfı için zaten mevcut olan evlerle rekabet etmeyi mümkün kılacak kiralarda yeni konutlar inşa etmeyi imkânsız hale getirmiştir.

Bunun sonucunda, 10.000 civarında insan yasa olmadığı takdirde sahip olacakları yeni konutlardan mahrum kaldı ve insan yaşamı için uygun olmayan sefil yerlerde iç içe yaşamaya mecbur bırakıldı ve böylece, zanaatkârlar için sağlıklı barınma koşullarını

temin etme kaygısı güden bu yasa, söz konusu insanları öncesinde olduğundan çok daha beter koşullar altında yaşamaya itti. Yolcu Yasası (*Passengers' Act)* mevzu da pek farklı olmamıştır. Bundan birkaç ay öncesinde, Avustralya göç gemilerinde ortaya çıkan humma salgını *Buorneuf'ta 83, Wanota'da 39, Marco Polo'da 53 ve Ticonderoga'da* 104 can aldı ki, bu salgın devletin gönderdiği gemilerde ve Yolcu Yasası'nın müsaade ettiği sıkı istifleme nedeniyle ortaya çıktı. Bunlara ek olarak, Ticaret Filosu Yasası'nın düzenlediği emniyet tedbirleri de benzer sonuçlar doğurmuştur. Ehil kaptanların çalışmasını garanti altına almak için tertip edilen denetimler, akıllı geçinen ve pratikte hiç deneyimi olmayan adamların ehliyet almasıyla ve bir gemi sahibinin bize demesine göre uzun süreli deneyime sahip, güvenilir insanların geri çevrilmesiyle sonuçlanmış. Bu durumun genel mahiyetteki sonucu ise *gemi kazalarının oranlarının artmasıdır.* Çeşitli vakalarda ortadan kaldırılması gereken sıkıntıları körüklemiş olan Sağlık Bakanlığı'nda da durum aynıdır; mesela, resmi rapora göre yetkililerin aldıkları hijyen tedbirleri yüzünden 1.600 kişiye bulaşan ve 70 kişinin ölümüne sebep olan bir salgının başladığı Croydon vakası buna bir örnektir. Anonim Şirketleri Düzenleyici Yasa (*Joint Stock Companies Registration Act*) yine bunlardan farksızdır. Sayın James Wilson'ın çok da uzak olmayan tarihlerde, hayat sigortası şirketlerini düzenleyici bir komiteye sunduğu ve halkı boş dalaverelerden korumak amacıyla 1844'te kabul edilen, ancak 1845 yılı ve müteakip senelerdeki ahlaksızlara bizzat zemin hazırlayan önergede bunu gördük. Açıkgözlü maceraperestler zerre kadar zorluk yaşamadan hiçbir değer taşımayan projeleri için, özgünlüğü muhafaza etmek için tasarlanan ve insanların da bu amaca hizmet edeceğine inandıkları yasal izinlerden çıkarttılar. Bu kişiler söz konusu izinleri aldıktan sonra, doğal seyir sonucunda belli bir düzeye kadar da halkın güvenini kazandılar ki, başka türlü bu güveni kazanmaları

mümkün değildi. Normal şartlar altında asla gün yüzü göremeyecek olan düzmece firmalar, bu yolla peyda oldular ve yine normal şartlarda bir zarar görmeyecek olan binlerce ailenin hayatı, onları güvence altına almaya çalışan yasal girişimler yüzünden mahvoldu.

Dahası, devlet adamlarının elinden çıkan mevzubahis çözümler gidermeleri gereken sıkıntıları körüklemeseler bile sürekli olarak yeni tali sorunlar yaratıyorlar ve bu tali sorunlar çoğu zaman başlangıçtaki sıkıntılardan daha tehlikeli sorunlar oluyor. Bu durum, burunlarının ucundaki sebeplerin ve en dolaysız sonuçların ötesine bakmayan, tecrübe ile öğrenen politikacılar akımının kabahatidir. Tıpkı eğitim görmemiş kesim gibi onlar da, adetleri üzere, karşılarına çıkan her vakayı sanki sadece bir öncül ve tek bir sonuç varmış gibi kabul ederler. Her vakanın sonu gelmeyen bir olaylar zincirinin parçası olduğunu; kendinden önceki sayısız vakanın bir sonucu olduğunu ve ardından gelecek olan sayısız vakanın tezahüründe rol oynayacağını akıl etmezler. Dolayısıyla, bir zincirin fıtri bağlantılarını ihlal ettiklerinde, sadece zincirin bir sonraki halkasını oluşturan sonucu değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda bu halkanın kısmi sebep olarak bağlanacağı tüm müstakbel sonuçları da etkiledikleri gerçeğini gözden kaçırırlar. Vakaların zincirleme tezahürü ve her halkanın diğerleri ile olan etkileşimi, insanın idrak sınırlarının çok ötesinde bir karmaşa doğurur. En basit olaylar için bile bu geçerlidir. Ateşe kömür atan bir uşak, sadece yanan kitledeki bazı tepkimeleri fark eder.

Öte yandan bir bilim adamı, bu olayda bundan çok daha fazla tepkimenin gerçekleştiğini bilir. Yanmanın etkisiyle sayısız hava akımı ortaya çıktığını ve bu akımlar aracılığıyla evin içinde ve dışında binlerce metreküplük havanın hareket ettiğini bilir. Yayılan ısının etki alanı dâhilindeki tüm unsurlarda genleşmelere ve sonrasında da küçülmelere yol açtığını bilir. Isınan insanların solu-

num hızlarının ve doku kayıplarının değiştiğini; dahası bu fizyolojik değişimlerin ikincil sonuçları olduğunu bilir. Serbest kalan tüm mekanik, kimyasal, termal, elektriksel kuvvetlerin ayrı ayrı ortaya çıkardıkları sonuçları takip edebilseydi; meydana çıkan buharlaşmayı, gazları, ışığı, yayılan ısıyı hesaplayabilseydi; bu verileri tek bir ciltlik kitaba sığdıramayabilirdi. Peki, şimdi, şayet bu kadar basit bir inorganik değişimde bu denli çok ve karmaşık sonuçlar ortaya çıkıyorsa, toplumu etkileyen herhangi bir kuvvetin nihai sonuçların nicelik bakımından ne denli çok ve nitelik bakımından ne denli karmaşık olacağını tahmin etmek bile güçtür.

Sahip olduğu muhteşem düzen, mensuplarının taleplerini karşılamak babında görülen karşılıklı muhtaciyet hali ve her öğesinin sadece emniyet ve refah bağlamında değil, aynı zamanda sıhhat, ruh hali, kültür bağlamlarında da etrafındakilerle etkileşim içinde olduğu göz önüne alındığında, sosyal organizmayı, diğer tüm bileşenlerini öngörülemez bir biçimde etkilemeksizin, tek bir bileşeni üzerinden ele almak mümkün değildir. Kâğıda bir vergi getirirsiniz ve çok geçmeden, tekstilde kullanılan delikli dokuma kartları üzerinden, farkında olmadan desenli ipeklerin de vergilerini bazen parça başına birkaç şiline varacak kadar yükseltmiş olursunuz. Tuğlalara uygulanan gümrük vergisini kaldırdığınızda, bu verginin taşıyıcı sütunların dizilmesi ve tünellerin açılması önünde engel teşkil ederek madencilik sektöründeki tehlikeleri körüklediğini görebilirsiniz.

Anlaşılan o ki, sabunlara vergi koyduğunuzda, yakıcı temizlik malzemelerinin kullanımını ciddi boyutlarda teşvik etmiş oluyorsunuz ve böylece istemeden de olsa, muazzam miktarda giysinin tahrip olmasına yol açıyorsunuz. Dikkatlice tahkik ettiğiniz zaman her bir vakada aslında değiştirmek istediğiniz unsurun ötesinde birçok unsuru etkilediğinizi ve istem dışı etkilediğiniz bu unsurların da daha başkalarını etkilediğini ve böylece tüm cihetlerde yığınla değişikliğin meydana geldiğini görebilirsiniz. O

halde, parlamenterlerin belli başlı sıkıntıları yok etmeye yönelik girişimleriyle sürekli olarak hiç ummadıkları tali sıkıntılar başlatmış olmaları hiç de şaşılacak bir durum değildir. Ne Carlyle'ın en zeki elemanı, ne de onun gibiler bu tali sıkıntıların doğmasına engel olamazdı. Bunlar ortaya çıktıktan sonra nasıl meydana geldiklerini açıklamak gayet mümkün olsa da, önceden sezmek asla mümkün olmaz. Yeni Yoksulları Koruma Yasası kapsamında evsiz insanlara barınma imkânları sağlandığında[25] krallık boyunca o toplu konuttan bu toplu konuta gezinip duran bir avuç avarenin peyda olacağını kimse beklemiyordu.

Geçmiş nesiller arasında çok azı, gayrimeşru çocukların bakımı için kilise tarafından ödenek sağlamanın yavaş yavaş bu çocukların ailelerine küçük çaplı bir servet kazandıracağını ve söz konusu annelerin bu nedenle cazip eş adayları haline geleceğini düşünmüştür; yine aynı devlet adamları mesken yasası sayesinde farklı bölgeler arasında felaket niteliğinde bir ücret eşitsizliği teşkil ettiklerini ve kır evlerini tamamen ortadan kaldırarak, konutların yatak odalarında daha fazla sayıda insanın kalmasına ve en nihayetinde ahlaki ve fiziksel bozulmalara götürecek olan bir sisteme götürdüklerini göremediler.

İngiltere'nin yük tonaj düzenlemelerini bağlayan yasa, ölçümlerin yöntemini düzenlemek amacıyla çıkarılmıştı. Yasayı çıkaranlar, aslında "*cebren ve etkili bir şekilde berbat gemilerin inşa edilmesine ön ayak olduklarını*"; ve "*yasaya uymamanın, yani berbat gemiler yerine idare eder nitelikte gemiler inşa etmenin, İngiliz gemi mühendislerine bırakılan en büyük başarı imkânı olduğunu*" gözden kaçırdılar. Ortaklık yasası ile çok daha muazzam ticari güvenceler hedeflenmişti.

Ne var ki, bugün bu yasanın direttiği sonu gelmeyen yükümlülükler ilerlemenin önünde çok büyük bir engel teşkil etmektedir; küçük sermayedarların ortaklık kurmasını resmen yasaklamaktadır; halk için düzgün konutlar inşa edilmesini ciddi manada

engellemektedir; zanaatkârlar ve işverenler arasındaki münasebetlerin iyileşmesine mani olmaktadır ve işçi sınıfının birikimleri için yaptıkları faydalı yatırımlardan kesinti yaparak, ihtiyatlı alışkanlıkların gelişmesini durdurup, ayyaşlığı teşvik etmektedir. İyi niyetli tedbirler işte bu şekilde, her alanda öngörülemez marazlara sebep olmaktadır. Biranın seyreltilmesini teşvik eden bir ruhsatlandırma yasası; insanları suç işlemeye iten bir serbest yargılama sistemi; sokaktaki işportacıları düşkünler yurduna gitmeye mecbur bırakan bir kolluk kuvvetleri düzenlemesi. Ve sonra, tüm bu aşikâr ve kısa vadeli fenalıklara ek olarak, uzun vadeli ve daha örtülü belalar ortaya çıkmaktadır ki bunların biriken sonuçlarını tahmin edebilsek, muhtemelen çok daha ciddi meseleler olduklarına kanaat getireceğiz.

IV

Ancak bilgi ve idrak düzeyi fark etmeksizin ele alınması gereken konu, bir idarenin kendisine yüklenen çeşitli hedefleri gerçekleştirme *imkânının* olup olmadığı değil, bu hedefleri gerçekleştirebilme *ihtimalinin* varlığıdır. Bu kabiliyet meselesi olmaktan ziyade, bir irâde meselesidir. Devletin mutlak yetkisine rıza gösterip, bize tatmin edici bir hizmet sunacağına dair ne kadar umut besleyebileceğimizi düşünelim. Yasama mekanizmasını çalıştıran hareket halindeki gücü masaya yatıralım ve ardından bu gücün şu an olduğu gibi devlet kontrolündeyken, aksi durumda olacağı kadar tutumlu bir biçimde kullanılıp kullanılmadığını sorgulayalım.

Açıkçası, nasıl ki çeşitli arzular bireyin faaliyetlerini başlatan değişmez dürtüler konumundadır, aynı şekilde, hangi mahiyette olursa olsun tüm sosyal kurumların eylem gücü için bir takım şevk unsurlarına ihtiyacı vardır. Kolektif kapasiteleri kapsamında insanlar, kökeni aralarında müşterek olan arzular, duygular veya zevklere dayanmayan bir ürün ortaya koyamazlar. Et mamüllerinden hoşlanmadıkları zamanlarda, sığır çobanları yoktu, Smithfield yoktu, kasapların dağıtım ağları yoktu. Operalar, filarmoni toplulukları, müzik kitapları ve sokak müzisyenlerinin hepsi müziğe karşı beslediğimiz sevginin var ettiği unsurlardır. Ticari tüzüklere göz atın; Londra şehrinin turist rehberlerini elinize alın; Bradshaw çizelgelerinin fihristlerini, eğitimli cemiyetlerin bildirilerini veya yeni kitap tanıtımlarını okuyun; o zaman, hem bizzat bu yayınların üstünde yer alan, hem de bu yayınların tasvir ettikleri şeylerde, insani arzuların ortaya çıkardığı, insan faaliyetlerinden doğan bir sürü ürün göreceksiniz.

Aynı dürtü altında en muazzamlarından, en naçiz olanına, en karmaşık olanından en basit yapılı olanlara kadar benzeri bir sürü kurum ortaya çıktı; ulusal güvenlik kurumlarından, kavşakları temizleme kurumlarına; günlük mektup dağıtım kurumlarından, Thames'in bataklıklarından çıkan kömür parçalarını toplayan kurumlara; Hristiyanlığın vaazlarını duyurmaktan tutun da, kötü muamele gören hayvanları korumaya kadar her türlü amaca hizmet eden kurumlar; tüm ulusa ekmek üreten kurumlardan tutun da, kafes kuşlarına kanarya otu temin eden kurumlara kadar uzayıp gider.

Demek ki, bireylerin arzuları bir araya geldiklerinde, tüm sosyal kurumların çalışmasını sağlayan eylem gücü haline geliyor; burada sorulması gereken soru: Hangi tür kurum en ekonomik olanıdır? Kendi bünyesinde hiçbir güç barındırmıyorsa ve sadece bir araç niteliğinde varlığını sürdürüyorsa, en verimli aracın hangisi olduğunu bilmemiz gerekir; en az maliyetli olanı ve en düşük miktarda eylem gücü harcayan aracı; arızalanmaya karşı en az hassas olan ve bozulduğunda en hızlı şekilde tekrar işleve giren aracı bilmemiz gerekir. Yukarıda örnekleri sunulan iki çeşit sosyal mekanizmadan, yani kendiliğinden gelişen ve hükümet kaynaklı türden hangisi en iyi olanıdır?

Bu soru üslubu sayesinde kastedilen cevabı kolayca tahmin edilecektir ki bu da en az parçadan müteşekkil olanın en iyi mekanizma olduğudur. Herkesçe bilinen "*Bir iş iyi yapılsın istiyorsan, onu kendin yapacaksın.*" sözü, özel hayatta geçerli olduğu gibi, siyasi yaşamda da geçerli olabilecek bir gerçeği ifade etmektedir. Çiftçilikte kâhya çalıştırmak zarar ettirirken, icara vermenin kâr getirdiğini gösteren tecrübeler, toprak sahiplerinin hesap defterlerinden ziyade milli tarih kayıtlarında daha iyi görülebilmektedir. Destek gruplarından Parlamento üyelerine, Parlamento üyelerinden icra yetkililerine, icra yetkililerinden de kurullara, kurullardan

müfettişlere ve müfettişlerden de astları aracılığıyla gerçek emekçilere aktarılan bu güç devri; doğrudan bir insan topluluğunu, özel şirketleri ve kendiliğinden kurulmuş kurumları istihdam etmek basitliği nedeniyle ne kadar doğru bir seçenekse, bu şekilde her biri sürtüşmeler ve eylemsizlikleri ile gücün bir bölümünü tüketen bir dizi vasıta üzerinden yürütülen işletim tarzı, çetrefilli yapısı hasebiyle o denli kötü bir seçenektir. Aradaki zıtlığı bütünüyle idrak edebilmek adına, bu iki sistemin çalışma şeklini teferruatıyla kıyaslamamız gerek.

Bürokrasi, doğası gereği yavaş işler. Devlete ait olmayan kurumlar tembellik ettiklerinde, halk bu işin çaresine bakar: Bu kurumlarla çalışmayı keser ve nihayetinde daha hızlı olan kurumlar bulur. Bu disiplin çerçevesinde tüm özel kurumlar hızlı hareket etmeyi öğrenirler. Ancak Devlet departmanlarındaki gecikmeleri bu kadar kolay bir şekilde iyileştirmek mümkün değildir. Ömürlük Yargıtay cübbeleri sabırla taşınmak zorundadır; müze katalogları bıkana kadar beklenmek zorundadır. İnsanlar bir tarafta, tek başlarına sadece birkaç ay içerisinde Kristal Saray'ı tasarlayıp, yeryüzüne dikip, sonra içini dolduruyorken, diğer tarafta parlamentonun kendine yeni bir mesken hazırlaması yirmi yıl sürüyor. Bir tarafta özel kişiler, ağızdan çıktıktan birkaç saat sonra müzakereleri her gün basıp, krallığın dört bir tarafına dağıtırken, diğer tarafta Ticaret Bakanlığı tabloları oluşturulduktan bir ay sonra, bazen daha bile uzun süre geçince yayınlanıyor. Ve her yerde durum benzerdir. Bir yerde 1849 yılından beri büyükşehirlerdeki mezarlıkları kapatmaya çalışan ama hala başaramayan Sağlık Bakanlığı var ki bu kurum kabristanlarıyla ilgili projelerde çok uzun bir süre tembellik etmiştir ve nihayetinde bu meseleyi London Necropolis Company (Londra Mezarlık Şirketi) halletmiştir. Başka bir yerde ise, geliştirilmiş botlarının Ordu'da kullanılmasıyla ilgili kesin bir cevap almak için on dört sene Süvari Birliği (Horse Guard) ile yazışmak zorunda kalan bir patent sahibi var.

Bir yerde de Amazon isimli gemi kaza yaptıktan sonra, kayıp tekneleri aratma işini on gün geciktiren bir Plymouth liman amirali var.

Yine bürokrasinin saçmalıkları karşımızda. Her şey doğal seyrinde işlediğinde, tüm vatandaşlar yapabildikleri en uygun şekilde işlev gösterirler. Üstlendikleri görevle ilgili alanda ehil olan kişiler başarıya ulaşırlar ve ortalama koşullarda, verimlilikleri oranında terakki ederler; öte yandan, toplumun da kısa süre içinde anlayacağı gibi, ehil olmayanlar görev vermeyi bırakır, daha kolay bir şeyler denerler. Fakat Devlet kuruluşlarında işleyiş bunun tam tersidir. Buralarda seçimleri belirleyen, herkesin de bildiği üzere, liyakatten ziyade veladet, yaş, arka oda entrikaları ve dalkavukluktur. Şayet *"ailenin" güçlü bağlantıları varsa, "ailenin kara koyunu"* Kilisede kendine bir makam bulabilmektedir. Herhangi bir meslek üzerine çok rezil bir eğitim almış bir genç, Ordu'da pekâlâ muhteşem bir subay olarak görev yapmaktadır. Aklaşmış saçlar veya bir ünvan, deniz kuvvetlerinde terfi almak için deha unsurundan çok daha iyi bir teminattır. Olmaz! Gerçekte, devlet dairelerindeki yetkinlik sahibi adamlar için sahip oldukları üstünlükler çoğu zaman ayak bağı oluyor; amirleri bu adamların sundukları reformları dinlemekten nefret ediyorlar ve onlardan gelen örtülü eleştirilere içerliyorlar. Dolayısıyla, yasama mekanizması çetrefilli bir yapı olmanın da ötesinde, aşağılık parçalardan müteşekkil bir yapıdır.

Bu yüzden her gün başka bir beceriksizliği okuyoruz; kraliyete ait ormanlardan elverişsiz keresteler kesilip tersanelere teslim ediliyor; İrlanda'daki kıtlık sırasında destek idaresi işçileri sahadan çekmek gibi bir yönteme başvuruyor ve gelecek mahsulün dörtte bir oranında azalmasına sebep oluyor; bu yüzden üç farklı dairede patent dosyalaması yapılıyor ve hiçbirinde fihrist tutulmuyor. Avam Kamarası'nın havalandırmasındaki teferruatlı arızadan, her

zaman yanlış katlanmış bir şekilde gelen *The London Gazette*'in yayınlanmasına kadar her yerde bu beceriksizlik kendini göstermektedir.

Bürokrasinin başlıca niteliklerinden birisi de müsrifliğidir. İdari makamlarında, Ordu'da, Deniz Kuvvetleri'nde ve Kilise'de ihtiyaç duyulandan çok daha fazla memur istihdam edilmektedir ve bu memurlardan hiçbir işe yaramayan bazılarına haddinden fazla maaş ödenmektedir. Atık Su Komisyonu'nun yaptığı çalışmalar, Sir B. Hall'un da belirttiği üzere, planlanan harcamaların yüzde 300 ile 400 daha fazlasına mal olmuş; bununla beraber idari giderler harcamaların yüzde otuz beş, kırk ve kırk beşine denk gelen seviyelere ulaşmış. Ramstage Limanı vekilleri (*ki bu limanın tamamlaması da bir asır sürmüştür*), 5.000£'un yeterli olacağı ispatlanmış olan işler için yılda 18.000£ harcamaktadırlar. Sağlık Bakanlığı, denetimi altındaki tüm kasabaları kapsayacak yeni bir çalışma başlatıyor ki bu çalışma, Bay Stephenson'un demeçlerinden anlaşıldığı gibi ve her mühendis çırağının da bildiği üzere, su tahliyesi faaliyetleri açısından hiçbir fayda sağlamayacak bir harcamadır. Söz geçen devlet kurumları, özel sektördeki girişimcileri tasarruflu davranmaya mecbur bırakan bir etkiye maruz kalmazlar. Tüccar ve esnaf kesimi, topluma düşük maliyetlere hizmet vererek başarı kazanmaktadır. Bunu beceremeyenler ise yerlerini, becerebilenlere bırakmaktadır. Onlar müsrif tutumlarının ceremesini millete çektiremezler ve bu yüzden de müsriflik edemezler. Kâr getirmesi beklenen bir işte, tıpkı Hindistan Hükümeti'nin mühendislik departmanının yaptığı gibi sermayenin yüzde kırk sekizini sırf teftiş için harcamanın bir getirisi olmaz ve bunu bilen Hindistan'daki demiryolu şirketleri, teftiş harcamalarını yüzde sekizle sınırlandırmanın yolunu buluyorlar. Bir esnaf gelirlerinin 6.000.000£'a yakın kısmını hesaplarının dışında tutmaz, öte yandan Meclis devlet hazinesine giden hesaplarda bu miktarın hesaptan düşülmesine göz yumar. Bir fabrikayı gezdiğinizde,

itina veya felaket şeklindeki keskin seçeneklerin her kuruşun tasarrufunu yapmaya mecbur bıraktığını görürsünüz; ulusal limanlarımızdan birini ziyaret ettiğinizde, karşınıza çıkan savurganlıklarla ilgili yapacağınız yorumlara, pervasızca söylenen "Devletin malı deniz." şeklindeki amiyane bir deyişle cevap alırsınız.

Bürokrasinin kusurlarından bir tanesi de değişen şartlara uyum sağlamamasıdır. Faaliyetlerini acil durumlar doğrultusunda hızlı bir şekilde düzenleyebilen özel girişimcilerin aksine; beklenmedik bir talebi nasıl karşılayacağını hemen bulabilen dükkân sahiplerinin aksine; istisnai bir yolcu akını olduğunda vagon sayılarını iki katına çıkarabilen demiryolu şirketlerinin aksine; yasanın ortaya koyduğu araçlar, koşulların çeşitliliği karşısında emrolunan rutininde ve her zamanki hızıyla hantal faaliyetlerini sürdürür.

Doğası gereği sadece standart taleplere karşılık verebilir ve sıra dışı bir talep karşısında kaçınılmaz bir şekilde başarısız olur. Sokağa adımınızı atıp da, herhangi bir tezatla karşılaşmamanız işten bile değil. Mevsim yaz mı? O zaman su arabalarının hava şartlarını neredeyse hiç hesaba katmadan önceden belirlenen güzergâhlarında gezindiklerini göreceksiniz; bugün zaten nemli olan yolları tekrar sularlar ve yarın toz duman olmuş yollara fazladan bir damla bile bahşetmeden su verirler. Mevsim kış mı? Çamurun miktarı doğrultusunda çöpçülerin ne sayısında bir değişiklik olur ne de faaliyetlerinde ve şayet çok fazla kar yağarsa, ana arterler en az bir hafta geçişe elverişsiz halde kalır, hatta Londra'nın merkezinde bile acil durumu aşmak için herhangi bir gayret sarf edilmez. Doğrusu son dönemlerde çıkan kar fırtınası, otobüsler ve taksiler üzerinde yarattığı etkiyle, bu iki kurumun düzenini yüz seksen derece zıt yönde etkiledi. Yasayla belirlenmiş bir tarifleri olmayan otobüsler, fazladan atlar bağladılar ve ücretlerini arttırdılar.

Öte yandan bir Meclis Kararı ile ücretleri sınırlandırılan (ki bu sınırlandırma her zamanki ileri görüşsüzlük yüzünden bu tür

bir olasılığı asla hesaba katmamıştır) taksiler ise, çalışmayı reddetmişler ve tüm durakları ve istasyonları terk etmişlerdir; bahtsız yolcuları ellerinde bavullarıyla en iyi ihtimalle yürüyerek eve gitmek zorunda bırakmış ve en çok lazım oldukları zamanda hiçbir fayda sağlayamamışlardır.

Bürokrasi, duyarsız düzen anlayışıyla sadece ciddi külfetlere yol açmakla kalmaz, aynı şekilde muazzam adaletsizliklere de zemin hazırlar. Örneğin, şu taksi mevzusunda yapılan yasa değişikliği sonucunda, daha öncesinde tanesi 10£ ila 12£'a satılabilen eski taksiler artık satılamamaktadır ve külüstüre çıkmak zorundadırlar ve yasama, bu şekilde taksi sahiplerinin sermayelerinin bir kısmını gasp etmiştir. Yine yakın zamanlarda kabul edilen ve belirlenmiş sınırlar dâhilinde geçerli olan Londra Tütün Vergisi (*Smoke-Bill for London*), üreticilerden birinden vergi alırken, yarım kilometre uzakta çalışan rakibinden almamaktadır ve güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre, bu yolla üreticilerden birisinin diğerine kıyasla yılda 1.500£ daha fazla kazanmasını sağlamaktadır. Bunlar, yasal düzenlemelerin kaçınılmaz olarak ihtiva ettikleri ve verdikleri sıkıntıların düzeyi değişen, sonu gelmez hataların örnekleridir. Cansız, kaskatı ve mekanik kaidelerin vasıtaları arasına sıkıştırıldığında, yaşayan, büyüyen bir organizma olan toplumun sıkışmış ve müşkül bir hale girmemesi mümkün değildir. Topluma verimli hizmet sunabilen yegâne kurumlar, toplumun kalp atışlarına her saat başı ayak uyduran ve toplum değiştikçe kendini değiştirebilenlerdir.

Bürokrasinin değişmez bir şekilde nasıl da her zaman yozlaştığı, herkesçe malumdur. Serbest rekabet gibi bir geliştirici bir motivasyona tâbi olmayan; varlığını sürdürmek için, beceriksiz özel işletmeler gibi faal bir canlılık sürdürme zorunluluğu olmayan, yasaların türettiği tüm kurumlar, uyuşuk, aşırı beslenmiş, hastalıktan çok da uzak olmayan bir vaziyete düşerler. Görevi icra

etme kuvvetine bakılmadan maaşlar akıtılır durur; görev sona erdiğinde bu maaşlar devam eder; işe yaramayan soylular için dolgun bir ödül haline gelir ve yalancı şahitliği, rüşveti, dini makamların alınıp satılmasını teşvik eder.

Doğu Hindistan'daki yöneticiler, sahip oldukları idari beceriler yüzünden seçilmezler; iltimaslar vaat ederek oy satın alırlar; yüz milyonlarca insanın refahını görmezden gelerek, aynı şekilde talep edilen ve hediye edilen bir iltimastan söz ediyoruz. Vasiyetname kayıt memurları, sefil maaşlar karşılığında çalışan vekillerinin yarım bıraktıkları işleri yapmak için her yıl binlerce sterlin cebe atmakla kalmıyor ve sürekli aldıkları kınamalardan sonra bile bazı durumlarda, gelirlerde hile yapıyorlar. Tersanelerde ise verimli hizmetler için değil, siyasi kayırmalar sayesinde terfi veriliyor. Sahip oldukları varlıklı yaşamı sürdürmek için, din adamları inanmadıkları vaazlar veriyorlar; piskoposlar yanlış gelir bildirimleri veriyor ve bu zengin papazlar cemaatin başına seçildiklerinde, tek tek "*pauper, pius et doctus*" (*yoksul, takva ve ilim sahibi*) olmaya ant içerler.

Bir müteahhidin verdiği hediyeyle suiistimale gözlerini kapatan yerel müfettişten tutun da, sahip olduğu ilişkiler için kazançlı açıklar peşinde koşan başbakana kadar bu rüşvet işleyişi her gün görülmekte ve tüm bunlar halkın kınamalarına ve engellemeye yönelik daimi teşebbüslere rağmen olmaktadır. Yirmi beş yıllık bir devlet memurunun ağzından şu sözleri duyduk: "*Devlet idaresinin olduğu her yer de rüşvet de vardır.*" Rüşvet, elde edilen kar ile icra edilen iş arasındaki doğrudan bağlantıyı kestiğiniz her yerde kaçınılmaz olarak doğan bir sonuçtur. Ehil olmayan hiç bir insan, The Times mecmuasında bir tutam *douceur* (*tatlı*) sunarak ticari bir makamda kalıcı bir yer edinmeyi aklından geçirmez. Ancak, tıpkı devlet idaresi altında olduğu gibi, işverenin yoksun kalacağı bir şahsi çıkarının olmadığı yerlerde; yetersizliğin kendisine bir

şey kaybettirmeyeceği kişiler tarafından yapılan atamalarda *douceur (tatlı)* müessirdir. Tüm hastanelerde, devlete ait hayır kurumlarında, devlet destekli okullarda, yapılan işin ve elde edilen kazancın elden ele iletilmediği tüm sosyal kurumlarda benzeri bir yozlaşma karşımıza çıkar ve bu yozlaşma, kazan ve görev arasındaki bağıntı ne kadar uzaksa o denli artar. Dolayısıyla Devlet kurumlarında yozlaşmanın önüne geçilemez. Ticari kurumlarda ise çok nadiren ortaya çıkar ve çıktığında da kendini koruma içgüdüsü kısa sürede bunun çaresine bakar.

Birbirine taban tabana zıt tüm bu saydığımız husus'lara, özel kurumlar girişimci ve terakkiperverken, devlet kurumlarının değişmez ve pek tabii, engelleyici nitelikte oluşunu da ekleyin. Kimsenin bürokrasinin yaratıcı nitelik taşımasını beklemediğini ekleyin. Basit, mekanik rutinini aşıp da yenilikler üretmesi gerektiğini ve bunu yaparken hiçbir kazanç beklentisi olmaksızın, ciddi boyutlarda düşünce ve eylem ortaya koyması gerektiğini kimsenin aklına bile getirmediğini ekleyin. Ancak bürokrasi sadece durağan da değildir; doğrudan kendi bünyesindeki ya da muhatabı olan bir makamda yapılan tüm yasal düzenlemelere de karşı koyar. Taki yerel mahkemelerin kendi eylemlerine son verdiği bugünlere kadar, tüm adli kurumlar yasal reformlara inatla muhalefet etmiştir. Üniversiteler, yeterliliğini kaybettikten sonra bile yüzyıllar evvelinden kalma eski müfredata devam ettirmişlerdir ve şimdilerde tehdit altındaki yeniden yapılandırmayı önlemek için mücadele veriyorlar. Posta hizmetleri ile ilgili tüm iyileştirmeler, posta idaresi yetkililerinin şiddetli protestoları ile karşılaşmıştır. Kilise'ye bağlı ilkokulların nasıl ısrarcı bir şekilde muhafazakâr tutumlarını sürdürdüklerini Bay Whiston size anlatabilir.

Kestirilebilen en ağır sonuçlar bile bürokratik direnci kıramamaktadır: Yukarıda da belirtildiği gibi, Profesör Barlow'un 1820'de Deniz Kuvvetleri'nin deposundaki o zamanki "*mevcudiyetin hiç değilse yarısının gereksiz*" olduğunu bildirmesine rağmen

ve yine bitmek bilmeyen gemi kazaları riskinin sırf bu nedenden kaynaklanmasına rağmen, "*1838 ile 1840 yılları arasında bu vaziyetle ilgili ziyadesiyle az düzeltme girişimi olduğu*" gerçeği buna delildir. Ne de güçlü bir kamuoyu bu bürokratik engelleyiciliğe üstün gelebilmektedir.

Nesiller boyunca halkın onda dokuzunun asalakları besleyip, emekçileri aç bırakan bu kilise düzenini reddetmiş olmasına rağmen ve bu düzeni adam etmeye yönelik kurullar tayin edilmesine rağmen, bu sistemin hâlâ büyük oran devam ediyor olması gerçeği bunun delilidir; yine, 1881'den beri hayır kurumlarının skandallar yaratan sui-idarelerini düzeltmeye yönelik sayısız teşebbüste bulunulmasına rağmen, Parlamentonun önüne on yıl içinde on defa iyileştirici önlemler sunulmasına rağmen, istismarların tüm iğrençlikleriyle devam ediyor olduğu gerçeği buna delildir.

Söz konusu yasal araçlar sadece kendi içlerindeki reformlara direnmekle kalmıyor, aynı zamanda farklı alanlardaki ıslahatların da önünü kesiyorlar. Ruhban sınıfı elde ettiği hakları korumak adına, şehirdeki mezarlıkların kapanışını erteletiyor. Bay Lindsay'in de belirtebileceği gibi, yelkenli gemilerdeki demir kullanımını kontrol edenler, devletin göçmenlik kurumlarıdır. Vergi memurları, denetlemeleri gereken süreçlerdeki gelişmelere köstek olmaktadır. Tüm insanların günlük tutumlarında görebileceğimiz bu yapısal tutuculuk, özel hayatta şahsi çıkarlar üzerinden yavaşça aşılabilecek bir manidir. Kar beklentisi en sonunda çiftçilere derin sulamanın iyi bir şey olduğunu öğretecektir; uzun sürse de bunu başaracaktır. Üreticiler, en nihayetinde, buharlı motorları çalıştırmaları gereken en tasarruflu hız seviyesini öğreneceklerdir; tüm emsaller onları uzun süre yanıltmış olsa da bunu yapacaklardır. Ancak onu aşmayı sağlayacak şahsi çıkarların söz konusu olmadığı kamu hizmetlerinde tutuculuk tüm gücüyle devam edecektir; felaket niteliğinde ve mantıksız sonuçlar doğuracaktır. Muhasebe-

cilik genel kabul gördükten sonra Maliye Bakanlığı hesapları nesiller boyunca çubuklar üzerine atılan çentiklerle tutuldu. İçinde bulunduğumuz yıla dair tahminler arasında şu madde yer almaktadır: "*Süvari Birliği'ndeki gaz lambalarının kısılması.*"

Yasaların getirdiği bu kurumlar ile kendiliğinden müteşekkil kurumlar arasında seçim yaparken kim tereddüde düşebilir ki? Taraflardan birisi hantal, aptal, savurgan, uyumsuz, yozlaşmış ve engelleyici niteliktedir; herhangi biri, diğer tarafta bu saydıklarımıza denk kusurlar gösterebilir mi? Ticaretin de kendine has sahtekârlıkları, alım-satım faaliyetlerinin kendine has saçmalıkları olduğu doğrudur. Bunlar, insanoğlunun sahip olduğu kusurların kaçınılmaz olarak getirdiği sıkıntılardır. Ne var ki, Devlet memurlarının insanoğluna ait bu kusurlardan kendi paylarını aldıkları ve aynı katı disiplinle denetim altına alınmadıkları için de, bu kusurlarının çok daha beter sonuçlara yol açtıkları da bir gerçektir.

İnsan ırkının suiistimal etmeye yönelik bir takım eğilimleri olduğunu göz önüne alırsak sorulması gereken soru şudur: Bu insanlardan müteşekkil bir toplum, hatalı eylemleri doğrudan cezalandıracak şekilde mi, yoksa ceza ile hatalı eylem arasında çok uzak bir bağ olacak şekilde mi teşkilatlandırılmalıdır? Hangisi daha sağlıklı bir toplumdur; görevlerini kötü bir şekilde icra eden temsilcilerin derhal devlet himayesinden azledildikleri bir toplum mu; yoksa bu tür temsilcilerin sadece oturumlar, dilekçeler, oy kabinleri, parlamenter ayırımlar, bakanlar kurulu ve bürokratik belgeler gibi vasıtalar üzerinden mağdur edildiği bir toplum mu? Islah unsuru hemen burnumuzun dibinde ve kaçınılmaz değil de, olabildiğine uzak ve belirsiz olduğunda insanların daha düzgün davranacaklarını düşünmek aptallık derecesinde ütopik bir umut değil midir? Ne var ki, siyasetteki dalaverecilerin çoğunun bilinçsiz bir şekilde beslediği bir umuttur bu. Onların tasarılarını dinlediğinizde, yapılmasını istedikleri şeylerin, tayin edilmiş vekiller tarafından yapılacağını varsaydıklarını göreceksiniz. Memurların

itimat sahibi oldukları, onların ilk kabulüdür. Şüphesiz, düzgün memurlar temin ettiğimizde, bürokrasi ile ilgili çok şey söylenebilir; tıpkı iyi bir tiran bulduğumuzda, tiranlığın da faydalarının olması gibi.

Bunlarla birlikte, şayet toplumsal düzen babında arzu edilen şeylere ulaşmanın yapay yolları ile doğal yolları arasındaki zıtlığı tam anlamıyla idrak etmek istiyorsak, o halde sadece bunlardan birinin kusurlarını değil, diğerinin meziyetlerini de masaya yatırmamız gerekir. Bu meziyetler hem sayıca çok, hem de önemlidirler. İlk olarak, özel sektördeki tüm girişimcilerin nasıl da dolaysız bir şekilde, kendilerine yönelik talebe bağlı olduklarını ve talep olmadığı takdirde varlığını sürdürmesinin ne kadar imkânsız olduğunu düşünün. Her gün yeni meslekler ve şirketler kuruluyor. Bunlar halkın hâlihazırdaki taleplerinden birine hizmet verirlerse, kök salar ve büyürler. Bunu yapamazlarsa, besinsiz kalıp ölürler. Bunları bastırmak için kışkırtmalara, Meclis Yasalarına ihtiyaç duyulmaz. Tüm doğal teşekküllerde olduğu gibi, bunlar da şayet bir işlev görmezlerse, hiç bir besin kendilerine sunulmaz ve küçülüp giderler. Dahası, gerek duyulmadığında ortadan kalkanlar sadece yeni kurulan kurumlar değildir; eski kurumlar da üstlerine düşen işi yaptıktan sonra varlıklarını sürdürmezler.

Kamusal araçların aksine; armacılık tüm ehemmiyetini kaybettikten sonra bile yıllarca devam ettirilen kraliyet armacılık idaresinin aksine; nefret edilen bir makam olduktan sonra bile nesiller boyunca zenginleşmeye devam eden kilise mahkemelerinin aksine; sözü edilen özel kurumlar, kendilerine ihtiyaç duyulmadığında yok olurlar. Çok daha verimli olan demiryolu sisteminin ortaya çıkmasıyla, muazzam bir şekilde yayılmış olan arabacılık sistemi ortadan kayboluyor. Ve öylece ortadan kalkmanın ve gelirlerini kaybetmenin de ötesinde, sistemi oluşturan malzemeler alınıp, kullanılıyor. Arabacılar, muavinler ve diğerleri başka alanlarda istifade edilmek için istihdam ediliyor; Devletin feshedilen

bölümlerindeki tazmin edilen memurlar gibi yirmi yıl boyunca fazladan yük olmuyorlar. Buyrukla var olmamış bu kurumların kendilerini nasıl işlerine uygun hale getirdiklerini düşünün bu sefer. Çıraklığı verimliliğin şartı olarak kabul etmek tüm organize mevcudiyetlerin kuralıdır.

Genç bir tüccarın postaneye mektup taşıyarak işe başlaması gerektiği ve başarılı bir han sahibi olmak için önce garsonluk yapmanın şart olduğu değil sadece; zekânın gelişimi için ilk başta özdeşlik ve çiftlik kurallarının, ardından sayıların öğrenilmesi gerektiği ve bunlar öğrenilmeden aritmetik, cebir ve sonsuz küçükler hesabının icra edilemeyeceği değil sadece doğru olan; bunların yanı sıra herhangi bir organizmayı oluşturan parçaların hepsinin önemsiz bir işleve sahip, basit bir parça olarak başlayıp, sonrasında birbirini izleyen çetrefilli safhalar sayesinde son evresine ulaştığı da bir hakikattir.

Her kalp, başlangıçta sadece çarpıp duran bir kesedir; her beyin omuriliğin küçük bir uzantısı olarak mevcudiyete adım atar. Bu kural, aynı şekilde sosyal organizmaya da sıçrar. Düzgün çalışması istenen bir araç, yasa koyucular tarafından tasarlanıp, ivedilikle bir araya getirilmemelidir; fakat küçük bir filizden çıkıp kademeli olarak büyümelidir; birbirini izleyen tüm ilaveler denenmeli ve başka bir ilave yapılmadan önce tecrübe ile faydalı olduğu ispatlanmalıdır ve yalnızca bu deneysel süreç bittikten sonra, verimli bir araç üretilebilir. Teminat parası toplayan güvenilir bir adamla başlayan mevzu, senetleri, iradesiz bir şekilde büyüyerek faturaları, karmaşık işlemleri ve takas merkezleriyle birlikte muazzam bir bankacılık sistemine dönüşür. Yük beygirleri, sonra yük arabaları, sonra faytonlar, ardından umumi yollardaki buharlı arabalar ve nihayetinde kendilerine özel yollarda giden buharlı arabalar; bugünkü ulaşım araçlarımızın uzun süreli doğumu bu şekilde gerçekleşmiştir. Üretici, aracı, pazarlamacı ve perakendeci mekanizmalarını izleri geriye doğru takip edilebilen, kademeli bir

usülle oluşturmamış tek bir işletme yoktur rehberde. Ve farklı nizama sahip organizasyonlar için de aynısı geçerlidir. Hayvanat Bahçeleri, birkaç doğa bilimcinin özel koleksiyonları ile ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının bilinen en iyi okulu (*Price fabrikasındaki okul*), başlangıçta, bitmiş kalemlerle birbirlerine yazmayı öğretmek için mesai bittikten sonra mum kutuları arasında oturan bir düzine çocuktan ibaretti. Büyüme usüllerinin bir getirisi olarak, bahsettiğimiz bu kendiliğinden ortaya çıkan kurumların, her türlü ihtiyaç doğrultusunda genişlediklerinin de altı çizilmelidir. Bu kurumları var eden dürtü, bunların dallarını istedikleri yöne uzatabilmelerini de mümkün kılmaktadır. Fakat devlet kurumlarında, arz talebi bu kadar hızlı bir şekilde karşılayamamaktadır. Bir kurum ve ekip atanır, bunların görevi belirlenir ve bu aracın bir ya da iki nesil boyunca oturması beklenir, ayrıca bir sürü gecikme ve sıkıntı ile Meclis Yasaları çıkarılmadıktan sonra, bu kurumun normalin üstünde talepleri karşılamasını sağlayamazsınız.

Şayet imkân olsaydı, doğa bilimcilerin exogenous (*dış kaynaklı*) olarak adlandıracağı kurumsal düzenin endogenous (*iç kaynaklı*) kurumsal yapıya karşı üstünlüğü hakkında daha çok şey söylenebilirdi. Ancak, belirtilen bakış açısı dâhilinde bunların öznitelikleri arasındaki zıtlıkların devamı da yeterince görülecektir.

Dolayısıyla, bu usül sistemlerinden birisi her daim başarısız olur, işleri daha beter hale getirir ya da iyileştirdiğinden daha fazla sorun yaratırken, diğeri daima başarılı olur ve gelişme sağlar. Başlangıçta ne kadar etkili görünürse görünsün, Devlet kurumları daima insanları hayal kırıklığına uğratır.

İlk aşamalarında ne kadar zayıf da görünse, her gün sarf edilen şahsi çabalar dünyayı hayrete düşürecek sonuçlara ulaşır. Anonim şirketlerin bu kadar çok şey yapması ya da Deniz Kuvvetleri'nin bir tane yüz toplu gemi inşa ettiği sürede onların tüm krallığın demiryolları ile kaplaması değil tek bahis konusu; mevzu, bireylerin kamu araçlarına üstün gelmesidir. Sıkça referans gösterilen

Akademi'nin kırk üye ile elli altı yılda bir Fransızca sözlük çıkarması ile Dr. Johnson'ın tek başına sözlüğün İngilizcesini sekiz senede çıkarması arasındaki tezat (*iki çalışma arasındaki farkı hakkıyla belirttiğinizde bile göze çarpan bir tezattır*), kat'iyen emsalsiz değildir.

Dünyanın en zengin şirketinin teşebbüs edip de başarısız olduğu hijyen alanındaki muazzam talebi (*New River'ın Londra'ya taşınması*), Sir Hugh Meddleton tek başına yerine getirdi. Belki de devletin bu iş için tek uygun proje sahibi ve tek ehil vasi olabileceği düşünülen bir iş sayılan İngiltere'nin ilk kanal projesi, tek bir adamın, Bridgewater Dükü'nün kişisel çabasıyla üstlenilmiş ve tamamlanmıştır. William Smith, hiç bir destek görmeyen gayretleri ile Büyük Britanya'nın jeolojik haritası gibi muhteşem bir eser tamamladı; bu sırada Haritacılık Dairesi (*ki ziyadesiyle isabetli ve itinalı bir kurum olduğu doğrudur*), benzeri iki yapım için koca bir ekip meydana getirdi ve bu iki yapımdan biri sona ermeden diğerine başlanmayacak. Howard ve Avrupa cezaevleri; Bianconi ve İrlanda seyahat müessesesi; Waghorn ve Karayolu güzergâhı; Dargan ve Dublin Sergisi; tüm bunlar hayret verici tezatlar değil midir?

Sivil vatandaş Bay Denison, ölüm oranı ortalamanın çok altında olan model pansiyonlar yaparken, Devlet en acıklı kasaba nüfuslarının ortalamasının bile çok üstünde ölümlere çatı olan barakalar inşa ediyor; tıbbi gözetim altında seçilen adamlarla doldurulmasına rağmen, her yıl binde 13,6, 17,69 ve hatta 20,4'e ulaşan ölüm oranlarının geldiği barakalar: Aynı bölgedeki, aynı yaş aralığındaki insanlar arasında ölüm oranı 11,9'dur. Devlet çocuk suçluları ıslah etmek için yürütülen çabalar kapsamında Parkhurst'e bir sürü insan yığarken ki bu insanlar ıslah edilmemiştir, Bay Ellis Londra'nın en azılı on beş genç hırsızını, polisin adam olmaz dediği hırsızları ıslah etmiştir.

İdaresi altında sıkı sıkıya istiflemeden dolayı yüzlerce can kaybının yaşandığı ve verdiği ruhsatlarla, *Washington* gibi dolandırıcılığın, şiddetin, zorbalığın ve fuhşiyatın yuvası haline gelmiş gemilerin yelken açtığı Göç Bakanlığı'nın diğer tarafında, geçmişte olduğundan çok daha beterini değil, çok daha iyi barınaklar sunan; ayrımcılık yaparak insanların moralini bozmak yerine, mutedil bir disiplinle onların moralini düzelten; bağışlarla fakirleştirmek yerine, tedbir almayı teşvik eden; vergilerimizi arttırmak yerine, kendi kendine yeten Bayan Chisholm Aile Kolonizasyonu Kredi Kurumu var. Yasama meraklılarının buradan çıkaracağı dersler var. Emekçi bir ayakkabı ustası Devlet'e üstün geliyor! Bir kadın tarafından yeniliyor Devlet!

Özel teşebbüslerin sürekli olarak kamu faaliyetlerinin eksikleri kapattıklarını ve hatta mutlak bir şekilde diğer tarafa düşen işleri de yaptıklarını aklımıza getirdiğimiz zaman, kamu faaliyetleri ile özel teşebbüsler arasındaki tezat daha da güçleniyor. İşlerin çoğunu devletten maaş alan adamların değil de üstlenici tarafların yaptığı askeriye ve bahriye dairelerini geçelim; yasa sayesinde değil de, sürekli olarak gönüllü çabalarla büyüyen Kilise'yi geçelim; verimli eğitimin atanmış memurlar tarafından değil de özel hocalar tarafından sunulduğu üniversiteleri de geçelim; adalet sistemimizin çalışma üslubunu inceleyelim. Avukatlar durmadan tedvinin mümkün olmadığını söylüyorlar ve bazıları da buna inanacak kadar saf. Söz arasında şunu da belirtmek isterim ki, hükümetin ve tüm memurlarının genel kapsamda Meclis Yasaları için yapamadıklarını, 1825 yılında 1,500 Gümrük yasası için tek bir adam, Bay Deacon Hume yapmıştır: Özümsenmemiş bir hukuk sisteminin eksikliğinin nasıl iyileştirildiğini görelim.

Hukuk öğrencileri baroya ve en nihayetinde de yargıçlığa hazırlanırlarken, yıllar süren çalışmalar sayesinde, bu muazzam teşekkülsüz mevzuat yığınını yakından tanımak zorunda kalırlar ve

Devlete, tesir etmesine imkân tanınmayan bu teşekkülde, her öğrenciye kendisi adına müdahale etme olanağı verilmektedir (*burada Devlete hafif bir dokundurma vardır!*).

Her yargıç tedvin yapabiliyorken, "*birleşik bilgelik*" yapamamaktadır. Peki, her yargıç nasıl buna muktedir oluyor? Ona yol hazırlayan insanların şahsi teşebbüsleriyle oluyor; Blackstone, Coke ve diğerlerinin kısmi tedvinleri ile oluyor; ortaklık yasası, iflas yasası, patent yasası, kadınlarla ilgili yasalar ve basının her gün yayınladığı diğer tüm yasaların özümsenmesiyle oluyor; her biri gayrı resmi ürünler olan vaka özetleriyle ve rapor ciltleriyle oluyor. Bireyler tarafından icra edilmiş bu cüzi tedvinlerin tümünü silip attığınızda, Devlet kendi kanunlarının kati cehaleti içinde kalır. Yasa koyucuların beceriksizlikleri, özel müteşebbisler tarafından telafi edilmeseydi, adli idare diye bir şey mümkün olmazdı!

O halde, sürekli öne sürülen yasama faaliyetlerinin genişletilmesine yönelik yetki nerede? Koca bir vakalar yığınıyla gördüğümüz üzere, devletin uyguladığı tedbirler, hedef alınan kötülükleri iyileştirmiyorsa; başka bir vaka yığınında da bu tedbirler bırakın kötülükleri iyileştirmeyi, onları daha beter hale getiriyorlarsa ve üçüncü bir yığında da, bir takım kötülükleri iyileştirirlerken, başkalarının ve çoğu zaman çok daha büyüklerinin ortaya çıkmalarına neden oluyorlarsa; yakın tarihte şahit olduğumuz gibi, kamu faaliyetleri mütemadiyen kişisel faaliyetler tarafından altta bırakılıyorsa ; daha yeni göz önüne serildiği gibi, özel teşebbüsler, Devletin hayati işlevlerini yerine getirmek de dâhil olmak üzere kamu faaliyetlerinin eksiklerini tamamlamak zorunda kalıyorsa, o halde daha fazla kamu idaresi istemenin mantığı nedir? Bu tür bir talebin savunucuları, bilgelikten ziyade hayırseverliği methedebilirler; tabii ki, bilgelik umursamaz uygulamalardan çıkmadığı sürece.

V

"Bu argümanın büyük bölümü konuyla alakalı değildir." diye karşılık verecektir muhaliflerimiz. *"Mevzunun ana fikri, bireylerin ya da özel şirketlerin rekabet söz konusu olduğunda Devlet'e üstün gelip gelmedikleri değil, daha ziyade sadece Devlet'in karşılayabileceği sosyal ihtiyaçların olup olmadığıdır. Özel teşebbüslerin çok işler yaptığını ve çok da iyi yaptığını kabul etmekle birlikte, özel teşebbüsün henüz tamamlayamadığı ve hâlihazırda tamamlayamıyor olduğu birçok toplumsal eksikliğin her geçen gün dikkatimizi celbediyor olduğu da bir gerçektir. Özel teşebbüsün bu hususlardaki yetersizliği aşikârdır ve dolayısıyla aynı hususlarda kendi eksikliklerini Devlet'in düzeltmesine ihtiyacı vardır: Çok iyi yapmıyorsa bile, elinden geldiğince iyi bir şekilde Devlet bu işi yapar."*

Bu amaç doğrultusunda Devlet'in yararda çok zarara yol açtığını gösteren ve zaten saydığımız bir sürü olaya değinmek için değil veya kati suretle gösterildiği üzere, özel teşebbüslerin aşikâr yetersizliklerinin çoğu zaman, Devlet'in daha önceden yaptığı müdahalelerin bir sonucu olduğu gerçeğini irdelemek için de değil; sadece bu önermeyi başlı başına ele almak için masaya yatıralım. Denizcilik Yasaları ile deniz yolculuğuna elverişli olmayan gemiler ve denizcilere karşı kötü muameleler ortaya çıkarılmasaydı, bunları önlemek için Ticaret Filosu Yasası'na (Mercantile Marine Act) ihtiyaç olmayacaktı ve doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kanunların sebep olduğu birbirine benzeyen tüm sıkıntılar ve yetersizlikler üzerindeki örtü kaldırılsa, yukarıdaki savunmanın dayanacağı çok küçük bir zemin kalırdı; fakat tüm bunlara rağmen şunu da itiraf etmek gerekir ki, tüm yapay engeller ortadan

kaldırılsa bile, kendiliğinden gelişen gayretlerle nasıl karşılanacağının anlaşılmadığı birçok toplumsal eksik devam ederdi. Diyelim ki, tüm bunları kabul ettik; yasama faaliyetlerinin doğruluğunu, hakkıyla sorgulamak hala mümkündür.

Nitekim bahse konu olan savunma, sosyal kurumların sadece hâlihazırda çalıştıkları üslubu sürdürecekleri ve görünürde ihtimal dâhilinde olan sonuçlardan başka sonuçlar ortaya koymayacakları şeklindeki garantisi olmayan bir varsayım içermektedir. İdrak edilmesi için her şeyi bilmeyi gerektiren vakaların ölçütü olarak sınırlı insan aklını seçmek bu düşünürlerin dâhil oldukları akımın âdetidir. Nasıl olduğunu anlamadıkları şeylerin, olmayacağına inanırlar.

Toplumun, nesiller boyunca kimsenin öngörmediği gelişmelere doğru ilerlemiş olmasına rağmen, gelecekte öngörülemez gelişmelerin olacağına dair gerçek bir inanç hâlâ yok. Meclis tartışmaları, gidişatın haliyle ilgili bilgilere vâkıf olarak, detaylı bir ihtimaller dengesi oluşturmáktadır. Bu esnada her gün gidişatın halini etkileyen yeni unsurlar ekleniyor ve görünürde imkânlar dışında olan sonuçlar ortaya çıkmaya devam ediyor.

Birkaç yıl önce, Leicester Meydanı'ndan bir göçmenin kısa bir süre sonra Fransız İmparatoru olacağını kim tahmin edebilirdi? Bir mülk sahibinin Bakanlığı'ndan serbest ticaretin çıkacağını kim umardı? Aşırı İrlandalı nüfusu sorununun, şu anda olduğu gibi kendi kendine çözüleceğini kim düşünebilirdi? Olası sosyal değişikliklerden tamamen farklı bir şekilde bunlar, genellikle sağduyuyla kestirilemeyen usüllerle ortaya çıkar. Bir berber dükkânı, pamuk imalatının filizlenme ihtimali olan bir yer olarak görülmüyordu. Önemli zirai gelişmelerin bir Leadenhall Sokağı tüccarının elinden çıkacağını kimse ummazdı. Buharlı gemilerin pervane itiş gücünü taşıması için getirilecekler arasında insanın aklına en son gelecek adam bir çiftçi olurdu. Bir bahçıvanın, yeni bir mimari

tür keşfetmesini umacağımız son insan olması gerekirdi. Mamafih, her geçen gün en tuhaf usüllerle en beklenmedik değişiklikler peyda olurken, yasama makamı her şeyin insani öngörünün çıkarımlarına uygun gideceğini varsaymaya devam ediyor. Klişeleşmiş olan "Atalarımız ne derdi!" nidasıyla muhteşem sonuçlara hiçbir şekilde öngörülemeyecek yöntemlerle ulaşıldığı gerçeği sık sık tasdik ediliyor olmasına rağmen, bu gerçeğin tekrar vaki olacağına kimse inanmıyor. Bu olasılığa siyasetimizde de yer vermek akıllıca olmaz mı? Mantık çerçevesinde, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de böyle olacağı çıkarımını yapamaz mıyız?

Ne var ki, Devlet kurumlarına karşı duyulan bu güçlü güven hissine mukabil, doğal kurumlara karşı o kadar zayıf bir itimat vardır ki (bu ikisi birbirine muhaliftir), tüm geçmiş tecrübelere rağmen, mevcut toplumsal ihtiyaçların doğal süreçte karşılanacağı kanaatinde hüküm kılmak birçokları tarafından saçma atfedilecektir; bununla birlikte bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı sorusuna da cevap veremiyoruz.

Mamafih, tam da meselenin özüne temas eden örnekler onların gözü önünde vuku buluyor. Mesela iç kısımlardaki kasabalarda şahit olduğumuz inanması güç tuhaf bir vaka yaşandı. Çorap dokumacıların sıkıntılarını herkes duymuştur; birkaç nesildir devam eden müzmin bir beladır bu. Art arda gönderilen dilekçelerle Parlamento'dan medet beklendi ve yasama makamı girişimlerde bulundu fakat başarılı olamadı. Bu sıkıntının bir çaresi yok zannedildi. Ne var ki, iki üç sene evvel dokuma makinesi piyasaya çıktı; üretim verimliliği açısından eski dokuma tezgâhlarını çok geride bırakan bir makine; ancak bu makine sadece çorapların bilek kısmını dokuyabiliyor, ayağı örten kısmı dokuyamıyordu. Pek tabii, içinde bulundukları sefaleti daha da körüklemesi muhtemel olan bu yeni makine karşısında Leicester ve Nottingham paniğe kapıldı. Fakat tam aksine, makine bu sefalete bir son verdi. Üre-

tim maliyetini düşürmek suretiyle, tüketimi o kadar muazzam boyutlarda arttırdı ki, eskiden işi bitirmek için ziyadesiyle uğraştıran dokuma tezgâhlarının hepsi artık makinelerin ürettiği bilek kısımlarına çorapların ayak kısmını eklemek için kullanılıyor. Böyle bir illetten deva bulmayı ummuş kişi ne kadar da akılsızmış! Belaların öngörülemez bir şekilde bertaraf edilmesinden, toplumsal eksikliklerin öngörülemez bir şekilde tamamlanmasına dönecek olursak, yine benzer vakalar çıkar karşımıza. Oersted'in elektromanyetik icadıyla suçluları yakalayacak ve ticareti kolaylaştıracak yeni bir araç ortaya çıkacağını kimse anlayamamıştı. Demiryollarının, şimdilerde olduğu gibi ucuz edebi eserlerin dağıtımı için kullanılacak bir unsur olacağını kimse ummuyordu. *Society of Arts (Sanat Topluluğu)* Hyde Park'ta uluslararası bir imalatçılar fuarı planladığında, Sydenham'da popüler bir dinlenme ve kültür merkezi ortaya çıkacağını kimse tahin etmemişti.

Fakat tahammülsüz hayırseverlerin itirazlarına verilecek çok daha derin bir yanıt vardır. Bu sadece, fazlasıyla abartılan taleplerin sessiz ve kendiliğinden, yavaş yavaş karşılanacağı hususunda sosyal canlılığa güvenilebileceği değildir; bu sadece, tasvir edildiği gibi doğal bir şekilde karşılanan taleplerin, yapay girişimlerde olduğu gibi başta savma değil de, etkili bir şekilde tatmin edileceği değildir; bu yanıt, şayet bu talepler doğal seyrinde yerine getirilmeyecekse, hiç getirilmesin daha iyi olacaktır. Bu, birçokları için ürkütücü, ancak biraz ileride açıklamayı umduğumuz üzere, oldukça meşru bir paradokstur.

Biraz yukarıda da belirtildiği gibi, idari, ticari ya da diğer tüm sosyal mekanizmalarda devinim üreten ve harekete geçiren güç, kişisel şevklerin birikiminin teşekkülüdür. Herhangi bir şevk olmaksızın, bireysel faaliyet olmayacağı gibi, şevkler bir araya gelmeden toplumsal bir hareket olması da mümkün değildir.

Bunlara ek olarak; en güçlü arzuların (*en önemli işlevlerle ilgili olanlar*) öncelikli olarak tatmin edilmesi ve gerektiğinde daha zayıf ve önemsiz olanların ihmal edilmesi nasıl birey bazında genel bir kâide ise, başlıca toplumsal ihtiyaçların (*çoğunluğun varlığı ve türemesi için gerekli olanların*), doğal gidişat içerisinde, aciliyeti daha az olanlardan önce karşılanması da toplum bazında genel bir kaide olarak kabul edilmelidir.

Münferit kişi ilk önce kendine yiyecek temin eder; daha sonra giyecek ve barınak; bunları güvence altına aldıktan sonra kendine bir eş alır ve şayet karşılayabilirse, artık kendine halı döşeli odalar, piyano ve şaraplar temin eder, uşaklar çalıştırır ve yemekli partiler düzenler; aynı şekilde, toplumun tekâmülünde de ilk olarak düşmanlara karşı savunma ve daha iyi bir taktik arayışı tertibi görürüz; kademe kademe bir takım siyasi düzenlemeler gelir, nitekim söz konusu tertibi sürdürmek için bunlara ihtiyaç duyulur; daha sonra daha fazla yiyecek, daha fazla giyecek, daha fazla konut talebine binaen iş gücü bölümlere ayrılır; ve hayvani istekler karşılandığında, artık edebiyat, bilim ve sanat yükselir yavaş yavaş. Birbirini izleyen bu gelişimlerin önem sırasına göre gerçekleştikleri açık değil midir? Şayet en güçlü arzuların en gerekli eylemlere karşılık geldiği birey bazında bir kaide ise, söz konusu gelişimlerin de arzuların birikimi ile ortaya çıkması hasebiyle, bunların da önem sırasına göre hayata geçmesi gerektiği açık değil midir? Pekâlâ, bireysel bazda düzeni bozan şahıslara özgü alışılmadık niteliklerin sosyal kapsamda bir şekilde arada kaybedildiğini göz önüne alırsak; nispi önem sıralamasının sosyal faaliyetlerde, bireysel faaliyetlerden çok daha muntazam bir şekilde işleyeceği açık değil midir? Eğer bir insan bunu göremiyorsa, ona altın arayışlarındaki hayatı tarif eden bir kitap verin. O kitapta tüm bu sürecin ufak boyutlu bir sunumunu bulacaktır. Altın arayıcılarının beslenmeleri gerektiği için, yemeğe öyle fiyatlar vermek zorunda kalırlar ki, toprakta altın aramak yerine dükkân işleterek daha çok para

kazanırlar. Dükkân sahipleri stok yapmak zorunda olduklarından, en yakın kasabadan araba getirtmek için bir yığın para öderler ve bazı insanlarda bu işten çok hızlı para kazanabileceklerini görür ve bunu meslek haline getirirler. Bu şekilde yük arabası ve at talebi ortaya çıkar; yüksek fiyatlar yüzünden bunlar dört bir taraftan çıkar gelir ve sonrasında bunları tekerlekçiler ve saraçlar izler. Kazmaları bilemek için nalbantlar, ateşlenenleri tedavi etmek için kendilerine duyulan ihtiyaçla orantılı olarak fahiş fiyatlar alan doktorlar ve böylece kalabalık orantılı sayılara ulaştırılır.

Günümüzde ticari mallar yetmez oldu; yurt dışından daha fazla mal getirilmesi gerekiyor; işlerini bırakıp, madenci olmalarını önlemek için denizcilerin maaşlarını arttırmak gerekiyor; bu da navlun fiyatlarının arttırılmasını mecbur kılıyor; daha yüksek navlunlar hemen daha fazla gemi getiriyor ve böylece dünyanın dört bir yanından mal temin eden bir organizasyon çabucak yükseliyor. Bu gelişimin her evresi, ihtiyaç sırasına göre gerçekleşiyor; ya da belirttiğimiz gibi, uğrunda çalışılan arzuların güçlülük sıralamasına göre...

Herkes en çok gelir elde ettiği işi yapar; en çok gelir elde edilen iş ise, başkalarının en yüksek bedel ödediği iştir; insanların en yüksek bedel ödedikleri şey ise, bu şartlar altında, en çok arzu ettikleri şeydir. Bu yüzden dizilim, en önemli unsurdan en önemsiz olana doğru gitmek zorundadır. Herhangi bir süre zarfında karşılanmamış bir talep, muhakkak ki insanların karşılanması için ödedikleri bedelin karşılığını vermeyecek bir taleptir; karşılanması için daha fazla bedel ödenecek diğer taleplerden daha az lüzumludur ve daha lüzumlu diğer unsurlar halledilene kadar beklemesi gerekir. Peki, aynı kaidenin her topluluk için geçerli olduğu açık değil midir? Toplumsal gelişimin ilk evrelerinde olduğu gibi, ileri evrelerinde de, işler kendi halinde bırakıldığında önemsiz toplumsal açıkların, daha önemli olanların arkasına ötelendiği bir hakikat değil midir?

O halde, bu sebeplerden ötürü, halkın taleplerinin ta ki kendiliğinden karşılanana kadar, hiç karşılanmaması gerektiği şeklinde göze çarpan paradoks meşrudur. Normal şartlarda, tıpkı daha basit durumlarda olduğu gibi içinde bulunduğumuz karmaşık vaziyette de çıkarılması gereken sonuç, el atılmamış bir hususun, el atıldığında vatandaşlara halledilecek diğer hususlar kadar fayda sağlamayacağı bir husus olduğudur; dolayısıyla toplumun, halledilmesini söz konusu diğer hususlardan daha çok istemediği bir husus olduğudur ve sonuç olarak, bir kenara bırakılmış bir hususa el atmaları için vatandaşları yapay bir zeminde istihdam ederek bu hususa tesir etmek, vatandaşların zaten halledecekleri daha önemli bir hususu ihmal etmek, daha önemsiz ihtiyaçlar uğrunda, daha elzem olanları kurban etmek demektir.

"*Ama*" diye itiraz edilebilir; "*şayet bir hükümet ya da en azından temsili bir hükümet tarafından halledilebilen meseleler, biriken taleplere uymak suretiyle de halledilliyorsa, daha gerekli olandan daha az gerekli olana doğru giden bu doğal sıralamayı bu hükümetlerden neden beklemeyelim?*" diye sorulabilir.

Bunun yanıtı, söz konusu hükümetlerin bu sıralamaya uymaya yönelik belli bir eğilimi olmasına rağmen; devletin kurulma nedeni olan halkın savunması ve bireyin korunması şeklindeki asli talepleri, olması gereken sırayla yine devlet aracılığıyla karşılanmış olmasına rağmen ve muhtemelen, daha ilkel ve basit talepler de yine aynı ihtiyaçlar da aynı şekilde karşılanmış olmasına rağmen; talepler, az, genel ve güçlü nitelikte olmaktan çıkıp, tıpkı medeniyetin ileri evrelerinde olduğu gibi çok, kısmi ve hafif nitelikte olduklarında, devletin muhakemesi artık güven teşkil etmez. Fiziksel, zihinsel ve ahlaki, farklı güruhlar tarafından farklı derecelerde beklenen ve topyekûn bir topluluk tarafından her durumda farklı bir beklenti oluşturan talepler arasından o en yoğun talebi tespit etmek, hiçbir yasa koyucunun başarması mümkün olmayan bir görevdir. Hiçbir insan ya da insan topluluğu toplumu denetlemek

suretiyle, toplumun en elzem ihtiyacını göremez; toplumun en çok ihtiyacı olan şeyi hissetmesi için ona müsaade edilmesi gerekir. Çözüm yöntemi, tecrübeye dayalı olmalıdır; teoriye değil. Vatandaşlara, kendilerini farklı düzeylerde etkileyen çeşitli türlerde belaları ve huzursuzlukları tecrübe etmeleri için imkân verildiğinde, kademeli bir şekilde bu belaların ve huzursuzlukların boyutuna göre bunlara karşı bir nefret besleyecekler ve aynı ölçüde bunlardan kurtulmaya yönelik şevk kazanacaklardır; kendiliğinden gelişen iyileştirici kurumlar sayesinde de, en rahatsız edici unsur başta olmak üzere, bu belaların ve huzursuzlukların hepsi son bulacaktır. Ve bu süreç ne kadar düzensiz nitelikte olursa olsun (*ayrıca bu süreçte insanların alışkanlıkları ve önyargılarının bir sürü aykırılık ya da aykırılık gibi görünen şeyler üreteceğini de kabul ediyoruz*), yasamanın muhakemesinden çok daha güvenilir bir süreçtir. Bunu sorgulayanlar için sunabileceğimiz örnekler mevcut ve kıyaslamanın da somut olabileceğini göz önünde bulundurarak, idare makamının karar vermeye yetkin atfedildiği bir meseleyi ele alacağız. Ulaştırma unsurlarına atıfta bulunacağız.

Demiryollarının devlet eliyle daha iyi döşenebileceğini ve inşa edilebileceğini savunanlar, devletin önem sırasına özel teşebbüsler kadar düzgün bir şekilde uyabileceğini de savunuyorlar mıdır? Muazzam bir trafiğin (*o zamanın araçları için fazlasıyla muazzam bir trafik*) etkisi altında Liverpool ve Manchester arasındaki ilk hat ortaya çıktı. Ardından, Grand Junciton'ın aynı sırada Londra ve Birmingham (*şimdilerde Londra ve Northwestern çatısı altında birleşti*) hattı geldi; sonra Great Western, Southwestern, Southeastern, Eastern Counties ve Midland. Bunlar bittikten sonra sermayedarlarımız tali hatlar ve kollarla meşgul oldular. Bunla zaten yapılacak olduğu için, şirketler önce en çok ihtiyaç duyulanları, dolayısıyla en çok gelir getiren hatları hallettiler; daha yüksek maaşı daha az maaşa tercih eden bir emekçinin dürtüsüyle aynı dürtü yaptırmıştır bunu.

Devletin daha iyi bir sıralama izlemesi pek mümkün olamazdı, nitekim zaten en iyi sıralama yapılmıştı; ancak daha kötü bir sıralama yapabilirdi ve elimizdeki tüm deliller de buna işaret etmektedir. Doğrudan kıyas yapacak unsurların eksikliğinden, Hindistan'dan ve kolonilerden basiretsiz yol yapımıyla ilgili örnekler alabiliriz. Yahut Devlet'in ulaştırma imkânları sağlama çabalarına örnek vermek babında, idarecilerimizin Kuzeybatıda, bulunduğunda hiç bir fayda sağlamayacak bir geçit aramak için yüzlerce can ve tarifsiz bir servete kıyarken, Panama Kanalı'nın keşfini ve buradaki demiryolu ve kanal inşasını özel şirketlere bıraktığı gerçeği üzerinde düşünebiliriz. Ancak, bu dolaylı delil üzerinde çok durmamak adına, Devlet elinden çıkmış tek ticari kanal örneği ile yetineceğiz ki bu kanal, ülke sınırları içindeki Kaledonya Kanalıdır. Günümüze kadar (*1853*), bu kamu çalışmasının maliyeti 1.100.000£'u aşmıştır. Artık açılalı yıllar oldu ve bu kanalda trafik akışı sağlamak için hiç durmadan maaşlı uşaklar istihdam ediliyor. 1852 senesinde yayınlanan kırk yedinci yıllık raporda belirtildiği üzere, o yıl içindeki kesilen makbuzların tutarı 7.909£; yapılan harcama 9.261£; kayıp 1.352£. Özel bir kanal firmasının bu denli büyük bir yatırım yapıp, bu kadar acıklı bir sonuç aldığı görülmüş müdür?

Toplumsal ihtiyaçlar *birbirine benzer türdeyken,* bu ihtiyaçların nispi ehemmiyeti açısından bu kadar berbat bir yargı merci olan devlet, bu ihtiyaçlar birbirinden farklı türde olduğunda son derece işe yaramaz bir yargı merci olacaktır. Bu ihtiyaçları idare etmek için ciddi manada zekâ gerektiğinde bu denli yanlışa düşen yasa koyucular ve memurları, bu ihtiyaçlar hiçbir düzeyde zekânın yetişemeyeceği boyutlara ulaştığında ve hiçbir doğrudan kıyas imkânı sunmayan bir sürü fiziksel, zihinsel ve ahlaki gereksinimin arasında seçim yapmak zorunda kaldıklarında nasıl hatalar yapacaklardır ve kusurlu kararlarını hayata geçirdiklerinde felakete varan sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Yurdumuzdan buna dair bir örnek görmek isteyen varsa, bundan bir süre önce Morning Chronicle'da yayınlanan Fransa'daki tarımsal vaziyetle ilgili bir dizi belgeden aktarılan aşağıdaki alıntıyı okuyabilir. Fransız zirai faaliyetlerinin İngiltere'dekilerden birkaç yüzyıl geri kalmış olduğunu belirttikten sonra, yazar aşağıdaki şekilde devam etmektedir:

Bunun asıl suçlusu olarak gösterebilecek iki neden vardır: İlk olarak, ne kadar tuhaf olsa da, nüfusunun üçte ikisi çiftçi olan bir ülkede çiftçilik çok itibarsız bir meslek konumundadır. Bir Fransız'ın akli melekelerinde en ufak bir gelişme olsa, demir tozlarının mıknatısa doğru uçması gibi, o da hemen şehre uçar. Taşraya dair zevklerden yoksundur, taşradaki yaşamdan tat almaz. Amatör bir Fransız çiftçisi gerçekten görülmeye değer bir manzaradır. Yine de, bu milli temayül devletin merkeziyetçi sistemi, memurların sayılarının arttırılması ve atanan tüm görevlilerin maaşlarının ödenmesi ile teşvik edilmektedir. Fransa'nın dört bir tarafındaki, muazzam bir enerji ve kaynağa sahip adamlar çalışıp didiniyor ve kendilerini Paris âlemine atıyor. Orada, büyük memurlar olmaya çalışıyorlar. Seksen dört departmanın hepsinde, daha enerji ve kaynağa sahip adamlar *chef-lieu*'ye, eyaletin başkentine ulaşmak için mücadele veriyor. Orada, küçük memurlar olmaya çalışıyorlar. Daha aşağılara inelim (*daha küçük sıkletleri ele alalım*); sonuç yine aynı olacaktır. Fransa için departman ne ise, departman için ilçe odur ve ilçe için de komün aynı şeydir. Omuzları üstünde bir baş olan ya da olduğunu sanan herkes, bir makam uğrunda savaşmak için şehirlere kapağı atmaya çalışıyor. Başka bir şey yapmak için fazlasıyla ahmak olanlar ya da kendileri veya başkaları tarafından ahmak atfedilenler, tıpkı atalarının nesiller öncesinde yaptıkları gibi tarlaları sürmek, sığırları çiftleştirmek ve asmaları budamak için evde kalırlar. Böylece kırsalda zekâ namına pek bir şey kalmamış. Ülkedeki tüm enerji, bilgi ve kaynaklar şehirlere tıkıştırılmış. Bir şehirden ayrıldıktan sonra, çoğu zaman diğer bir

şehre varana kadar eğitim görmüş ya da görgü sahibi biri ile karşılaşmayacaksınızdır; iki şehir arasında topyekûn entellektüel çoraklık hâkimdir.

Peki, kırsal bölgelerdeki ehil insanların bu şekilde sürekli tecrit edilmesinin amacı nedir? Fransız Hükümetlerinin tamamlanması gerektiğine kanaat getirdiği bir sürü toplumsal açığı tamamlaya yetecek kadar memur olabilmesi için; eğlence sunmak, madenleri işletmek, yollar ve köprüler inşa etmek, sayısız bina yükseltmek; kitaplar basmak, sanatı teşvik etmek, ticareti kontrol etmek ve üretimi denetlemek için; Fransa'da Devlet'in yaptığı bin bir işi icra etmektir amaç. Tüm bunlar için bir memurlar ordusu gerektiği için, ziraatin başıboş kalmalıdır. Belli başlı toplumsal kolaylıkların daha fazla güvence altına alınabilir; başlıca toplumsal gereklilikler ihmal edilir. Bir kaç önemsiz fayda sağlamak için milli dirliğin temelleri baltalanır. O halde, şayet bir ihtiyaç kendiliğinden karşılanmayacaksa, hiç karşılanmasın daha iyi dediğimizde hatalı mıydık?

VI

Ve burada pek tabii, söz konusu Devlet müdahalelerine bulaşmış mühim hatalar ve serbest ticaret sorunu ile son dönemde patlak veren hatalar arasındaki yakın benzerliği görebiliriz. Farklı bir yöntemle müdahale edilememe ihtimali olan sonuçları etkilemeye yönelik bu çeşitli kanun icadı araçların hepsi, korumacı savın örtülü bir suretine hayat verir. Ticarete bakıp ödemekler ve kısıtlamalar için emir veren, genel bağlamda toplumsal vakalara bakıp idarecilerin sayısını arttıran aynı öngörüsüzlük ve yine aynı eleştirel tutum bu suretin tüm usüllerine benzer şekilde nüfuz etmektedir.

Bir alış-verişin yapay bir şekilde sürdürülmesini amaçlayan her bir kanuna zarar veren hata, büyük ölçüde, şimdiye kadar üzerinde durduğumuz hata; yani insanları bir şey yapmak için yönlendirirken, kaçınılmaz olarak başka bir şeyi yapmamalarına neden olmak gerçeğini göz ardı etmek hatası değil midir? Yerli ipekleri Fransız ipeklerine karşı korumaya almanın akıllıca olduğunu düşünen bir devlet adamları, bu minvalde güvence altında alınan üretimin ulusa safi fayda sağlayacağı izlenimi üzere bunu yapmıştır. Bu üretimde istihdam edilen insanların, aksi takdirde farklı bir şeyin üretimiyle meşgul olacağını akıl edememişlerdir; yasal destek olmadan üretebilecekleri ve daha fazla kârla üretebilecekleri bir şey. Kendi buğdaylarının yerini ithal buğdayların almasını önlemek hususunda fazlasıyla kaygıya kapılan toprak sahipleri, şayet topraklarında korktukları ikameyi önleyecek kadar ucuz buğday yetiştirmeselerdi, verimli mahsüllerin yerinde verimsiz mahsüller yetiştire geldiklerini ve dolayısıyla nispi bir kayıpla topraklarını işlettikleri bu ikamenin onlara göstermiş olduğu gerçeğini asla

tam anlamıyla idrak edemediler. Kısıtlayıcı yaptırımlar üzerinden, başka türlü varlığını sürdüremeyecek bir ticareti devam ettirdikleri her vakada, sermaye, doğal seyirde akacağı bir kanaldan daha verimsiz bir kanala yöneltilmiştir. Ve dolayısıyla, Devlet himayesi altındaki belli başlı işleri kovalamak adına, insanlar daha faydalı işlerden uzaklaştırılmıştır.

O halde, yukarıda da ileri sürüldüğü üzere, aynı dikkatsizlik diğer tüm müdahalelerde de göze çarpmaktadır; ister ticari olsun, ister farklı alanlarda olsun. Yasa koyucular o ya da bu toplumsal eksikliği gidermek için insanları istihdam ederken, farklı toplumsal eksikliklerin tamam edilmesine engel olduklarını idrak edememişlerdir. Alışkanlık gereği, sağlama alındığı takdirde öne atılan her iyiliğin, sadece başka bir durumda çaresi bulunabilecek bir kötülüğe razı olarak elde edilen bir iyilik değil de, safi iyilik olduğunu farz ettiler ve bu hatayı yaparak, insanların emeğini zararlı bir yöne çevirdiler. Ticarette ve diğer alanlarda olduğu gibi, emek doğal akışında, kendisinden en iyi şekilde istifade edilecek, herhangi bir idari makamın ona tayin edeceğinden çok daha iyi bir alan bulacaktır. Doğru açıdan değerlendirildiğinde, iki önerme de birbirinin aynıdır. Ticari ve gayri ticari meseleler şeklinde yapılacak bir ayrım oldukça yüzeysel bir ayrımdır. Toplum içinde zuhur eden tüm eylemler şu genellemeye tabidir: İnsanoğlunun tüm gayretleri, insanoğlunun arzularına hizmet eder. Bu hizmet ister alım-satım işlemleri üzerinden, ister başka bir şekilde olsun, mevzu genel kaide olduğunda bir şey değişmez. Her durumda, daha güçlü arzuların, zayıf olanlardan önce tatmin edileceği mutlaka doğrudur ve yine her durumda, zayıf arzular doğal yollarla karşılanmadan önce onları tatmin etmenin, daha güçlü olanları tatmin etmeyi reddetmek olduğu da mutlaka doğrudur.

VII

Aşırı yasamanın getirdiği kasıtsız kötülükler yığınına ek olarak, bir o kadar da kasıtlı kötülükler olmak zorundadır; tüm azametine rağmen, öngörülü kişiler tarafından bile zar zor fark edilen kötülükler. Devlet aslında yapmaması gereken işleri yaparken, bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak yapması gereken şeylere dokunmuyor. Zaman ve eylemler kısıtlı olduğundan devlet ister istemez, yasa koyucuların kasıtlı günahlarının ve ihmalkârlıktan doğan günahlarının peşinden gidiyor. Tahripkâr müdahaleler arasında, felakete yol açan ihmaller de vardır ve devlet adamları her yerde birden bulunabilme, her şeye muktedir olma niteliğine erişene kadar bu ihmallere devam edeceklerdir.

Eşyanın tabiatı dâhilinde, iki amaç için görevlendirilmiş bir unsur muhakkak iki amacı da kusurlu bir şekilde yerine getirmek zorundadır; bunun nedeni kısmen bir amacı ifa ederken diğerini de gerçekleştirmenin mümkün olmaması, kısmen de söz konusu unsurun iki amaç için de intibak etmesinin, her ikisi içinde tam olarak uygun olmaması anlamına gelmesidir.

Bu hususla ilgili olarak daha önce de gayet güzel bir şekilde ifade edildiği gibi, "*Hem tıraş etmek için, hem de doğramak için tasarlanmış bir bıçak, ne ustura gibi tıraş edebilir, ne de bir doğrama bıçağı gibi doğrayabilir. Aynı zamanda banka hizmeti verecek olan bir resim akademisi, her halükarda çok kötü resimler sergileyecek ve çok kötü para hesapları yapacaktır. Bir yandan anaokulu olarak çalışan bir gaz şirketi, bizim kanaatimizce, sokakları düzensiz aydınlatacak ve çocuklara da yanlış eğitim verecektir.*"

Peki, bir kurum iki değil de yirmi işlev birden üstlenirse; şayet görevi vatandaşlarını harici ve dâhili saldırganlara karşı korumak

olan bir devlet, Hristiyanlığı yayma, hayır işleri idare etme, çocuklara derslerini öğretme, yiyecek fiyatlarını ayarlama, kömür madenlerini denetleme, demiryollarını düzenleme, konutları kontrol etme, araba ücretlerini ayarlama, insanların tuvaletlerini inceleme, çocuklara aşı yapma, göçmenleri sınır dışı etme, iş saatlerini belirleme, pansiyonları teftiş etme, ticari gemi kaptanlarının bilgilerini sınama, halk kütüphaneleri sağlama, tiyatro oyunları okuma ve yazma, yolcu gemilerini denetleme, küçük konutlara su ulaşıp ulaşmadığına bakma, bankacıların meselelerinden tutun da Serpentine Gölü'ndeki gemi ücretlerine kadar sonu gelmeyen mevzuları düzenleme görevini üstlenirse bu devletin kendini meşgul eden meselelerin çokluğu oranında öncelikli görevlerinin sıkıntıya düşeceği açık değil midir?

Asıl meselelerini ihmal etmek suretiyle, çeşitli planlar, tahkikatlar ve düzeltmelerle, müzakereler ve bölünmelerle devletin zamanı ve gücü boşa harcanmayacak mı? Ve müzakerelere bir göz atıldığında bunun doğru olduğu ve Meclis'in de halkında birbirine benzer bu tür zararlı müdahalelerle uğraşırken, bu ütopyacıların neredeyse yapılması gerekli olan tek şeyin dokunulmadan bırakılmasını umduklarının da doğru olduğu açıkça görülmeyecek midir?

O halde, hukuka dair tiksindiğimiz şeylerin en yakın sebebi buradadır. Gölgeyi yakalamaya çalışırken, cismi elimizden kaçırıyoruz. Şömine önleri, kulüpler ve tavernalar mısır yasası meseleleri, kilise meseleleri, eğitim meseleleri ve yoksulları koruma yasası meseleleri ile yankılanırken (*ki tüm bu meseleler aşırı yasamanın bir ürünüdür*), adli meseleler neredeyse hiç ilgi görmüyor ve her geçen gün ezilmeye, aldatılmaya ve soygunlara maruz kalıyoruz.

Hırsızlar arasına düşmüş bir insana yardım etmesi gereken söz konusu kurum, o insanı savcıların, avukatların ve bir tümen adli memurun eline bırakıyor; mahkeme emirleri, dava belgeleri,

beyannameler, mahkeme celpleri, her türlü harç ve sayısız harcamalarla o insanın cüzdanını boşaltıyor; medeni hukuk mahkemeleri, temyiz mahkemeleri, davalar, karşı davalar ve temyizlerdeki kargaşaların içine atıyor ve çoğu zaman ona yardım etmesi gerektiği yerde onu mahvediyor.

Aynı esnada sözü edilen muazzam kötülükleri daha da arttırmak için değil de, kısmen atalarımızın zararlı müdahalelerini bertaraf etmek, kısmen de kendi müdahalelerimizi hayata geçirmek için toplantılar düzenlenir, başmakaleler yazılır, oylar talep edilir, cemiyetler kurulu ve galeyanlar devam eder. Bu vahim ihmalkârlığın, yersiz işgüzarlığın bir sonucu olduğu aşikâr değil midir? İdari makamın, kabul gören tek işlevinin harici ve dâhili himaye olduğunu farzedin; adli idare makamımızın bugün olduğu kadar yozlaşmış bir hale gelebileceği aklınıza yatıyor mu? Parlamento seçimleri alışıla geldiği üzere yasal reform meseleleri ile ilgili bir mücadele olsaydı, hukuk sistemimizin hala Sir John Romilly'nin de belirttiği gibi "masraf çıkarmak için icat edilmiş teknik bir sistem" olarak devam edeceğine inanabilen var mıdır?

Seçim vaatlerinin demirbaş ana fikri bireyin ve mülkiyetin etkili bir şekilde himaye altına alınması olsaydı, yine de şimdilerde kontrolü altında değeri iki yüz milyonu aşkın mülkiyet tutan, ta ki tüm bedeller ödenene kadar, davaları elli yıl boyunca bekleten; bu bedellerden yılda iki milyonu iç eden Yüksek Mahkeme'nin bize hâlâ pusu kurabilecek olduğunu düşünen var mı?

Şayet seçim destek grupları geçmişte daima kanun reformuna karşı kanun tutuculuğu ilkesi üzerinden propaganda yapsalardı, kilise mahkemelerinin yine de yüzyıllar boyunca dulların ve yetimlerin rızkıyla şişmanlayabilecek olduğunu düşünmeye cesaret eden var mı? Bu soruları abesle iştigaldir. Adli idare konusu şayet her zaman siyasetin konusu edilseydi, insanların yasal yozlaşmalarla ve yasal zulümlere karşı duyulan genel nefretle ilgili bildikleri

genel malumat sayesinde bile, bunların çok uzun süre önce bitirilebileceğini bir çocuk bile görebilir. Kamuoyu sürekli olarak meşgul edilmeseydi, bir adamın zamanında işlenen bir beyannameye verilen cevabı dosyalamayı ihmal etmesi asla hoş görülmezdi ve tıpkı Bay James'e yapıldığı gibi, kendisi mahkemeye hakaretten on beş yıla mahkûm edilirdi. Yeminli kâtiplerin bol kazançlı işleri feshedildikten sonra, sırf ölene kadar da değil, öldükten sonraki yedi yıl için de fahiş miktardaki maaşlarını devam ettirmek suretiyle toplamda yaklaşık 700.000£'a mal olan bir tazminat ödenmesi mümkün olmazdı. Devlet üstüne düşen müdafi ve adli işlevlerle sınırlı kaldığında, sadece halk değil, aynı zamanda yasa koyucular da suiistimallere karşı duracaktır. Eylem alanı ve ayırımcılık fırsatları küçüldüğünde, günümüzde Parlamento'nun faydasız dalavereler ve yapmacık şikâyetler üzerinde heba ettiği tüm fikriyat, tüm gayretler ve hitabet becerileri hukuku saf, muayyen, hızlı ve tasarruflu hale getirmek için kullanılacaktır. Konuyla ilgisi olmayanların anlayamayacağı ve konuyla ilgili olanların farklı şekillerde yorumlayacağı hukuki laf-ü güzafımızın çetrefilli saçmalıkları anında son bulacaktır. Meclis Kararlarının, avukatların bir düzine eylem ve bir sürü yargıç kararından sonra ancak nasıl uygulanacaklarını anlayabileceği kadar berbat bir şekilde tanzim edildiğini artık bu kadar sık duymamalıyız.

1846 yılında bir sürü akıl hastasının boş dalavere hesaplarını kapatmak için kabul edilmesine rağmen, 1854 yılına kadar bu hesapları hala halledememiş olan; talepleri yıllar önce kabul edilmiş olmasına ve mevcut tüm kaynaklara rağmen kredi sağlayanların paralarını vermeyen Demiryolları Tasfiye Yasası (*Railway Winding-up Act*) gibi saçma sapan hazırlanmış kanunlar ortaya çıkmazdı.

Avukatlar, hiç durmadan hukuki ihtilaflara ve dava kayıplarına neden olmanın yanı sıra, gayrimenkullerin değerini düşüren, hazırdaki sermayenin bu gayrimenkuller için kullanımına engel

olan, zirai gelişimleri denetlemek suretiyle, köylülerin salahının ve taşra bölgelerinin refahının önüne taş koyan hâlihazırdaki saçma tapu sistemini devam ettirme ve bu sistemi daha da karmaşık hale getirmekten muzdarip olmazlardı. Kısacası, yolsuzluklar, ahmaklıklar ve yasal korku unsurları son bulurdu ve insanlar, şimdi bir düşman gibi kaçtıkları şeyi, aslında olduğu iddia edilen şey, yani bir dost olarak kabul ederlerdi.

Şu halde, yukarıda sayılan kasıtsız kötülüklere ilaveten, bu müdahaleci politikanın bize dayattığı kasıtlı kötülüklerin ne muazzam boyutlara ulaştığı ortadadır! İnsanların çektiği sıkıntıların nicesi, farklı koşullarda muaf olacakları sıkıntılardır! Aranızda yüklü yasal masrafların riskini göze almaktansa, zarar görmeyi tercih etmeyen var mı? Aranızda "*parayı sokağa atmaktansa*", haklı taleplerinden vazgeçmeyen var mı? Aranızda fiili bir tehdide karşı koymak yerine, haksız talepleri yerine getirmeyen var mı? Varsa, o kişi size parası yetmediği için ya da mücadele etme cesareti bulamadığı için ailesinin devrettiği mülkiyeti gösterebilir. O kişi, bir mahkeme davasının mahvettiği birtakım ilişkileri sayabilir. O tarafta düşkünlerin kazançlarıyla ve mazlumların birikimleriyle zengin olmuş bir avukat görürsünüz. Bu tarafta hukukun adaletsizlikleriyle düşkünler yurduna ya da akıl hastanesine kapatılmış, bir zamanlar hali vakti yerinde olan bir tüccar çıkar karşınıza. Adalet sistemimizin bu kusurlu hali tüm sosyal hayatımıza halel getirmektedir: neredeyse tüm aileleri, başka şartlar altında olacağından daha fazla fakirleştirmektedir; neredeyse tüm ticari işlemlere köstek olmaktadır; tüm tüccarlara her gün başka kaygılar yüklemektedir. Ve tüm bu mülkiyet, zaman, sabır, refah ve insan kaybı özümsenerek, yavaş yavaş, nihayetinde farklı belalar doğuracak olan dalaverelerin arayışına doğru götürüyor.

Hayır! Durum bundan daha da kötüdür! Haklarında bir sürü yaygara koparılan ve iyileştirmek için feryat figan özel Meclis Ka-

rarlarının çıkarılması talep edilen söz konusu kötülüklerin çoğunun, bizzat rezil hukuk sistemimiz tarafından *üretildiği* aşikâre ispatlanabilir niteliktedir. Örneğin, provokatör sağlık memurlarının siyasi kaynak oluşturmak için sebep gösterdiği korkuların, bir nesildir Yargıtay'da olan mülkiyetlerle ilgili muazzam kesafet içinde olduğu; bu şekilde sebep olduğu enkaza kadar açıkça izlenebildiği; ve rezil hukuki yolsuzluklar olmasaydı asla ortaya çıkmamış olacağı herkesçe bilinir. Yine, İrlanda'nın çok uzun zamandır çektiği, sonu gelmeyen yasamalara konu olmuş çilelerin başlıca kaynağı adaletsiz arazi kullanım kiraları ve karmaşık miras sistemidir: Satışları önleyecek şartlar öne süren; uygulamada tüm iyileştirmeleri olumsuz etkileyen; toprak sahiplerini düşkünler yurduna sürükleyen ve sebep olduğu kördüğümleri çözmek ve toprağın düzgün bir şekilde işlenmesini mümkün kılmak için Rehinle Mukayyet Gayrimenkul Yasası'na (Incumbered Estates Act) ihtiyaç duyan bir sistem.

Hukuki ihmalkârlık, demiryolu kazalarının da temel nedenidir. Şayet devlet, trenler gecikerek taahhüdü bozduğunda yolcular için basit bir çare sunmak suretiyle asıl işlevini yerine getirseydi, kazaları önlemek bağlamında en detaylı teftişten veya en akıllıca şekilde tertip edilmiş düzenlemeden çok daha faydalı olabilirdi; nitekim kazaların büyük çoğunluğunun birincil nedeninin düzensizlik olduğu herkesçe bilinmektedir. Aynı şekilde, elverişsiz evlerin inşa edilmesi babında da yine hesaplı, özenli ve güvenilir bir adli idare sayesinde İnşaat Yasalarına (*Building Acts*) ihtiyaç kalmazdı. Sonuçta, sorunlu malzemelerden müteşekkil bir konut diken ve bu berbat konutları duvar kâğıdı ve sıva ile örtbas eden, bunları kıymetli konutlarmış gibi satan bir adam dolandırıcılık suçu işlemiş olmaz mı? Ve kanun, tıpkı sağlıksız at davalarında yaptığı gibi bu dolandırıcılığı da fark etmekle yükümlü değil midir? Ve yasal çözümler basit, hızlı ve kesin nitelikte olsaydı, müteahhitler bu ihlallere son vermez miydi? Diğer vakalar için de bu

geçerlidir; insanların, denetim yoluyla çare bulması için sürekli olarak Devlet'e seslendiği sorunlar, bizzat Devlet'in asli görevlerini yerine getirmemesinden ortaya çıkmaktadır.

Öyleyse, bu berbat politikanın kendi kendini çetrefilleştirdiğini görün. Müdahaleci yasama tutumunun sadece hedef aldığı kötülükleri iyileştirememekle kalmayıp; sadece birçok sorunu daha berbat bir hale sokmakla kalmayıp; eskilerinden daha da beter sorunlar ortaya çıkarmakla da kalmayıp; bunları yaparken insanları bir de adaletin idare edilmemesinden kaynaklanan zulme, soyguna, tahribata maruz bırakmaktadır. Ve sadece kasıtsız kötülüklere, bir yığın kasıtlı kötülüğe de eklemekle kalmayıp, yine farklı koşullarda asla var olmayacak bir sürü toplumsal suiistimali teşvik ederek, aynı şekilde etki ve tepki gösteren daha çok müdahaleye zemin hazırlıyor. Ve böylece her zaman olduğu gibi, "kötü başlayan gidişat, sorunlarla birlikte daha da güçleniyor."

VIII

Kesinlikle elzem oldukları evrensel tecrübelerle ispatlanmış olanların dışında tüm Devlet faaliyetlerinin reddedilmesine yönelik bu denli esasi sebepler sunduktan sonra, bir takım ikincil nedenler sunmak gereksiz olacaktır. Buna ihtiyaç olduğunda ki bizim olabilir, Bay Lindsay'in Denizcilik ve Ticaret Filosu Yasası (*Navigation and Mercantile Marine Law*) hakkındaki yazısına dikkat edersek, orada düzenleme üzerine düzenleme (*bunları hepsi daha öncekiler yüzünden zaruri olmuştur*) getirmenin en nihayetinde bizi götürdüğü karmaşa ile ilgili çok şey söylenmektedir. Sebep olduğu yanlış anlamalar, gecikmeler ve tartışmalarla toplumsal yaşamımızı ciddi boyutta zora sokan bir karmaşadır bu. M. Guizot'nun "iğrenç kuruntu diye adlandırdığı ve siyasi mekanizmanın egemen gücünün inandığı bir yanılgı" olarak devam ettiği; kısmen Fransa'daki son devrime yüklediği ve yeni çıkan her müdahale ile daha da beslenen bu yanılgının endişe verici etkilerine daha başkaları da eklenebilir. Ancak bunları atlayarak, Devlet gözetiminin sebep olduğu ulusal boyuttaki güç kaybına küçük de olsa yer vereceğiz.

Herhangi bir sıkıntıya çare bulmak ya da doğru bir şeyi güvence altına almak için hevesle Meclis Kararları talep eden coşkulu bir hayırsever, bazı şeyleri yapmaları için insanları kendi hallerine bırakmak yerine, bu şeyleri onlar için yapmanın insanlara ahlaki açıdan zarar vereceği fikrinin önemsiz ve doğal olmaktan uzak bir mahzur olduğu kanaatindedir. Bu hayırsever, belirgin ve kolayca tahayyül edilebilen ve elde etmeyi umduğu faydayı zihninde canlı bir şekilde tasavvur eder. Halkın beyninde işleyen dağınık, görünmez ve yavaşça kümelenen tesiri tasavvur etmez ve ona inanmaz;

ya da bu tesiri kabul etse bile, bunu mülahaza etmeye değer bulmaz. Bununla birlikte, bir gün içindeki sonuçlar bahse konu etmeyecek kadar önemsiz görünse de tüm milli hasletlerin kademeli olarak günlük eylemlerin sonuçları ile meydana geldiğini hatırlayabildiğinde, kesitler halinde bakıldığında önemsiz görünen bir şeyin, top yekûn incelendiğinde ne kadar heybetli olabildiğini idrak edecektir. Ya da çocuk bakım evlerine gidip, (hiçbiri görünürde ehemmiyet taşımayan) sürekli tekrar edilen eylemlerin en nihayetinde ilerideki hayatın bütününü etkileyecek bir huy meydana getirdiğini izlerse, insanın mizacına değen her etkinin müessir olduğunu ve devam ettiği takdirde ciddi manada müessir olduğunu hatırlayacaktır. Her saat başı gelen "*Anne önlüğümü ilikle*", "*Anne ayakkabımı bağla*" ve benzeri taleplere karşılık veren düşüncesiz bir anneyi, bu tavizlerin her birinin zarar verici olduğuna inandırmak mümkün değildir; ancak daha aklı başında bir izleyici, bu tutumun uzun süre devam ettirilmesi ve kapsamının genişletilmesi durumunda, beceriksizliğe sebebiyet vereceğini görür. Öğrencilerine karşılaştıkları her zorluktan kurtulmanın yolunu gösteren eski öğretmenler, onların hayatta başarılı olmalarına ciddi manada engel olacak bir zihinsel davranış biçimi aşıladıklarını bilmiyorlardı. Öte yandan, günümüz öğretmenleri öğrencilerini sorunları kendi kendilerine çözmeye teşvik ediyorlar; bu şekilde onları hayata atıldıklarında, onlara destek olacak kimse olmadığında, karşılarına çıkacak zorluklarla yüzleşmeye hazırladıklarına inanıyorlar; çok başarılı olmuş kimselerin büyük bölümünün kendi gayretleriyle bu noktalara geldiği gerçeği ile de bu inançları tasdik etmiş oluyorlar. Peki, disiplin ve başarı arasındaki bu bağıntının, ulusal çapta da geçerli olduğu aşikâr değil midir? Uluslar bireylerden müteşekkil değil midir; bireyler, çocukluk dönemlerinde tâbi oldukları değişim kanunlarına yetişkinlik dönemlerinde de tâbi değil midir? Bir sarhoş için, içtiği her yudum "rabıtası" eklenen bir bağ eklediği; bir tüccarı elde ettiği her kazancın

kazanma arzusunu daha da kuvvetlendirdiği; bir fakire yaptığınız her yardımın onun daha çok istemesine yol açtığı; meşgul bir adamın ne kadar çok işi olursa, meşguliyetinin o kadar çok arttığı doğru değil midir? Ve buradan çıkan sonuç bireyler gibi ulusların da koşullara ayak uydurma sürecine tabi olduğu; kendisine mensup bireyler dışarıdan ne kadar az yardım alırsa o denli kendine yeter ve ne kadar çok destek görürlerse o denli aciz hale geldikleri değil midir? Sırf doğrudan ve ivedilikle zuhur etmedikleri için bu sonuçları göz ardı etmek nasıl bir ahmaklıktır? Ne kadar yavaş da işleseler, bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Artık insan gelişiminin kanunlarından sıyrılmak, yer çekimi kanunundan sıyrılmaktan daha mümkün değildir ve bu kanunlar geçerli olduğu sürece, söz konusu tesirleri de vuku bulacaktır.

Eğer bize, öne sürdüğümüz çok fazla devlet gözetiminin dayattığı bu acziyetin hangi hususi cihetlerden kendini gösterdiği sorulacak olursa, insanların özgüven sahibi olmalarını gerektiren her türlü sosyal büyümedeki gecikmelerde; daha önce karşılaşılmamış her türlü sıkıntıdan korkulan çekingenlik halinde; gidişatın mevcut halinden duyulan pervasız hoşnutlukta görüldüğünü söyleriz.

İnsanların görece az miktarda devlet desteği aldığı İngiltere'deki süratli evrimi doğru düzgün izleyen; ya da daha iyisi, kendi kendine yükselmiş insanlarla ve onlardan gelen son neslin üyeleri ile dolan Birleşik Devletler'deki benzersiz ilerlemeyi adam akıllı tefekkür eden birisini Kıta Avrupası'na gönderin ve oradaki görece yavaş diyebileceğimiz ve hatta İngiliz teşebbüsleri olmasaydı daha da yavaşlayacak olan gidişatı gözden geçirmesine müsaade edin. Bırakın bu kişi Hollanda'ya gitsin ve Flemenkler her ne kadar önceleri iyi birer teknisyen olduklarını göstermiş ve hidrolikler konusunda çok fazla pratik sergilemiş olsalar da, ta ki günümüzde bir İngiliz şirketi tarafından kuruluyor olmasaydı, Ams-

terdam şehrine doğru düzgün su temin edilmediğini görsün. Berlin'e gitsin ve orada, Londra'da nesillerdir var olan su tedarikini o şehirde de sağlamak için, bir İngiliz şirketinin, İngiliz sermayesi ve İngiliz denetimi ile bir proje yürüttüğünü anlatsınlar. Viyana'ya gitsin ve diğer Avrupa şehirlerinin olduğu gibi, bu şehrinde bir İngiliz gaz şirketi tarafından aydınlatıldığını öğrensin. Rhone, Loire ve Tuna nehirlerine gitsin ve İngilizlerin bu akarsularda buharlı gemiciliği başlattığını keşfetsin. İtalya, İspanya, Fransa, İsviçre, Danimarka'daki demiryolları hakkında bilgi toplasın; bunların ne kadarının İngiliz projesi olduğunu, ne kadarının büyük oranda İngilizlerin desteğiyle yapıldığını; ne kadarının İngiliz müteahhitlerle yapıldığını; ne kadarında İngiliz mühendislerin çalıştığını öğrensin. Rusya'da olduğu gibi, demiryollarının devlet eliyle yapıldığı yerlerde, İngiltere ve Birleşik Devletler'in geliştirdiği güç, azim ve pratik becerilerin yardıma çağrıldığını keşfetsin. Ve şayet bağımsız bir güruhun terakkiperverliğini ve bir baba himayesindekilerin uyuşukluğunu gözler önüne seren bu örnekler kendisine yetmezse, Bay Laing'in Avrupa yolculuğu hakkındaki serisini okuyabilir ve orada bu iki karşılaştırmayı detaylarıyla inceleyebilir. Peki, şimdi bu zıtlığın sebebi nedir? Doğal düzendeki her vakada kendi kendine yetme uygulaması üzerinden, kendi kendine yetme kapasitesi var edilir ve koşullar sabitken, bu kapasitenin noksanlığı, muhakkak ki ona yönelik talebin noksanlığından kaynaklanmıştır. Bu iki öncül ve bu öncüllerin sonuçları, size sunulan İngiltere ve Avrupa'daki gerçeklerle çelişmekte midir? Bu iki mekânın yerleşimcileri birkaç yüzyıl öncesinde, teşebbüs bağlamında aynı noktada değiller miydi? Ve hatta İngilizler imalatçılık, kolonileşme ve ticaret bağlamında daha geride değiller miydi? İngilizlerin bu açıdan yaşadıkları muazzam nispi değişim, o zamandan beri alışageldikleri muazzam nispi bağımsızlıkla tutarlı olmamış mıdır? Ve bu unsurlardan birisinin kaynağı diğeri olma-

mış mıdır? Bundan şüphe duyan varsa, kendisinden daha muhtemel bir kaynak göstermesini isteriz. Bunu kabul edenlerden ise daimi Devlet desteğinin sebep olduğu halk bazındaki zayıflamanın önemsiz bir mesele olmadığını, bilakis çok ciddi bir mesele olduğunu itiraf etmelerini isteriz. Bu kişi, bir ulusun büyümesindeki genel durgunluğun, hiçbir kişisel çıkarın telafi edemeyeceği kadar büyük bir bela olduğunu görecektir. Ve kesinlikle, İngilizlerin dünya üzerinde yayıldığı şeklindeki muazzam gerçek üzerinde tefekkür ettikten sonra, buna benzer bir başarı örneğinin Kıta Avrupası'nda görülmediğini anlar; Bu farkın büyük oranda karakter farkına dayandığını ve yine bu karakter farkının temelde disiplin farkından ortaya çıktığını düşündüğünde, bu bağlamda güdülen, sürdürülen politikaların bir ulusun nihai kaderi üzerinde ciddi boyutta belirleyici olduğunu idrak edecektir.

IX

Ne var ki, yasamaya itimat edenlerin inançlarının bu argümanlarla değişeceği yönünde bir umudumuz yok. Yukarıda sunulan muhakemeler, belli bir fikri üsluba sahip kişiler üzerinde etkili olacaktır. Farklı bir fikri üsluba sahip kişilerde bu muhakemeler ya hiç etki etmeyecek ya da çok az edecektir ve benzeri muhakemelerden müteşekkil hiçbir birikimin onlara tesiri olmayacaktır. Tecrübenin öğretebileceği hakikatlerin de bir sınırı vardır. Öğretici tecrübelerin, değeri anlaşılabilen tecrübeler olmaları gerekir ve belli bir karmaşıklık düzeyini aşan tecrübelerin değeri çoğunluk tarafından anlaşılmaz. Sosyal vakaların çoğunda durum bu niteliktedir.

İki bin yılı aşkın süredir insanoğlunun, bazı alış-verişlerinin tepesine çöken ve bazılarını da kibarca ortadan kaldıran ticari düzenlemeler yaptını ve tüm deliller her zaman gözler önünde olmasına rağmen, insanların sürekli aynı hataları yaptıklarını henüz idrak edebildiklerini hatırlarsak ve günümüzde bile bunu sadece çok küçük bir kesimin anlayabildiğini hatırlarsak; sürekli tekrar eden ve daima biriken tecrübelerin, bunları biriktirecek zihinsel şartlar sağlanmadıkça ders vermekte başarılı olamayacaklarını öğrenmiş oluruz. Bu tecrübeler özümsenmezse bir noksan var demektir. Anlattıkları doğrular, en iyi anladığını zannedenler tarafından bile tam anlaşılmamıştır. Örneğin, Sir Robert Peel yaptığı son konuşmalardan birinde, serbest ticaretten sonra ayyuka çıkan tüketimi betimledikten sonra aşağıdaki sözleri sarf etmiştir:

> "O halde, şayet, bu tüketimi sürdürdüğünüz takdirde; şayet, yasama uygulamalarınızla, Tanrı'nın yardımıyla, emek talebini sürdürebildiğiniz, ticaret ve üretiminize

> başarılı bir şekilde devam edebildiğiniz takdirde; sadece insanların saadet düzeyini arttırmakla kalmayıp, bu ülkenin ziraatçilerine, onların refahına katkı sağlayan bu talebi arttırma şansı veriyorsunuz." —The Times, Şubat 22, 1850.

Dolayısıyla, refahın tüm kanunların terk edilmesine bağlı olduğu ifadesi, belli türde kanunlara gönderme yapar. "Talebi sürdürebildiğiniz ve ticaret ve üretiminize başarılı bir şekilde devam edebildiğiniz takdirde" diyor; oysaki alıntı yaptığı gerçekler insanların bunu sadece hiçbir şey yapmayarak başarabileceğini göstermektedir. Meselenin özü, yani yasaların çok ciddi boyutta zarara yol açtığı ve söz konusu refahın kaynağının yasalar değil de, bu yasaların yokluğunun olduğu göz ardı ediliyor ve genel bağlamda bu adamın yasamaya olan inancı, bahse konu olan tecrübe ile ciddi manada sarsılmış olması gerekirken, her zamanki gücünü sürdürüyormuş gibi görünüyor. Yine karşımızda, görünüşte arz talep ilişkisine hala inanmayan Lordlar Kamarası, son birkaç hafta içinde devam eden talimatı benimsemektedir:

Çeşitli cemaatler ve bölgelerde yaşayan işçi sınıflarının oturduğu otuz ya da daha fazla konutu almak için yaptırım yetkisinin kullanılması gereken çalışmalarla ilgili iddianameler okunmadan önce, müteşebbislerin mevzubahis konutların sayısı, nitelikleri, mevcut durumları, (*tahmin edilebildiği kadarıyla*) evlerinden çıkarılacak insanların sayısı ve bu evden çıkartmalar sırasında yaşanabilecek külfetleri düzeltmeye yönelik iddianamede gerekli hükümlerin yer alıp almadığı ve hangi hükümlerin yer aldığı ile ilgili olarak Meclis kâtiplerinin ofislerine bir beyanat sunmak zorundadır.

O halde, eğer ticaretteki görece basit ilişkilerde, tecrübenin öğretileri bunca sene anlaşılamamışsa ve anlaşıldıklarında ise bu kadar hatalı bir şekilde anlaşılmışsa, (*ister ahlaki, ister zihinsel ve ister fiziksel olsun*) herhangi bir sosyal vakanın söz konusu olduğu

bir durumda hakikatin tam anlamıyla takdir edildiği bir yerin olacağını ummak pek mümkün olmayacaktır.

Gerçekler henüz gerçek olarak kabul edilememektedir. Nasıl ki simyacı, art arda gelen hayal kırıklıklarını, çabalarının anlamsızlığına ya da hedefinin imkânsızlığına değil de, orantısız içeriklere, sahte içeriklere ya da aşırı sıcaklıklara atfettiyse; aynı şekilde kanuna tapan kimseler de Devlet düzenlemelerindeki tüm hataları ya ufak dikkatsizliklere ya da küçük hatalara yükler ve gelecekte tüm dikkatsizliklerden ve hatalardan uzak durulacağını temin eder. Bu tütünün arkasından gerçeklerden kopuş gelir ki, artık hakikatlerin yaylım ateşleri bir fayda veremeyecektir.

Pek tabii, devlete karşı beslenen bu güven belli bir açıdan canlılığını korur ve sadece daha büyük bir şeyle azaltılabilir. Ta ki liderlerin, Tanrıların yardımcıları olarak kabul edildiği zamanlardan beri, insanların bu liderlerin gücüyle ilgili atıfları kademeli olarak küçülmüştür. Bu azalma hâlâ devam etmektedir ve daha çok yolu vardır. Şüphesiz ki, ilk seferdeki düzeyde olmasa bile, deliller arttıkça bu azalma bir düzeyde devam eder. Karakteri değiştirdiği ölçüde kalıcı bir etki yaratır. Zihinsel tip bir süreliğine aynı kalır, belli bir hatanın ortadan kaldırılmasının ardından kaçınılmaz olarak benzer türdeki farklı hatalar peyda olur. Tüm batıl inançlar çok zor bertaraf edilir ve devletin her şeye gücü yettiği yönündeki korku da istisna değildir.

BÜYÜK SİYASİ BATIL İNANÇ

Geçmişteki büyük siyasi batıl inanç, kralların sahip olduğu kutsal haktı. Günümüzdeki büyük siyasi batıl inanç ise, meclislere atfedilen kutsal haktır. Sanki bir kişinin kafasındaki kutsal yağ birçok kişinin kafasına dökülmüş ve dahası onlara ve onların emirlerine bir kutsiyet bahşetmiştir.

Bu eski inançların ne kadar mantıksız olduğunu düşünsek de, sonra çıkan inançlardan çok daha tutarlı olduklarını kabul etmemiz gerekir. İster kralların tanrı konumunda olduğu zamanlara gidelim, ister tanrının soyundan geldiğine inanıldığı dönemlere gidelim ya da tanrı tarafından atanmış oldukları zamana gidelim, kralın iradesine uysal bir şekilde boyun eğmenin makul nedenleri çıkar karşımıza. Tıpkı XIV. Louis'nin döneminde olduğu gibi, ilahiyatçılar kralların "tanrı olduğunu ve bir anlamda Kutsal hürriyeti paylaştıklarını" vaaz ettiklerinde veya kendi Muhafazakâr Partimizin (*Tory Party*) geçmiş günlerde "monarşinin, tanrının elçisi olduğunu" anlattığı dönemlerde; söz konusu öncüller göz önüne alındığında, devlet buyruklarına hiçbir hudut koyulamayacağı şeklindeki kaçınılmaz hüküm gün gibi ortadadır. Fakat bugünkü inanç nezdinde böyle bir garanti söz konusu değildir. Bir yasama makamın, hiç bir şekilde kutsiyet soyundan gelme ya da kutsal bir atama iddiasında bulunmaksızın sınırsız yetki talebini doğaüstü bir meşruiyete dayandırması mümkün değildir ve bu talep için doğal bir meşruiyet asla olmamıştır. Dolayısıyla, yasama makamının sınırsız yetki sahibi olması inancı, geçmişte karakterize edilmiş kralların sınırsız yetkisine olan inançta gördüğümüz tutarlılıktan yoksundur.

İnsanların sözde reddettikleri öğretileri, bu kadar yaygın bir şekilde fiilen devam ettirmeleri; şekli reddettikten çok sonra özü elinde tutmaları çok tuhaftır. Öğrencilik döneminde kendi kanaatince babasının mezhebini terk eden, bu mezhebin sadece kabuğunu atıp, içeriğini muhafaza eden ve onun dünya, insan ve ahlak ile ilgili kavrayışlarından anlaşıldığı üzere hala en katı İskoç Kalvinistler arasında yer alan Carlyle, İlahiyat ilmi dâhilinde buna bir örnektir. Aynı şekilde, bilim dünyasında da, Jeoloji alanındaki doğacılık *(naturalism)* ile Biyoloji alanındaki doğaüstücülüğü *(supernaturalism)* bir araya getiren Sir Charles Lyell emsal teşkil eder. Jeoloji alanındaki tekbiçimci *(uniformitarian)* teorinin önde gelen tefsircilerinden olarak, yalnızca Musevi evrendoğumu *(Mosaic cosmogony)* reddetmiş, ancak Musevi evrendoğumdan başka bir menşee bağlanamayacak olan canlı türlerinin özel olarak yaratıldıkları şeklindeki inancını uzun süre savunmuştur; ancak ömrünün son dönemlerinde Bay Darwin'in görüşlerini kabul etmiştir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, Siyasette de bununla kıyaslanabilecek bir emsal mevcut. Tutucular *(Tories)*, Meşrutiyetçiler *(Whigs)* ve Radikaller arasında yaygın olan, üstü kapalı bir şekilde savunulan devletin yetkisinin sınırsız olduğu doktrini yasa koyucunun önce Tanrı'dan izin alması gerektiğine inanılan zamanlara dayanır ve yasa koyucunun Tanrı'dan izin alması gerektiği inancı yok olmuş olsa da, bu doktrin hala varlığını sürdürür. Keyfi bir Devlet müdahalesinin meşruiyetini sorgulayan bir vatandaşa "*Ah, Meclis Kararları her şeyi yapabilir.*" ifadesiyle yanıt verilir ve bu vatandaş orada dona kalır. Fizik kuralları dâhilinde mümkün olmayan bu her şeye kâdir olma iddiasının, nasılını, ne zamanını, ne gerekçeyle olduğunu sormak aklına gelmez.

Burada, bunu sorgulamak için müsaade istiyoruz. Bir zamanlar mantıklı bulunan, yeryüzündeki hükümdarın Tanrı katındaki hükümdarın vekili olduğu ve ona her anlamda tabi olmanın bir vazife kabul edildiği fikrinin meşru olmaması nedeniyle, ister

cumhuriyete dayalı, ister anayasal nitelikte olsun egemenlik yetkisini İlahi bir kaynaktan almayan idari bir makama her anlamda tabi olma yükümlülüğünü ileri sürmenin nedenini sormak istiyoruz. Açıkçası bu talep, bizi geçmişteki ve günümüzdeki siyasi otorite teorilerini eleştirmeye yöneltiyor. Bundan çok uzun zaman önce yatıştırılmış meseleleri tekrar masaya yatırmak için bir mazeret olması gerektiği düşünülebilir; ancak yukarıda da açıkça belirtilen, yaygın bir biçimde kabul görmüş söz konusu teorinin yanlış bir temele dayandığı veya bir temele dayanmadığı çıkarımı yeterince geçerli bir mazerettir.

İlk göze çarpan husus sınırsız egemenlik fikridir; egemenliğin doğaüstü menşeini kabul etmeyen güruhun bu fikre dair sürdürdüğü eleştirel incelemeler bizi Hobbes'un argümanlarına geri götürüyor.

Hobbes'un "insanlar kendilerini korku içinde tutacak müşterek bir makamın yokluğunda herkesin birbirine karşı olduğu bir savaş durumunda kalacağı"[26] iddiasının doğru olduğunu farzedelim; ne var ki bu doğru değildir, nitekim "onları korku içinde tutacak müşterek bir gücün" olmadığı küçük, uygarlaşmamış bazı topluluklarda insanlar, bu tür bir gücün var olduğu topluluklardan çok daha barışçıl ve uyumlu bir yaşam sürmektedir.

Birlik halindeki insanlar üzerinde hükmedecek bir adamın çıkmasının nedeni olarak bu insanların kendileri arasındaki nizamı korumaya yönelik arzularını kabul ettiğinde de haklı olduğunu farzedelim; ne var ki, aslında bu hükümdar, adet niteliğindeki ister müdafaa, ister taarruz amacıyla olsun, savaş durumunda bir lidere tabi olma ihtiyacından yükselir ve müttehit haldeki bireyler arasındaki nizamın korunması ile arasında aslında elzem ve çoğu zaman fiili nitelikte bile bir bağ yoktur.

Bir defa daha, savunması mümkün olmayan, daimi çatışmaların getirdiği ve farklı koşullarda devam etmesi kesin olan sıkıntılardan kaçınmak için, bireylerin kendi aralarında bir "*pakt ya da sözleşme*" akdederek, hep birlikte temel fiili hürriyetlerinden feragat edip, mutabık oldukları bir diktatöre tabi olmaları gerektiği varsayımını da kabul edelim.[27] Bu şekilde aynı zamanda, bu insanların nesillerinin de büyük büyük atalarının yaptıkları sözleşmeye sonsuza kadar bağlı kalacaklarını kabul etmiş oluyoruz.

Demem o ki, bu verilere itiraz etmeyelim ve sadece Hobbes'un tasvir ettiği sonuçlara geçelim. Kendisi diyor ki:

> Çünkü herhangi bir sözleşmenin önde tutulmadığı bir yerde, herhangi bir hak devredilemez ve her insanın her şeyi yapmaya hakkı olur ve dolayısıyla hiç bir eylem hakkaniyetsizlik olamaz. Fakat bir sözleşme yapıldığında, bu sözleşmeyi bozmak hakkaniyetsizlik olur. Ve hakkaniyetsizliğin tanımı olarak, "*bir sözleşmeye uymamak*"tan daha uygun bir ifade yoktur. O yüzden, hakkaniyetli ve hakkaniyetsiz sıfatlarını ağzımıza alabilmek için, sözleşmelerine uymak suretiyle elde edeceklerini umdukları faydadan daha etkili olan, çeşitli cezaların verdiği korku ile insanları eşit şekilde sözleşmelerini yerine getirmeye zorlayacak, yaptırım sahibi bir makam olmalıdır.[28]

Hobbes'un zamanındaki insanlar, zorlayıcı bir güç ve ceza tehdidi olmadığı sürece vaatlerini yerine getirmeyecekleri varsayımına zemin hazırlayacak kadar kötü karakterlere mi sahiptiler? Günümüzde, herhangi bir yaptırım gücünden gayet bağımsız bir şekilde "*hakkaniyetli ve hakkaniyetsiz sıfatlarını ağzımıza alabilmekteyiz.*" Arkadaşlarım arasından, "*herhangi bir ceza korkusu*" olmaksızın, hiç kuşkuya mahal vermeksizin sözleşmelerinin gereğini yapacak birkaç isim sayabilirim ve bu insanlar için hakkaniyetin koşulları mücbir bir gücün varlığında da yokluğunda da aynı tahakkümü taşır. Her halükarda, bu temelsiz varsayımın Hobes'un

Devlet otoritesi ile ilgili savına halel getirdiğine dikkat çekiyoruz sadece ve hem öncüllerini hem de yargıları kabul ederek, öne çıkan iki çıkarımı gözlemlemek zorundayız. Bunlardan bir tanesi, bahsedilen şekilde türemiş Devlet otoritesi sadece bir araçtır ve amacına hizmet etmenin dışında hükmü yoktur. Amaca hizmet edilmezse, önerme gereğince bu otorite var olamaz. Diğer çıkarım ise otoritenin varoluş amacının söz konusu nitelendirme çerçevesinde, hakkaniyetin yürütme kolu; adil ilişkilerin sürekliliği olduğudur. Bu mantık, vatandaşlar üzerinde doğrudan saldırıları ve sözleşmenin ihlali ile ortaya çıkan dolaylı saldırıları önlemek için gerekenden başka bir yaptırım uygulamayı mazur göstermez; buna bir de harici düşmanlara karşı korumayı eklersek, Hobbes'un egemen güç türevinin ima ettiği tüm işlev anlaşılır.

Hobbes'un münakaşası, mutlak monarşinin menfaatleri içindi. Onun çağımızdaki hayranlarından olan Austin'in, bir adamın ya da topluma nazaran büyük veya küçük kabul edilebilecek bir grup adamın sınırsız egemenliğini, kanunun otoritesine temel olarak göstermek gibi bir hedefi vardı. Austin aslen bir ordu mensubuydu ve "kalan daimi izlerin" Province of Jurisprudence adlı eserinde görülebileceği, kesinlikle dikkat çekmiştir. İnsanı canından usandıran ukalalıklardan (*sonu gelmeyen ayırımlar, tanımlar ve tekrarlardan*), ki bunların Austin'in çok iyi bildiğimiz temel doktrinlerini gizlemekten başka bir işlevi yoktur, yılmadığımız takdirde, sivil otoriteyi askeri otorite içinde sindirdiği açıkça görülmektedir; bu otoritelerden her ikisinin de hem köken hem de kapsam bağlamında sorgulanamaz olduğunu sorgulamıyoruz. Müspet kanunu meşrulaştırmak için, bu kanunu yürürlüğe koyan mutlak hâkimiyete, krala, aristokratlara veya demokrasi kapsamında oy hakkı olan daha geniş bir güruha geri götürüyor bizleri; nitekim kabiliyetsizlikten ya da farklı nedenlerden tebaa olarak yaşamını sürdüren toplumun kalan kısmının karşısında bu güruha hükümdar adını veriyor. Ve hükümdar diye adlandırdığı yalın ya

da birleşik, küçük ya da büyük güruhun sınırsız otoritesini tasdik ettikten ve hatta kanıksadıktan sonra, pek tabii, bu güruhun fermanlarını ki kendisi bunlara müspet kanunlar demektedir, bunların yasal bağlamda geçerli çıkarmakta hiç zorluk çekmez. Ancak sorun bir adım geridedir ve orada çözülmeden kalmıştır. Asıl soru şudur: Neden egemenlik? Bir kişi ya da küçük bir grup veya büyük bir grup insan tarafından üstlenilen ve kalanlar üzerinde güdülen bu koşulsuz egemenliğin haklı gerekçesi nedir? Yerinde bir eleştiri olarak, "*Sınırsız egemenlikten müspet kanunlar çıkarma hareketinizi mazur göreceğiz: Sonuç aşikârdır. Ancak öncelikle sınırsız egemenliğinize delil gösterin.*" denebilir.

Bu talebe verilecek bir karşılık yoktur. Varsayımlarını tahlil ettiğinizle, Austin'in doktrininin Hobbes'unkinden daha sağlam bir temeli olmadığı görülür. Kabul görmüş bir ilahi soy ya da atama olmadığında, ne tek başlı hükümdarın ne de çok başlı hükümdarın, sınırsız egemenlik iddiasının ima ettiği ehliyete sahip olması mümkün değildir.

> "Ama gerçekten de," diye yanıt verir topluluğun sağır eden sesi, "kendi seçtiği meclise sorgulanamaz haklar temin eden, yine bizzat çoğunluğun sorgulanamaz hakkıdır."

Evet, işte şimdi meselenin özüne iniyoruz. Meclisin ilahi hakları demek, çoğunluğun ilahi hakları demektir. Yasa koyucular ve onları türevi insanların esas varsayımı, çoğunluğun hiçbir hududu olmayan yetkilere sahip olduğudur. Bu, kendini kanıtlar nitelikte bir hakikat olduğundan, herkesin kanıt olmaksızın kabul ettiği bir hakikattir. Yine de, sanıyorum ki, mevzubahis teorinin uç noktada düzenlemelere ihtiyacı olduğu şeklinde eleştiriler gelecektir.

> *Edinburgh Review* mecmuasının Ekim 1854 tarihli baskısında yayınlanan "Railway Morals and Railway Po-

licy" (*Demiryolu Etiği ve Demiryolu Politikası*) adlı makalede, kamu şirketleri kapsamında örnekler vererek, çoğunluğun yetkileri meselesi üzerinde durma fırsatım oldu ve şimdi size sunacağım çıkarımlar için zemin hazırlamak adına, bu makalede yer alan bir bölümü sunmaktan daha iyi bir şey bulamıyorum:

Hangi koşullar altında ya da hangi amaç uğrunda olursa olsun, bir grup insan işbirliği yaptığında, şayet aralarında bir fikir ayrılığı baş gösterirse, adalet gereği çok sayıda olanların düşüncesinin, az sayıda olanların düşüncesine tercih edilmesinin icap ettiği kabul edilir ve mesele ne olursa olsun, bu kaidenin değişmeksizin geçerli olması beklenir.

Bu kanaat öyle kökleşmiş ve bu bahsin ahlaki yönü o kadar az itibar görüştür ki, sunduğumuz bu salt şüpheli önerme birçoklarının hayrete düşmesine neden olacaktır. Mamafih, bu fikrin politik batıl inançlardan bir nebze daha yeğ olduğunu göstermek için sadece kısa bir tahlile ihtiyaç vardır. Abese irca (*reductio ad absurdum; olmayana ergi*) yoluyla çoğunluk hakkının tamamen koşullu bir hak olduğunu, belli sınırlar içinde geçerli olduğunu kanıtlayacak örnekler kolaylıkla bulunabilir. Bunlardan birkaçını ele alalım. Hayır, amaçlı bir derneğin genel kurul toplantısında, sorunları gidermenin yanı sıra derneğin papalığı küçük düşürücü vaazlar verecek yurt içinde çalışan misyonerler istihdam etmesi kararı aldığını farzedin. Hayırlı niyetlerle bu derneğe katılmış olan Katolik mezhebi mensupları, hakkaniyet çerçevesinde bu amaç uğrunda kullanılabilir mi? Bir kitap kulübü üyelerinin büyük kısmının, mevcut koşullar altında tüfek taliminin okumaktan daha önemli olduğuna kanaat getirdiğini, kulüplerinin amacını değiştirmeye ve ellerindeki sermaye ile barut, mermi ve hedef satın almaya karar verdiğini düşünün. Kalan üyeler bu karar boyun eğmeli midir? Toprak Mülkiyeti Topluluğu'nun (*Freehold Land Society*) çoğunluğunun Avustralya'dan gelen haberlerin heyecanı

ile sadece topyekûn altın aramalarına başlamaktan ziyade, ellerindeki birikmiş sermaye ile teçhizat satın almaya karar verdiklerini farzedin. Bu şekilde varlıklara el konulması, azınlık için adil midir? Ve azınlık da bu sefere katılmak zorunda mıdır? Bu sorulardan birincisine bile olumlu cevap verme cesaretini kimse göstermez; diğerlerine zaten kimse olumlu yanıt vermez. Peki neden?

Çünkü başka insanlarla birlik olan birisinin, hakkaniyet sınırları içerisinde, bu insanların arasına katılmasındaki amaca bütünüyle yabancı faaliyetlerle aldatılmasının mümkün olmadığının bilincinde olacaktır herkes. Varsayımlarımızdaki tüm azınlıklar, kendilerini zorlamaya çalışanlara layıkıyla şu cevabı verebilir: "Sizinle belli bir amaç uğrunda birleştik; bu amaca hizmet etmek adına para ve zaman harcadık; bu bağlamda karşılaşabileceğimiz tüm meselelerde çoğunluğun arzusuna uyacağımızı zımnen kabul ettik; ancak bunun dışındaki herhangi bir meselede intibak etmeyi kabul etmedik. Şayet belli bir amaç ileri sürerek size katılmamız için bizi kandırıp, daha sonra bihaber olduğumuz başka bir amacı benimserseniz, desteğimizi sahtekârlıkla elde etmiş olursunuz; kendimizi adamış olduğumuz, beyan edilmiş veya idrak edilmiş sözleşmeyi ihlal etmiş olursunuz ve bizler bu noktadan sonra sizin kararlarınıza bağlı kalmayız."

Açıkça görüldüğü üzere, meselenin tek mantıklı izahı budur. Müttehit haldeki tüm zümrelerin doğru idaresi altında yatan temel prensip, mensupları bir araya getiren amaca ulaşmak adına her konuda ve yalnızca bu konularda çoğunluğun dileğine uymak hususunda her mensubun birbirleriyle ayrı ayrı sözleşmiş olmasıdır. Sözleşme sadece bu kapsamda sabitlenebilir.

Her sözleşmenin doğası gereği, zımnen beyan edildiği üzere, sözleşmeye dâhil olan tarafların ne için söz verdiklerini bilmeleri gerektiğinden ve belli bir amaç için başkalarıyla birlik kuranların, birliğin üstlenmesi muhtemel olan farazi ve açıkça belirtilmemiş

tüm amaçları akıllarına getirmeleri mümkün olmadığından; yapılan sözleşmenin kapsamı bu tür belirtilmemiş amaçları kapsayacak şekilde genişletilemez. Ve eğer birlik ile üyeleri arasında açıkça belirtilmemiş amaçlarla ilgili beyan edilmiş ya da idrak edilmiş bir sözleşme yoksa o halde çoğunluğun bu amaçları üstlenmeleri için azınlığa baskı yapması, iğrenç bir tiranlıktan farklı bir şey değildir.

Pek tabii, şayet bir birliğin faaliyetleri ile çoğunluğun yetkilerinin üstü kapalı bir şekilde sınırlandığı yerlerde bu güçle alakalı fikri karmaşalar oluyorsa, birlik faaliyetlerinin olmadığı yerlerde çok daha büyük bir fikri karmaşa olacaktır. Tüm bunlara rağmen aynı ilke geçerlidir. "*Müttehit haldeki bir zümrenin mensupları bir araya getiren amaca ulaşmak adına her konuda ve yalnızca bu konularda çoğunluğun dileğine uymak hususunda birbirleriyle ayrı ayrı sözleşmiş oldukları*" önermesinin tekrar altını çiziyorum. Ve bu önermenin en az birlik halindeki bir kurumda olduğu kadar, birlik halindeki bir millet için de geçerli olduğu kanaatindeyim.

> "*Evet, ama*" diye başlayacaktır karşı cevap, "nasıl ki bir milletin üyelerini bir araya getiren herhangi bir faaliyet yoktur; nasıl ki bu birliğin kurulmasında belirlenmiş bir amaç geçmişte asla olmamıştır ve şimdi de mevcut değildir, o yüzden söz konusu sınırlarda mevcut değildir ve dolayısıyla, çoğunluğun yetkisi sınırsızdır."

Açıkçası, ister Hobbes'un ortaya koyduğu şekilde olsun, ister Rousseau'nun resmettiği şekilde olsun, herhangi bir toplum sözleşmesi teorisinin sağlam temellere dayanmadığını kabul etmek gerekir. Hatta böyle bir sözleşme zamanında hayata geçirilmiş bile olsa, bu sözleşme onu hayata geçirenlerin soyunu bağlayıcı olamaz.

Dahası, bir birliğin faaliyetinin kapsamında olabilecek yetkiler üzerinde bahsi geçen sınırlamalar olmadığı takdirde, bir çoğunluğun arzularını bir azınlığa zorla kabul ettirmesini engelleyecek bir

şey olmayacağını söyleyen olursa, onu tasdik etmek gerekir; ne var ki bu tasdikle birlikte, şayet bir çoğunluğun baskı gücü meşru kabul ediliyorsa, o halde bir diktatörün yeterli bir orduyla desteklediği baskı gücünün de meşru olduğunu eklemek gerek; o zaman bir sorun kalmaz. Burada ulaşmaya çalıştığımız şey, azınlığın çoğunluğa tabi olmasıyla ilgili olarak, fiziksel yaptırıma karşı direnememekten daha geçerli bir mazeret bulmaktır.

Müspet kanunların sorgulanamaz otoritesini kabul ettirmeye çok hevesli olan ve kendinden beklendiği üzere, monarşik, aristokratik, anayasal veya popüler nitelikte olsun bir tür mutlak egemenliği bu sorgulanamaz otoritenin kaynağı olarak atfeden Austin bile son çare olarak, müspet kanunların toplum üzerindeki gücünün ahlaken sınırlandırılması gerektiğini kabul etmeye mecbur kalmıştır. Katı egemenlik teorisine uymak adına halkın arasından çıkan egemen makamın "*kendi keyfiyeti ve hoşgörüsüne göre, halkın siyasi özgürlüklerini kısıtlamakta kanunen hür olduğu hususunda ısrar etmekte,* " bir idari makamın tebaasına bıraktığı ya da bahşettiği siyasi özgürlükleri azaltmasına pozitif ahlakın engel olabileceğini[29] itiraf etmektedir. O yüzden, çoğunluğun mutlak yetkisi için fiziksel bir meşruiyet değil, ahlaki bir meşruiyet bulmamız gerekmektedir.

Bu noktada hemen şu karşı cevap gelecektir: "*Pek tabii, sınırları belirlenmemiş bir anlaşma olmadığında, çoğunluğun hükmü hudutsuzdur; çünkü çoğunluğun kendi istediğini yapması, azınlığın keyfince hareket etmesinden daha adildir.*" Bu karşı cevaba verilecek karşılığı duyana kadar, bu ifade oldukça makul görünebilir. Biz bu cevaba, en az onun kadar kolay savunulabilecek bir önermeyle itiraz ediyoruz: Bir sözleşme olmadığında, çoğunluğun azınlık üzerindeki egemenliğinden bahsedilemez. Çoğunluğun ve azınlığın yetkilerinin de, yükümlülüklerinin de kaynağı bir tür işbirliğidir ve işbirliğine dair bir anlaşma yokken, bu yetkiler ve yükümlülükler de olmaz.

Tartışma bu noktada bir çıkmaza giriyor. Gidişatın mevcut koşulları altında, ne çoğunluğun egemenliği ne de bu egemenliğin sınırlarıyla ilgili olarak başvurabileceğimiz hiçbir ahlaki çıkış noktası bulunmamaktadır. Ancak konuyu biraz daha irdelediğimizde, bir çözüm ortaya çıkmaktadır.

Nitekim şimdiye dek işbirliği adına yapılmış farazi anlaşmalarla ilgili tüm görüşleri bir kenara bırakarak, vatandaşların günümüzde tatbiki görüş birliği ile ne tür bir anlaşmaya dâhil olacaklarını sorarsak, yeterince net bir cevap alırız ve bu cevap, belli bir kapsam dâhilinde ve bu kapsam dışına çıkmamak şartıyla, çoğunluğun hâkimiyetine dair yeterince net bir meşruiyet sağlayacaktır. Hemen göze çarpan bazı sınırlandırmaları inceleyelim ilk olarak.

Günümüzde tüm İngilizlere dini öğretmeye iştirak edip etmek istemediklerini, öğretileri ve ibadet şekillerini değiştirmek için çoğunluğa yetki verip vermeyeceklerini sorsanız, onların çoğundan çok güçlü bir "Hayır" cevabı alırsınız. Tüketim kanunlarını geri getirme önerisini hayata geçirmek adına, kıyafetlerinin biçimi ve kalitesi hususunda çoğunluğun dileğine tabi olmak isteyip istemedikleriyle ilgili bir tahkikat yapılsa, neredeyse hepsi bunu reddeder. Aynı şekilde (*günümüzdeki asli meselelerden birini ele almak adına*) içtikleri meşrubatlara karar vermek bağlamında çoğunluğun kararına uyup uymayacaklarına dair insanlar arasında bir anket yapılsa, yarısı ve belki yarısından daha fazlası buna razı olmayacaktır. İnsanların bugünlerde tamamen şahsi bir mesele olarak atfettikleri diğer birçok faaliyet hususunda da durum değişmez. Devam ettirmek, düzenlemek ya da benzeri eylemler uğrunda işbirliği yapmaya yönelik her türlü talep, oybirliğine dayalı bir talep olmaktan çok uzak olacaktır. Şu halde, açıkçası şayet toplumsal işbirliğini biz başlatacaksak ve bu işbirliğine razı olmadan önce bunun amaçları belirlenecekse, ne tür bir işbirliğinden kaçınılacağı ile ilgili olarak çok kapsamlı insan davranışı kesitleri ko-

nuya dâhil olacaktır ve bunun sonucu olarak, bu işbirliği kapsamında çoğunluğun azınlık üzerinde doğru bir otorite uygulaması mümkün olmayacaktır.

Şimdi bunun karşıtı olan soruda sıra; tüm insanlar hangi amaç uğrunda işbirliği yapar? Bir istilaya direnme hususunda herkesin bilfiil hemfikir olarak anlaşmaya varacağını kimse inkâr etmeyecektir.

Kendi dönemlerinde ziyadesiyle faydalı işler yapmış olan ve şimdilerde tükenmeye yüz tutmuş Dostların Dini Derneği üyeleri (*Quakers*) hariç tutulmak şartıyla, herkes bir savunma savaşında birlik olacaktır (*ne var ki, taarruz için aynısı söylenemez*); ve tüm bu insanlar bu tutumlarıyla, söz konusu amaca yönelik tedbirler itibariyle çoğunluğun isteklerine uyacaklarına zımnen razı olurlar.

Aynı zamanda, harici düşmanlara karşı olduğu gibi dâhili düşmanlara karşı savunma babında da işbirliği yapmakta anlaştıkları hususunda fiili bir oybirliği yapmış olurlar. Suçlular hariç herkes zatının ve varlığının layıkıyla korunmasını isteyecektir. Her vatandaş canını korumak ister, hayatını sürdürmesi ve hayattan keyif alması için gereken şeyleri korumak ister ve hem bu şeyleri kullanması hem de daha fazlasını elde etmesi için lazım olan özgürlükleri bozulmadan korumak ister. Tek başına hareket ederse, tüm bunları koruyamayacağı aşikârdır. Çevresindekilerle birlik olmazsa yabancı istilacılara karşı etkisizdir ve içerideki istilacılara karşı kendini koruma işi de, şayet aynı şekilde birlik olmazsa, en az o kadar sıkıntılı, tehlikeli ve verimsiz olacaktır. Herkesin ilgilendiği bir işbirliği daha vardır; ikamet ettikleri bölgeden istifade etmek. İlkel müşterek mülkiyet uygulaması devam etseydi, bireylerin ya da grupların toprağı kullanımı üzerindeki ilkel müşterek denetim de devam edecekti ve toprağın ne kadarı üzerinde besin yetiştirileceği, ne kadarının ulaşım ve diğer amaçlar için kullanılacağıyla ilgili seçimlerde çoğunluğun kararı haklı olarak baskın çıkacaktı. Özel toprak mülkiyetinin ortaya çıkmasıyla durum biraz

karmaşık bir hale gelmiş olsa da, günümüzde bile hala Devlet en üstteki toprak sahibidir (*nitekim tüm toprak sahipleri kanunen Tahtın kiracılarıdır*), mülkiyet hakkını sürdürebilir veya makul bir fiyatla zorunlu satın alma emri çıkarabilir; buradaki atıf, çoğunluğun iradesinin yerüstü ve yeraltındaki kısımların hangi usüllerle ve hangi koşullara göre kullanılabileceği babında geçerli olduğudur: Kamu adına özel ve tüzel kişilerle yapılmış belli anlaşmalar da kapsam dâhilindedir.

Burada detaylara girmeye gerek yok; aynı şekilde, iki vaka türü arasındaki sınır bölgeden bahsedip, ikincisine ne kadarın dâhil olduğunu ve ilkinde hangilerinin yer almadığını söylemeye de gerek yok. Mevcut maksatlarımız doğrultusunda şu inkâr edilemez gerçeği kabul etmek yeterli olacaktır: İnsanların, kendilerinden istendiği takdirde, fikir birliği gibi bir unsurun etkisiyle çoğunluğun iradesinin eline bırakmayacağı bir takım eylemler vardır; aynı zamanda, neredeyse mutlak bir genel kabulle aynı iradeye bağlamak istedikleri eylemler de vardır. O halde, bu noktada çoğunluğun iradesini belli sınırlar içerisinde kabul ettirmek için kesin bir yetki ve bu iradenin otoritesinin söz konusu sınırlar dışına çıkmasını reddetmek için kesin bir yetki çıkıyor karşımıza.

Fakat açıkçası mesele irdelendiğinde, mevzu kendi kendine şu soruya doğru gidiyor: Yekûnun ve yekûnu oluşturan birimlerin bağıntılı hak talepleri nelerdir? Toplumun sahip olduğu haklar genel bağlamda bireye karşı mukavim midir? Yoksa bireyin toplum karşısında mukavim olan hakları var mıdır? Bu konuyla ilgili hüküm, kurulu siyasi fikirlerin ve özellikle devlete atfedilen uygun kapsamla ilgili fikirlerin bütün iskeleti bu konuyla ilgili muhakeme zemini üzerinde kuruludur. O halde, burada rağbet gören çıkarımdan farklı bir sonuca ulaşmak dileğiyle uyuyan bir ihtilafı yeniden uyandırmayı öneriyorum.

Profesör Jevons *The State in Relation to Labour* adlı eserinde şu ifadeyi kullanıyor: "Toplumsal meselelerde mücerret haklar diye bir şey vardır fikrini aklımızdan çıkarmak ilk adım olmalıdır." *Bay Matthew Arnold telif hakkı konusuyla ilgili eserinde, bu ifadeye benzer nitelikteki şu inancı dile getirmiştir:* " Bir yazarın, kendi ürettiği bir ürün üzerinde hiçbir doğal hakkı yoktur. Ve yine bu yazarın, üretebileceği ya da temin edebileceği hiçbir şey üzerinde doğal hakları yoktur."[30] Aynı şekilde, oldukça itibarlı bir haftalık mecmuada geçtiğimiz günlerde "doğal hak diye bir şeyin olmadığını açıklamaya çalışmak, felsefi bir israf olacaktır" şeklinde bir ifade okudum. Devlet adamları ve hukukçular bu alıntılarda ifade edilen görüşü dile getirirken sanki aksini düşünmek aptallıktır demeye getiriyorlar.

İnsan, Kıta Avrupası'ndaki bütün bir hukukçu ekolünün İngiltere'deki ekolün devam ettirdiği fikriyata karşı çıktığını bilerek, bu mealdeki söylemlerin daha az dogmalaştırılmasını ümit edebilir. *Natur-recht (doğal hak)* fikri, Alman hukuk felsefesinin kökünü teşkil eden fikirdir. Alman felsefesi ile ilgili görüşünüz ne olursa olsun, onun için sığ bir felsefe demek mümkün değildir. Diğer her şeyden önce emek kaynağı olarak ayırt edilen ve kesinlikle sığ düşünürlerle aynı gruba dâhil edilemeyecek olan bir insan topluluğu arasında revaçta olan bir doktrin, sanki popüler bir yanılgıdan başka bir şey değildir denilerek göz ardı edilemez. Ne var ki öncelikli mesele bu değildir. Yukarıdaki alıntılarda reddedilen önermenin yanı sıra, bir de kabul görmüş bir karşı önerme söz konusudur. Bunun ne olduğunu ve bu önermenin derinine inip, temel gerekçesini irdeleyelim.

Bentham'a dönüp baktığımızda, bu karşı önermenin açıkça beyan edildiğini görüyoruz. Bizlere bireyler bahşetmek için kişisel güvenlik hakkı, şahsiyetin muhafazası hakkı, mülkiyet hakkı gibi bir takım haklar meydana getirerek" devletin görevini icra ettiğini söylüyor.[31]

Bu doktrin kralların kutsal hakkı fikrinin devamı olarak ileri sürülseydi, içerdiği hiç bir şey alenen saçma olarak atfedilmezdi; Ynca'nın "*akıp giden her şeyin kaynağı*" olduğu antik Peru'dan[32]veya "Onun (Kralın), zatı ve dünyadaki cismiyle mutlak mevla olduğu" Şuva'dan (Habeşistan)[33] "tüm insanların kralın kölesi" olduğu Dahomey'den gelseydi bu doktrin[34] yeterince tutarlı olabilirdi.

Fakat Hobbes'un aksine, mutlakiyetçilikten çok uzak olan Bentham, halkın idaresi lehinde yazmıştır. *Constitutional Code*35 *(Anayasa Hukuku)* adlı eserinde, egemenliği tüm halka teslim eder; "egemenlik gücünü, mutluluğunu en üst düzeye ulaştırmanın doğru ve tercih edilen amaç olduğu, mümkün olan en büyük güruhun eline bırakmanın" *en iyi seçim olduğunu, çünkü bu amaca ulaşmak açısından* " bu güruhun diğer tüm seçeneklerden daha muktedir olduğunu" ileri sürer.

Şimdi, bu iki doktrini bir araya getirdiğimizde ne ortaya çıkıyor onu gösterelim. Egemen olan halk, iştirak halinde temsilciler atar ve böylece bir hükümet kurar; bu şekilde kurulan hükümet bir takım haklar meydana getirir ve haklar meydana geldikten sonra, hükümet bunları kendisini meydana getiren egemen halkın münferit kesimlerine bahşeder. İşte burada fevkalade bir siyasi aldatmaca söz konusudur! Bay Matthew Arnold, yukarıdaki alıntıda "mülkiyet kanunun ürünüdür" iddiasını öne sürmekte, "mülkiyetin kendi içindeki fizik ötesi hayalete" karşı dikkatli olmamızı söylemektedir. Pek tabii, fizik ötesi hayaletler arasında en müphem olanı, bir şeyi elde etmek için o şeyi meydana getiren kurumu meydana getirip, sonra bu şeyi kendi yaratıcısına geri vermekten başka yolu olmadığını söyleyendir.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, Bentham'ın önermesi akla yatkın bir önerme gibi görünmez. "*Haklar meydana getirmek*" suretiyle, devletin görevini yerine getirdiğini söylemektedir. "Meydana getirmek" fiiline iki farklı mana verilebilir. Hiç yoktan bir

şeyi var etmek anlamına geldiği farzedilebilir veya hâlihazırda var olan bir şeye biçim ve temel kazandırmak anlamına da gelebilir. Birçokları, hiç yoktan bir şey var etmenin, her şeye kadir olan bir gücün müdahalesiyle bile mümkün olmayacağı kanaatindedir ve muhtemelen kimse insan idaresinin iradesi dâhilinde hiç yoktan bir şey var edilebileceğini iddia etmeyecektir. Alternatif görüş ise insan idaresinin sadece zaten var olan bir şeyi şekillendirmek suretiyle bir şeyi meydana getirebildiğidir. Bu durumda şu soru gelecektir: "*Bu idarenin şekillendirdiği ve zaten var olan şey nedir?*" *Belli ki, "meydana getirmek"* fiili bu soruyu ekarte etmektedir; dikkatsiz okuyuculara bir yanılsama yaşatmaktadır. Bentham, ifadenin kesinliği hususunda titiz davranmıştır ve *Book of Fallacies* adlı eserinde "*Imposter-terms*" *(Sahtekâr terimler)* diye bir bölüme yer vermiştir. Burada ilgi çekici olan, onun ancak sahtekâr bir terimin üretebilceği sapkın bir fikrin çarpıcı bir tasvirini ortaya koymasıdır.

Fakat şimdi bu fikri imkânsızlıkları görmezden gelelim ve Bentham'ın fikrine dair en savunulabilir izahı bulmaya çalışalım.

Tüm yetkilerin ve hakların, aslen egemen halk bünyesinde bölünmemiş bir bütün olarak var olduğunu ve bu bölünmemiş bütünün *(Austin'in de söylediği gibi)* itimat edilerek, tertip edilmesi amacıyla egemen halkın atadığı idari bir makama verildiğini söyleyebiliriz.

Daha önce gördüğümüz gibi, şayet hakların meydana getirilmesi önermesi sadece mecazen söylenmişse; o halde Bentham'ın fikri açısından anlaşılabilir yegâne izah, kendi arzularını münferiden tatmin etmek isteyen ve bir küme halinde her türlü tatmin için gereken kaynağa sahip olan, aynı zamanda her türlü bireysel faaliyet üzerinde bir gücü elinde tutan bireyler yığınının, bireysel faaliyetlerin hangi koşullar altında ve hangi usüllerle uygulanacağını ve tatmin sağlanacağını tayin eden bir idare atamasıdır Mü-

saadenizle buradaki imaları inceleyelim. Her insan iki vüsat dâhilinde mevcudiyetini sürdürür. Şahsi vüsatı dâhilinde devlete tabidir. Kamusal vüsatı dâhilinde ise devleti tayin eden egemen insanların bir ferdidir. Bir başka deyişle, şahsi vüsatında kendisine haklar verilen güruhun bir parçasıdır ve kamusal vüsatında tayin ettiği devlet aracılığıyla hakları verendir.

Bu soyut ifadeyi somutlaştırın ve ne anlama geldiğini görün. Varsayalım ki toplum, sadece içinde yaşanan bölgenin müşterek malikleri değil, aynı zamanda tüm eylemler ve tahsisatlarla ilgili özgürlüklerin de müşterek malikleri konumundaki bir milyon insandan müteşekkil olsun: Tanınmış tek hak ise her şeyin yekûnuna tanınmış olsun. Akıbet ne olur?

Kendi emeğiyle oraya çıkan herhangi bir ürüne sahip olmayan her insan, egemen yığının bir parçası olarak kendi haricindekilerin emeğiyle elde edilen ürünlerin mülkiyetinin milyonda birine sahip olur. Bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Nitekim Bentham'ın çizdiği tabloda devlet sadece bir aracı; bu aracının bahşettiği haklar kendisine itimat edilerek egemen halk tarafından verilmiştir. Şayet durum buysa, devlet kendisine duyulan itimadın gereğini yapmak adına söz konusu hakları bireylere bahşetmeden önce bu hakların egemen olan halka ait olması gerekir ve şayet durum buysa, her birey kamusal vüsatı dâhilinde bu hakların milyonda birine sahipken, şahsi vüsatı dâhilinde hiç bir hakka sahip olmayacaktır. Şahsi vüsat dâhilindeki hakları sadece bir milyon fertten geri kalanı bunları kendisiyle paylaşmakta mutabık olursa elde eder; yine aynı birey de bunları bir milyon ferdin her birine vermek hususunda mutabık olacaktır.

Dolayısıyla, nasıl yorumlarsak yorumlayalım, Bentham'ın önermesi bizi bir mantıksızlık örgüsü içinde bırakmaktadır.

Alman ve Fransız yazarların hukuk felsefesiyle ilgili karşıt fikirlerini görmezden gelsek ve Bentham'ın müritlerinin fikirlerinin savunulabilir olmadığını kanıtlayan herhangi bir tahlil yapmasak bile, bu kişiler doğal haklar doktrini bağlamında daha ukala bir tutum sergilemeye itilmiş olabilir. Çünkü bazı toplumsal vaka öbekleri bu doktrinin geçerli olduğunu ve bu doktrine muhalif olan doktrinin ise temelsiz olduğunu kanıtlayacak şekilde bir araya gelmiştir.

Dünyanın dört tarafındaki kavimlere baktığımızda belli bir devlet ortaya çıkmadan önce, gelenekler aracılığıyla idari üslubun tanzim edildiğini görüyoruz. Botsvanalılar "uzun zamandır bilinen geleneklerle" denetlenir[36] "Şeflerine tabi olmaktan ziyade onu hoş gören"[37] Korrana Hottentot insanları arasında, "*kadim uygulamalar engel teşkil etmediği sürece, her kişi kendince doğru gördüğü şekilde hareket eder.*"*38 Araukanyalıların kılavuzu* "iptidai uygulamalar veya örtülü geleneklerden başka bir şey olmamıştır".[39]

Kırgızlar arasında ileri gelenlerin hükümleri "herkesçe kabul görmüş geleneklere" dayandırılır.[40] Rajah Brooke'un ifadelerine göre, aynı şekilde Dayaklar'da da "gelenek resmen kanun haline gelmiştir ve geleneklerin dışına çıkanlar cezalandırılmaktadır."[41]

İlkel insanlar için ezeli gelenekler o kadar kutsaldır ki, onların otoritesini sorgulamayı tahayyül bile etmezler ve bir devlet ortaya çıktığında, onu bu gelenekler kısıtlar. Madagaskar'da kralın sözü, sadece "*bir kanun, gelenek ya da emsal olmadığı durumlarda*" geçerlidir.[42]

Raffles ise bizlere, Cava'da "ülke geleneklerinin" yöneticiye gem vurduğunu bildirmektedir.[43] Yine Sumatra'da halk, şeflerinin "*kadim usülleri değiştirmesine*" *izin vermez.*[44] *Ashanti'de olduğu gibi, bazı bölgelerde "gelenekleri değiştirmeye teşebbüs ettikleri için"* krallar tahttan indirilmiştir.[45]

Bu şekilde devletin üstünde olduklarını anladığımız ve devlet tesis edildiğinde onun yetkilerini denetim altına alan gelenekler, birtakım bireysel haklar tanımaktadır; belli usüllerde faaliyet göstermeyi ve belli varlıklara sahip olmayı sağlayan haklar. Mülkiyet kabulünün en az düzeyde geliştiği yerlerde bile silah, alet ve kişisel ziynetler üzerinde sahiplik kabul görür ve çoğu zaman bu kabul daha da öteye gider.

Kuzey Amerika'daki Devlet kurumunun bulunmadığı Snakes kabilelerinde atlar üzerinde özel mülkiyet hakkı tanınmıştır. "*Düzenli bir devleti olmayan*" Chippewayanlar'da ise özel tuzaklarla avlanan etler "özel mülkiyet olarak kabul edilir".[46] Aht'lar, Komançi'ler, Eskimo'lar ve Brezilya Yerlileri'ne mahsuben barınak, alet-edevat ve farklı kişisel eşyalarla ilgili benzeri vakalar da delil olarak gösterilebilir. Bazı uygarlaşmamış halklar arasında gelenekler, direk toprak üzerinde olmasa bile, temizlenmiş toprak üzerinde yetiştirilmiş mahsüller üzerinde hak talebini ortaya çıkarmıştır ve hiçbir siyasi kuruma sahip olmayan Toda'lar da hayvanlar ve toprak mülkiyeti arasında benzeri bir ayrım yapmaktadır.

Kolff'un "*barışçı Arafura'lar*" ile ilgili açıklamaları bunun delilini çok güzel özetlemektedir. Bu insanlar "atalarının gelenekleri gereğince yaşlılarının kararlarından başka herhangi bir otorite makamı olmaksızın, kelimenin tam anlamıyla mülkiyet hakkını tanımaktadırlar."[47] Ancak uygarlaşmamış toplumlar arasından kanıtlar aramasak bile, medeniyetin ilk dönemlerinde yeterince kanıt mevcuttur. Bentham ve taraftarları, kendi müşterek hukukumuzun temelde "tahtın geleneklerinin" vücut bulmuş hali olduğunu unutmuş gibi görünüyorlar. Bu hukuk, zaten mevcut bulduğu şeylere kati bir biçim vermemiştir. Dolayısıyla, gerçek ve kurgu, bunların iddialarının tam tersidir. Gerçek, mülkiyetin, hukuk var olmadan çok önce gayet de kabul görmüş olduğudur; kurgu ise, "mülkiyetin hukukun bir ürünü olduğudur". Muazzam bir hoşgörü ile bu cahil sürüyü bilgilendirme görevini üstlenmiş

olan bu yazarlar ve devlet adamları, bizzat kendileri bilgilendirilmeye muhtaçtlardır.

Sadece farklı bir sınıfın mülahazaları bile onları tereddüde düşürmüş olabilir. Bentham'ım iddiası, yani "*bireylere bahşettiği haklar meydana getirerek*" Devlet'in kendi görevini yerine getirdiği doğru olsaydı; o halde buradaki çıkarım, farklı devletler tarafından verilen haklar arasında herhangi bir benzerlik eğilimi olmaması gerektiğidir. Bu devletlerin kararlarını fesheden belirleyici bir neden olmadığında, onların kararları arasında dikkate değer bir uyuma karşı olan için çok fazla ihtimal söz konusudur. Ancak oldukça müthiş bir uyum mevcuttur. Nereye baksak, devletlerin aynı türde ihlalleri yasakladığını görebiliriz ve dolaylı olarak, aynı türde talepler gözümüze çarpar. Alışıla geldiği üzere, hepsi cinayeti, hırsızlığı ve zinayı yasaklar. Bu şekilde, vatandaşların haklarının belli açılardan korunduğu farzedilir. Ve toplum ilerledikçe, sözleşme ihlallerine, iftira, yalancı şahitlik vb. hususlara karşı çareler sunmak suretiyle en ufak bireysel talepler korunur. Kısacası mukayeseler sonucunda görmekteyiz ki, teferruatı arttıkça detaylar babında farklılık gösterse bile hukuk prensipleri temelde mutabıktır. Bu neyi kanıtlar?

Bunların mutabık olması tesadüf eseri olamaz. Mutabıklardır, çünkü iddia edilen hakları meydana getirme işi, aslen müşterek yaşamaya mecbur olan insanların bireysel arzularından doğan hak taleplerinin beyanı ve bu taleplerin tanınmasına yönelik resmi bir tasdik ve daha gelişmiş bir tanımlama sunmaktan başka bir şey değildir.

Karşılaştırmalı Sosyoloji aynı sonuca götüren başka bir gerçekler kümesi daha ortaya koymaktadır. Sosyal ilerlemelerle birlikte, sadece insanların sahip oldukları hakları tasdiklemek değil, aynı zamanda bu hakları ihlallere karşı savunmak da gittikçe artan bir kapsamla Devlet'in işi haline gelmektedir. Kalıcı devlet ortaya çıkmadan önce ve çoğu durumda önemli ölçüde şekillendikten

sonra bile her birey haklarını kendisi veya ailesi aracılığıyla talep etmiş ve korumuştur.

Günümüzdeki yabani kabilelerde olduğu gibi, geçmişteki medeni halklarda ve hatta günümüzde Avrupa'nın yerleşik hayatın kurulmadığı yerlerinde cinayetin cezası hususi bir mesele olagelmiştir; "*kutsal kan davası vazifesi*" akrabalar güruhu arasından birine kalır. Aynı şekilde, toplumsal yaşamın ilk evrelerinde mülkiyete yönelik saldırılar ve farklı tahribatlar için tazminat arayışı bizzat kişiler ya da aileler tarafından tatbik edilmiştir. Fakat toplumsal örgütlenmiş gelişim gösterdikçe merkezi idare makamı bireylerin kişisel emniyetini güvence altına alma, varlıkların güvenliğini sağlama ve belli ölçüde, aralarındaki sözleşmelerin gereklerini yerine getirmelerini sağlama görevlerini her geçen gün daha fazla üstlenmiştir. Aslında hemen hemen tek işi toplumun bütününü diğer toplumlardan korumak veya başka toplumlara yönelik saldırıları yönetmek olan Devlet, toplumun fertlerini birbirlerinden koruma işlevini her geçen gün biraz daha fazla üstlenmektedir.

İnsanların alışkanlık icabı silah taşıdıkları günleri hatırlamak, günümüzdeki gelişmiş emniyet idaresi sayesinde şahsın ve mülkiyetin muazzam bir şekilde korunduğunu bir düşünmek veya şimdilerde küçük borçları kurtarmaya yönelik imkânları fark etmek, diğer bireylerin arayışlarının çizdiği sınırlar dâhilinde her bireye engellenmeden yaşamsal hedefleri peşinde koşma imkânı sağlamanın Devlet'in görevi olduğu algısının her geçen gün arttığını görmek gerekiyor sadece.

Diğer bir deyişle, sosyal ilerleme ile birlikte sadece doğal haklar dediğimiz bu şeylerin daha çok kabul edilmekle kalmıyor, aynı zamanda Devlet de bunları daha iyi icra ediyor. Devlet, bireyin refahı için olan bu elzem ön koşullar uğrunda her geçen gün daha fazla hizmet veriyor.

Bunların yanı sıra, benzer nitelikte olan ancak çok daha fazla önem teşkil eden bir değişiklik daha gerçekleşmiştir. İlk etaplarda,

Devlet'in bireyi saldırılara karşı korumakta başarısız olduğu zamanlarda, saldırgan taraf birçok yönden bizzat Devlet'in kendisiydi. Arkalarında belgeler bırakacak kadar gelişmiş olan, her biri zamanında başka toplumları zapt etmiş olan toplumlara baktığımızda, her yerde askeri rejimin izlerini bıraktıklarını görebiliriz. Tıpkı savaşan unsurların etkili bir biçimde teşkilatlanması için mutlak bir itaat içinde olan askerlerin sadece emir verildiğinde münferiden hareket etmesi gerektiği gibi, savaşan toplumların etkili bir biçimde teşkilatlanması için de bireysellikte ikinci plana atmaları gerekir. Halkın talepleri, kişisel taleplerin hükmünü kaldırır ve tebaa hareket özgürlüğünü büyük ölçüde kaybeder. Bunun sonuçlarından biri, hem toplumu hem de orduyu kapsayan devlet müdahalesi sisteminin teferruatlı bir yaşamsal düzenleme getirmesidir.

Hükümdarın kutsal atalarının hamlettikleriyle kutsiyet kazanan buyrukları, herhangi bir bireysel özgürlük anlayışı ile sınırlandırılmaz; bu buyrukların insanlar faaliyetlerini belirlemede de bir hududu yoktur; ne tür gıdaların tüketileceği, bunların nasıl hazırlanacağı, sakalların nasıl kesileceği, elbiselerin kenarlarının nasıl yapılacağı, üzümlerin nasıl ekileceği vb. Doğudaki eski kavimlerde sıkça görülen bu her yeri kaplayıcı denetim aynı zamanda Yunan'lar tarafında da büyük ölçüde uygulanmıştır ve gelmiş geçmiş en muharip şehirde, Sparta'da en üst düzeye ulaşmıştır. Şartlara uygun siyasi yapılar ve fikirlerle birlikte müzmin savaş hali ile nitelenen Avrupa'nın ortaçağ dönemleri boyunca aynı şekilde Devlet müdahalelerini tahdid eden bir şey yoktu; ziraat, imalat ve ticaret faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde düzenleniyordu; dini inançlar ve ayinlere yaptırım uygulanıyordu ve sadece hükümdarlar kürk giyebiliyor, gümüş kullanabiliyor, kitap yazdırabiliyor, güvercin sahibi olabiliyordu vb. Fakat sınai faaliyetleri artması ve statü rejiminin yerine alttan alta sözleşme rejiminin geçmesiyle, bunlarla bağlantılı fikirlerin büyümesiyle insanların

faaliyetlerine yönelik müdahaleler azaldı (*ta ki tekrar muharip faaliyetlere geri dönüş eşliğinde gelen yakın zamandaki tepkimelere kadar*). Tarladaki mahsüllere düzenlemeler getiren, dönüm başına ne kadar hayvan yetiştirileceğini emreden veya imalat yöntemlerini ve malzemelerini belirleyen, maaşları ve fiyatları kararlaştıran, elbiselere ve oyunlara müdahil olan (kumar içerikli oyunlar hariç), veya ithalat ve ihracata sınırlandırma ve cezalar getiren, insanların siyasi veya dini inançlarını tayin eden, istedikleri gibi bir araya gelmelerini veya istedikleri yere seyahat etmelerini engelleyen kanunlar kademeli olarak azalmıştır.

Yani, çok geniş bir faaliyet yelpazesi kapsamında vatandaşın denetimsiz eylem hakkı, Devletin vatandaşı kontrol etme talepleri karşısında üstün gelmiştir. İdare makamı, yaşamsal hedeflerinin peşinden koştuğu mahrem alandaki istilacıları kovmakta vatandaşa her geçen gün daha fazla destek oldu, bizzat kendisi de bu alandan çekildi veya başka bir deyişle, fuzuli girişlerini azaltti.

Aynı hikâyeyi anlatan tüm vaka türlerinin hepsinden hala bahsetmiş değiliz henüz. Bu hikâye hukuktaki gelişmeler ve reformlarda; aynı şekilde bunları gerçekleştirenlerin kabullerinde ve iddialarında yeniden anlatılmaktadır. Profesör Pollock "*On beşinci yüzyıl gibi erken bir tarihte, bir töre hukuku kadısının beyanında, malum kanunların karşılamadığı bir vakada sivil halkın ve kilise hukukçularının 'tüm kanunların temeli olan doğa kanunlarına uygun' yeni bir kanun tertip ettiklerini görüyoruz. Westminister Mahkemesi de bunu yapabilir ve yapacaktır.*" diyor.[48] Yine, Doğa Kanunlarının yetersiz kaldığı durumları telafi etmek veya bu kanunlardaki adaletsizlikleri düzeltmek için ortaya çıkarılan ve geliştirilen Adalet sistemimiz de insanların yasal güvence kapsamında olmadığı düşünülen taleplerinin tanınması ile ilerleme kaydetmiştir. Ve şimdilerde, zaman zaman bir direniş gördükten sonra da olsa, aynı şekilde adalet sisteminin ihtiyaçlarıyla ilgili geçerli fikirleri takip etmek adına hukuki değişiklikler yapılmaktadır; hukuk kaynaklı

olmayan, bilakis hukukun aleyhinde fikirlerdir bunlar. Örneğin, evli kadınların kendi kazançları ile mülkiyet elde etme hakkı veren yakın tarihli Yasa, bes belli ki verilen emek ve karşılığında elde edilen fayda arasındaki tabii bağıntının farkına varılmasıyla ortaya çıkmıştır ve her koşulda sürdürülmelidir. Bu yasayı meydana getiren hukuki ıslahat değildir; söz konusu hakkın kabul edilmesidir.

Böylelikle, beş farklı nitelikteki tarihi deliller bize şunu öğretmekte birleşmektedir; haklarla ilgili popüler fikirler ne kadar bulanık olsalar da ve aslında hariç tutulması gereken birçok unsuru barındırsalar da, yine de bir gerçeğe delalet ederler.

Şimdi geriye kalan, bu gerçeğin asıl kaynağı üzerinde zihin yormaktır. Önceki sayfalardan birinde aşikâr bir sırdan, sonuna kadar tahlil edildiğinde bizi hayatın kanunlarına kadar götürmeyecek bir toplumsal vaka olamayacağından; hayatın kanunlarına başvurmadan bu vakaların doğru bir şekilde anlaşılamayacağından bahsettim. O halde, müsaade edin, bu doğal haklar bahsini siyaset zemininden uzaklaştırıp, ilim zeminine taşıyalım; hayat ilmi zeminine... Okuyucular müsterih olsunlar: En basit ve en aşikâr gerçekler işimizi görecektir. İlk olarak bireysel yaşamın genel koşulları üzerinde duracağız ve ardından toplumsal yaşamın genel koşullarını ele alacağız. Her ikisinde de aynı hükme varıldığını göreceğiz.

Hayvanların yaşamında atık da yaşama dâhildir; atıkların muhakkak giderilmesi gerekir; bu da beslenme ihtiyacını doğurur. Yine beslenme için mutlaka gıda temin etmek gerekir; yakalama becerileri ve çoğu zaman hareket kabiliyet olmadan gıda temin edilemez ve bu becerilerin amaca hizmet edebilmesi için de hareket serbestliği lazımdır. Bir memeliyi küçük bir alan kapatırsanız veya bacaklarını birbirine bağlarsanız, temin ettiği gıdayı elinden

alırsanız, bu yaptıklarınızdan birini ya da diğerini devam ettirirseniz en sonunda canlı ölür. Belli bir noktayı geçtikten sonra, bu ihtiyaçların karşılanması hayati önem taşır. Ve daha üstün nitelikteki hayvanlarda ekseriyetle geçerli olan bu gerçekler, insan için de geçerlidir.

Pesimist bir inanca bürünüp, bununla birlikte hayatın genel bağlamda son verilmesi gereken bir kötülük olduğu imasını kabul edersek, o halde hayatı devam ettirmeyi sağlayan bu faaliyetler için hiçbir ahlaki meşruiyet söz konusu olmaz. Tüm mesele kapanır. Fakat optimist ya da meliorist bakış açısını benimsersek; yekûnken acıdan ziyade hazzın ortaya çıktığını söylersek; ya da ileride acıdan çok hazzın ortaya çıkacağını söylersek; o halde hayatı devam ettirmeyi sağlayan bu faaliyetler meşrulaşır ve bunları hayata geçirmek için gereken müsaade hâsıl olur. Hayatın değerli olduğunu düşünenler, dolaylı olarak hayatı idame ettiren eylemleri uygulamaya engel olunmaması gerektiği fikrini savunurlar. Diğer bir ifadeyle, insanların bu eylemleri hayata devam ettirmeleri "haktır" deniyorsa, o halde ifadenin öğelerinin yerini değiştirerek, bu eylemleri sürdürme "*hakkına sahiptirler*" iddiasını ileri sürebiliriz. Açıkçası "*doğal haklar*" mefhumu, şayet hayat meşru ise, o halde hayatın korunması için elzem olan faaliyetlerin icrasının ve dolayısıyla bu faaliyetleri mümkün kılan özgürlüklerin ve taleplerin de meşrulaştırılması gerektiği gerçeğinin kabulüne dayanır.

Fakat tıpkı diğer canlılar için olduğu gibi insan için de bir hakikat olan bu önermede ahlaki karakter yoksunluğu söz konusudur. Ahlaki karakter, bireyin hayatını idame ettiren eylemleri hayata geçirirken neler yapabileceği ve neler yapamayacağı arasında bir ayrım yapmakla ortaya çıkabilir sadece. Besbelli ki, bu ayrım bireyin hemcinslerinin mevcudiyetinden doğar. Aralarında yakın akrabalık olan, hatta belli ölçüde mesafeli olan kişilerden birinin yaptıkları diğerinin de eylemlerini etkileme eğilimi taşır ve kanıt

olmadığı durumlarda, bazıları hiçbir sınır tanımadan istediğini yaparken, bazıları da bunu yapmayacağı için karşılıklı sınırlandırma gereklidir. Hiçbir sınır ihlal edilmeden hayata geçirilebilecek eylemler ile bu şekilde uygulanamayacak olanlar arasındaki fark gözetildiğinde, bir amaç uğrunda koşmanın ahlaki olmayan biçiminden, ahlaki olana geçilir.

Uygarlaşmamış olanların faaliyetlerini incelediğimizde, deneye dayalı olmayan (*a priori*) yukarıdaki çıkarım, deneye dayalı olan (*a posteriori*) çıkarımı sağlamış olur. Karşılık faaliyet alanı kısıtlaması ve bununla birlikte gelen fikriyat ve hissiyat, en örtülü halleriyle gruplar arasındaki ilişkilerde göze çarpmaktadır. Adet üzere, her kabilenin geçimini sağladığı alana belli sınırlar koyulur ve bu sınırlara uyulmadığında, savunmaya geçilir. Herhangi bir siyasi teşkilatlanması olmayan Orman Veddah'larında küçük grupların payına ormandan bir bölge düşer ve "*bu itibari alanlara her zaman şerefle saygı gösterilir.*"*49 Tasmania'nın denetimsiz kabileleriyle ilgili olarak* "av sahalarının hepsinin belirlendiğini ve bunların sınırlarını ihlal edenlerin saldırıya uğrayabileceğini" duyduk.[50] Ve açıkçası, birbirlerinin bölgelerine girdikleri için kabileler arasında çıkan çatışmalar uzun vadede bu bölgelere sınırlar tayin edildiği ve bu sınırların kabul edildiği bir noktaya varır.

Tıpkı her yerleşim bölgesinde ve her yerleşimci grubunda olduğu gibi. Kabilelerden birinde gerçekleşen bir ölümün sorumluluğu, hatalı ya da doğru bir şekilde başka kabileden birine yüklendiğinde, "*kutsal kan davası görevine*" sevk eder ve buna binaen misillemeler yapılsa da, yeni saldırılar üzerinde bazı sınırlamalar uygulanır. Siyasi birimlerin bireylerden ziyade ailelerden veya gruplardan müteşekkil olduğu medeni toplumların ilk evrelerinde benzer sebepler, benzer sonuçlar doğurmuştur ve bu evrelerde bu aileler ve gruplar hem kendilerini hem de sahip olduklarını diğer ailelere ve gruplara karşı korumak zorunda kalmıştır. Eşyanın do-

ğası kapsamında küçük topluluklar arasında ortaya çıkan mevzubahis karşılıklı sınırlandırmalar, her toplumun fertleri arasında da benzer şekilde zuhur eder ve bireylerden biri için uygun kabul edilen fikirler ve uygulamalar, diğer birey için de az ya da çok uygun sayılır. Her zümre içinde güçlü olanın zayıf olana saldırması temayülü her zaman vardır; buna karşın, çoğu zaman saldırgan davranışların doğurduğu kötülüklerin bilinci dizginleyici işlev görür. İlkel insanlar arasında her yerde sınır ihlallerini müteakip, karşı sınır ihlalleri gelir. Tanna Adası'ndan Turner "zina ve diğer bazı suçların, linç kanunu korkusuyla kontrol altında tutulduğunu" söylüyor:[51]

Fitzroy ise Pataonya'lılarda "*birisi komşusunu yaralamadığı ya da ona saldırmadığı sürece diğerlerinin ona müdahale etmediğini" anlatıyor:52 Verilen zararın cezası, zati intikamdır. Uapés'ler hakkında "her bağlamda çok az yasaya sahip olduklarını; ancak mutlak misilleme uygularlar; göze göz, dişe diş*" malumatını okuyoruz.[53] Ve bu kısas yasasının (*lex talionis*) topluluğun her bir ferdinin güvenli bir biçimde yapabilecekleri ve güvenlik dâhilinde yapamayacakları arasında bir ayrım tesis etme eğilimi taşıdığı ve dolayısıyla belli bir kapsamdaki faaliyetleri onaylayıp, bu kapsam dışındakileri reddettiği aşikârdır. Çipevayanlar'ın okul eğitiminde "*her adam kendi ailesinin efendisi olduğu için herhangi bir idare makamının olmadığını, az veya çok, genel maiyette kendi faydaları için işlev gösteren mevcut ilkelerin etkisi altında oldukları*" anlatılır[54]: Bu ilkelerden bir tanesi özel mülkiyetin tanınması olarak adlandırılmıştır.

Faaliyetlerin karşılıklı olarak sınırlandırılmasının, "doğal haklar" ifadesiyle dolaylı olarak anlatılan fikriyatı ve hissiyatı nasıl doğurduğunu, ya itibari ya da hiç bir idari makamın olmadığı bazı barışçıl kabilelerde en belirgin haliyle görüyoruz.

Toda'lar, Santal'lar, Lepça'lar, Bodo'lar, Çakma'lar, Jakun'lar, Arafura'lar içindeki fertlerin birbirlerinin haklarına karşı titizlikle saygı gösterdiklerini örnekleyen vakaların da ötesinde, büsbütün

uygarlaşmamış Orman Veddah'larının herhangi bir sosyal teşkilatlanma olmaksızın, "*bir insanın kendisine ait olmayan bir şeyi almasının veya hemcinslerine vurmasının veya doğru olmayan şeyler söylemesinin kesinlikle uygunsuz olduğuna*" kanaat getirdikleri gerçeği var elimizde.[55]

Dolayısıyla hem nedenlerin tahlil edilmesi hem de vakaların gözlemlenmesi sonucunda şunu açıkça görüyoruz ki; hayati idame ettirici faaliyetleri sürdürme hakkı kapsamındaki müspet unsur hayatın kanunlarından vücut bulduğu gibi, bu hakka ahlaki bir karakter katan menfi unsur da sosyal birlikteliğin getirdiği koşulların ortaya çıkardığı bireydir.

Devletin haklar meydana getirme iddiası hakikatten o kadar uzaktır ki, hem köle alımı hem de rütbeler oluşturarak *statü* hazırlayan askeri faaliyetlerle birlikte devlet gelişme gösterdikçe, daha devlet kurulmadan önce, iyi ya da kötü bariz bir şekilde meydana getirilmiş olan haklar, örtbas edilmektedir ve askeri tutum devamlılığını azaltıp, devletin tesiri zayıfladıkça, aynı hızda söz konusu hakların kabulü tekrar açıklık kazanmaya başlar.

Bireyin hayatından, toplumun hayatına döndüğümüzde, aynı öğreti karşımıza çıkar.

Yoldaşlık sevgisi ilkel insanları gruplar halinde yaşamaya teşvik etmiş olsa da, birincil teşvik unsuru işbirliğinin getirdiği faydaları görmüş olmaktır. İşbirliği hangi koşullarda ortaya çıkar? Belli ki, emeklerini bir araya getirenlerin münferiden fayda sağladıkları koşullarda ortaya çıkar. Şayet, en basit örnekte de olduğu gibi, bireyler tek başlarına elde edemeyecekleri veya daha geç elde edecekleri bir şeyi elde etmek için birlik oluyorlarsa, bunu ya herkesin elde edilen faydayı bölüşeceği (*tıpkı aralarındaki taraflardan biri av etini yakaladığında olduğu gibi*) ya da tüm faydayı o an bir

tanesi topluyorsa, diğer taraflar kendi sıraları geldiğinde teker teker eşdeğer miktarda fayda elde edeceği (*bir kulübe inşa etme veya bir bölgeyi temizleme işinde olduğu gibi*) şeklindeki zımni algı üzerine oluyordur.

Tüm emekleri terkip edip tek bir iş üzerinde kullanmak yerine, farklı şeyler üzerinde çalışıldığı; iş bölümü yapmakla beraber elde edilen ürünlerin de takas edildiği bir düzende, her birey kendisinde bolca bulunan bir şey karşılığında, eşdeğer miktarda istediği bir şey temin eder. Şayet bir şey verir ve diğer şeyi almazsa, gelecekteki takas teklifleri karşılık bulmayacaktır. Herkesin her şeyi kendisi için yaptığı olabilecek en seviyesiz koşullara geri dönülecektir. Bu yüzden işbirliği olabilirliği, örtülü ya da açıkça yapılan sözleşmeye uyulması şartına bağlıdır.

Toplumun hayatını devam ettirmesini sağlayan araç konumundaki endüstriyel teşekküle giden ilk adımda benimsenmesi gerektiğini anladığımız bu husus, bu teşekkülün gelişimi boyunca büsbütün muhafaza edilmelidir. Teşekkülün askeri türevi, sürekli bir savaş durumunun ortaya çıkardığı *statü* sistemi ile birlikte, söz konusu sözleşme ilişkileri büyük ölçüde örtbas eder; yine de ilişkiler kısmen etkisini sürdürür.

Bu ilişkiler özgür insanlar arasında ve eski toplulukların birimlerini oluşturan küçük grupların başları arasında devam eder ve bir ölçüde bizzat bu küçük grupların içinde de devam eder; bunlar grup halinde varlıklarını sürdürdükleri için, emekleri karşılığında yeteri kadar gıda, giysi ve koruma verilen köleler de dâhil olmak üzere, mensuplarının hak taleplerinin kabul edildiği anlamına gelir.

Ve savaş durumu durulduğunda ve ticaret arttığında, gönüllü işbirliği her geçen gün zorunlu işbirliğinin yerini alır ve bir süreliğine kısmen rafa kaldırılan sözleşmeyle bağlı takasa dayalı sosyal yaşam, kendi kendini kademeli olarak tekrar tesis eder; sosyal yaşamın tekrar tesis edilmesi muazzam bir ulusun geçimini sağlayan

geniş çaplı ve girift nitelikteki endüstriyel teşkilatlanmayı mümkün kılar.

Sözleşmeler ne kadar az engellenir ve bunları hayata geçirmek ne kadar kesinlik kazanırsa, büyüme o denli muazzam ve sosyal hayat o denli etkin olur. Artık, sözleşmenin ihlalinden doğan olumsuz sonuçlar sadece sözleşmeyi yapan bireylerden birini ya da diğerini etkilemez. Gelişmiş bir toplumda bu sonuçlar, iş dağılımının bir getirisi olarak bütün bir imalatçı ve dağıtımcı kitlesini etkiler ve nihayetinde herkesin yaşamına tesir ederler. Birmingham'ın hangi şartlarla kendini nalburiye üretimine adadığını veya Staffordshire'ın bir kısmının çömlekçiliğe veya Lancahsire'ın pamuk dokumacılığına vakfedildiğini sorun. Bir tarafta buğday yetiştirip, diğer tarafta hayvan otlatan taşra insanlarının kendi özel işleriyle uğraşmak için nasıl imkân bulduklarını sorun. Bu zümreler, ancak sahip oldukları ihtiyaç fazlası ürünler karşılığında diğerlerinden uygun miktarda onların ihtiyaç fazlası ürünlerinden alırlarsa bu şekilde münferiden hareket edebilirler. Bireyler birbirlerinin ürünlerinden karşılıklı paylar alırken artık doğrudan takas usülüyle alışveriş yapmak yerine, aynı takas dolaylı olarak para üzerinden yapılmaktadır ve şayet her bir imalatçıların her bir bölümünün, talep edilen paradan kendi payını nasıl aldığını soracak olursak, cevap sözleşmeye uymak yoluyla olacaktır. Eğer Leeds şehri yün ürünler yapıp, sözleşmeye uymak suretiyle, tarım bölgelerinden ihtiyaç miktarınca gıda almazsa, açlık çeker ve yün ürünler üretmeyi durdurur. Güney Galler demir eritip, kumaş ve giysi almasına mümkün kılan, anlaşmaya varılan karşılığı alamazsa sanayisini durduracaktır. Ve hem genel bağlamda, hem de detayında her yerde aynı şeyler olacaktır. Bireysel teşekkülde olduğu gibi, toplumsal teşkilatlanmada da gördüğümüz, tarafların karşılıklı bağımlılık durumu sadece taraflardan her biri üzerine düşen işi yaparken, onarım ve tüm tarafların uğrunda işbirliği yaptığı büyüme için gereken malzemelerden kendine düşen payı

alması şartına bağlıdır. Bu pay pazarlık yoluyla belirlenir. Dahası, sözleşmenin şartları yerine getirildiğinde çeşitli ihtiyaçlar ile çeşitli ürünler arasında bir denge sağlanır; çok fazla bıçak imalatı ve az miktarda neşter üretimi; çok miktarda buğday ve az miktarda hardal tohumu yetiştirilmesi gibi. Her bir malın gereğinden fazla üretilmesiyle ilgili denetim, belli bir miktardan, eşdeğer tutarda para getirecek olan fazladan miktarı kimsenin almak istemeyeceği tespitinin bir getirisidir. Ve bu şekilde, toplumun talep etmediği şeyleri üretmek için faydasız bir şekilde iş gücü harcanmasının önüne geçilir.

Son olarak, hâlâ ziyadesiyle aşikâr olan bir hususa, uzman bir çalışma grubunun müstesna hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyulduğunda sadece bazı grupların büyümesine imkân veren bir şarta, yani sözleşme yapmanın serbest ve sözleşmeye uymanın zorunlu olması gerektiği şartına değinmemiz gerekmektedir.

Şayet Lancashire malzeme yetersizliği yüzünden standart miktarda pamuklu ürünler temin edemediğinde, sözleşmelerle ilgili olarak, Yorkshire'ın ürettiği yünler için çok daha fazla ücret talep etmesini engellemek gibi (ki buna neden olan da ortaya çıkan muazzam talepti) müdahaleler uygulansaydı, yünlü ürünler imalatına daha fazla yatırım yapmaya yönelik bir cazibe oluşmayacaktı, istihdam edilen makinelerin ve zanaatkârların sayısı artmayacaktı ve yünlü ürünlerin miktarı da artmayacaktı.

Tüm bunların sonucunda bütün toplum fazladan yünlü ürünler yerine pamuklu ürünler bulamamaktan muzdarip olmayacaktı. Fertlerin arasında sözleşmeler yapılmasına engel olunduğunda bir milletin nasıl zarar görebileceğini İngiltere ve Fransa arasındaki demiryollarıyla ilgili mukayesede gayet net bir şekilde gördük. Burada, meclis üyeleri arasındaki baskın zümreler başlangıçta bazı engeller çıkarmışsa da, bu engeller sermayedarları yatırım yapmaktan, mühendisleri idari becerilerini sergilemekten veya müteahhitleri projeleri üstlenmekten alıkoyacak nitelikte olmamıştır ve

ilk olarak çok yüksek miktarda yatırımlar yapılmış, müteahhitler muazzam kârlar elde etmiş ve mühendislere çok büyük meblağlar ödenmiştir ve sonucunda demiryolu inşasına para, emek ve beceri harcanarak, demiryolu ağımız hızla geliştirilmiş, milli refahımız muazzam boyutta artmıştır. Ancak o dönemin İmar ve İskân Bakanı (*Minister of Public Works*) M. Thiers denetime gelmiş ve kendisine eşlik eden Bay Vignoles'e şu sözü söylemiştir: "Demiryollarının Fransa için uygun olduğunu sanmıyorum." Bu noktadan itibaren serbest sözleşmeleri engelleme politikası nedeniyle, tıpkı Fransa'daki demiryolları yapımında tecrübe edildiği gibi, ilerleme sürecinde "*sekiz ila on yıllık*" bir gecikme olmuştur.

Bu gerçekler bize ne anlatmaktadır? Toplumsal yaşama devamlılık ve destek sağlayan sektörlerin, mesleklerin ve uzmanlıkların sağlıklı bir şekilde faaliyet göstermesi ve doğru orantıyı yakalaması için ilk olarak insanların birbirleri ile anlaşma yapmalarıyla ilgili özgürlüklerine bazı sınırlandırmalar getirmek ve ikinci olarak da, yaptıkları anlaşmaların hayata geçirilmesini sağlamak gerekir. İnsanlar birbirleriyle temas kurduklarında doğal olarak ortaya çıkan, her insanın faaliyetleri üzerindeki denetimlerin sadece karşılıklı sınırlandırmanın bir sonucu olduklarını ve dolayısıyla gönüllü yaptıkları anlaşmalar üzerinde bir denetim olamayacağını gördük. O yüzden bu tür anlaşmalara yapılan bir müdahale, başkalarının hakları tamamen tanındığı sürece devam eden serbest faaliyet haklarına yönelik bir müdahaledir. Ve dahası, gördüğümüz gibi onların haklarının hayata geçirilmesi, anlaşmaların hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir; nitekim anlaşmanın ihlali dolaylı bir saldırı teşkil eder. Şayet, tezgâhın diğer tarafındaki müşteri, tezgâhın diğer tarafındaki dükkân sahibinden bir şilinlik mal isteyip, dükkân sahibi arkasını döndüğünde, zımnen ödeme sözü verdiği şilini bırakmadan malı alıp giderse, bu hareketi temelde soygun yapmaktan farklı olmaz. Buna benzer her vakada, birey, mutabık olunan eşdeğerde bir şey almaksızın kendi sahip

olduğu bir şeyi yitirir ve hiç bir kâr elde etmeksizin emek harcamış olur; hayatı idame ettirilmesi babında temel bir koşul ihlal edilmiş olur.

O halde, buradan çıkan sonuç şu ki; bireylerin sahip oldukları hakların kabul edilmesi ve hayata geçirilmesi, aynı zamanda normal bir sosyal yaşam için gereken şartları kabul edip, hayata geçirmek demektir. Her ikisi için tek bir hayati koşul söz konusudur.

Kullanışlı uygulamalar sunan sonuçlara dönmeden önce, hususi çıkarımların en başta verilen umumi tek bir çıkarımla nasıl birleştiğine bakalım; sondan başa doğru hepsine bir göz atalım.

Az önce bireyin yaşamı için önkoşul niteliği taşıyan unsurun, sosyal yaşam için de aynı görevi üstlendiğini anladık. Akla gelen iki çıkarımdan hangisi dâhilinde olursa olsun, toplumun yaşantısı bireyin haklarının muhafaza edilmesine bağlıdır. Şayet toplumsal hayat vatandaşların hayatlarının yekûnundan ibaretse, bu çıkarım oldukça aşikârdır. Şayet vatandaşların karşılıklı ilişkiler dâhilinde hayata geçirdikleri birbirinden farklı faaliyetlerden müteşekkilse, yine bu kitlesel gayrişahsi yaşam, bireysel hakların tatbik edilmesi veya reddedilmesine bağlı olarak gelişir ya da dibe vurur.

İnsanların siyasi ahlakçılıkla ilgili (*politico-ethical*) fikriyatı ve hissiyatının tahlili, bağlaşık çıkarımlara götürür. Farklı türden ilkel insanlar, daha devlet ortaya çıkmadan önce, kadim geleneklerin şahsi hak taleplerini kabul ettiğini ve bunların muhafaza edilmesini meşru kıldıklarını göstermektedir. Hukuki prensipler, vatandaşların şahsiyetine, mülkiyetine ve özgürlüklerine yönelik belli başlı ihlallerin yasaklanması hususunda mutabık olmakla beraber, her ulusta münferiden gelişmiştir ve bunların arasındaki uyum, bireysel hakların kaynağının yapay değil, doğal bir kaynak

olduğuna işaret etmektedir. Gelenekler tarafından zaten tesis edilmiş olan hakların hukuki zeminde formülasyonu, sosyal gelişmelerle birlikte çok daha net ve detaylı bir biçim alır. Aynı zamanda Devlet'in bu hakları tatbik etme görevini giderek artan bir kapsamda üstlenir. Devlet daha iyi bir hami haline gelirken, saldırgan yönü törpülenmiştir; insanların özel faaliyet alanlarına yönelik ihlalleri sürekli azalmıştır. Ve son olarak, tıpkı geçmişte geçerli olan kanunların revaçta olan eşitlik fikirleri ile daha iyi uyum sağlayabilmeleri için alenen değiştirildiğinden; artık hukuk reformcuları, kanundan türemeleri şöyle dursun, kanunu kendisine uydurması gereken eşitlik fikriyatı ile yön bulmaktadırlar.

O halde burada bir siyasi-ahlakçılık teorisini hem tahlil hem de tarih aracılığıyla meşru kılmış olduk. Bu teorinin karşısında ne var? Tamamen dogmatik ve pek revaçta olan, meşrulaştırılamayacağı ispatlanmış bir karşı teori var. Bir taraftan, hem bireysel, hem de toplumsal yaşamın, emek ve fayda arasındaki doğal bağıntının sürdürülmesine atıfta bulunduğunu görüyoruz; aynı zamanda, Devlet daha var olmadan kabul edilmiş bu doğal bağıntının, kendi kendini tekrar tekrar teyit ettiğini ve hukuk ilkeleri ve ahlak sistemi dâhilinde daha iyi tasdik edildiğini görüyoruz. Diğer taraftan, doğal hakları reddeden ve hakların yapay bir şekilde hukuk tarafından meydana getirildiğini iddia edenler yalnızca düpedüz gerçeklerle çelişmekle kalmıyorlar, dahası bu iddiaları kendi kendini çürütüyor. Bu karşı teoriyi tasdik etmeye yönelik çabalar sorgulandığında, bu kişiler türlü türlü saçmalıklara atlıyorlar.

Hepsi bu kadar da değil. Müphem ve popüler bir fikrin, bilimsel zeminde belirgin bir biçimde tekrar tesis edilmesi, çoğunluğun ve azınlığın istekleri arasındaki münasebeti mantık çerçevesinde görmemizi sağlar. Herkesin gönüllü bir şekilde birlik olduğu ve uygulamalarında düzgün bir şekilde çoğunluğun iradesinin baskın olduğu dayanışmalar, bireysel ve toplumsal yaşamın gerektirdiği koşulları muhafaza eden dayanışmalardır.

Toplumun bir bütün olarak, harici istilacılara karşı savunmanın dolaylı hedefi, her vatandaşın kendi arzularını karşılamasını sağlayacak unsurlar ve başka unsurlar temin etmesi için gereken özgürlükler üzerindeki tasarrufunu korumaktır. Ve yine her vatandaşı katillerden tutun da mahallelerde sorunlar yaratan tiplere kadar her türlü dâhili istilacılara karşı savunmanın nihai amacı da belli ki aynıdır; suçlular ve başıbozuklar hariç herkesin talip olduğu bir amaçtır bu. Dolayısıyla, bireysel ve toplumsal yaşam için aynı olan bu hayati ilkenin hayata geçirilmesi, azınlığın çoğunluğa tabi oluşunu meşru kılar; sadece vatandaşın özgürlüğünü ve sahip olduklarını daha iyi bir şekilde korumak için gerekli olduğunda, onun özgürlüğü ve sahip olduklarına yönelik bir takım izinsiz müdahalelerin olacağı ima edilir. Aynı zamanda, tarif edilenin ötesinde bir tabiyetin meşru olmadığı sonucu ortaya çıkar; en nihayetinde, bu tür bir tabiyetin bireyi daha iyi korumak için gerekenden çok daha fazla ihlale maruz bırakacağı kastedildiğinden, muhafaza edilmesi gereken hayati ilkenin ihlal edilmesine yol açar.

Böylelikle nihayet tekrar meclisin sözüm ona kutsal haklara sahip olduğu ve dolaylı olarak çoğunluğun kutsal haklarının olduğu iddialarının batıl inançlar olduğu bahsine geri dönüyoruz. İnsanlar Devlet otoritesinin kaynağıyla ilgili eski teorileri bir kenara bırakmışken, bu eski teoriyi tam anlamıyla içinde barındıran ancak yenisine hiç yer bırakmayan sınırsız Devlet otoritesi inancına sarıldılar. Yöneticinin Tanrı'nın vekili olduğuna inanılırken mantıklı bir şekilde bu yöneticiye atfedilen tebaalar üzerindeki sınırlandırılmamış yetki, artık kimse tarafından teyit edilmeyen Tanrı makamı vekiline, idare makamına atfedilmektedir.

Muhalif olanlar muhtemelen devlet yetkisinin kaynağını konu alan bu tartışmaların büsbütün ukalalık olduğunu söyleyeceklerdir. Belki de diyecekleridir ki, "*Devlet, elinde bulunan tüm unsurları kullanmak zorundadır veya genelin refahını korumak için her türlü*

unsuru temin edebilir. Devletin amacı kamuya hizmet olmalıdır ve işe yarar hedeflere ulaşmak için gereken her türlü aracı kullanma hakkı vardır. En üstün kanun halkın refahıdır ve yasa koyucular, ellerindeki gücün kaynağı ve kapsamı ile ilgili sorularla bu kanuna tabi olmaktan vazgeçirilemezler." Burada gerçekten bir kaçış söz konusu mudur? Ya da bu açıklık etkili bir biçimde kapatılabilir mi?

Öne çıkan esas soru, yaygın bir biçimde inanılan faydacılık teorisinin doğru olup olmadığıdır ve buna verilecek cevap, yine yaygın bir şekilde inanıldığı gibi, bunun doğru olmadığıdır. Faydacı ahlak kuramını savunanların ifadeleri ve bilerek ya da bilmeyerek bunların peşinden giden politikacıların eylemleriyle benzer bir şekilde, birincil gerçeklerin basit bir tahlili ve muhtemel sonuçlara dair tahminler sayesinde faydanın doğrudan tespit edildiği belirtilir. Oysaki faydacılık kuramı doğru anlaşıldığında, deneyimlerin tahlili sonucunda ortaya çıkan genel çıkarımların kılavuzluğuna atıfta bulunur. "*İyi ve kötü neticeler tesadüfi olamazlar, eşyanın yapısı gereği ortaya çıkan elzem sonuçlar olmak zorundadırlar*" ve "*hayatın kaideleri ve varoluşun şartlarından yola çıkarak, ne tür eylemlerin kesinlikle mutluluk getirme eğilimi taşıdığı ve hangi tür eylemlerin mutsuzluk getireceğine dair bir sonuca varmak Ahlak İlmi'nin vazifesidir.*" Mevcut faydacı yorumlar, tıpkı mevcut siyasi uygulamalar gibi, doğal nedenselliğe dair elverişsiz bir bilinç sergilemektedir. Aşikâr bir mani olmadığında işlerin o ya da bu şekilde yürütülebileceğini düşünmek huy haline getirilmiş ve işlerin standart gidişatı ile ilgili bir mutabakat ya da anlaşmazlık olup olmadığını kimse sormaz hale gelmiş.

Sanıyorum ki, yukarıdaki bahisler kamu kuruluşlarının yaptırımları ve dolayısıyla devletin zati faaliyetleri su üstündeki gerçekleri teftiş etmek ve bu gerçeklerin ilk manalarını (*prima facie facts*) kabullenmek suretiyle belirlenemez; bu faaliyetler asli gerçekleri kullanmak ve bunlardan belli çıkarımlara varmakla belirlenebilir.

Mantıklı tüm faydacı teorilerin dayanması gereken temel gerçekler, hayatın belli faaliyetlerden müteşekkil olduğu ve bu faaliyetlerle sürdürüldüğüdür ve toplum içindeki fertler arasında ister istemez karşılıklı sınırlandırmalara tabi tutulan bu faaliyetler, bu bağlamda ortaya çıkan sınırlar çerçevesinde yürütülmelidir ve bu sınırları aşmamalıdır. Sonuç olarak, bu sınırların muhafaza edilmesi, toplumu düzene sokan kurumun görevi haline gelir.

Şayet, elindeki güçleri, başkalarının özgürlüklerinin belirlediği ölçüde kullanma özgürlüğüne sahip olan her kişi, sunduğu hizmetler karşılığında, diğerlerinin hizmetleriyle kıyas yaparak belirlediği miktarı elde edebilirse; şayet düzgün bir biçimde yerine getirilen sözleşmeler her bireye belirlenen payı temin ediyor ve bireyler elde ettikleri kazançla taleplerini karşılama hususunda hem şahsen hem de mülkiyet babında emniyette ise, o halde hem bireysel yaşamın hem de toplumsal yaşamın hayati ilkesi hayata geçirilmiş demektir.

Dahası, sosyal tekâmülün hayati ilkesi de sürdürülmüş olur; nitekim söz konusu koşullar altında en çok değere sahip bireyler, daha az değerli olanlardan daha fazla çoğalıp, zenginleşecektir. Öyle ki, deneysel zeminde değerlendirilmeyip, mantıken belirlenen kamu hizmeti, bireysel hakların bu şekilde devam ettirilmesini tembihler ve dolaylı olarak, bu hakları ihlal eden her türlü süreci reddeder.

O halde, bu noktada yasamaya müdahale etmeye karşı çıkan nihai yasağa erişiyoruz. En düşük seviyede bile olsa, karşılıklı sınırlamaları hayata geçirmekten öteye geçen vatandaşların faaliyetlerine yönelik her türlü müdahale planı, hayatın temel şartlarını ezip geçerek hayatı geliştirmeye çalışan bir plandır. Başkalarının sarhoş olmasını engellemek için, bazılarının bira almasına engel olunduğunda, kanunları koyanlar davranış ve sonuçlar arasındaki standart bağıntıya müdahale etmenin kötü sonuçlardan çok iyi neticeler doğuracağına, aynı şekilde hatalı düzenlemelerden çok

faydalı düzenlemeler ortaya çıkacağına hükmetmiş olur. Burada işleri rast gitmeyen bir takım insanlardan oluşan kolonilere para göndermek veya daha iyi sınai konutlar inşa etmek veya halk kütüphaneleri ve halk müzeleri açmak gibi amaçlar için kalabalık bir insan topluluğunun gelirlerinden pay alan bir devlet, külli mutluluk için elzem olan koşulu ihlal ederek, anlık olarak değil, nihai bazda külli mutluluğu arttıracağına inanmış demektir. Söz konusu koşul, herkesin, herhangi bir tecavüz olmaksızın hayata geçirdiği eylemler sonucu elde ettiği mutluluk unsurlarının tadını çıkarması gerektiğidir. Başka hallerde, birincil unsurların, bu şekilde daha uzak unsurları görmemizi engellemelerine izin vermeyiz. Mülkiyetin kutsiyetini kişisel ihlalcilere karşı savunurken, fırından ekmek çalan aç bir adamın çıkarının, fırıncının maruz kaldığı zarardan daha büyük olup olmadığını sormayız.

Hususi sonuçları değil, mülkiyetin emniyette olmamasının getirdiği umumi sonuçları göz önünde bulundururuz. Ancak Devlet vatandaşların ellerinden zorla daha fazlasını alırsa veya özgürlüklerini cebren daha fazla kısıtlarsa, o zaman sadece doğrudan ve en yakın sonuçları dikkate alırız ve bunun doğrudan ve uzak sonuçlarını görmezden geliriz. Bu sonuçların getirdiği küçük ihlallerin bir araya gelerek, hem sosyal, hem de bireysel yaşamın hayati koşullarını hayatı mahvedecek kadar yanlış bir şekilde yerine getirdiğini görmeyiz.

Mamafih bu şekilde sebep olunan mahvoluş, söz konusu tutumun uç noktalara taşındığı durumlarda aşikâr hale gelir. M.M. Taine'in ve de Tocqueville'in yazılarında, Fransız Devrimine zemin hazırlayan gidişatı inceleyen herkes, bu korkunç felakete yol açan şeyin, en ince detayına kadar insan faaliyetleri üzerindeki aşırı düzenlemelerin yanı sıra, düzenleyici teşekkülü muhafaza etmek adına insanların kendi çabalarıyla elde ettikleri ürünlerin, artık hayatı yaşanmaz kılacak miktarlarda onlardan zorla alınması olduğunu görecektir.

O zamanlardaki deneysel faydacılık (*empirical utilitarianism*), tıpkı günümüzdeki deneysel faydacılık gibi, mantıkçı faydacılıktan şu noktada ayrılmaktaydı: Zincirleme vakaların her birinde sadece belli bir zümreye dâhil insanların faaliyetlerine yönelik belli başlı müdahalelerin sonuçları dikkate alınır ve bu müdahalelerin genel itibariyle insanlar üzerindeki etkileri göz ardı edilir. Ve şayet o zamanlarda ve günümüzde bu hatayı mümkün kılanın ne olduğunu soracak olursak, devlet yetkisinin hiç bir sınırlandırmaya tâbi olmadığı şeklindeki batıl inancın bunun müsebbibi olduğunu görürüz.

"*Kralın etrafını saran*" ve kralın mirasçısı olana bir cazibe bırakan bu "*kutsiyet*", sönüp gittiğinde; birçok insan tarafından idare edilen bir ulusta, devletin sadece idari bir ekip olduğu açıkça anlaşıldığında; bu idari ekibin kendi özünde bir güç barındırmadığı da anlaşılacaktır. O zaman varılacak kaçınılmaz sonuç, bu ekibin yetkilerini kendisini atayanlardan aldığıdır ve atayanların istedikleri ölçüde sınırlandırıldığıdır. Bu çıkarımın yanı sıra, bu idari ekibin çıkardığı yasaların kendinden kutsiyete sahip yasalar olmadıkları; ancak, sahip oldukları kutsiyetin sadece ahlaki kabul ile atfedildiği yargısına varılacaktır. Bahsi geçen ahlaki kabul, bizim kanaatimizce, sosyal koşullar altında sürdürülen insan hayatının kanunlarından doğar. Ve nihayetinde, mevzubahis yasaların, söz konusu ahlaki kabule mazhar olmadıkça, hiçbir kutsiyet taşımadıkları ve gayet sorgulanabilir oldukları neticesine varılır.

Liberalizmin geçmişteki işlevi, kralların yetkilerine bir sınır koymak olmuştur. Gerçek Liberalizmin gelecekti görevi, Meclisin yetkilerine sınır koymak olacaktır.

DİPNOTLAR

1 Forthnightly Review, January, 1884, sf, 21.

2 Bu tür endişelerin yersiz olduğunu düşünenler varsa, 1867-68 döneminden 1880-81 dönemine kadar birleşik krallığın bölgesel çaplı yıllık harcamalarının 36.132.834 pounddan 63.276.283 pounda yükselmiş olduğunu da bir düşünsünler. Aynı 13 yıllık dönemde sırf İngiltere ve Galler'deki mahalli harcamaların da 13.000.000'dan 30.000.000'a çıktığını da unutmasınlar! Milletvekili Bay W.Rahtbone'un daha, yukarıdaki paragraf yazım süreceindeyken dikkatimi cezbetmiş olan şu demeçi, Kamusal yükümlülüklerin arttırılmasının diğer unsurlarla biraraya gelerek nasıl devlet mülkiyetini beraberinde getirdiklerini, gözler önüne sermektedir: "Bizzat şahit olduğum süreçte, New York şehrindeki yerel vergilendirme, vatandaşların kazançları üzerinden yüzde 12 şilin altı peniden yüzde 2 poun 12 şilin altı peniye yükselmiştir. Ki bu rakam ortalama bir İngiliz toprak sahibinin tüm gelirini emip bitirecek bir rakamdır. *Nineteenth Century* Şubat 1883.

3 *Fortnightly Review* Kasım, 1883, sf. 619-620

4 Lactant. *De M. Persecut*, cc. 7, 23.

5 *Report of Commissioners for Inquiry into the Administration and Practical Operation of the Poor Laws, p. 37. February 20, 1834.*

6 Her bireye hayattaki hedeflerinin peşinde koşması için müsaade edilmesi gerektiği ve bu esnada sadece başka bireylerin kendi hedefleri peşinde koşmaları ile ortaya çıkan sınırlarla kısıtlanabileceği gerçeğini unuttuklarında insanların ortaya koyduğu fikirler gerçekten çok gülünç. Bir nesil öncesinde "çalışma hakkı" diye bağıranlar, yani kendileri için istihdam yaratılmasını isteyenler vardı; ve hala toplumun herkese iş bulmakla yükümlü olduğunu düşünenlerin sayısı az değildir. Bu talebi, Fransa'daki monarşik hegemonyanın sona geldiği dönemde revaçta olan doktrinle; yani "çalışma hakkı prensin satabildiği ve tebanın almak zorunda olduğu, saltanata ait bir haktır" doktriniyle kıyaslayın. Bu garabet yeterince korkutucudur; ancak daha da dehşet verici

bir garabet bizim önümüze sunulandır. Şimdilerde sadece ticari sendikaların kral için tayin edilmesi hususunda değişiklik gösteren müstebit doktrinin geri dönüşüne tanıklık ediyoruz. Ticari sendikalar şimdilik umumi nitelikte, ve her esnaf bu sendikalardan birinden birine belirlenmiş ücretleri ödemek zorundadır ya da sendikasız kalabilir ve kendisi zorla çalışmaktan mahrum bırakılır, ki bu da şu anlama gelir: çalışma hakkı ticari sendikalara özgü bir haktır ve sendikalar bu hakkı satabilir ve münferit çalışanlar bunu satın almak zorundadır!

7 W.E.H Lecky, *History of Rationalism*, ii 293-94

8 De Tocqueville, *The State of Society in France before the Revolution*, sf. 421.

9 Young'ın *Travels*'i i. 128-29

10 G.L.Craick'ın *History of British Commerce*, i 134

11 *Ibid* i 137

12 Yakın zamanlarda, belediye kurumlarının sosyalist müdahalelerinin sebep olduğu felaketlerin muazzam bir örneği Glasgow'da ortaya çıktı. Ayrıntıları, Glasgow Herald'ın 11 Eylül 1891 tarihli baskısında yayınlanan Glasgow Şehir Konseyi'nin (Glasgow City Council) tekibatında görebilirsiniz. Müzakere sürecinde Glasgow Geliştirme Vakfı'nın (Glasgow Improvement Trust) "acemilik sürecinden" çıkamadığı ve kurumu "çıkmazın içine" sürüklediği ifade edilmişti. Kötü konutlar barındıran 356 dönümlük bir araziyi satın almak ve temizlemek için vergi mükelleflerinden alınan 2.000.000£'un 1.000.000£'u temizlenen alanın satışlarıyla geri alındı, ancak 1880, 1884 ve 1891 yıllarında yapılan değerlemeler sonucunda Kurum'un elinde kalan ve çoğu boş olan arazinin değeri 320.000£'a kadar düşmüştür. Herkesçe bilinen bu değer kaybının, asıl kaybın çok altında olduğu kanısı hakim. Dahası Geliştirme Vakfı'nın inşa ettiği model binaların sadece iktisadi bağlamda bir hata olmakla kalmayıp, hayır işleri bağlamında da bir başarısızlık olduğu ortaya çıkmıştır. 10.000£ değeri olan ve ilk yıl yüzde 5 kazandıran bir konut, ikinci yılda yüzde 4 ve üçüncü yılda yüzde 2¾ kazandırmıştır. Değeri 11.000£ olan bir diğer konut ise yüzde 3 kazandırmıştır. Ve buradan da anlaşıldığı gibi, bu konutlar talep görmek şöyle dursun, sürekli kiracı kaybetmektedir; bu kadar geniş bir alanda alt sınıftan konutların temizlenmesinin çalışan nüfus üzerindeki baskıyı arttırdığı, şehrin diğer kısımlarında nüfus yoğunluğunu arttırdığı ve kurtulmak istenen sağlık sorunlarını daha beter hale getirmekle

beraber sürekli kiracı kaybetmektedir. 1888 yılının bitiminde bu sonuçlar aşikar hale geldiğinde Glasgow Felsefe Topluluğu Sosyal İktisat Departmanı Başkanı (President of Social Economy Section of the Glasgow Philosophical Society) Bay Honeyman, Geliştirme Vakfı'nın model inşasuun "aklı başında hiçbir müteahhidin el atmayı düşünmeyeceği, nitekim asla para getirmeyecek bir çalışma olduğunu" ve "adil rekabet namına ne varsa büsbütün saf dışı bıraktuklarını": "Ortalama müteahhitleri piyasadan sürdüklerini" söylemiştir. Ayrıca, Geliştirme Vakfının direttiği inşaat düzenlemeleri ve sınırlandırmalarının "Kurum'a ait araziyi atıl tutma ve en mütevazı güruhun konutlarının yükselmesine engel olma" temayülleri taşıdığına dikkat çekmiştir. Aynı şekilde, Kyrle Cemiyeti'nin düzenlediği bir toplantıda Glasgow'dan Lord Provost, hayır işi amacıyla işçi nüfusu için sıradan müteahhitlerin karşılayamayacağı fiyatlarla evler inşa ettiklerinde, "şimdiye kadar işçi sınıfının taleplerini karşılayan tüm müteahhitlerin iş bırakacağını ve kanunun getirdiği tüm yükü bizzat hayır işlerinin üstlenmek zorunda kalacağını" söylemiştir.

Tüm bu başarısızlıkları başarmak ve bu belaları ortaya çıkarmak için, kıt kanaat geçinen binlerce çalışkan vergi mükellefine vergi kesildi, hepsinin hem kemeri hem canı sıkıldı. Şu durumda, çoğunluğun sınırsız güç sahibi olduğuna dair asılsız inancın; halkın çoğunluğu tarafından seçilen bir kurumun, vatandaşların hepsinden istediği amaç uğrunda ve istediği miktarda para alabileceği şeklindeki sefil batıl inancın getirdiği muazzam belaları görüyoruz.

13 Mensch iii sf. 225

14 The Nineteenth Century, Şubat, 1883.

15 *Fire Surveys; or a Summary of the Principles to be observed in Estimating the Risk of Buildings.*

16 Sir Thomas Farrer, *The State in its Relations to Trade*, sf. 147

17 *Ibid* sf. 149

18 Hansard vol. clvi. p. 718 and vol. clviii. p. 4464

19 The Times mecmuasının 17 Ocak 1876 tarihli yayınında yer alan Edinburgh M.D.'nin bir mektubu, diğer ifadeleri doğrular niteliktedir; bu ifadelerden birine, Winsdom'la ilgili olarak daha önce yer vermiştim, ki burada Edinburgh'da olduğu gibi, su tahliyesinin yapılmadığı yerlerde tifoya rastlanmazken, su tahliyesi yapılmış

olan yerlerde hastalık ölümcül boyutlara ulaşmıştı. *Study of Sociology*, bölüm I, notlar.

20 Bunu kısmen kişisel birikimime dayanarak söylüyorum; önümde duran, bizzat gözlemlediğim benzeri sonuçlarla ilgili 25 yıl önce hazırlanmış bir muhtıra mevcut. Sir Richard Cross'un Ocak 1884 tarihli *Nineteenth Century* yazısında (sf. 155) bunları doğrulayan gerçeklere yer verilmiştir.

21 Sir G. Nicholl, *History of the English Poor Law*, ii. sf. 252.

22 *The Times, March* 31, 1873.

23 Emerson'un, bir ilkenin ışığı bir vakanın üzerinde parlamadığı sürece çoğu insanın bu ilkeyi anlayamayacağı sözü, yukarıda bahsedilen ilkeyi, soyut haliyle kendileri üzerinde hiçbir etki yaratmayacak olan yurdumuz insanlarına nakledecek şu vakayı alıntılamama neden olmuştur. Kötü niyetli ve işe yaramaz kişileri besleyip büyütmenin ne Kadar çok sıkıntı doğuracağını önceden tahmin etmek çoğu zaman mümkün olmaz. Ancak *Amerika'da States Charities Aid Association* (Eyaletler Çapında Hayır Kurumları Destek Birliği) 18 Aralık 1874 tarihli toplantısında Dr. Harris şaşırtıcı bir vakanın detaylarını paylaştı. Upper Hudson'daki bir ilçede suç ve yoksulluk oranının dikkat çekici seviyelerde olduğu ortaya çıktı. Nesiller öncesinde, burada oldukça doğurgan bir soyun, doğurgan annesi olduğu anlaşıları, burada fukara veletleri (gutter children) diyebileceğimiz, "Margaret" ismiyle tanınan biri yaşamış. Sayısız gerzek, embesil, ayyaş, manyak, fukara ve fahişenin yanı sıra, "ilçe kayıtlarına göre bu kadının soyundan gelen iki yüz tane kanunsuz mevcut". Bunların nesiller boyunca bu denli çoğalıp, etraflarındaki topluma sürekli daha fazla bela saçmalarını sağlayan nezaket midir, gaddarlık mıdır? [Detaylar için bkz., The Jukes: a Study in Crime, Pauperism, Disease and Heredity, RL Dugdale. New York: Punthams.]

24 Mr. J. Chamberlain, Fortnightly Review, December, 1883, p. 772.

25 Düşkünler yurtları, çeşitli cemiyetlerin Sendikaları tarafından desteklenmiştir. İskoçya'da bunlara "Yoksul Evleri Birliği" (Combination Poorhouses) denmektedir.

26 T. Hobbes, Collected Works, vol, iii, p. 112-13

27 Ibid., p. 159

28 T. Hobbes, Collected Works, vol, iii, p. 130-31

29 The Province of Jurisprudence Determind Second Edition, p. 241

30 Fortnightly Review, 1880, vol, xxvii, p. 322

31 Bentham's Works (Bowrings Edition), vol. i. p. 301

32 W. H. Prescott, Conquest of Peru, bk. i. ch. i.

33 J. Harris, Higlands of Ethiopia, ii. 94.

34 R. F. Burton, Mission to Gelele, King of Dahome, i. p. 226.

35 Bentham's Works, vol. ix. p. 97

36 W. J. Burchell, Travels into the Interior Southern Africa, vol. i. p. 544

37 Arbousset and Daumas, Voyage of Exploration, p. 27

38 G. Thompson, Travels and Adventures in Southern Africa, vol. ii. p. 30

39 G. A. Thompson, Alcedo's Geographical and Historical Dictionary of America, vol. i. p. 405

40 Alex Michie, Siberian Overland Route, p. 248

41 C. Brooke, Ten Years in Sarawak, vol. i. p. 129

42 W. Ellis, History of Madagascar, vol. i. p. 377.

43 Sir T. S. Raffles, History of Java, i. 274.

44 W. Marsden, History of Sumatra, vol. i. p. 377

45 J. Beecham, Ashantee and the Golden Coast, p. 90

46 H. R. Schoolcraft, Expedition to the Sources of the Missisipi River, vol. 177

47 G. W. Earl's Kolff's, Voyage of the Dourga, p. 161.

48 "The Method of Jurisprudence: an Introductory Lecture at University College, London, October 31, 1882.

49 Sir J. E. Tennant, Ceylon: an Account of the Island &c., ii. 440.

50 J. Bonwick, Daily Life and Origin of the Tasmanians, p. 83.

51 Nineteen Years in Polynesia, p. 86

52 Voyages of the Adventure and Beagle, ii. 167.

53 A. R. Wallace, Travels of Amazon and Rio Negro, p. 499

54 H. R. Schoolcraft, Expedition to the Sources of the Missisipi River, v. 177

55 B. F. Hartshorne in Fortnightly Review, March, 1876,

DEVLETE KARŞI İNSAN

Herbert Spencer

Ar[illegible]devletin, toplumun çıkarı adına bireylerin özgürlüklerine ne kadar müda-[illegible] müdahale edebileceği değil, devletin, toplumun yararı diyerek müdahil olduğu [illegible] daha ne kadarından çekilmesi gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. [illegible]rt Spencer bu eserinde klasik liberallerin her hangi bir mahsur görmediği [illegible] destekledikleri devlet müdahalelerini de şiddetle eleştirmiş ve devletin [illegible]timden, genel sağlıktan, şehir planlaması, konut yapımı gibi konulardan bile [illegible]lini ayağını çekmesi gerektiğini savunmuştur. Zira Devlet hantal yapısı ve [illegible] bilmezliği ile halkın yararına diyerek yaptığı işlerde bile halkı zarara uğratmak[illegible]dır. Hatta insanlığı ileriye götüren keşiflerin ve düşüncelerin hiçbirinin [illegible] da devlet yoktur. Bu kazanımlar devlete rağmen

LİTERA YAYINCILIK

DEVLETE KARŞI İNSAN

Herbert Spencer

Artık, devletin, toplumun çıkarı adına bireylerin özgürlüklerine ne kadar müdahele edebileceği değil, devletin, toplumun yararı diyerek müdahil olduğu alanların daha ne kadarından çekilmesi gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Herbert Spencer bu eserinde klasik liberallerin her hangi bir mahsur görmediği hatta destekledikleri devlet müdahelelerini de şiddetle eleştirmiş ve devletin eğitimden, genel sağlıktan, şehir planlaması, konut yapımı gibi konulardan bile elini ayağını çekmesi gerektiğini savunmuştur. Zira Devlet hantal yapısı ve iş bilmezliği ile halkın yararı diyerek yaptığı işlerde bile halkı zarara uğratmaktadır. Hatta insanlığı ileriye götüren keşiflerin ve düşüncelerin hiçbirinin arkasında devlet yoktur. Bu kazanımlar devlete rağmen elde edilmiştir.

LITERA YAYINCILIK